

zarezez

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA
I DRUŠTVENA ZBIVANJA

Zagreb, 7. srpnja 2011., godište XIII, broj 313-314

AKADEMSKA SOLIDARNOST

MALI ZAREZ: IVANA SAJKO

TEMAT: MITOLOGIJSKI STROJ FURIA JESIJA

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO

Jelena Ostojić 2, 63

DRUŠTVO

Inteligencija na nišanu
Durdica Čilić Škeljo 3Odkle podrška protustavnim
zakonima? Dijana Čurković 4-5

Ispisani zvijezdama Nikola Biliškov 6

Razgovor s Davidom Harveyem
Stipe Čurković 8-9Korak prema stvarnosti
Branko Malić 10-11Tuđe nećemo – svoje ne damo (2)
Pero Jerkić 12-13Razgovor s Gayatri Chakravorty Spivak
Srećko Horvat 14-15

Pad u glad Darko Suvin 16-17

Monetarna politika ekonomskog rasta i
zaposlenosti Zvonimir Baletić 18-20

KOLUMNA

Coprnjaci Nenad Perković 7

Hekuba pred sudom
Neven Jovanović 62

VIZUALNA KULTURA

Snaga slabosti Boris Greiner 21

Razgovor s Goranom Petercolom
Silva Kalčić 22Jednom zabilježeni na videovrpici, ne
možemo umrijeti Silva Kalčić 23Urbani život u svom najneuglednijem
i najuzvišenijem Marko Golub 24TEMA BROJA:
Mitologijski stroj
Furia Jesija

Priredio Ivan Molek

Ima li granica gladi za mitovima?
Ivan Molek 25

Dionizova neaktualnost Furio Jesi 26

Proces Židovima u Damasku
1840. godine Furio Jesi 27

Mladi pjesnik Furio Jesi 28

"Bitka" oko Creuzerove Symbolik.
Bipartitija "Znanosti o mitologiji"
Furio Jesi 37

Uzvodno Nilom Furio Jesi 37

Praznik i mitologijski stroj
Furio Jesi 38Izbor iz recepcije
Andrea Cavaletti, Giorgio Agamben,
Giulio Schiavoni 39

Bibliografija Furia Jesija 40

MALI ZAREZ

To nismo mi, to je samo staklo
Ivana Sajko 29-36

KAZALIŠTE

Saloma ili nemogućnost prekoračenja s
onu stranu zla Suzana Marjanić 41Ružičnjak suzica i sapunica
Nataša Govedić 42

GLAZBA

Razgovor s Vladislavom Paršinom
Ivana Biočina 43Simfonija milijuna (kuna)
Trpimir Matasović 44-45

ESEJ

Oficiri, sluškinje i dimnjačari
Mladen Dolar 46-47Cijeli je jezik heteroseksualan
Ivan Bujan 56-57

POEZIJA

Privikavanje Darko Šeparović 48

SOCIJALNA I KULTURNA
ANTROPOLOGIJAAutorstvo i pirati novog milenija
Tibor Komar 50-51

KNJIGE

Meditacija o samoći
Bojan Kristofić 52

Sjećanje na skandal Višnja Pentić 53

Kupujem, jer je apsurdno
Nada Kujundžić 54-55

FESTIVALI

Recesija ne dopire do dječjeg srca
Grozdana Cvitan 58-61

Štrajkom protiv neprihvatljivih zakonskih prijedloga

Fakultetsko vijeće Filozofskog fakulteta u Zagrebu 30. svibnja podsjetilo je relevantne državne institucije te akademsku i širu javnost da je nizom svojih odluka argumentirano upozoravalo na neprihvatljivost zakonskih prijedloga i načina na koji se oni nameću usprkos argumentima akademske zajednice i otporu uvjerljive većine akademskih, sveučilišnih i drugih institucija. Budući da opetovani zahtjevi za potpunim odbacivanjem nacrtu prijedloga zakona nisu imali nikakvog učinka, nego je Vlada Republike Hrvatske 21. lipnja 2011. uputila prijedlog zakona u saborsku proceduru, Fakultetsko vijeće je donijelo odluku o obustavi svih studijskih procesa od 6. srpnja, sve dok se prijedlozi zakona ne povuku iz saborske procedure te predložilo Senatu Sveučilišta u Zagrebu da donese odluku o obustavljanju studijskoga procesa u svim vidovima do povlačenja prijedloga zakona iz saborske procedure, što su već predložili Pravni i Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Plenum Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 4. srpnja u izjavi za medije povodom puštanja zakona o znanstvenoj djelatnosti, visokom obrazovanju i sveučilištu u saborsku proceduru ističe da se Vlada Republike Hrvatske oglušila na primjedbe i zahtjeve onih na koje se zakonska rješenja odnose - akademsku zajednicu. "Takav je postupak potpuno u skladu s postojećim demokratskim deficitom i interpretacijom 'dijaloga s narodom' naših političkih elita. Jedini važeći dijalog jest onaj sa socijalnim partnerima iz Hrvatske udruge poslodavaca i režimskih sindikata koji su preko noći postali veliki zagovaratelji nepostojećeg besplatnog obrazovanja. Naime, članci 48. i 49. prijedloga Zakona o visokom obrazovanju ne propisuju potpuno javno financirano obrazovanje nego vješto stilski i nomotehnički zabašuruju prave intencije zakona. Ministrovij volji i ovisnosti o proračunskim sredstvima ostavlja se uređenje pravilnika o vrstama i razinama prava iz studentskog standarda u što ulaze i upisnine. S obzirom na dosadašnju fiskalnu neodgovornost MZOŠ-a, pravilnik će

se mijenjati pri svakom donošenju i eventualnom rebalansu proračuna te stanje neće biti bitno drugačije od današnjeg. Sveučilištima, kojima će prema novom zakonu upravljati predstavnici izvršne vlasti i gospodarstva, ostavlja se da svojim općim aktima urede načine ispunjavanja obaveza pa samim time i uvjete po kojima će se naplaćivati upisnine, a moguće i zakasnine (s obzirom na broj ECTS-a ili prosjek ocjena) te slične birokratske umotvorine neslužbenih pisara MZOŠ-a. Drugim riječima, spomenuti članci zakona stvaraju okvire u kojima će izvršna vlast u došluhu s privatnim kapitalom imati potpunu kontrolu pri određivanju iznosa i uvjeta plaćanja upisnina. U preambuli prijedloga zakona među ostalim stoji i da će izvanredni studenti, koji čine 30 posto studentske populacije, plaćati neograničene iznose školarina. Usporedbom podataka Državnog zavoda za statistiku o broju studenata u RH i financijskih projekcija MZOŠ-a vidljivo je da će broj redovnih studenata koji ne plaćaju neznatno promijeniti. Iz nabrojanih razloga jasno je da prijedlozi zakona ne donose potpuno javno financirano obrazovanje bez obzira na javnu kampanju koncerna MZOŠ-EPH koja je usmjerena sedativizaciji studentske populacije prodavanjem jeftinih floskula o protivnicima besplatnog obrazovanja i javnim pozivima na denuncijaciju cijele akademske zajednice zbog pojedinačnih kriminalnih slučajeva na koje smo upućivali još u mjesecu ožujku po objavi državne revizije. Na zakašniju demagogiju određenih tiskovina nikad nećemo pristati. Pozdravljamo i podupiremo odluku Vijeća Filozofskog fakulteta o obustavi studijskog procesa te najavu sličnih akcija vijeća Medicinskog i Pravnog fakulteta kao jedine preostale mogućnosti legalnog djelovanja protiv nacrtu zakona te ignorantskog odnosa vladajućih struktura. Prijedlozi zakona stvorit će i okvir u kojima ovakve akcije u budućnosti neće biti moguće što zbog otvorene etatizacije akademskog sustava i dokidanja autonomije sveučilišta, što zbog ukidanja upravnih tijela fakulteta koji su demokratski i neovisno donijeli odluke o obustavi studijskog procesa. Svjesni smo da odluka o privremenoj obustavi studijskog procesa direktno pogada studente odgađajući njihove ispite. Ali ponavljamo: odgađajući, ne i onemogućujući. Ovakav oblik protesta nužnost je u ovom trenutku jer će posljedice nametnutih zakona biti dugoročne, stvarajući nenadoknadivu štetu za sve sudionike akademskog procesa. Kao dosad najagilniji dio sveučilišta, još jednom

stajemo u obranu njegove autonomije, ali ne zaboravljamo da je slobodno samo ono sveučilište koje je dostupno svima. U solidarnosti s akademskim radnicima nastavljamo političku borbu koju vodimo već dvije godine - za potpuno javno financirano obrazovanje i protiv ovakvih prijedloga zakona. Na manje od toga ne pristajemo!" Osim Plenuma Filozofskog fakulteta, izjave solidarnosti sa štrajkom izrazili su studentice i studenti Sveučilišta u Zadru te Autonomni studenti Rijeke.

Kapitalizam ne ide na ljetovanje!

Pjaca od filozofa pod nazivom "Kapitalizam ne ide na ljetovanje!", na kojoj će učestvovati *Giorgio Agamben, Renata Salecl, Mario Kopic, Boris Gunjević, Nebojša Jovanović, Tonči Valentić, Milica Jovanović, Aleksandar Bečanović, Andrej Nikolaidis i Srećko Horvat*, ove će se godine održati od 6. do 12. kolovoza u Kotoru. U prvom dijelu programa pod nazivom "Hommage á Agamben" na temu Agambenove filozofije raspravljat će se na okruglom stolu, a dan kasnije Giorgio Agamben održat će predavanje. U drugom dijelu programa "Hommage á Salecl" predviđeno je predavanje knjige *Choice* Renate Salecl, debata na temu "O čemu tačno govorimo kada govorimo o izboru" te predavanje Renate Salecl na temu "Pitanje izbora u kasnom kapitalizmu". Organizatori su ovaj filozofski susret stavili u kontekst aktualnih zbivanja u svijetu i najavili riječima: "Ljeto je počelo neredima u Grčkoj i dirljivom porukom koju je afričkim narodima uputila Hillary Clinton: ona je stanovnike najsiriomašnjeg kontinenta upozorila na opasnost koja im prijete od novog kolonijalizma - kineskog. Krug je zatvoren: kolonizatori kolonizirane upozoravaju na kolonijalizam. Potom je ugledni ekonomist Nouriel Roubini s Univerziteta u New Yorku najavio da stiže Perfect Storm, Savršena oluja - najveća viđena ekonomska kriza, koja će nastupiti 2013., kada će svjet-

sku ekonomiju pogoditi zbir udruženih najnepovoljnijih okolnosti: usporavanje kineske ekonomije, europska dužnička kriza i stagnacija u Japanu. Kao šlag na tortu, američki predsjednik Barack Obama najavio je da će i 2012. biti godina ekonomske krize. U zemljama poluperiferije, takve se najave prate bez mnogo zanimanja: kao da se nas to ne tiče. A riječ je, dakako, o procesima koji će dugoročno odrediti sudbinu svih nas. Ovdajšnji kapitalizmi kombiniraju ogoljeno brutalne izrabljivačke strategije ranog kapitalizma i blazirani cinizam kasnog kapitalizma. Alternativa se čini daljom nego ikada: pa ipak, ona je i nužna, više nego ikada. Kako piše Terry Eagleton: 'Kapitalistički sistem je u problemima onda kada ljudi počnu govoriti o njemu'. Baš zbog toga ćemo, ovoga ljeta u Kotoru, govoriti upravo o kapitalizmu. Čak i ako se najdosljednije odbijate baviti njime, kapitalizam će se baviti vama. O načinima na koji suvremena država ostvaruje punu kontrolu nad našim tijelom i egzistencijom govorit će, kroz seriju izlaganja, ugledni teoretičari iz regiona i posebni gost ovogodišnje Pjace - jedan od najznačajnijih savremenih filozofa, Giorgio Agamben. O različitim aspektima Agambenove političke filozofije predavanja će održati Mario Kopic (koji je, ujedno, i prevodilac njegovih djela na hrvatski) te profesor Ugo Vlaisavljević sa sarajevskog Univerziteta. Ponekad se čini da je naša sudbina zaključana i unaprijed određena: da nema ničega što možemo učiniti da je promijenimo. Upravo tada, kada smo suočeni s mnoštvom iluzornih izbora i kada sve sugerira da izbora zapravo nemamo, pitanje izbora postaje fundamentalno. Renata Salecl sa London School of Economics, upravo proglašena 'najuspješnijom ženom u Sloveniji', održat će predavanje pod naslovom 'Pitanje izbora u kasnom kapitalizmu', a bit će riječi i o njezinoj novoj knjizi *Choice*. Ovoga će se ljeta u Kotoru okupiti ekipa respektabilnih teoretičara i teoretičarki da u radnoj atmosferi, na pjesni od mora, pokuša dati odgovor: što da se radi? Teorija danas, više no ikada, nema pravo na uspavanost. Jer *novac nikada ne spava, a kapitalizam ne ide na ljetovanje*.

nastavak na stranici 47 -

INTELIGENCIJA NA NIŠANU

KORIST OD ZNANJA RASTE PROPORCIONALNO NJEGOVOM ŠIRENJU, ZNANJE JE JAVNO DOBRO, ŠTO GA VIŠE LJUDI IMA, TO MU JE VRIJEDNOST VEĆA, ZATO PRENOŠENJE I STJECANJE ZNANJA MORA BITI SVIMA DOSTUPNO JER JE JEDINO TAKO ULOG JAVNOG NOVCA NE SAMO OPRAVDAN, NEGO POSTAJE POŽELJNO I DA KONSTANTNO RASTE

ĐURĐICA ČILIĆ ŠKELJO

Uključivanje znanosti i visokog obrazovanja u mašineriju proizvodnje gospodarskog rasta predstavljeno je kao najvažniji imperativ kreatora prijedloga novih zakona o znanosti, visokom obrazovanju i sveučilištu koji su prošle godine predloženi javnosti. Pri tome su se idejni tvorcii zakona i njihovi zapisničari (naime, veliki dio sudionika u procesu nastajanja nacrti zakona i nije imao veću ulogu od pisarske) ponášali kao da postoji nacionalni konsenzus o tome da je gospodarski napredak jednosmjerna karta za ovozemaljski raj za sve, da je rast BDP-a u izravnoj korelaciji s općom društvenom dobrobiti te da je to sveti cilj radi kojeg trebamo zažmiriti na kolateralne žrtve: slobodu i raznorodnost znanstvenog rada, autonomiju sveučilišta i javno financirano visoko obrazovanje. Ti su prijedlozi zakona pokazali da službena državna politika (podemo li od optimistične pretpostavke da takvo nešto kao promišljena strategija uopće postoji) smjera ka sveučilištu koje će biti neutralna školica, tek obrazovni segment gospodarstva, a ne mjestom osobnog rasta, formiranja identiteta, stajališta i svjetonazora.

— ZAKONI SE NAJMANJE BAVE ONIMA KOJIM SE NAJVIŠE TIČU — STUDENTIMA, A NAJVIŠE SE BAVE ONIME U ŠTO NE BI SMJELI ZADIRATI — SUVERENOŠĆU INSTITUCIJA VISOKOG OBRAZOVANJA —

NOVA INTONACIJA, STARI PRIJEDLOG Iako je MZOŠ po definiciji samo predlagatelj zakona, po funkciji predstavnik jednog važnog segmenta hrvatskog društva – onog formalno najobrazovanijeg, a po svojoj društvenoj ulozi sluga javnom dobru, to se tijelo oglušilo o pravila demokratskog odlučivanja, postalo je instrumentom u službi kapitala i predstavnikom nevelikog, a potencijalno najmoćnijeg dijela hrvatskog društva – onog koje je upregnuto u realizaciju parcijalnih interesa na štetu općih.

Nakon što su u svom prvotnom obliku krajem 2010. godine naišli na argumentirane i neosporive kritike, nacrti su povučeni na doradu. Kad su se nekoliko mjeseci kasnije ponovno pojavili u javnosti, vidjelo se da je ta dorada fingirana, što nas je moglo podsjetiti na sjajnu prvu scenu filma *Misija*: svećenik diktira pismo pisaru, potom zgužva i podere papir na kojem je pisar bilježio njegove riječi te diktira otpočetka. Nanovo, međutim, diktira tekst posve istovjetan onom prethodnom, a onda

sam, onako za sebe, taj čin objašnjava riječima: “Sve je u intonaciji!”

Nažalost, priča o pisanju zakona na tragu je te antologijske filmske scene, jer iako gdješto drukčije intonirani, “poboljšani” nacrti zakona su navlas isti kao oni prvotni, koje je akademska zajednica pročitala, zgrozila se i odbacila ih.

Naime, nacrti zakona o kojima se već mjesecima lome koplja između ostalog dovode u pitanje autonomiju sveučilišta i mnogima uskraćuju pravo na visoko obrazovanje koje, nažalost, ni sad nije dostupno svima.

Zakoni se najmanje bave onima kojih se najviše tiču – studentima, a najviše se bave onime u što ne bi smjeli zadirati – suverenosti institucija visokog obrazovanja.

DAJMO DA UČE! Cijeli proces reforme znanosti i visokog obrazovanja kojemu svjedočimo utemeljen je na darvinovski okrutnim načelima (kao da još nismo prešli iz *prirode* u *kulturu*): najboljima najviše! Pri tome se neumorno naglašavaju dvije poželjne osobine: izvrsnost i konkurentnost, a one su u izravnoj koliziji s dvjema moralno dragocijenijim i društveno bitno korisnijim kategorijama: solidarnosti i suradnjom.

Naime, ako je pristup obrazovanju limitiran, odnosno ovisan o društvenom i materijalnom statusu roditelja, to ne samo da dovodi do reprodukcije društvenih i kulturnih nejednakosti, nego pridonosi povećavanju isključenih društvenih skupina, omogućava diskriminaciju i segregaciju, učvršćuje transmisiju obrazovne razine roditelja na njihovu djecu, perpetuirajući društveno raslojavanje i petrificira socijalnu distancu između obrazovno, financijski i kulturno nejednakih skupina te se tako, u konačnici, ugrožavaju sami temelji demokratskog ustroja društva koje smo zamislili tako da počiva na jednakosti i ravnopravnosti.

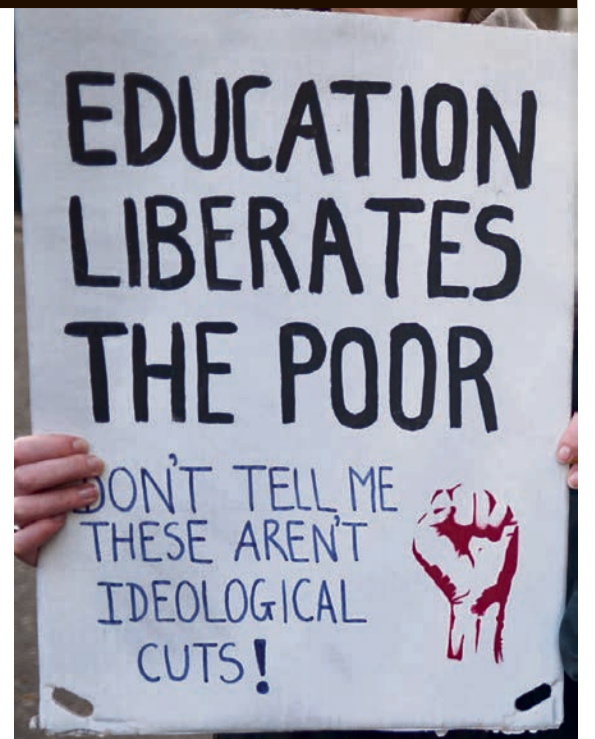
Korist od znanja raste proporcionalno njegovom širenju, znanje je javno dobro, što ga više ljudi ima, to mu je vrijednost veća, zato prenošenje i stjecanje znanja mora biti svima dostupno jer je jedino tako ulog javnog novca ne samo opravdan, nego postaje poželjno i da konstantno raste. Osim toga, humboldtovski model sveučilišta koji je utkan i u hrvatsku sveučilišnu tradiciju, ne zamišlja studenta kao buduću automat koji će opsluživati automate, nego podrazumijeva njegovo aktivno sudjelovanje, uključivanje studenata u znanstveni i istraživački rad, što je put prema intelektualnoj neovisnosti i kritičnosti. Drugim riječima, edukacija je javno dobro koje je iznimno važno za

demokraciju i intelektualno, socijalno, kulturno, a ne samo materijalno bogatstvo nekog društva, i država je dužna financirati sve razine edukacije, jer ako ijednu prepusti tržištu, dovodi u pitanje sam smisao obrazovanja.

PRIANJAJU UZ SVAKU PODLOGU Zloupotrebljavajući činjenicu da je na nekim fakultetima bilo financijskih malverzacija, MZOŠ je u sprezi s medijima Europapress holdinga u javnosti sustavno gradio sliku o akademskoj zajednici kao eliti bez pokrića, koju čine neradnici, lopovi i samodopadni socijalno neosjetljivi i društveno samoizolirani knjiški moljci, koji panično brane svoje nezasluzene privilegije. Cilj te kampanje bio je ne samo pridobiti javnost za provođenje opskurnih zakona, nego i oslabiti to – za svaku vlast najopasnije – polje intelektualne snage, osviještenosti i kritičkog mišljenja. Pri tome su MZOŠ i pridružene mu interesne skupine, kako bi prikriili svoje neplemenite namjere, u svoju orbitu kooptirali nekoliko režimskih intelektualaca, onih čiji intelekt – da se poslužim formulacijom reklamnih slogana za automobilske gume – prijanja uz svaku podlogu.

Ali, konačno, umjesto da unedogled lamentiramo nad činjenicom da nas se ocrnjuje, probajmo učvrstiti poziciju jakog i relevantnog subjekta u vlastitoj društvenoj zajednici. U tom smislu, umjesto da se npr. iščuđavamo što naša sveučilišta zauzimaju niska mjesta na nekakvim rang-listama svjetskih sveučilišta, možda je važnije postaviti pitanje koje mjesto sveučilište zauzima u našem društvu, koja je njegova društvena uloga, kakav je on subjekt u demokraciji i kakva je njegova odgovornost? Ima li ono uopće smisla ako je neodgovorno prema društvu koje ga financira, ako se prepušta politici, dominantnoj ideologiji, i ako je serviser tržišta, ili je njegova snaga upravo u njegovoj autonomnosti, u pravu da govori ono što centri moći ne žele čuti, u slobodi da probleme i bolne teme artikulira izravno, bez celofana i mašnice, u mogućnosti da množi i suprotstavlja stajališta, potiče diskusije i raspiruje polemike, daje glas utišanim, prava zakinutima, mjesto isključenima?

Sveučilišno i znanstveno polje moraju izboriti svoju autonomiju koja isključuje ravnodušnost prema društvenim problemima, moraju inzistirati na svojoj

— SVEUČILIŠNO I ZNANSTVENO POLJE MORAJU IZBORITI SVOJU AUTONOMIJU KOJA ISKLJUČUJE RAVNODUŠNOST PREMA DRUŠTVENIM PROBLEMIMA, MORAJU INZISTIRATI NA SVOJOJ POLITIČKOJ NEOVISNOSTI KOJA PAK ISKLJUČUJE PREPUŠTANJE TRŽIŠTU —

političkoj neovisnosti koja pak isključuje prepuštanje tržištu. Intelektualci su prirodan neprijatelj vlasti, a vlast kod nas više ne sjedi u Banskim dvorima, nju je preuzeo kapital. Zato je inteligencija konstantno na nišanu, zato se *pjesnike* šutira iz države, zato su filomati, filozofi, filolozi... nepoželjni. Oni, naime, ne samo da znaju, nego i tvrdoglavo podsjećaju da nije sve u novcu, nego ima nešto i u ljubavi – prema znanosti, društvu, drugima. ■

ODAKLE PODRŠKA PROTUUSTAVNIM ZAKONIMA?

DIJAGONALAN PRESJEK OVE AKADEMSKE GODINE POKAZUJE ISUVIŠE PODUDARNOSTI MEĐU DATUMIMA OBJAVA VEZANIH UZ PAKET AKADEMSKIH ZAKONA I RAZNIM OBLJETNICAMA, PRAZNICIMA I ASTRONOMSKIM POJAVAMA. AUTORICA POKUŠAVA RASTUMAČITI MISTERIOZNE ZNAKOVE VIDENE U OKOLINI MZOŠ-A U SLUČAJU "PREUZMI SVEUČILIŠTE U (PRED)IZBORNOJ GODINI"

DIJANA ČURKOVIĆ

Ovogodišnji ljetni solsticij bio je 21. lipnja u 19:16, točno kad je moderatorica gđa Vlasta Erdeljac otvorila izvanrednu skupštinu sindikata Akademska solidarnost. Dok su Sunčeve zrake okomito padale na Rakovu obratnicu, nešto sjevernije članovi mladog sindikata i zainteresirani sugrađani raspravljali su o tog jutra objavljenoj odluci sa 135. sjednice Vlade da nacrti zakona o znanstvenoj djelatnosti, sveučilištu i visokom obrazovanju trebaju biti dani na razmatranje radnim tijelima Sabora, što je treći korak u Zakonodavnom postupku.

Iako je još 13. siječnja, nakon višemjesečne javne rasprave – u kojoj se oglasilo više od 50% fakulteta, 97% kojih je nacрте odbacilo, 3% odbacilo ih je dok se ne izmijene; instituti su ih podržali, a HAZU ne – proglasom koji je potpisalo više stotina akademskih zaposlenika najavljeno da će u slučaju slanja spornih nacрта u Sabor biti pokrenut štrajk, na Skupštini ljetne noći i rasprava je bila vruća. Tek nakon nekoliko sati vaganja štete koju će štrajk nanijeti i studentima i profesorima naspram štete koju će sporni nacrti nanijeti društvu, s jednim suzdržanim glasom i ostalima za izglasano je da se ide u štrajk. Zahtjev je pokrenut 29. lipnja i rezultat mirenja zasad je nepoznat pa ćemo proputovati kroz vrijeme i pogledati što se događalo u ovoj akademskoj godini, tko gura te nacрте i kakve veze astronomski fenomeni imaju s Vladom, lijanim profesorima, režimskim sindikalistima i uspaničenim studentima.

— STUDENTI NISU USPANIČENI, KAKO SE U MEDIJIMA ZADNJIH DANA CIJELU STUDENTSKU POPULACIJU TRUDI PRIKAZATI. NE BRINE IH ŠTO ĆE ISPITE MOŽDA POLAGATI NA DODATNOM ROKU. ZATO ŠTO SHVAĆAJU VAŽNOST OČUVANJA AUTONOMIJE SVEUČILIŠTA —

USPANIČENI STUDENTI? Akademska zajednica je u ovom mileniju, a pogotovo posljednjih nekoliko godina, dobro uzdrmana. Nakon provođenja Bolonjske reforme visokoga školstva i drugih

“doprinosu” bivšeg ministra znanosti, obrazovanja i športa g. Dragana Primorca doživjela je nekoliko studentskih buntova – od prosvjeda do blokada nastave – usmjerenih protiv komercijalizacije obrazovanja. Nju su u jesenskim nacrtima zakona (12. listopada 2010.) prepoznali i profesori i studenti (v. *Slobodni filozofski*) pa su se počeli sastajati kao inicijativa Akademska solidarnost. Zima je prošla relativno mirno, inicijativa je isticala probleme nacрта, organizirala okrugle stolove i tribine te svakom prilikom iznosila u javnost svoje primjedbe, što je počelo privlačiti sve više i više članova. Umjesto da spavaju zimski san, oni su zimsko doba iskoristili za regrutaciju. S druge strane, iz MZOŠ-a se objavila samo pokoja uvreda (“bundžije, marginalci i lijenčine s prevelikom plaćom”), a argumenti u obranu spornih nacрта u drugom su planu.

U međuvremenu profesori od studenata uče vrijedna iskustva stečena dvogodišnjim održavanjem direktnodemokratskih plenuma. Ti studenti nisu uspaničeni, kako se u medijima zadnjih dana cijelu studentsku populaciju trudi prikazati. Ne brine ih što će ispiti možda polagati na dodatnom roku. Zato što shvaćaju važnost očuvanja autonomije sveučilišta, u potpunosti stoje uz odluke svojih profesora da radikaliziraju borbu. Ne, studenti nisu uspaničeni, pokazali su se kao relevantan politički i društveni subjekt i prije, pomažući radnicima i raznim nevladinim udrugama pa i profesori u donošenju svojih odluka solidarno uvažavaju njihove stavove i prijedloge. Vrlo je važno da su profesori u Akademskoj solidarnosti dovoljno veliki da budu mali – pred onima koji od njih inače uče – jer su tako primjerom pokazali da je direktnodemokratski model odlučivanja, utemeljen na jednakosti u raspravi i glasanju, najbolji način organizacije.

NOVI SINDIKAT, STARI SINDIKAT Istoga dana kad je obilježen drugi rodendan početka blokada fakulteta na svim sveučilištima, 20. travnja 2011., MZOŠ izbacuje ispravljene verzije spornih nacрта, u koje su unijete primjedbe uvažene od tzv. prosudbenih povjerenstava, probranih odozgo (od MZOŠ-a), a ne odozdo (od senatâ sveučilišta ili pojedinih vijeća). Ne samo da su im članovi bili postavljeni a ne izabrani, nego je u otvorenom pismu zagrebačkoga Pravnog fakulteta

stava, probranih odozgo (od MZOŠ-a), a ne odozdo (od senatâ sveučilišta ili pojedinih vijeća). Ne samo da su im članovi bili postavljeni a ne izabrani, nego je u otvorenom pismu zagrebačkoga Pravnog fakulteta

**I WANT TO
FUCHS YOU!**

MZOŠ-u još 20. siječnja osniva-nje tzv. povjerenstava opisano kao “stvaranje privida dijaloga” i presedan u hrvatskom zakonodavstvu, u kojem inače presedana nema. Ipak, bez obzira koliko to u javnosti ponavljali, članovi Akademske solidarnosti nisu uspjeli osporiti legitimitet nelegitimnim i nelegalnim tijelima te su prema njihovim sugestijama nacrti izmijenjeni i prosljedeni Vladi, a sada i Saboru.

Činjenica je da je proljetna bitka izgubljena, no Akademska solidarnost iz drugog kruga “javne rasprave” izašla je jača, kao 9. ožujka (400 godina nakon što je 1611. Johannes Fabricius otkrio mrlje na Suncu) registriran Sindikat znanosti i visokog obrazovanja, spreman na drastične mjere da bi očuvao ono što bi trebali čuvati svi – autonomiju sveučilišta zajamčenu Čl. 67. Ustava i slobodu znanstvenog istraživanja propisanu Čl. 68. Razmatrajući svoje pravne mogućnosti, Akademska solidarnost otkriva mrlje na zakonodavstvu. Primjerice, zamrljano je Vladino uspješno ignoriranje prosvjeda na ulicama dvadesetak hrvatskih gradova u veljači i ožujku ove godine, za koje je premijerka gđa Jadranka Kosor zaključila da su “neartikulirani” te da se na njih nema zašto osvrutati. Lingvistički gledano, ako 10.000 ljudi iz dana u dan skandira *Jaco, odlazi!* to je sasvim jasno artikuliran iskaz. No gđa Kosor nije lingvistica, a njen sluh za strane jezike ne ide joj na hvalu, pa ju ne možemo ni kriviti što nije shvatila poruku svojih podanika. Jedna od zadaća Akademske solidarnosti jest artikulirati Vladi nerazumljive stavove. Pravno gledano, ona otkriva nove opcije djelovanja na vlast, i pokrenuvši kotač učiteljice života postavlja temelje za što učinkovitiji pritisak baze na vrh predstavničke demokracije. Prema tome, zastupa upravo ono što jedan sindikat i treba zastupati – zaposlenike.

— HIJERARHIJA FAKULTETA I INSTITUTA BILA BI DAKLE NALIK CRKVENOJ, SAMO BEZ DODIRA S NEBOM: ŠIROKE BAZE ASISTENATA I OŠTRA VRHA MENADŽERA SA SVOM UPRAVLJAČKOM MOĆI —

Istovremeno, (Ne)zavisni sindikat znanosti i visokog obrazovanja pozdravlja promjene unesene u nove nacрте zakona i postaje njihov bastion obrane. U priopćenju javljaju da su zadovoljni uvođenjem “besplatnog školstva” za one koji to zasluže i promjenama uvjeta za izbor u zvanja. Ističu da nezanemariv broj profesora i znanstvenika ima premalo autorskih znanstvenih radova, što oba sindikata znanosti prepoznaju kao problem. Da su pak na čelne pozicije raznih državnih institucija uhlebljeni jedva kompetentni ljudi priznaje samo jedan. Predsjednik onog prorežimskog g. Vilim Ribić od 20. travnja ističe da se na fakultetima u visokim zvanjima nalaze ljudi koji ne izvršavaju svoje obveze i da će ovi zakoni to sanirati. Međutim, stvari su upravo suprotne: ovi zakoni omogućavaju da profesori koji zadovoljavaju, pa čak i premašuju uvjete potrebne za izbor u zvanje ne budu izabrani. To bi dovelo do sveučilišta punih docenata s iskustvom, znanjem, ali ne i plaćom redovnih profesora. U nacrtima zakona starijima od 20. travnja ovakvo je sveučilište eksplicitno utjelovljeno u tzv. piramida. Hijerarhija fakulteta i instituta bila bi dakle nalik crkvenoj, samo bez dodira s Nebom: široke baze asistenata i oštra vrha menadžera sa svom upravljačkom moći. Piramida je 20. travnja, na međunarodni Dan uživanja marihuane, prividno odbačena, jer je ostavljeno dovoljno prostora da se ostvari pravilnicima pojedinih institucija.

— UKOLIKO, PO UZORU NA ČLANOVE VLADE, SABORSKI ZASTUPNICI NE BUDU DJELOVALI PREMA VOLJI POLITIČKE BAZE, HRVATSKA AKADEMIJA DOŽIVJET ĆE KOLAPS KAKAV NIJE VIĐEN OD NJEZINIH ZAČETAKA, A KOJI ĆE SVEUČILIŠTA PRVO PRETVORITI U AKADEMSKE TVORNICE, A ZATIM PRODATI ONOME TKO NAJVIŠE PONUDI —

POMRČINA MJESECA I KRILATI MINISTAR Moguće da je i g. Ribić slavio ovaj višestruko važan datum pa se možda malo napužio i odlučio podržati zakone koje je prije kozmetičkih izmjena odbacio. Dan danas vjeruje da su u drugom sindikatu teroristi pa 1. srpnja u emisiji *Gledaj dalje* na televiziji Z1 tvrdi: "Oni zapravo su instrument određenih krugova na Sveučilištu kojima je u interesu zadržat postojeće stanje" i da ne žele donošenje novih zakona jer "se opiru bilo kakvim promjenama" – iako mi, članovi prvog direktnodemokratskog sindikata, donosimo promjenu – i jer bismo "moralni izvršavati svoje obveze" koje sad, lijenčine, ne izvršavamo! I nastavlja: "ne znaju što je autonomija sveučilišta; to nije autonomija fakulteta." Međutim, hrvatski zakoni kažu da je autonomija zajamčena na četiri razine: najvišoj, državnoj; pa sveučilišnoj; na razini samih fakulteta i na najnižoj, na razini svakog zaposlenika ponaosob, bilo znanstvenici, bilo sveučilišnog profesora. (usp. raspravu g. Alana Uzelca s Pravnog fakulteta u Zagrebu: <http://alanuzelac.from.hr/Pdf/Radovi/uni5pow.pdf>). Upravo zahvaljujući najnižoj razini autonomije znanstvenici su slobodni istraživati ono što žele, a profesori podučavati ono što žele i u čemu su najbolji i što kao stručnjaci procjenjuju da je potrebno za razvoj njihova polja. To većina članova Akademске solidarnosti svojim radom i dokazuje. I letimičan pogled na popis potpisnika, i pretraživanje radova koje su objavili, primjerice na Hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji, nameću pitanje tko je ovdje lud. G. Ribiću izgleda nije palo na pamet proučiti rad onih koje olako proglašava neradnicima, i to ne u privatnim "razgovaranjima", već u medijima i zaštićenom pozicijom predsjednika NSZVO-a i Matice hrvatskih sindikata.

Najduža pomrčina Mjeseca ikad bila je 16. lipnja pa se možda radi nje g. Ribiću pomračilo i um te je vidio paralelni svemir u kojem je ministar g. Radovan Fuchs andeo čuvar sveučilišta. Ako si zamislite g. Fuchsa s krilima, uvidjet ćete da se takva slika kosi čak i s Keplerovim zakonima! Neuračunljiv ili ne, g. Ribić ne ponaša se logički očekivano: podržava donošenje spornih zakona unatoč jasnom i glasnom otporu javnosti. Od zaraćenih strana bira onu vlasti, a ne naroda. Splitski članovi Akademске solidarnosti, inače također vrlo aktivni, 19. svibnja u *Slobodnoj Dalmaciji* javno su zatražili ostavku g. Ribića s mjesta predsjednika NSZVO-a. Mjesec dana kasnije, devet sindikata želi istupiti iz Matice s gotovo istim zahtjevom: ostavka s mjesta predsjednika Matice. Suradujući s Vladom u kupoprodaji socijalnog mira ne samo po pitanju spornih nacrti zakona, nego i u drugim sindikalnim poslima, ne ponaša ni logično ni etično, no od njega se očito takvo ponašanje ni ne očekuje, jer se njegovo mišljenje uvažava

kako u javnom prostoru, tako i u pravnim tijelima poput tzv. povjerenstava.

NEOLIBERALNA SOLIDARNOST Etičar je, zaposlivši se na VERN-u, pred mirovinu uspio postati i hrvatski *tuttologo* g. Žarko Puhovski, jedan od profesora s Filozofskog fakulteta u Zagrebu koji pozdravljaju MZOŠ-ove nacрте zakona. Ostali zaposlenici većinom su protiv, neki ukazavši na neustavnost nacрте zakona, drugi na podložnost sveučilišta i znanosti tržištu, a treći na neetičnost procedure donošenja paketa. Bez omalovažavanja

g. Puhovskog, moram se zapitati kako to da jedni filozofi govore o neetičnosti, a profesor etike ju ne prepoznaje. Filozofi su tu da komentiraju društvo, što je nemala zadaća koju g. Puhovski tako časno obnaša da je opravdan strah nekih ljudi da će im iskočiti iz paštete. Daje g. Puhovski svoje stručno mišljenje i o nacrtima zakona, a tu izvire novi misteriji: nije li g. Puhovski kao komentator odluka Vlade koja ga je postavila u jedno od tzv. povjerenstava u sukobu interesa? Govori kao neutralan procjenitelj vlastita rada! Ispada da je etički problem samo eto u njegovim izjavama, koje su očito u službi režima – koji ga je *tuttologom* i učinio.

Sjetivši se misterija sindikalnih optužbi, pregledala sam popis radova neetičnog etičara na stranicama Hrvatske znanstvene bibliografije. Dočekalo me (ne)ugodno iznenađenje: "Nije pronađen niti jedan rad". Uvjeren da je nemoguće da su rezultati mog mini-istraživanja istiniti, odlazim na online katalog NSK-a i – uspjeh! G. Puhovski je u zadnjih dvadesetak godina ipak objavio nekoliko članaka (od kojih je jedan na tri stranice a jedan u suautorstvu, dok mi se, istina površnim pretraživanjem, čini da nijedan nije izvorni znanstveni). Uredio je nekolicinu prijevoda i *Filozofski atlas*. Pogledajmo i nekoga iz Akademске solidarnosti, npr. g. Matu Kapovića. Samo u posljednjih pet godina ovaj je "balavac" napisao dvije autorske knjige (popularnoznanstvenu i znanstvenu) i sedamnaest javno dostupnih lingvističkih radova, većinom izvornih znanstvenih i u prosjeku opsega preko 30 kartica. Aktivno je podržao blokade nastave na fakultetima i javno komentirao, rjede no g. Puhovski, nacрте zakona, dakako sa suprotne pozicije, tj. etički.

U misterioznoj emisiji na Z1, a i u drugom, pa čak i službenim sindikalnim izjavama g. Ribić proslavio se onom da članovi Akademске solidarnosti "ne žele besplatno školstvo" jer ne podržavaju nove zakone. Mora da je g. Ribiću mjesecina opekla oči pa ne vidi da u temeljnim načelima, izglasanim još 27. siječnja 2011. na tribini *O duhu zakona*, stoji da "visoko obrazovanje mora biti potpuno javno financirano i svima dostupno". Vratimo li se skroz do studenata, sjetit ćemo se da je spomenuti g. Kapović 3. svibnja 2009. gostovao kod g. Aleksandra Stankovića u emisiji *Nedjeljom u 2* kao simpatizer plenuma Filozofskog fakulteta u Zagrebu, tada u rukama studenata, gdje je govorio o neoliberalizmu u kontekstu mehanizama komercijalizacije i privatizacije javnih dobara poput (visokoga) školstva i znanosti. Dakle, član Akademске solidarnosti ne samo da se zalaže za besplatno obrazovanje, nego već godinama o tome u medijima trubi! Mjesecina, mjesecina, g. Ribiću! Ne samo da su vam oni koji se bore za školstvo promotori neoliberalnog

kapitalizma, nego opetovano u javnoj raspravi predstavljate sebe i svoj sindikat kao relevantne čimbenike u borbi koja je mnogo starija od 20. travnja. Ponovno se nameće pitanje tko je ovdje lud, popraćeno onim vječnim "s kojim si pravom to dopušta".

ZLOČESTO ZAGREBAČKO SVEUČILIŠTE Jedna važna stvar nije spomenuta, a pomoći će upravo u odgovoru na gore postavljeno pitanje. G. Ribić ne dopušta si svoje izjave sam, one su očigledno dopuštene s više instance, ipak ne kozmičke nego vrlo profane: od strana g. Fuchsa. Prije nekoliko dana, 30. lipnja, na HR1 na sučeljavanju s delegatkinjom Akademске solidarnosti gđom Moranom Čale u emisiji *U mreži Prvog* i jedan i drugi dobili su po prstima. Kada su čuli umiljati tanki glas gđe Čale, mora da su se našli zatečeni vidjevši da je simpatična profesorica kao prava zvjerka napala laži i izjave puštene u eter. Primjerice, ministar misli da "akademске slobode ne znače da znanstvenici mogu sami sebi pisati zakone" i da im je potrebna kontrola poreznih obveznika (iako su to i rečeni znanstvenici), dakle kontrola odozdo, samo što ju g. Fuchs tumači kao kontrolu odozgo, jer je baš on predstavnik koji zastupa interese poreznih platiša. Slušajući kako ga gđa Čale proždire argumentima, ne mogu se ne zapitati je li mu kroz glavu prošla ona stara "što je meni ovo trebalo". G. Fuchs već je u prvim minutama otvoreno rekao da "govora [o povlačenju zakona] nema" ali se petnaestak minuta kasnije sjetio predstaviti kao stranka otvorena za dijalog. Srećom, Akademskoj solidarnosti maglu nije lako prodati.

Pomalo maglovitog zadnjeg jutra u lipnju u studio HR1 javio se i rektor najvećeg, Zagrebačkog sveučilišta g. Aleksa Bjeliš, jedan od ključnih simpatizera Akademске solidarnosti i oštar kritičar spornih nacrti zakona, prekorio je MZOŠ jer je "akademска zajednica sustavno ignorirana u javnoj raspravi". Razumljivo je zašto se donedavnom savezniku g. Fuchsa nije sviđio prijedlog kojim mu se oduzima moć upravljanja sveučilištem, no nije razumljivo zašto je Sveučilište u Osijeku (izuzev Medicinskog i Pravnog fakulteta) pristalo na oduzimanje moći. Da preciziram, Čl. 12. nacрте *Zakona o sveučilištu* uvodi instituciju deveteročlanog Sveučilišnog vijeća, od kojih četiri bira Vlada, četiri Senat, a jedan je određen dogovorom objiju strana ili od HAZU-a ako dogovora nema. To bi režimsko tijelo, prema planu MZOŠ-a, između ostalog trebalo nadzirati rad Senata i postavljati Rektora i dekane, za koje pak u istom zakonu nigdje ne stoji da moraju biti zaposlenici institucije kojom upravljaju. Ista opaska može se parafrazirati kada govorimo o nacrtu *Zakona o znanstvenoj djelatnosti*, tako nazvanog u preinakama povijesno višeznačnog 20. travnja: nigdje ne stoji da ravnatelji instituta moraju biti znanstvenici niti da moraju biti zaposlenici ustanove kojom upravljaju. Ni promjena imena nije bez simbolike: naglašena je znanstvena djelatnost, dakle znanstvena produktivnost a implicitno i znanstvena isplativost, a ne znanost sama po sebi, kao javno dobro i ključ napretka društva. Nacrt *Zakona o visokom obrazovanju* također ima svojih nedostataka, prvenstveno uvođenje upisnina (tj. školarina), i to po kriteriju "izvrsnosti" prema kojemu student može imati prosjek 5,00 i plaćati, i suprotno: imati prosjek 2,00 i ne plaćati, jer plaća ECTS bodove koje prenosi. U tom smislu potiče se površan rad i búbanje, a ne studiranje grade, čime se dugoročno smanjuje kvaliteta buduće znanstvene produkcije.

AKADEMSKE TVORNICE U *Vjesniku* je prvog jutra u lipnju g. Fuchs iznio argument da "bez novih zakona nema ispunjavanja strategija EU-a", no pregovaračko poglavlje o visokom obrazovanju odavno je zatvoreno. Nije teško vidjeti koja je prava motivacija donošenja ovih zakona. Recimo samo da spomenuti branitelji spornih nacрта zajednički zarađuju koliko i desetak prosječnih Hrvata! Oni žele pogoršati stanje na akademiji, ne mi.

Borba akademске zajednice i vlasti traje već 10 mjeseci. Pokretanje štrajka iznenađujuće je isto koliko i pokušaj donošenja ovih zakona. Od premijera u pritvoru postavljena Premijerka naučila je od svog prethodnika kako "mahati psom", kako odigrati predstavu za raj. Gđa Kosor 2. lipnja primila je u audijenciju "predstavnik" akademске zajednice, redom pobornike zakona, dakako opet postavljene, a ne delegirane od strane te zajednice. Naučila je gđa Kosor jednu od prvih lekcija sanaderologije: kako javnosti zakulisna dogovaranja prikazati kao demokratsku proceduru. Kako interes manjine prikazati interesom većine također se uči na prvoj godini, a za ostale kolegije ipak morate platiti prvih 200€ upisnine. Ako naručite odmah, dobit ćete i *Uvod u numerologiju* koja objašnjava kako odabirom datuma zbuditi protivnika.

Dugo toplo ljeto počelo je kako je počelo, a jesen bi mogla biti vrlo kišna. Prema Zakonodavnom postupku, nakon čitanja u Saboru, nacrti zakona odlaze Predsjedniku na potpis a potom se objavljuju u *Narodnim novinama* i osam dana kasnije stupaju na snagu. Ako u Saboru ne bude prigovora na ove zakone, a unatoč negativnom mišljenju iskazanom u javnim raspravama u kojima je velika većina akademске zajednice nacрте zakona odbacila, oni će se početi primjenjivati već dogodine. Iako prirodni fenomen pomažu pri objašnjenju nekih misterija vezanih uz nacрте zakona, ne trebaju vam parapsihološke moći da vidite da će se u budućnosti stravično obezvrijediti sveučilišta i ograničiti sloboda znanstvenog istraživanja. Ukoliko, po uzoru na članove Vlade, saborski zastupnici ne budu djelovali prema volji političke baze, hrvatska akademija doživjet će kolaps kakav nije viđen od njezinih začetakа, a koji će sveučilišta prvo pretvoriti u akademске tvornice, a zatim prodati onome tko najviše ponudi. Znamo kako tvornice u Hrvatskoj (ne) prolaze i ne smijemo dopustiti da ista sudbina zatekne i najobrazovaniji sloj društva, koji je, posebice u ovoj akademskoj godini, pokazao da je sposoban autonomno raditi i svojim radom upravljati. **E**

Bilješke:

1 Stavovi izneseni u ovom članku trebaju se pripisati samo autorici, iako govori kao delegatkinja inicijative i Sindikata znanosti i visokog obrazovanja Akademска solidarnost.

ISPISANI ZVIJEZDAMA

NAŠ POGLED PREMA NEBU ILI U NAJDUBLJU NUTRINU MATERIJE PRVORAZREDNO JE PITANJE NAŠE SLOBODE. PRISILI BILO KOJE VRSTE TU JEDNOSTAVNO NEMA MJESTA

NIKOLA BILIŠKOV

Prirodna znanost nastala je kao odgovor ljudskog uma na Prirodu. Jasno nam je od davnina da svijet ne čini samo ono što nas okružuje i što neposredno opažamo svojim osjetilima, nego smo to i mi sami po sebi, kao i ono što je toliko veliko, ali i ono što je toliko sitno da nismo u stanju obuhvatiti svojim pogledom. Oduvijek intuitivno slutimo da je zapravo ovaj dio svijeta kojega svakodnevno opažamo tek odraz, posljedica onoga što ne možemo neposredno opažati. No, kako se to neopazivo odražava na ono opazivo, koje zakonitosti povezuju ta dva svijeta i jesu li to uopće dva ili više odvojenih, ili tek jedan jedinstveni svijet, Priroda, koja je narav tog jedinstva, pitanja su u srži prirodne znanosti. Put od slutnje o spomenutoj vezi nevidljivog s vidljivim ka znanju o tome je znanost.

— DANAS SMO, PRITISNUTI DIKTATOM TRŽIŠTA, UHVAĆENI U ZAMKU OBJAVLJIVANJA POD SVAKU CIJENU. POSLJEDICA TOGA JE DA SE OBJAVLJUJU ČESTO POTPUNO OGOLJENE INFORMACIJE, PRI ČEMU SE GUBI BIT ZNANJA KAO TAKVOG, DOK NAM SE ČINI DA SVJEDOČIMO UPRAVO EKSPLOZIJI ZNANJA —

RADOZNALOST, SLUTNJA, ZNANJE Prvotno, čovjek je, u nedostatku spoznajnih alata, svijet oslikavao mitopoetskim kistom. U tim su predodžbama glavnu ulogu igrala natprirodna bića što su upravljala prirodnim ciklusima noći i dana, godišnjih doba, života i smrti, vremenskim prilikama, nepogodama i drugim pojavama. Međutim, racionalni pristup tim fenomenima sve je jasnije pokazivao da se u njihovoj pozadini zapravo ne nalazi ništa natprirodno, već, u svojoj biti, vrlo jednostavna načela, što ih matematički kist oslikava na platnu fizike. S obzirom na temeljnu različitost religijske doktrine i znanstvene kritičke misli, ta su dva pristupa dolazila u vrlo žestoke sukobe. Povijest nas uči koliki su mislioci, samo zato što su ukazivali na činjenice koje danas uzimamo zdravo za gotovo, stradavali na lomači, gledajući uništavanje njihovih kapitalnih djela. Ipak, taj hrabrosti zahvaljujemo današnje visoke životne standarde. Zahvaljujući upravo ljudskoj radoznalosti, koja nas od samog postanka naše vrste tjera u spoznaju fundamenata svijeta u kojemu živimo, kao svojevrsni nusprodukti nastajala su tehnička, tehnološka i medicinska rješenja što nam danas toliko olakšavaju život. Primjeri su nebrojeni, a ovdje ću spomenuti samo jedan vrlo recentan, naime izum lasera. Laser je, ili preciznije stimuliranu emisiju elektromagnetskog zračenja, 1917. teorijski predvidio znameniti fizičar Albert Einstein u svom radu *O kvantnoj*

teoriji zračenja. Svoje oživotvorenje taj je teorijski konstrukt dočekaao 1959., kad su Charles Townes i Arthur Schawlow izradili prvi laser što emitira zračenje. Međutim, to se tada smatralo toliko egzotičnim optičkim fenomenom da su i sami autori zapisali da ne vjeruju da će laser ikada naći bilo kakvu praktičnu upotrebu. Povijest je, to dobro znamo, pokazala potpuno suprotno.

ZNANOST USRPKOS LOMAČAMA

Svakom se novom spoznajom naši horizonti šire. Otvaraju se sasvim neslućeni pogledi, iznova i iznova otkrivajući začudnost svijeta, beskrajnost Prirode. No, nije bit samo u pukom prikupljanju podataka. Kad je Kopernik ustanovio heliocentričnu predodžbu svijeta, Zemlja je za sva vremena izbačena iz savršenog, nepomičnog središta Svemira.

Otac suvremene astronomije, Galileo Galilei, usmjerio je svoj teleskop prema nebu, otkrivši da je ono napučeno neprebrojivim mnoštvom zvijezda. Dekonstrukcijom predodžbe o savršenom svijetu doprinijeli su mnogi njegovi suvremenici. Johannes Kepler, u nastojanjima da održi sustav kristalnih sfera, na temelju astronomskih promatranja Ticha Brachea dolazi do sasvim suprotnog zaključka – putanje planeta nisu određene savršenim pitagorejskim tijelima, nego su one nepristojno nesavršene elipse. Giordano Bruno govori o beskonačnosti Univerzuma i bezbrojnim svjetovima, gdje je

naš svijet tek jedan od tih bezbrojnih svjetova. I gibanje svih tih planeta, svih tih zvijezda, određuje jedna sila, ona ista gravitacija što nas drži prikovanima čvrsto na površini Zemlje, a u koju je proknuo Isaac Newton.

U svojoj knjizi *Optika* Newton kaže: “Reći nam da je svaka stvar obdarena nekim posebnim okultnim svojstvom, kojim djeluje i proizvodi vidljive učinke, isto je kao i ne reći nam ništa. Ali izvesti iz pojava dva ili tri opća principa kretanja, a zatim nam objasniti kako svojstva i djelovanje svih tjelesnih stvari slijede iz tih nedvojbenih principa, tek je to uistinu velik korak naprijed”. Ta potraga za principima dovela nas je do najudaljenijih dijelova svemira, kao i do najdubljih dubina materije. Kad je Hubbleov svemirski teleskop, nakon što je skoro 4 mjeseca snimao jedan te isti dijelčić neba, u kojem se prividno ne nalazi ni jedna jedina zvijezda, dobili smo sliku vrlo mladog svemira, starog “tek” 400 – 800 milijuna godina. S druge strane, CERN-ovim uređajem LHC nastojimo prodrijeti do najsitnijih djelića materije, u potrazi za Higgsovim bozonom, česticom čije bi postojanje potvrdilo tzv. Standardni model, koji ujedinjuje fundamentalne sile. Putovanja nepoznatim morima važna su odrednica čovjekovog postojanja.

Međutim, koliko god se naš pogled u Prirodu poboljšao instrumentima, stalno se javljaju nova pitanja, novi fenomeni koje ne možemo objasniti ni najboljim teorijama.

Stalno se osjećamo, isto kao što se i Newton osjećao, kao djeca što se igraju pijeskom na obali nepreglednog oceana.

POLITIČKA (NE)KONTROLA ZNANOSTI

Danas smo, pritisnuti diktatom tržišta, uhvaćeni u zamku objavljivanja pod svaku cijenu. Posljedica toga je da se objavljuju često potpuno ogoljene informacije, pri čemu se gubi bit znanja kao takvog, dok nam se čini da svjedočimo upravo eksploziji znanja. Ne smijemo zaboraviti da nam je znanstveno-tehnička revolucija, uza svoje dobre strane, donijela i mnogo štete. Još je

Ivan Supek upozoravao na opasnosti sprege tržišne diktirane znanosti s industrijom. Potencijale njezine ogromne produkcije kapitalizam ne može podnijeti, s obzirom na to da je apsorpcijska moć kapitalističkog tržišta premala za to. Prema tome, ta sprema znanstvenotehničke revolucije i kapitalizma vodi u bankrot i propast. Unatoč tome, model znanstvenog rada, kakav predložio MZOŠ u prijedlogu Zakona o znanstvenoj djelatnosti, upućenom u saborsku proceduru, upravo je tržišni diktat instrumentaliziran kroz jaku političku kontrolu, bez ikakvih odredbi što bi regulirale etičnost znanstvenog rada. Ovdje neću govoriti o mnogim negativnim primjerima, kojima povijest znanosti obiluje, a koji oslikavaju u kakve nas je sve mračne dubine odvodila znanost pod diktatom trenutnih političkih ciljeva moćnika. To bi nas predaleko odvelo. Zapravo, naši su instituti već nekoliko desetljeća jako dobar ogledni primjer smanjenja znanstvene kvalitete zbog jačanja političke kontrole, na račun utjecaja znanstvenih vijeća, o čemu je mnogo govorio Ivan Supek. Situacija će se, odobri li Sabor ovaj zakon, u tom smislu jako zaoštriti. Podsjetimo, Nacionalno vijeće za znanost i tehnologiju, vrhovno nacionalno tijelo na području znanosti, bi se, prema prijedlogu, sastojalo od ukupno devet članova, pri čemu su dva člana ujedno i članovi Vlade (ministar nadležan za znanost i ministar nadležan za gospodarstvo), treći je predstavnik Nacionalnog vijeća za konkurentnost iz područja gospodarstva. Time je osigurana ne samo politička kontrola, već i tržišna usmjerenost znanosti. S druge strane, uloga znanstvenika u tom Vijeću, koje bi trebalo donositi znanstvenu politiku RH, dovedena je u drugi plan, što omogućuje donošenje odluka u skladu s trenutnom političkom dinamikom te kratkoročnim gospodarskim potrebama. I sam naziv tog tijela, u koji je uključen pojam tehnologije, navodi na zaključak da će znanstvena djelatnost što nije usmjerena stvaranju tehnološki primjenjivih inovacija biti diskriminirana.

Temelj znanstvenog treba biti sloboda uma. To je prepoznato jako davno, a, kao što znamo, zajamčeno je i Ustavom RH. Johannes Kepler je to 1595. godine, u svom djelu *Mysterium Cosmographicum*, formulirao riječima: “Ne pitamo se kakva je korisna

— PITANJE JE USTVARI JESMO LI LJUDI I JE LI SVATKO OD NAS UOPĆE SPOSOBAN BITI ČOVJEKOM. AKO JESMO, AKO SE NE ŽELIMO ODREĆI ČOVJEČNOSTI, UPRAVO TREBAMO SLOBODNO GLEDATI ZVIJEZDE NAD NAMA. KAKO JE USTVRDIO THOMAS HUXLEY: “DUŽNOST SVAKE GENERACIJE JE DA MORU OTME JOŠ PO KOJI KOMADIĆ KOPNA” —

svrha pjeva ptica, jer poj je pticama zadovoljstvo, s obzirom na to da su one stvorene da pjevaju. Isto tako, ne bismo se trebali pitati zašto se ljudski um muči da pronikne u tajne nebesa. Raznovrsnost pojava u Prirodi toliko je velika, a riznice skrivene na nebesima tako su bogate, da ljudski um nikada neće oskudijevati svježom hranom”. Znanost je, prema tome, ugrađena u samu narav čovjeka kao bića koje se hrani znanjem. Zbog toga nas, bez obzira na stupanj obrazovanja, socijalni položaj i bilo kakvu pripadnost, istinski razgaljuje pogled spram zvijezdama posutog neba. Mi, kao ljudska vrsta, pripadamo upravo zvijezdama. Promatranje tog mnoštva zvijezda daje nam bistar uvid u činjenicu da smo beskrajno malena točkica i beskrajno kratak trenutak u tom prostoru i vremenu. A opet, znamo da smo, koliko god prividno beznačajni, jednako vrijedni kao bilo koja druga točka u tom beskrajnom. I to je ono što nam nitko, ničim ne može oduzeti. Tim je pismom ispisano Čovjek.

URONITI U SLOBODU Zbog toga je naš pogled prema nebu ili u najdublju nutrinu materije prvorazredno pitanje naše slobode. Pitanje je to ustvari jesmo li ljudi i je li svatko od nas uopće sposoban biti Čovjekom. Ako jesmo, ako se ne želimo odreći čovječnosti, upravo trebamo slobodno gledati zvijezde nad nama. Tako je 1887. ustvrdio Thomas Huxley: “Dužnost svake generacije je da moru otme još po koji komadić kopna”. Prisili bilo koje vrste, političkom i tržišnom diktatu, tu jednostavno nema mjesta.

Antički pjesnik Horacije je u svojim *Epistolama* opisao glupana, koji stoji pored potoka, čekajući da se ovaj zaustavi kako bi ga prešao. To se nikad neće dogoditi, kao što ni ocean na čijem se žalu igramo zrcima pijeska nikad neće presušiti. No, zakoraćimo li u njega, uronimo li, bez obzira na sve poteškoće što nas očekuju u toj pustolovini našega duha, bit ćemo višestruko nagrađeni. Blaise Pascal je zapisao “Dostojanstvo moram tražiti ne u svemiru, već ovladavanjem svojih misli. Nemam ništa od toga ako posjedujem svjetove. U svemiru me beskraj okružuje i progutan sam poput atoma; u mislima, međutim, shvaćam svijet”.

Sapere aude! ■

čudna šuma COPRNJAKI

**LAMENTACIJA O
SREDNJEM VIJEKU UZ
ČAŠU DELANOG VINA
KOJE SE, USPUT BUDI
REČENO, U SREDNJEM
VIJEKU NIJE MOGLO
“DELATI”, PA ČAK NI
DUGO POSLIJE, JER NIJE
BILO LAKO DOSTUPNOG I
JEFTINOG ŠEĆERA**

NENAD PERKOVIĆ

VRAG TI JEBI COPRNJAKE Moj prijatelj A. pita Štefa kako grunt. Štef se ne žali. Onak, pol od kak je prije obrađival, nemre se; godine, zdravlje i “se to skupa”. A. kaže kako je to velika šteta, generalno, kako nam propada sve, a Štef sliježe ramenima da kaj se tu more, to je tak. Meni to zvuči logično i trezveno pa i dalje šutim, napola pratim njihovo ćaskanje i puštam pogled da miluje brege pred suton skroz dolje na jug do Medvednice. Pomislim kako, s ekološke strane, malo zapuštenosti ne može škoditi, neka se tlo odmori, a korov popije toksine. A. kaže kako je to dobro za Štefa jer će se manje izlagati ozonskim rupama i pita Štefa što se njemu čini, mijenja li se stvarno klima, kako se zadnjih godina govori? On je zemljoradnik, trebao je primijetiti. Štef samo mahne rukom, kaj bi se mijenjala, furt je to tak nekak “na isto”... Meni i to zvuči logično i trezveno, premda Štef već otprije sapliće jezikom od svog tuduma, cvičeka, direktora ili kojeg mu je već pedigrea taj delanec što ga je tako gostoljubivo iznio. Ali A.-a, izgleda, zabavlja podbadati starog.

– Čekaj malo, Štef, znanstvenici tako kažu, ne čitaš novine, ne gledaš televiziju?

– Ko? pita Štef.

– Pa znanstvenici.

Štef ga pogleda kao da je sišao s uma. Opet mahne rukom:

– Vragihjebi. Coprnjaki!

Naravno, meni i to zvuči logično i trezveno, premda nisam popio ni “frtalj kupice” Štefove davolske kapljice. Nego kaj su nego coprnjaki. I pijani Štef, i župnik, i svi kaj tak veliju imaju praf, a svi mi ostali, školovani i vučeni ljudi pojma nemamo, uključujući i veleštovane čitatelje ovih redaka i ovih novina koje, znamo, ne čita tko god! Prosvijetljen tjelesnim naporima radova na zemlji, imam sreću pa znam koliko je Štef u pravu i koliko je, premda pijan svakodnevno, logičan i trezven u ovoj Čudnoj šumi, iako bi, po uobičajenim uzusima, trebao biti zatucan, nazadan i, u krajnjoj liniji, neobaviješten o suvremenim svjetskim procesima, pak onda tako i tretiran: sa dozom sažaljenja.

Malo morgen, štovane moje i moji. Štef je čvrsto s obje klimave noge na zemlji, za njega je svijet isti stoljećima jer svijet *jest* isti stoljećima, samo se nama pomutilo pa nam se čini drukčijim. Bi rekli: zacoprani su nas coprnjaki.

ŠTEFA NISU ZACOPRALI Molim, složiti ću se s vama i u ovome: Štef i “njegov” žive u srednjem vijeku, a “mi” živimo u dvadeset prvom stoljeću. Pa ipak... Možemo brojati stoljeća kako nam drago, ali da smo se odmakli od srednjeg vijeka to mogu pričati coprnjaki, Štefu i meni to nitko ne bu podvalil, pa ni onaj stari coprnjak Max Weber, s čijim coprarijama copraju svakoga tko god se vučil na nek’vim društvenjačkim velikim školama jer, kakti, sad je odčarobirano nekaj kaj je prije bilo začarano. Međutim, ništa od toga. Dovoljno je prelistati medijske naslove, i pritom se uopće ne zamarati detaljnim sadržajem:

Otočanin se sretno vratio kući nakon tri mjeseca u zatočeništvu gusara.

Trgovina ljudima u zabrinjavajućem porastu.

Kraljevsko vjenčanje stoljeća!

Sveti Otac blagoslovio državne dužnosnike.

Kolera usmrtila tisuće stanovnika Haitija.

Pošast se iz Njemačke širi na Europu.

U Rumunjskoj babe vračare prijete vladi urocima.

Štef živi u istom vremenu i u istom svijetu kao i svi mi, u srednjem vijeku, ali on to zna, dok vi ili ne znate, ili pak znadete, ali coprate. Coprate sa svojih katedri neupućenu mladež, coprate s televizijskih ekrana skidajući svake noći uroke ili mantrajući o povijesnim ciljevima države danju (sasvim svejedno), coprate o zdravlju dok trujete, o blagostanju dok kradete, o sreći dok unesrećujete, o dobročinstvu dok gulite lihvarski. Coprate dok lažete, jer nemre se coprat ak se istina poveda, i lažete dok coprate, jer coprnjaštvo navek treba skriveno biti. Tako dakle stoje stvari. Sve se to meni prosvijetlilo dok smo pili Štefov bučkuriš, ne morate se ni truditi razuvjeriti me. To da je srednji vijek nešto gadno, ružno, smrdljivo, zaostalo, teško, jadno, opako i prošlo vaša je coprarija i izmišljotina kako bi nas uvjerali da je sada nešto bolje, ljepše, svjetlije, zdravije i u svakom smislu obećavajuće. Na vašu žalost, pročitali smo vas i Štef, i ja, i mnogi drugi. Ništa se nije promijenilo, ne samo od srednjeg vijeka. Dobro i zlo miješaju se kao vino i voda u bevandi, oduvijek je tako bilo, i bit će, i lažuci, samo povećavate udio zla u omjeru, vi coprnjaci! Zašto bi vam itko normalan, dok sjedi pod stoljećima starim zidom na proštenjarskoj klupi u topli proljetni suton, uopće išta vjerovao? Iz svakog vašeg racionalnog argumenta, znanstvenog dokaza ili očite činjenice – vire obične coprarije. Recimo, već pedeset godina redaju se revolucionarna otkrića koja će “do kraja desetljeća” donijeti lijek protiv raka. Coprarije... Zdravstveni sustavi? Coprarije (pitajte Michaela Moora). Farmaceutska industrija? Coprarije; “prije upotrebe posavjetujte se sa svojim liječnikom ili ljekarnikom”. Prehrambena industrija? Coprarije. GMO, coprarije. Bozoni i čestice koje to nisu? Coprarije. Parlamentarna demokracija? Magla, mutež – coprarije. Bankari, financijska industrija? O, coprarije, kako se tek ovdje dimi i kadi, iz šupljega u prazno, iz nečega u ništa, iz ono malo u – dužničko ropstvo. Marketing? Svakog dana zacopraru milijune žrtava, a da nitko i ne primijeti. Pobačaj? Coprarije, mračne. Europska Unija? Plati članarinu da dobiješ pristup sredstvima. Jedva da je i čestita vradžbina, obično buvljačko šibicarenje. Izborne liste i mrtve duše? Nekromancija, gadne, gadne coprarije. Povelje o ljudskim pravima, životinjska prava, ustavna prava, NGO... Dajte molim vas, to je već neozbiljno, coprarija na coprariju, coprarija coprariju stiže. Sekularizam? Coprali ste, coprali, od srijede do petka, niste se pomaknuli... od srednjega vijeka? Ako bismo nastavljali niz, čovjeku već ne preostaje drugo nego da ozbiljnije potegne iz Štefove čaše.

ŠTEF, HEIDEGGER I HERMENA-UTIKA NADE I kad bi malo obustavili opskurnu coprnjačku praksu, vidjeli bi da se od srednjeg vijeka niste maknuli jer se od srednjeg vijeka ne može maknuti. Nemamo kud, sve kad bi i htjeli. Štefu s brijega pokraj crikve to je jasno i kad je najpijaniji. Štef je logičar. Da sam ga imao potrebu pitati za objašnjenje, a nisam, jer sam spil kupicu njegovog delanca tako da je sve sjelo na svoje mjesto, rekao bi mi da očito postoje

tri doba, staro, koje je bilo, novo, koje ima doći, i srednje, koje nema kad biti nego između ta dva. A to je sada. Je, ono traje, i ono nije sada-u-bitku ili bitak-u-svijetu ili kakogod (Štef nikad nije čitao Heideggera, niti je morao, pa ako nije morao Štef, ne mora, zapravo, nitko), nego je Štef tak i tak sve jasno shvatio porazmisliš o stvarima o kojima je pripovijedao njegov župnik, a dok je bio mali njegov japa i njegov deda, i drugi spametniji muži od njega. Stari vijek je sve ono kaj je bilo prije neg se rodil Gospodin naš, hvala mu i slava naveke vekov, Kristuš. Onda je Isusek rekel da sve kaj je staro više ne vredi, jer ni baš dobro, neg da bu sad sve drugač, ali ne odmah, neg kad se on još jemput vrne. To bu Novi vijek. Sve kaj je između toga je, a kaj bi drugo bilo, Srednji vijek. Alzo, ima neki osel komu to sad ne bi jasno bilo? Prema tome, coprnjaki i coprnicke drage, badava drugima lažete i badava sebi glumite. Ništa nije bolje i nikamo nismo napredovali. Što bi se reklo, ne možemo iz svoje kože, pa kako ne možemo mi, ne može ni svijet. Bez Sudnjeg dana nema ni Novog vijeka. Zar ne bi zato bilo bolje, korisnije i jednostavnije sjest sa Štefom i popiti u miru, po mogućnosti ipak nešto bolje od njegovog kiseliša, nego coprati i coprati u uzaludnoj nadi kako će nas to izbaviti od žvakanja vlastitog jezika od muke, što će nas zadesiti, između ostalog, i zato što smo coprali?

Lijepo. No otkud mi znamo da je to baš tak? Ah, ljudi moji, pa nije to Štef izmislio! Postoje stvari koje se ne mogu izmisliti. (Relativizam: coprarija). Notorno je da nešto sa svijetom ne valja i da to nije od jučer nego se vuče, vjerojatno, od samih početaka. Notorno je također da postoji jednostavno i elegantno, premda radikalno rješenje i da nam ga je netko donio i ponudio. Notorno je također da to traži potpun preokret s bolnim, ali oslobađajućim posljedicama, individualno i kolektivno. Svako izbjegavanje, izvrđavanje i odgadanje kako se ne bi napravilo jedino moguće nije drugo nego – copranje.

Osim toga, tvrditi da je različito od srednjeg vijeka, a živjeti u vremenu kad gusari oslobode pomorca iz zatočeništva u kojem ga drže još od kraljevskog vjenčanja stoljeća, dok vještice urocima prijete vladi, a tisuće umiru od kolere – ili si lud, ili si zacopran.

No, ako smo već iskreni, nemojmo se zavaravati, treba i to reći: nije ni Štef bez grijeha.

Da, da, Štefov delanec – coprarija. **E**

*Plešu kolo coprnjaki,
neka crknu svi bedaki.*

Sjedimo pod cinktorom Majke Božje Gorske u Zagorju, kasno je popodne, prošćenjarske klupe su ispražnjene i u crkvi je tišina. Pod drevnim zidom je vrlo ugodno sjediti i nitko ne zna koliko je još pod nama zidova, premda arheolozi svake godine marljivo kopaju i pronalaze nove. Sjediti sa Štefom, gazdom kuće pokraj crkve, jedine na ovom strmom brijegu, i pijuckamo njegov kiseliš, stravični napitak koji steže usne i grlo i smrdi kao da je klijet negdje u polukatu između limba i pakla. Pijuckamo, dakle, iz pristojnosti, nikako iz gušta.

DAVID HARVEY

LAŽNA SMRT NEOLIBERALIZMA I USPON NOVOG AUTORITARIZMA

S JEDNIM OD VODEĆIH SVJETSKIH KRITIČARA NEOLIBERALIZACIJE O ZNAČAJU OTVARANJA KLASNE PERSPEKTIVE, RASTUĆEM UTJECAJU ANTIKAPITALISTIČKOGA PROJEKTA, DUGOROČNIM DRUŠTVENIM POSLJEDICAMA KRIZE, TENDENCIJAMA PREMA PRETVARANJU DRŽAVE U AUTORITARNI APARAT

STIPE ĆURKOVIĆ

David Harvey je profesor antropologije na New York City Graduate School. Prije toga je predavao geografiju na sveučilištu Johns Hopkins i na Oxfordu. Od 2007. godine je član Američke akademije znanosti i umjetnosti. Najcitiraniji je akademski geograf na svijetu i jedan od najcitiranijih društvenih znanstvenika uopće. Njegova zadnja knjiga, *The Enigma of Capital*, dobila je Isaac and Tamara Deutscher Memorial Prize za 2010. godinu. Razgovor je voden 20. svibnja, za vrijeme Subversive Film Festivala na kojmu je Harvey bio gost.

— AKO JASNO VIDIMO DA JE POSRIJEDI KLASNI RAT I DA GA, KAO ŠTO TO WARREN BUFFETT VOLI NAGLAŠAVATI, VODE I DOBIVAJU KAPITALISTI, ONDA MI MORAMO BITI U STANJU REĆI DA JE JEDINI ODGOVOR NA TO DA GA POČNEMO VODITI I MI KOJI SE NALAZIMO SA SUPROTNE STRANE —

IDEOLOŠKI MANEVRI

Na vrhuncu krize mnogi su komentatori najavljivali kraj neoliberalizma. Svjedočili smo mnogim pokajničkim istupima od strane ljudi za koje se ne bi očekivalo da će dovoditi u pitanje teorijski okvir unutar kojega su dotad mislili i na temelju kojega su donosili ekonomsko-političke odluke. U svojoj zadnjoj knjizi, *The Enigma of Capital*, komentirate posjet Elizabete II. London School of Economics. Engleska kraljica je okupljene eminentne ekonomiste pitala kako to da nitko od njih nije bio u stanju predvidjeti krizu, a oni su joj bili prisiljeni odgovoriti da su u svojim teorijama nekako uspjeli zanemariti problem "sistemskih rizika". William Buiter, bivši član Komiteta za monetarnu politiku pri Bank of England i profesor na LSE-u, u *Financial Timesu* je napisao da se neoklasična ekonomska teorija kakva se danas podučava na većini ekonomskih fakulteta svijeta svodi na desetljeća uzalud potraćenih resursa i talenta. Spašavanja financijskog sektora državnim novcem mnogi su tumačili kao veliki povratak Keynesu. No, kada je financijski sektor spašen od kolapsa, retorika se naglo promijenila. Na sastanku G20 u Torontu u lipnju 2010. službeno je najavljeno novo "doba štednje", a jedan član Cameronove vlade išao je čak toliko daleko da krizu eksplicitno proglasi "jedinственom šansom za redefiniranje povijesnog horizonta očekivanja". Čini se dakle da neoliberalizacija ne samo da nije mrtva, nego se vraća s odlučnijom žestinom nego ikad prije.

– Razdoblje u kojemu se nalazimo nazivam "endgame" – opakom završnom fazom igre zvane neoliberalizacija. Sve čemu danas svjedočimo tu priču vodi samo korak dalje. No, ta "igra" traje već više od trideset godina. Ono na čemu uvijek insistiram je da se stvar mora promatrati prije svega kao klasni projekt. Mnogi neoliberalizaciji pristupaju kao prvenstveno teorijskom ili ideološkom problemu. Ja se s time ne slažem. Prateća ideologija se mijenja po potrebi, tehničko značenje pojmova kojima se neoliberali služe također. Na vrhuncu financijske krize svoje su pozicije bili prisiljeni promijeniti pa su tako mnogi neoliberali na kratko vrijeme postali "kejnzijsancima". No, pošto su financijske institucije spašene, neoliberali su se istog trenutka vratili svojoj ortodoksiji i počeli ponavljati standardnu monetarističku mantru o štednji kao jedinom rješenju. Dakle, tu je riječ o strategijskim manevrima:

dizanje panike oko pitanja proračunskih deficita, rastu duga i priče o nužnosti štednje služe opravdanju daljnjih napada na postojeće programe socijalne zaštite i zakone o zaštiti okoliša, na sve one stvari koje su krupnom kapitalu smetnja. Posrijedi je dvostruki taktički zaokret: prvo su morali osigurati novac za spašavanje banaka, novac koji će ih izvući iz kaosa u kojemu su se našli pa su tome prilagodili i svoje "stavove"; kada je to postignuto, ponovno su se vratili svojoj staroj tvrdolinijaškoj logici i počeli zagovarati štednju.

KAPITALISTI PROFITIRAJU (I) U KRIZI

Na razliku između teorije i prakse ste ukazali već u knjizi *Kratka povijest neoliberalizma*, na razliku između neoliberalizma kao ideologije i realno postojećeg neoliberalizma kao procesa neoliberalizacije, koji podrazumijeva i tip strategijskog i taktičkog oportunitizma o kojemu ste upravo govorili. No, veliki dijelovi ljevice (ali i mnogi neoliberali) često ostaju zarobljeni u igri rasprave o neoliberalizmu u njegovom utopijskom, ideološkom obliku i tako promašuju agendu ispod površine njegovih teorijskih tvrdnji problem restauracije klasne moći. Dakle, kada govorite o "endgame", o završnom razračunavanju, očito mislite na razračunavanje i u smislu pokušaja produblivanja projekta restauracije klasne moći i u relativno privilegiranom zonom poput zapadne Europe i Sjeverne Amerike. No, kako bi se ljevica u tom kontekstu trebala taktički postaviti? Već u ranoj fazi krize ste pisali da su izgledi za stvarni kejnzijski zaokret pod Obamom vrlo male, dok ste nominalno komunističku Kinu identificirali kao jedinog igrača s realnim šansama za "istinski" kejnzijsku politiku. S jedne strane, zbog deviznih rezervi Kina raspolaze nužnim ekonomskim kapacitetima za takvo što. S druge, zbog (još uvijek) relativne autonomije kineske komunističke partije u odnosu na kapital, u rukama drži i politička sredstva koja su potrebna za njezinu realizaciju. U Kini su stvari doista krenule u smjeru koji ste predvidjeli. No, gdje u zadanom kontekstu vidite moguće točke intervencije za ljevicu zapadno od Kine? Očito smo osuđeni i dalje braniti ostatke socijalne države, no, u ovom trenutku to se čini kao vrlo upitan i krhak program.

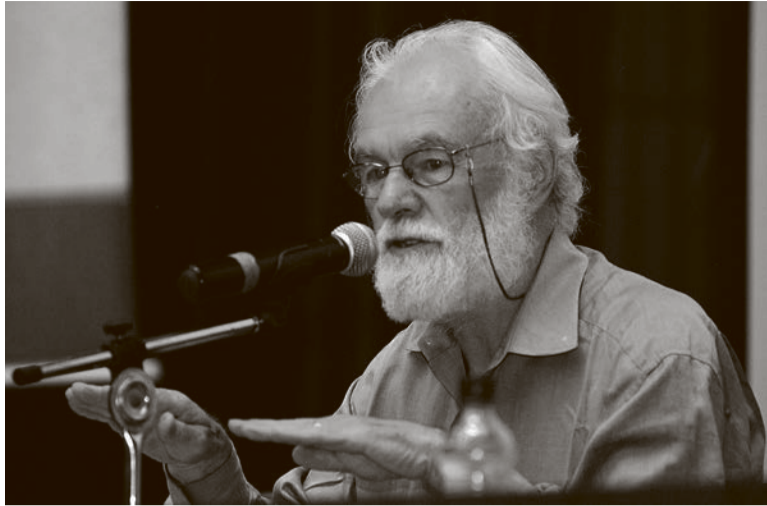
– Jedna od dodatnih prednosti koju Kinezi imaju je da ih ne muči ideološka strepnja da će ih netko nazvati komunistima ili socijalistima. U SAD-u je dovoljno da Obama predloži vrlo umjerene reforme i odmah ga optužuju za "komunizam" ili "socijalizam". Ideološka konfiguracija ili ono što je Althusser nazvao "ideološkim aparatom države" u zemljama poput SAD-a djeluje bez prekida. Međutim, zanimljivo je i ovo što ste rekli o ljevici. Zadnjih desetak godina objavljeni su mnogi kritički prikazi neoliberalizma i neoliberalizacije. Ne tvrdim da je moj rad na tu temu jedinstven, ali sam primijetio da su mnogi drugi prikazi problematike zaboravili na klasnu dimenziju i ograničili se na analizu tehničkih aspekata teorije i ideoloških konfiguracija. Neoliberalizaciju često nisu promatrali kao klasni projekt, a to je nešto na čemu sam ja insistirao, jer tek iz te perspektive postaje moguće razumjeti različite taktičke okrete poput "kejnzijskog militarizma" pod Reaganom ili drugu vrstu kejnzijskog militarizma pod mladim Bushem, koji bi prema strogo neoliberalnim teorijskim polazištima trebali predstavljati potpuno neprihvatljiv tip politike, ali im ipak nitko s neoliberalne strane nije prigovorio. Stoga klasnu dimenziju uvijek treba imati na umu u raspravama

o neoliberalizaciji. A ono što s tog gledišta primjećujemo je da je kapitalistička klasa krizu prebrodila bez većih poteškoća. Neki kapitalisti su pogodeni, ali većina je bogata kao i prije, a neki su i bogatiji. Neki vodeći menadžeri hedge fondova pretrpeli su godine primili naknade od 3 milijarde dolara, i to ne skupa, nego po glavi. To je više nego ikad prije. Pored toga, i profitne stope u SAD-u su više nego u nedavnoj prošlosti. Kapitalističkoj klasi dakle ide vrlo dobro i usred ove krize. Štoviše, za njih ova kriza predstavlja priliku za daljnju konsolidaciju moći i smanjenje životnog standarda ostatka stanovništva.

NAIVNA LJEVICA

Prema tome, ako postavimo pitanje o postojanju klasne strategije u SAD-u u ovome trenutku, prilično je očito da se ona svodi na snižavanje životnog standarda radničke klase na razinu koja će SAD-u osigurati bolju kompetitivnost na međunarodnim tržištima jer će zemlju pretvoriti u ekonomiju niskih nadnica. Pritom se u velikoj mjeri može oslanjati na ilegalne imigrante kao sredstvo. Oko problematike ilegalnih imigranata se uvijek diže velika buka, ali činjenica je da oni igraju vrlo važnu ulogu kao dio te strategije. Kada problemu pristupite iz te perspektive, kao strategijskom pitanju, onda je jasno da i odgovor ljevice treba polaziti od te strategijske dimenzije. Ako jasno vidimo da je posrijedi klasni rat i da ga, kao što to Warren Buffett voli naglašavati, vode i dobivaju kapitalisti, onda mi moramo biti u stanju reći da je jedini odgovor na to da ga počnemo voditi i mi koji se nalazimo sa suprotne strane. No, pritom moramo i dalje imati na umu da ideološki aparati u SAD-u funkcioniraju na takav način da vam na samo spominjanje klasnog rata odmah predbacuju da proizvodite razdore, da radite protiv "nacionalnog interesa" i tome slično. Dakle, predstoji nam i bitka u sferi ideologije da bismo uopće došli do točke da smijemo reći da se radi o klasnom ratu. A to je, naravno, jedna od stvari koju mainstream mediji ne toleriraju pa tako ni meni nije dopušteno u mainstream medijima reći da se nalazimo u situaciji klasnog rata, dok Warren Buffett to smije – on to kaže na šaljiv način i svi se smješkuju. Dakle, to je naša situacija. No, mislim da ljevica nije dovoljno jasno artikulirala aspekt klasnog rata cijele ove priče, dijelom i zbog toga što je velik dio nje preokupiran filozofskim raspravama o "ideji komunizma", što nije nešto na čemu prigovaram, ali na taj način ipak propušta odgovoriti jasno na političku situaciju u kojoj se nalazimo i organizirati se prema njoj. A pored toga, tu je i problem podjela koje proizlaze iz ustrajavanja na različitim oblicima politike identiteta i načina na koji se agende politike identiteta upliću u raspravu pa se masovni pokreti koji bi imali potencijala da se definiraju klasno vrlo često vrlo brzo cijepaju po identitetskoj logici. Na primjer, 2006. godine u SAD-u se formirao veliki pokret za pravo imigranata, s tristo tisuća demonstranata na ulicama Los Angelesa. Jedan od njegovih najznačajnijih aspekata je bio: kada su imigranti prestali raditi, grad je prestao funkcionirati. Postalo je jasno da gradovi zapravo žive od rada imigrantske radne snage. To je bio trenutak snažnog političkog ohrabrenja za pokret. U točno tom trenutku, svi desni komentatori u medijima iznenada "otkrivaju" siromašne Afroamerikance. Nikad ih prije nisu spominjali, ali sada su iznenada osjećali veliku zabrinutost zbog činjenice da imigranti siromašnim Afroamerikancima otimaju radna mjesta. U tom trenutku je počeo pokušaj razaranja potencijalo klasnog pokreta okretanjem crnačkog stanovništva protiv imigranata. I naravno, počeli su se nizati incidenti i nakon pola godine klasni karakter pokreta se počeo gubiti u međuetničkim podjelama između hispanoameričkih imigranata i crnačkog

— NALAZIMO SE U SITUACIJI U KOJOJ VRIJEDI: ŠTO PLAUZIBILNIJI MARX POSTAJE, TO JE VEĆA VJEROJATNOST DA ĆEMO SE SUSRESTI SA SVE ŽEŠĆOM I OGORČENIJOM KRITIKOM OD STRANE MAINSTREAMA, JER ONI VIDE DA JE TO SADA PUNO OPASNije PITANJE —

stanovništva. Dakle, svi ti bijeli desničari u medijima, koji u svojim političkim karijerama dotad nikad nisu pokazali ni najmanju naznaku simpatije prema crnačkom stanovništvu, iznenada su odlučili da Afroamerikanci predstavljaju izvanrednu skupinu koja zaslužuje našu potporu i pomoć u borbi za radna mjesta koja im imigranti otimaju. To je primjer kako politika funkcionira, a ljevica je, čini mi se, ponekad naivna po tom pitanju, kada ne računa unaprijed na takve maneuvre. Jer, povijesno gledano, to je ono što se u takvim situacijama *uvijek* događa pa je trebalo od samog početka polaziti od jasnog razumijevanja takvih strategija, od svijesti da će se takvo što vjerojatno opet dogoditi pa sukladno tome i djelovati, kroz predradnje poput razgovora s predstavnicima afroameričke zajednice, gdje im je trebalo reći: “Pazite se, ovakve će vam stvari vjerojatno govoriti! Morate shvatiti da je to dio njihova klasnog projekta!” No, za ljevicu je klasnu politiku u mnogim dijelovima svijeta vrlo teško izgraditi zbog podjela i strategija vladavine poput ove koju sam naveo.

NOVA OTVORENOST PREMA KLASNOJ PERSPEKTIVI

Zadržimo se još malo na pitanju dilema ljevice. Odbojnost prema korištenju klase kao analitičkog koncepta, ali i politički djelotvornog koncepta, dijelom se čini posljedicom ideološke hegemonije desnice. Kao što ste već rekli, klasna borba ne počinje u trenutku kada radnici počinju aktivno voditi vlastitu borbu, nego je u kapitalizmu uvijek već tu, kao klasna borba koju vodi kapital. Warren Buffett nema problema s tim da to prizna, ali ljevica je u tom pogledu traumatizirana: svjesna je da je svako spominjanje klasne borbe smješta izvan područja ideološki dopustivog. No, problemi, čini mi se, idu i dublje od toga. Ne znam slažete li se s time, ali kada ste spomenuli određene trendove na ljevici danas, oni se, mislim, mogu okvirno podijeliti na dvije snažne tendencije koje su u konačnici rezultat iste povijesne traume: traume realno postojećeg socijalizma i s njom povezane traume lenjinističke partije. Dijelom, to se čini posljedicom prešutnog pokoravanja hegemoniji agresivnog desničarskog povijesnog revizionizma. Ljevica je, čini se, prihvatila da se pod svaku cijenu mora distancirati od realno postojećeg socijalizma i lenjinističke partije, čvrstih organizacijskih struktura i svake ambicije da državu upotrijebiti kao polugu za ostvarenje vlastitih političkih programa. Ono što danas imamo s jedne strane je, a to ste već spomenuli tip filozofski apstraktnog mišljenja, neku vrstu revolucionarnog misticizma koji se zadovoljava teoretiziranjem o “događaju” ili “autentičnom činu”, često uz eksplicitne reference na teološke motive; a s druge tzv. “pokret pokreta” (movement of movements) koji također stavlja naglasak na distancu od starih organizacijskih oblika i države, ali uz snažno normativno promicanje horizontalnih modela.

– Mislim da se nalazimo u tranzicijskom periodu. Vrlo mi je teško govoriti u globalnim relacijama, ali mogu reći da je, na primjer, moja knjiga o neoliberalizmu recipirana diljem svijeta i da se redovito susrećem s ljudima koji su uključeni

u društvene pokrete koji su ju čitali i shvaćaju o čemu se tu radi. Moja predavanja o Marxovom *Kapitalu*, koja su dostupna na netu, također su gledana u najrazličitijim dijelovima svijeta. Mislim, dakle, da su ljudi danas otvoreniji za tip kritike koja razvija klasnu perspektivu. A ta otvorenost nadilazi ljude poput Socialist Worker’s Party i sličnih grupacija koje su oduvijek ustrajavale na takvim pozicijama. Mislim da taj tip nove otvorenosti dijelom proizlazi i iz uvida da postoje i oblici klasne politike koji ne obvezuju nužno na pristajanje na lenjinističku partiju ili vjernost onome što se dogodilo u Sovjetskom Savezu ili realno postojećim socijalizmima srednje Europe.

IZLAZAK IZ PJEŠČANIKA

Mislim da je već dovoljno vremena proteklo od kolapsa Sovjetskog Saveza i onoga gdje se sada nalazimo da su se ideološki mamurluk poslije urušavanja sovjetskog projekta i odbijanje takve vrste svijeta počeli povlačiti u korist većeg stupnja otvorenosti kod velikog broja ljudi. To je bar moj osjećaj. A posljedica toga je i da raste broj ljudi unutar različitih društvenih

pokreta koje privlači pokušaj promišljanja vlastitih nastojanja unutar nekog šireg antikapitalističkog projekta. Ako danas spominjete antikapitalističke projekte, sada je više ljudi koji su spremni saslušati vas i pridružiti se takvom programu nego što je bio slučaj još prije pet godina. Jedan od učinaka krize je i da su ljudi koji su donekad bili čvrsto uvjereni u ispravnost ovih tendencija koje spominjete prestali vjerovati ljudima koji propovijedaju takvu vrstu teorije, pa su spremniji razmotrite stvari i iz drugačijeg ugla. No, riječ je o vrlo sporom procesu, koji podrazumijeva i žestoki otpor mainstream medija. Baš sam danas o tome razgovarao s Terryjom Eagletonom. Nalazimo se u situaciji u kojoj vrijedi: što plauzibilniji Marx postaje, to je veća vjerojatnost da ćemo se susresti sa sve žešćom i ogorčenijom kritikom od strane mainstreama, jer oni vide da je to sada puno opasnije pitanje. U prošlosti su na to gledali kao na nešto čime se ljudi igraju u nekom svom pješčaniku, nitko nas nije shvaćao ozbiljno. Činjenica da nas mnogi danas shvaćaju puno ozbiljnije ih plaši. I ja osobno imam osjećaj da me sada shvaćaju puno ozbiljnije nego prije pet godina, a pogotovo nego prije deset ili petnaest godina, kada sam se doista nalazio u nekom ekvivalentu pješčanika. To se sada polako mijenja. Kao što vjerujem da znate, ideološki pomaci trebaju vremena da proizvode dubinske učinke. Vjerujem da počecima toga sada svjedočimo. Ako posegnemo za analogijom s 1930-ima vidjet ćemo da se kolaps dogodio 1929. godine, ali da su se stvari politički počele kretati tek oko 1933., a u SAD-u su se zapravo tek 1939. počele ozbiljno konsolidirati. Dakle, možda se nalazimo u sporijoj fazi istih procesa, posebno obzirom na činjenicu da kapitalizam *ne može* zadovoljiti potrebe većine svjetskog stanovništva. U zemljama poput SAD-a, u kojima su se ljudi naviknuli vjerovati da kapitalizam *može* zadovoljiti njihove potrebe, činjenica da će unutar narednih deset do petnaest godina velik dio njih izgubiti dosadašnji životni standard stvorit će ili klimu agresivne stigmatizacije i napada na imigrante, dakle – skretanje udesno; ili će pogodovati razvoju lijevih projekata. Mislim da su obje opcije moguće. A odluka o tome je dio borbe u kojoj se danas nalazimo, koja uključuje i zadatak da promijenimo i pridobijemo političku svijest ljudi i stvorimo prostora za nove političke mogućnosti.

ŠUPLJA DEMOKRACIJA

Ako ostanemo na analogiji s tridesetim godinama dvadesetog stoljeća vidimo da je tada u previranjima u velikim dijelovima Europe pobijedila desna reakcija u obliku fašizma, i to u situaciji u kojoj je ljevica bila puno organiziranija nego što je danas. Postojale su snažne socijaldemokratske stranke koje su, za razliku od današnjih, po svojoj socijalnoj i političkoj agendi doista bile socijaldemokratske. Postojali su snažni sindikati i komunističke partije diljem Europe, posebno u Njemačkoj, a svi znamo kako su se, na koncu, stvari tamo odigrale. Kapital je tada shvatio da je za njegovo preživljavanje u uvjetima krize postalo nužno da odbaci liberalno-demokratski pokrov i podupire vrlo

nasilo skretanje u autoritarizam. Ako pogledamo Europu danas i zemlje poput Finske ili Nizozemske, koje se povijesno smatra perjanicama političke liberalnosti ili čak socijaldemokracije, vidimo da ekstremno desne stranke ulaze u parlamente, da ne spominjemo još ekstremnije primjere poput Mađarske. Ne želim zvučati fatalistično, no čini se da bi se u tom kontekstu “završno razračunavanje” koje ste spominjali moglo pokazati i kao razračunavanje s liberalnom demokracijom u dosadašnjem obliku u korist nečeg još puno goreg. Još prije pet ili deset godina ljudi poput Žižeka su uživali u igri pronalaska analogija s Hitlerom i uspoređivanju svega i svačega s fašizmom, ali se mogućnost da bi doista ponovno mogli vidjeti uspon nečega poput fašizma nije činila povijesno plauzibilnom. No, ako pogledamo zemlje poput Njemačke i način na koji su mainstream mediji tamo govorili i pisali o grčkoj krizi, u zemlji u kojoj se šezdeset godina neprestano javno reciklira trauma Drugog svjetskog rata i pitanje povijesne krivnje, svjedočimo otvorenom uskrснуću eksplicitno rasističkih “teorija mentaliteta”, pričama o “lijenim Grcima i Mediterancima”, “parazitima koji bi živjeli na račun marljivih njemačkih radnika”. Čini se da je spremnost elita i medija na skretanje udesno, čak i prema otvorenom autoritarizmu vrlo stvarna i zastrašujuća.

— AKO POGLEDATE DIKTATORSKE OVLAŠTI CENTRALNIH BANAKA SVIJETA, VIDJET ĆETE DA VEĆ SADA U VELIKOJ MJERI ŽIVIMO POD DIKTATUROM CENTRALNIH BANAKA. DAKLE, VEĆ SADA POSTOJE ELITE KOJE DONOSE ODLUKE NAD KOJIMA NEMAMO NIKAKVU DEMOKRATSKU KONTROLU —

– Ja ne osporavam mogućnost da bi stvari mogle krenuti u tom smjeru. No, zbog cijelog niza razloga sumnjam da će dosegnuti razmjere 1930-ih, ali mislim da je vrlo vjerojatno da će krenuti u smjeru većeg stupnja autoritarnosti. U SAD-u danas imate think tankove koji govore da ključni problem leži u tome da demokracija ne funkcionira i da treba stvoriti alternativan tip ekonomskog upravljanja. Uvijek to formuliraju paternalistički, u relativno “dobrohotnoj” retorici o elitama koje će upravljati i donositi odluke koje neće biti podložne demokratskim pritiscima, ali će biti u interesu stanovništva u cjelini. Ne bi me dakle nimalo čudilo ako budemo svjedočili stvaranju institucija koje će biti bitno autoritarnije. No autoritarizam je jedno, a fašizam je nešto drugo. Svjestan sam problema uspona rasizma, ali ako pogledamo način na koji je svjetska ekonomija danas strukturirana, rasizam je karta na koju se može igrati na lokalnoj razini, no na međunarodnoj razini, ako netko zamišlja da bi bijelci na takav način mogli silom nametnuti svoju volju stanovništvu ostatka svijeta – to može slobodno zaboraviti, neće to biti u stanju izvesti. Uspon globalnog fašizma stoga smatram vrlo malo vjerojatnim, ali vidim tendenciju prema rastu autoritarizma i prisvajanju diktatorskih moći. No, ako pogledate diktatorske ovlaštati centralnih banaka svijeta, vidjet ćete da već sada u velikoj mjeri živimo pod diktaturom centralnih banaka. Dakle, već sada postoje elite koje donose odluke nad kojima nemamo nikakvu demokratsku kontrolu. Ono što danas imamo je šuplji oblik demokracije u kojoj imamo mogućnosti demokratske odluke o pitanjima poput: “Hoćemo li imati lokalni park ili nećemo?”, ali imamo li stvarnu demokraciju na glavnim razinama kapitalističke organizacije? Odgovor na to je već danas negativan. Mislim da će to u jednom trenutku biti i otvorenije priznato, netko će reći “Zaboravite prijevaru!” – a usponu te vrste retorike, mislim, već svjedočimo – “Zaboravite prijevaru s demokracijom, centralne banke će morati odlučivati, stvar je previše hitna, radit ćemo to i to, kraj priče!”, a to znači i sve naglašeniju tendenciju prema korištenju države kao autoritarnog aparata. ■

Ostatak intervjua pročitajte na: slobodnifilozofski.com

KORAK PREMA STVARNOSTI

DJELATNOST DON IVANA GRUBIŠIĆA I SAVEZA ZA GRAĐANSKU I ETIČKU HRVATSKU POLITIČKI JE PROGRAM KOJI OBEĆAVA SVOJEVRSNU POLITIČKU METANOJU, POTPUNI OBRAT U PERCEPCIJI POVIJESNOG TRENUTKA KOJI OBUHVAĆA POSLJEDNJIH DVADESET GODINA, I SASVIM DRUGAČIJI PRISTUP IZGRADNJI DRUŠTVA

BRANKO MALIĆ

Čovjek ne treba biti osobito obrazovan, politički svjestan pa čak ni socijalno osjetljiv (što god to danas značilo) kako bi osjetio da u malu, ali monolitnu kuću koju se po inerciji još naziva "Lijepa naša" počinje prodirati propuh. Da je tomu tako, lako je pokazati. Svatko, naime, osjeća zamjenu "naša" dvojbom. Reakcije na tu činjenicu razlikuju se prema stupnju osvještenosti i artikulacije onoga što se u dubini duše sluti. Netko lije suze nad gubitkom suverenosti, netko se zgraža nad prodorom "kulture smrti" sa Zapada i zbija redove u križarski pohod protiv neprijatelja koje je zamislio u svojoj glavi. Oni osvješteniji ne traže, doduše, neprijatelje i ne smatraju da je sam Sotona ustao protiv njihove lijepe male zemlje. Prema njima, neki ljudi su zeznuli stvar. Dovedimo onda na njihovo mjesto druge. Naprosto, treba promijeniti vlast. Riječ je o, u najboljem slučaju, iskrivljenim tumačenjima stvarnosti. U svim drugim slučajevima, pak, radi se o lažima. Ona stvarnost gledaju, da se pomognemo sv. Pavlom, kroz zamagljeno staklo, kao zagonetku koju odgonetaju ili se prave da je odgonetaju. No netko bi tu mogao upitati: čemu odgonetati nešto što je očigledno?

IDIOTI, TALIBANI I ONI TREĆI Ljudi koji postavljaju takva pitanja odnedavno su dobili još jednu priliku za političku akciju. Savez za građansku i etičku Hrvatsku pod vodstvom don Ivana Grubišića nova je politička inicijativa koja na širokoj osnovi nastoji artikulirati glasove onih kojima je hrvatska stvarnost, unatoč svim izgovorima i sedativima koje pruža nečista savjest, bolno jasna. Pastoralna, znanstvena i politička djelatnost don Ivana Grubišića nije od jučer i pokazuje za ove prostore sasvim neuobičajen kontinuitet i dosljednost, da ne kažemo tvrdoglavost. Kada je ove godine, tijekom građanskih prosvjeda, nazvao političku praksu u Hrvatskoj "idiotizmom", a masu mesijanskih nacionalista koji su kidnapirali tradicionalni katolički svjetonazor "talibanima", dnevni tisak je pokazao laganu blaziranost. Zaboravilo se pritom na jednu stvar: Grubišić nije rekao ništa novo, on je samo ponovio ono što govori od sredine devedesetih godina, samo je ovoga puta to izgovorio u doba kad je broj ljudi koji tako nešto mogu čuti porastao. I izgovorio je to na radikalni način, dao je stvarima prava imena.

Politički idiotizam je, u skladu s jednim od značenja starogrčke riječi *idiotos* koje se odnosi na izoliranog pojedinca nezainteresiranog za javne poslove, obavljanje javne djelatnosti bez interesa za javno ili opće dobro. Talibanizam je tumačenje neke dogme na jednostran, zapravo privatni, način. Ova dva stava prema društvenoj stvarnosti proizvode specifičnu društvenu inerciju koja već dvadeset godina vuče hrvatsko društvo u bezdan. Korupcija, politički i strukovni diletantizam, pretvaranje državnih institucija u korporativne organe i glupost bez presedana: nacionalno mesijanstvo sabrano u rečenici "Bog i Hrvati!" samo su neka od mnogih lica tog procesa koji je rijetko tko prije don Ivana imenovao na tako ispravan način. Razlog tome nije, kako bi se moglo učiniti, istančani metodički uvid jednog sociologa, nego naprosto nepokolebljivo i kontinuirano gledanje stvarnosti u lice. A stvarnost, kako su još Platon i Aristotel znali, nikad nije škrtka kada za stvari treba ponuditi riječi. Oni koji je dobro poznaju, dakle svi oni koji nemaju volje ni sredstava da od nje pobjegnu, u njegovim riječima mogu bez velikih tumačenja prepoznati istinu.

DRUŠTVO JE OSOBNI PROBLEM Da je tome tako pokazuje i izvanredan odaziv na poziv za članstvo i podršku Savezu za građansku i etičku Hrvatsku.

Potpisnik ovih redaka u to se osvjedočio iz prve ruke, čekajući odgovor na svoj upit o nekim detaljima programa. Kad je odgovor stigao, pokazalo se da je u prva tri dana od objavljivanja poziva na podršku i članstvo, don Ivan osobno dobio više od tisuću pristupnica i još daleko više mailova i pisama podrške. Takav odaziv u tako kratkom roku mora ostaviti jak utisak, ima li se u vidu politička skepsa među građanima, o kojoj svjedoče gotovo sva recentna ispitivanja javnog mnijenja.

Jer svatko tko se odlučio na pristupanje inicijativi, ili barem na aktivnu podršku, ujedno se i obavezao na nešto. U zemlji u kojoj se većina stanovnika bori za preživljavanje na dnevnoj osnovi, prihvaćanje neprofitne i moralno krajnje zahtjevne obaveze nije laka odluka. Dodajmo tome da je riječ o političkom projektu koji je iz vizure "tranzicijskog uma" i njegovog cinizma gotovo pa djetinjast u svojoj principijelnosti, i postaje jasno kako ovakav brz odaziv govori o odlučnom i jasno profiliranom članstvu. Riječ je o skupini koju, kada je stavimo usporedno s onima koji bi se voljeli vidjeti u stereotipima "idiota" i "talibana" – ili uopće u bilo kakvim stereotipima od "ljevice" – "desnica" do "eurofilstvo" – "eurofobija" modela – želi sebe vidjeti kao "one ostale".

Problem je u tome što, ako imamo u vidu da Grubišić pretpostavlja kako "oni ostali" sačinjavaju između 50 i 60 posto biračkog tijela koje se izjašnjava kao politički neopredijeljeno, ovaj izraz pokazuje svu katastrofalnu devijantnost hrvatskog društva. Jer ne treba misliti kako se izraz "politički idioti" odnosi isključivo na nosioce vlasti i njihove oporbene partnere u Saboru. Riječ je o daleko gušćem malignom tkivu, mreži kompliciranih odnosa klijentelizma koja upliće i guši sve segmente društva, od partnerskih odnosa Države i korporacije do dogovora lokalnih moćnika i radnika zaposlenih u javne službe bez natječaja, često na potpuno nesvrshodna i nepotrebna radna mjesta. Ne treba misliti, dakle, kako je riječ o nekakvoj primitivnoj podjeli na manjinu tlačitelja i nezasaženo obespravljenju, nevinu, većinu. Nevinost, naime, kao i njezin čest subjekt "žrtva", udobne su kvalifikacije – a zapravo sedativi i instrumenti samopotvrđivanja – onih koji postojeće stanje nastoje sebi učiniti udobnim. Ako se radi o tome da se stvari promijene, teško je očekivati da će netko tko je utrošio godine na razradu psihološkog stava viktimizacije sudjelovati u pokretu koji želi biti njihov nositelj. U tom smislu, situacija u kakvoj se danas nalazi ovo društvo pokazuje kako istinski problem nije primarno politički, nego moralni, nije primarno društveni, nego osobni. Jer svi oni sitni previdi savjesti kad se nije donosilo odluke, kad se prepuštalo odluke drugima, prihvaćalo nezasaženo i nezarađeno, sagibalo koljeno pred stranačkom strahovladom i prodavalo integritet za varljivo obećanje sigurnosti, danas dolaze na naplatu. I oni, neumoljivom logikom, dolaze na naplatu svima. Svi oni koji su svojom šutnjom i prihvaćanjem takvog stanja u njegovoj izgradnji sudjelovali, sada shvaćaju da se šutjeti više ne smije.

POLITIČKA METANOJA Namjera don Ivana Grubišića i Saveza za građansku i etičku Hrvatsku jest pružiti mogućnost ovoj šutljivoj relativnoj većini da napokon progovori i pokuša se politički artikulirati na širokoj idejnoj platformi. U tom smislu Savez nije stranka niti osnova za stranku. Riječ je o građanskoj inicijativi koja će podržati one nezavisne liste koje prihvaćaju njezine ideje vodilje. U tom smislu, Savez deklarativno zahtijeva smanjenje broja saborskih zastupnika na 75 do

– IZRAZ "POLITIČKI IDIOTI" NE ODNOSI SE ISKLJUČIVO NA NOSIOCE VLASTI I NJIHOVE OPORBENE PARTNERE U SABORU. RIJEČ JE O DALEKO GUŠĆEM MALIGNOM TKIVU, MREŽI KOMPLICIRANIH ODNOSA KLIJENTELIZMA KOJA UPLIĆE I GUŠI SVE SEGMENTE DRUŠTVA –

80, decentralizaciju Hrvatske na tri do pet povijesnih regija, zaustavljanje rasprodaje nacionalnog bogatstva, revidiranje odnosa prema vjerskim zajednicama, a ako bude potrebno i reviziju ugovora sa Svetom stolicom, te oduzimanje sve bespravno stečene imovine. Ovih nekoliko načela mogu čitatelju izgledati apstraktno, a ako je sklon tzv. "realizmu" i krajnje naivno. Riječ je o zahtjevima koji su se već čuli ne samo iz usta Ivana Grubišića i njegovih istomišljenika, nego donekle i od pokojnog Vlade Gotovca i političkih snaga okupljenih oko njega. Svatko zna koliko su te opcije u političkoj areni "neovisne-demokratske-samobitne-povijesno-u-europskom-kontekstu-izvan-Balkana-bivstvjuće-i-tako-dalje" Hrvatske imale uspjeha. No ono što takav "realizam" ne vidi jest da su se vremena promijenila, odnosno da je politička stvarnost koju je on proizveo danas dovela ovo društvo do toga da će se protiv njega morati boriti doslovno na život i smrt.

Htio to čovjek vidjeti ili ne, dva desetljeća moralnog kompromiserstva dovela su do toga da razumnom građaninu preostaje samo beskompromisnost, i da u njegovoj društvenoj djelatnosti ne može više biti nikakve sućuti prema onima koji se razumu suprotstavljaju. Dijeljenje institucija od građana koji im se na neki način nisu "zavjetovali" na nadinstitucionalnu vjernost toliko je bolno postala očigledna da su se ljudi zimus u vlastitoj zemlji našli na ulici bez jasnog cilja, nemajući se kome obratiti. Za pretpostaviti je kako su mnogi među njima do sad shvatili da se i nemaju kome obratiti osim samima sebi. Riječ je o paradoksu koji je krajnjim zaoštrenjem doveo do vlastitog ukidanja: došao je trenutak da se prepozna očigledno, naime da društvo nije nešto apstraktno drugo od pojedinca i da koliko god njegov položaj bio težak, on izgovora za svoju situaciju nema. Savez za građansku i etičku Hrvatsku, koliko se za sada može uočiti, tu pretpostavku izgovaranja isključuje iz svojih načela i programa. Politički program i programi koje se na toj zajedničkoj platformi želi okupiti takvi su da mogu obećati samo svojevrsnu političku *metanoju*, potpuni obrat u percepciji povijesnog trenutka koji obuhvaća posljednjih dvadeset godina, i sasvim drugačiji pristup izgradnji društva.

DOVRŠETAK BRUTALNE BAJKE Donekle je prirodno da pokret, okupljen oko ličnosti katoličkog svećenika, udari u kršćanski intoniranom pravcu. No, eventualno skeptičnog čitatelja drugačijeg svjetonazora valja uputiti na značenje riječi *metanoia* koje se, kako je to u pravilu slučaj s često korištenim riječima, prilično izrauba nakon što ga se dva desetljeća koristi kao poštapalicu. Jer *obraćenje* u izvornom smislu nosi daleko dublje, a opet manje spektakularne konotacije nego što se uobičajeno misli. Dok se kod većine suvremenih "obraćenika" radi o brzom, efikasnoj, nadasve praktičnoj, i uvijek latentno očajničkoj promjeni retorike, tabora, lojalnosti i rječnika – markantan primjer čega je sv. Pavao naših dana, Zdravko Tomac – izvorni obraćenik je čovjek koji je "promijenio mišljenje ili misaoni

IVAN GRUBIŠIĆ

IDEMO LI KAO DRUŠTVO U PRAVOM SMJERU?

**NEZAVISNA
STUDENTSKA
INICIJATIVA**
nsist.blog.hr

**— DIJELJENJE INSTITUCIJA OD
GRAĐANA KOJI IM SE NA NEKI
NAČIN NISU “ZAVJETOVALI” NA
NADINSTITUCIONALNU VJERNOST
TOLIKO JE BOLNO POSTALO
OČIGLEDNO DA SU SE LJUDI ZIMUS
U VLASTITOJ ZEMLJI NAŠLI NA ULICI
BEZ JASNOG CILJA, NEMAJUĆI SE
KOME OBRATITI —**

uvid”. U osobnom horizontu kršćanina riječ je o “pri-sjećanju” na istine članaka vjere, odnosno “razumnom pristanku” na ispravan osobni odnos prema iskonu koji nudi, ali ne nameće, Objava. U duševnom smislu riječ je o postupnoj promjeni odnosa prema stvarnosti koju se nakon obraćenja postupno počinje gledati u drugom svjetlu. Savez za građansku i etičku Hrvatsku, koliko se može dokučiti iz njegova dosadašnjeg djelovanja i iz razgovora s članovima, kao i samim don Ivanom Grubišićem, stremi u najširem smislu nečemu na što također možemo primijeniti riječ *metanoia*. Naime, unatoč tome što je riječ o platformi za parlamentarnu promjenu, koja u tom smislu prihvaća pravila dvojbene demokracije u Hrvatskoj, ključna ideja jest ipak i na koncu promjena u mentalitetu i svijesti najmoćnijeg političkog sloja – građanstva. Da pojasnimo. Reći da je građanstvo najmoćniji društveni sloj, naizgled je jednako glupo kao i reći da je jedini. No moramo biti svjesni nekih činjenica koje se zna previdjeti: istina je recimo da su političke stranke, a osobito HDZ koji je do Sanaderovog sjedanja za volan bio više pokret nego stranka, u stanovitoj mjeri nametnute građanima u prvom redu sustavom financiranja i medijskim in-formiranjem društvene svijesti; nadalje, točno je i to da je represivni aparat države, u skladu s njezinim sustavnim pretvaranjem u korporaciju, zapravo pretvoren u korporacijski organ i da se narod otkad zna za sebe boji pendreka; točno je, nadalje, i da je sustavna degradacija medija, obrazovanja pa i najveće religijske institucije umnogome utjecala na svijest građana. Sve je to, i još mnogo toga u istom smislu, točno. No istina je, na žalost, i to da onaj koji poznaje sebe i svoje sugrađane kakvi su bili prije “potopa” devedesetih i danas “kad smo svi tako mnogo gori” i kad ne razumijemo što je s “ovom današnjom mladeži”, i kad smo počeli otkrivati Bilderberške skupine i eurokrate, kad je naša balkanska arkadija u kojoj se nisu zaključavala vrata, jer se nije imalo koga bojati, i za sve što je bilo na stolu nije trebalo pitati “Mogu li?” postala brutalni zoološki vrt u kojem je solidarnost bajka za malu djecu, istina je, naime, da taj mora priznati: ništa se nije promijenilo. Ne, samo se dovršilo.

S BRANIKA I BLATOBRANA Jer sav taj mir i dobro nezatrovani materijalizmom i nepovjerenjem, svi oni intelektualci “svjetskog ranga” i glazbeni pokreti na “engleskoj razini”, egzistirali su samo na osnovi kredita koji je pojela inflacija. Stvarnost ovog društva je dosljedan zaključak više desetljeća neodgovornosti onog skupa pojedinaca koji nazivamo “građanstvo”. Metanoja koju kao intenciju pripisujemo Savezu za građansku i etičku Hrvatsku nastojat će biti obrat ove neodgovornosti u odgovornost. U svakom drugom vremenu, kad su Sultan, Car ili Maršal bili jaki, takva namjera s pravom bi izgledala nerealnom. No danas, kad je onima koji se to ne srame vidjeti potpuno očigledno da čovjek iznad sebe zapravo nema nikoga osim lutaka na koncu njegove vlastite loše savijesti, koje svoju predstavu mogu izvoditi isključivo na osnovi njegove želje i pristanka, ovakav stav postaje ne samo moguć, nego i razumski nužan. Zanimljivo je pritom primijetiti kako brojni Hrvati katolici na braniku Domovine i blatobranu Kršćanstva ne vide kako bježeći od te jednostavne spoznaje zapravo krše biblijsku zabranu idolopoklonstva. Jer Država, Policija, Crkva, Mediji i sl. danas su doslovno toliko postvareni entiteti da se stječe utisak kako bi ih čovjek mogao fizički dodirnuti. Oni su postali idoli kojima se prinose žrtve i čiju nepromjenjivu volju se mora udobrovoljiti, ali joj se ne može protiviti. Apsurd je utoliko veći kad znamo da čak ni KP koja je u jugoslavensko doba svjesno radila na tome da hipostazira i obogotvori sebe i svoje heroje, posuđujući često evanđeoske simbole kao, primjerice, pričest u izreci “Tito, to smo mi”, nije ni približno uspjela od ljudi napraviti tolike idiote. Jer tako nešto je moguće isključivo na osnovi kolektivne lobotomije, odbijanja da se prizna očigledno. A to je odbijanje osobna, moralna, odluka. U Hrvatskoj je ona prije mnogih desetljeća donesena, a, nadajmo se, došlo je vrijeme da je se napokon raščini i preokrene.

U tom smislu Savez za građansku i etičku Hrvatsku dolazi u blizinu inicijativa za direktnu demokraciju koje niču ne samo u našoj zemlji. Riječ je o sasvim novoj paradigmi politike čiji je zahvat nepojmljivo dubok, jer, za razliku od parlamentarnog igrokaza, grabi u stvarnost kao takvu. Imajući u vidu da Savez ima za cilj parlamentarnu borbu, treba istaći kako je jedna od navedenih točaka njegovog programa transformacija Sabora koja bi ga zapravo pretvorila u nešto sasvim različito od onoga što on danas jest. Sabor u kojem bi broj zastupnika odgovarao stvarnim političkim potrebama, a koji bi bili lišeni bilo kakvih beneficija i natovareni najtežim odgovornostima, bio bi potpuno nova institucija. Bio bi, kao i sve institucije zdravog društva, institucija “odozdo”, servis i oruđe građana, odnosno onih koji su ga stvorili. No prateći ostale točke programa stječe se utisak da bi njihovo ispunjavanje donijelo jednu sasvim novu Hrvatsku, jer decentralizacija i ukidanje županija, razumni preustroj javnih službi, revizija Konkordata i oduzimanje bespravno stečene imovine u državi u kojoj čitate ovaj tekst nisu mogući. Tome je tako jer upravo ti krimeni koje Savez za građansku i etičku Hrvatsku želi korigirati čine osnovu i bit sadašnje Hrvatske čiju dalju sudbinu neizmjenjivo oblikuju.

INZISTIRANJE NA ZDRAVOM RAZUMU U tom smislu, s obzirom da cilja na korjenitu promjenu koja nije reforma nego stvaranje drugačijeg stanja stvari, program Saveza je revolucionaran u strogo logičkom smislu. Točnije, on teži tome da isticanjem nove paradigme potpuno, do korijena, satire onu koju do sada nitko istinski nije stavio u pitanje. Ono što poražava jest činjenica da ta revolucionarnost ne dolazi iz radikalizma ili neke nove dijalektike povijesti. Naprotiv, ono što Savez za građansku i etičku Hrvatsku čini radikalnim i revolucionarnim je samo nepokolebljivo i tvrdoglavo inzistiranje na zdravom razumu. Bez sumnje je žalosno društvo u kojem je izraz “zdrav razum” postao revolucionarna parola. No

budući da je društvo u tolikoj mjeri nezdravo nerazumno, čini se da bez njega korjenite promjene neće biti.

Savez za građansku i etičku Hrvatsku za sada je strukturiran prema postojećoj administrativnoj konstelaciji, odnosno prema izbornim jedinicama. Premda se programatski ne slaže s postojećom podjelom, taj je kompromis napravljen zbog kratkog roka u kojem treba ustrojiti organizaciju prije izbora. Izvorna intencija don Ivana i njegovih suradnika je organizirati krugove Saveza prema gradovima i općinama. Odgovorno tijelo pokreta je Nacionalni krug Saveza u koji će ući predstavnici iz pojedinih izbornih jedinica ili s nezavisnih lista. Članovi Saveza, kojih u trenutku nastanka ovog teksta ima 1400, obavezali su se na promociju njegovih programatskih ideja i omasovljenje članstva, a organiziraju se na potpuno neprofitnoj, neformalnoj i nehijerarhijskoj osnovi. Kao i svi novonastali pokreti i građanske inicijative, Savez se tek počinje organizacijski i politički artikulirati. U neku ruku on nad ostalim sličnim inicijativama ima tu prednost što barem u ovom trenutku ne odbacuje parlamentarnu borbu te samim tim ima neposrednu šansu za osvajanje pozicije u postojećem sustavu. Ne treba napominjati da je riječ o riziku, jer je pitanje u kolikoj mjeri je moguće unutar takvog sustava dovesti do korjenitih promjena za koje se zalaže. Kako je već istaknuto, dosljedna djelatnost Saveza cilja na korjenitu transformaciju toga sustava, zahtijevajući od svojih kandidata poštovanje načela iz programa. Prema don Ivanovim riječima u trenutku nastanka ovog teksta, oni će – a dvojica među njima su, među ostalima, i Ljubo Jurčić i Josip Kregar – svoj status zastupnika uskladiti s idejama platforme koja ih je podržala, pri čemu je jedini arbitar njihova riječ i savjest.

DALEKO OD BUDUĆNOSTI I što možemo, na koncu, očekivati od Saveza za građansku i etičku Hrvatsku? Razjasnimo u tom smislu jednu interpunkcijsku specifičnost s početka. Riječ “naša” stoji u navodnicima zbog toga što “mi” nije jasno definirano. U ovom tekstu donekle se pokušalo *locirati* gdje to mi stoji. Njegovo mjesto je u stvarnosti. A stvarnost je, iz vizure Saveza, ona Hrvatska u kojoj profesionalizam ne znači ništa, natječaji za javne službe su “riješeni”, kosti pomiješane, novac potrošen, povijest falsificirana, kultura degradirana, poštenje loša šala, a budućnost djece naše djece prigrabljena, izmjerena i podijeljena. Nitko se ne osjeća osobito udobno u toj pustoši, ali, rječima koje je don Ivan nedavno uputio dežurnim teolozima na HRT-u: “Tko je daleko od stvarnosti, daleko je od Boga”. Treba dodati možda i: “Daleko je od sebe”. Jer vidjeti današnjicu Hrvatske drugačijom nije moguće nego otuđenjem od vlastitih očiju i ušiju. Budućnost, pak, nije zatvorena i inicijative poput Saveza za građansku i etičku Hrvatsku oslanjaju se na tu pretpostavku. Njihova borba je, čini se, borba za budućnost; borba za druge, one koji će doći. Ono svjetlo koje to može baciti na današnjicu teško može učiniti naše živote, obilježene krajnjom izopačenosti doba, mnogo sretnijima. Ali ih, izvan ikakve sumnje, može učiniti smislenima. **E**

TUĐE NEĆEMO - SVOJE NE DAMO (2)

NASTAVAK TEKSTA IZ PROŠLOG BROJA ZAREZA KOJI NAKON POKUŠAJA KRITIČKE INTERPRETACIJE NOVIH LIJEVIH TENDENCIJA DONOSI OSVRT NA NJIHOV EUROSKEPTIČAN KARAKTER

PERO JERKIĆ

ilustracija: Clifford Harper

(...)
Do sada smo zaključili kako i koje društveno-političke trendove i tendencije zovemo novom ljevicom. Potom smo spomenuli neke od njezinih općih karakteristika te se o nekima i kritički očitovali. Sada se konačno možemo pozabaviti konkretnom temom: euroskepticizmom, kao i realnim i potencijalnim odnosom nove ljevice prema njemu.

Jedna od tradicionalnih podjela na ljevici bila je ona na sektaše i oportuniste. Sektaše je uvijek karakteriziralo idejno i političko činstunstvo. Oni su se strogo držali svojih postulata; bilo da se radilo o onim politički, moralno ili ekonomski utemeljenim, anarhističkim ili marksističkim. Takva, liberali bi rekli, ortodoksija i dogmatizam u pravilu su rezultirali nesklonošću kompromisima i odstupanjima s ciljem postizanja kratkotrajnih političkih dobitaka. Nepragmatična isključivost i principijelnost katkad ih je odvela u smjeru izolirane radikalne akcije, dok bi u većoj mjeri rezultirala kandidaturom za vlastiti progon. Politički su sektaši, naime, uglavnom bili prvi na meti grupa u stvarnom posjedu političke moći. To je uglavnom i ostao njihov povijesni doprinos; herojski porazi i žrtve – uz tu i tamo koji požrtvovan teroristički bum.

OPORTUNIZAM NOVE LJEVICE Zbog toga oni razumniji i realniji, s razvijenim osjećajem za popularizaciju ideja, štoviše njihovo rastezanje i prilagodavanje zahtjevima situacije, uvijek su nastojali plivati na plimi narodnog raspoloženja. Povećanje utjecaja, političke relevantnosti i moći tu su smatrani primarnim ciljevima; pridobivanje masa podilaženjem tu je bilo osnovno sredstvo. Doduše, u svojim dobrim izdanjima oportunisti su zaslužni za veću osviještenost masovnih organizacija i javnosti. Stvarali su realnu bazu za ostvarenje socijalnih ciljeva i uvodili napredne ideje u javni diskurs. U lošim trenucima pak oportunističke politike izradale su se u populističke diktature; tolerirale su i doprinosile razvoju ideja i pokreta koji su u krajnjoj liniji i njima samima bili strani; zamaglile su političke granice, omekšale slobodarski duh i kompromitirale ideje koje su nastojali promovirati pod svaku cijenu. Lista zabluda i grijeha oportunističke politike na ljevici kroz povijest mnogo je duža od one marginalnih i relativno beznačajnih sektaških grupa. Iluzornost i prevladano oportunističke prakse na ljevici danas bi nam uistinu trebala biti jasna.

— TEŠKO JE NE PREPOZNATI TRAGOVE OPORTUNIZMA U PRISTUPU I IDEJAMA NAŠE NOVE LJEVICE KADA JE U PITANJU ODNOS PREMA STRANOM KAPITALU I EUROPSKIM INTEGRACIJAMA —

A ipak teško je ne prepoznati tragove oportunitizma u pristupu i idejama naše nove ljevice. Posebno onima koji se tiču odnosa prema stranom kapitalu i europskim integracijama. Retorika Mate Kapovića na trenutke je teško razlučiva od retorike nacionalističkih mračnjaka što izgaraju od želje za obranom naše ekonomije od strane opasnosti. Filozof Horvat čak je javno pohvalio katoličku crkvu zbog zaštite hrvatskih voda. Slušajući riječi naše nove ljevice, lako bismo dobili dojam kako ista preferira NE na referendumskom listiću. Zadnje godine nipošto nisu samo godine buđenja ljevice. Radi se o godinama buđenja nezadovoljstva političkim elitama, populističkih tendencija i masovnih okupljanja. Dugogodišnja liberalizacija i rezanje socijalnih prava uz istovremenu gospodarsku krizu, studenta filozofije možda će potaknuti na razmišljanje i progresivan politički angažman. Mnogoglavu narodnu neman prije će potaknuti na urlanje o bandi lopovskoj,

proklinjanje masona i zazivanje domovine. Kao u *Malom mistu* svjetina i u našoj zbilji uživa u vikanju DOLI... RAZNO!!! I nova ljevica od početka je prisutna uz tu svjetinu. Ona uz nju živi. Na trenutke ona pokušava da jaše na njezinom valu. Maketa Markova trga, korištena u blokadi Filozofskog, prvi je put na svjetlo dana izašla za mitinga Bande lopovske. U šetnju za rušenje vlade išli su, bok uz bok, izgubljeni revolucionari (poput Pernara), fašistički mračnjaci (poput Golubića), ksenofobi i ognjištari (poput pokreta NE EU) i... nova ljevica. Oportunistička naginjanja teško je previdjeti. Umjesto da se suočeni s pokretom koji bez ikakvog sadržaja urla protiv političara, bandita, Europe i raznog jasno profiliraju kao njegova suprotnost; da situaciju iskoriste kako bi još jasnije fundirali svoj identitet promišljenih i pametnih aktera (što po vlastitim inicijativama u dobroj mjeri i jesu), da Jacu i vladu brane od bezumne svjetine (kako bi iste mogli svi-slo kritizirati, uostalom ukazati na unutaraju vezu između manipulativne vlasti i politički ograničenog naroda), da liberale i kapitaliste brane od nepismenih huškača (kako bi realno mogli vrednovati uspjehe liberalizma i kapitalistički poredak mogli sagledati u svojoj kompleksnosti); da upravo time potvrde i kreiraju svoj politički profil – oni iskazuju simpatije masi, sudjeluju u događanjima naroda. Nova ljevica, svakako, u cijeloj predstavi možda sudjeluje i iskreno, a ne manipulativno i oportunistički. Time cijela stvar dodatno dobiva na težini.

VIZIJE EUROPSKE UNIJE Svakako da je teško istupiti protiv svjetine, njezinog nezadovoljstva i njezinih argumenata, istovremeno se ne svrstati uz vlast, ne biti sterilna i samoživa inteligencija, ne biti ciničan, i ne biti politički sektaš. No upravo težina takvog zadatka mogla bi inspirirati novu ljevicu; mogla bi joj predstavljati jedan od izazova preko kojih će se uobličiti. No očito je previše privlačno jahati na nezadovoljstvu i igrati se revolucije. Previše je privlačno izraziti solidarnost s borbama svih slojeva društva – bez obzira kakvi su i u kakvom se odnosu nalaze njihovi interesi. Sa seljacima, s industrijom i radnicima, penzionerima; pa onda s interesima državne birokracije i javnih parazita (najmoćnije korporacije u državi). S hrvatskim narodom. Samo ne s pohlepnim neo-liberalima/kapitalistima i korumpiranim političarima. Sve od reda karakteristike populizma. Izlišno je trošiti riječi na kritiku – takav pristup i retorika i sami od sebe padaju u vodu.

Što onda očekivati i čemu se nadati kada govorimo o euroskepticizmu? Europska unija specifičan je politički projekt vrste do sada nepoznate u povijesti. Pogrešno bi bilo u prošlosti poznate oblike kao što su država ili zajednica država, federacija ili konfederacija koristiti pri objašnjavanju njezinog značenja. Vidjeti Europsku uniju kao primjer zajednice država, u kojem pojedine suverene i neovisne političke cjeline svoje pojedine politike/funkcije po potrebi sjedinjavaju zbog zajedničkog probitka, odavno je prevladano – kako u teoriji tako i u praksi. Iako formalno, doduše, ustrojstvo Unije i dalje nije oslobođeno zahtjeva za konsenzusom, tj. traženim i pretpostavljenim istovremenim podudaranjem interesa pojedinih država članica. Iako se katkad s razlogom može činiti kako je proces političke integracije u nepopravljivom zastoju, dok jedino što (uvjetno rečeno) integralno i funkcionira biva ograničeno na čisto ekonomsku sferu. Praktično ipak vizija Unije kao svojevrsne konfederacije davno je zastarjela zbog nepovratno uznapredovalog nevidljivog,

— DALJNI RAZVOJ EUROPSKE UNIJE MOŽE TEČI JEDINO PUTEV DEMOKRATIZACIJE. DEMOKRATIZACIJA EUROPSKE UNIJE ZADATAK JE KOJI NE MOŽE BITI OSTVAREN NA TEMELJU ZASTARJELIH KONCEPATA. DOŠLI SMO DO STUPNJA U KOJEM EKONOMSKA SADRŽINA POSTAJE OD SEKUNDARNE VAŽNOSTI I NA DNEVNI RED IZLAZI PRVENSTVENO POLITIČKO PITANJE —

podzemnog integriranja i prožimanja koje prostom oku ostaje nezamijećeno, no reverzibilni proces čini praktički nemogućim. Početno objedinjavanje funkcija na svim je razinama odavno počelo živjeti svoje živote i danas organska povezanost u svim sferama povezuje države članice. Teorijski pak takva vizija, vizija Unije kao konfederacije, sasvim je neprihvatljiva jer je jasno kako bi zaustavljanje na njoj značilo propast cijelog projekta. Suprotstavljeni interesi pojedinih država, grupiranih po različitim osnovama, bez ikakve sumnje potencijalne zajedničke probitke učinili bi neostvarivima. Promatranje Europske unije kroz takve naočale ostaje rezervirano za radikalne europesimiste i one real-političare čija se vizija političkih procesa teško spušta ispod razine površne pojavnosti. Problemi i paradoksi konfederacije time svakako ne nestaju i zadatak njihovog rješavanja svakako je na dnevnom redu. Njihovo nerješavanje potencijalno se može pokazati kao dezintegrativan faktor. No projekt europske integracije moramo vidjeti kao nešto mnogo više i bitno drugačije od toga.

Federativni oblik superdržave, svojevrsne europske verzije SAD-a, ne samo da je također prevladan i nerealan, već u zbilji nikada niti nije predstavljao neku ideju vodilju i legitimaciju integracijskog procesa. I to s naročitim razlogom jer svaka federacija, kao što nas je naučio *Franz Neumann*, ili je država ili nije federacija. Dakle: ili je jedinstvena politička cjelina, čija je suverenost nedjeljiva, a federalna autonomija postoji izvedena iz te suverenosti; ili nije ništa, tj. predstavlja skup razjedinjenih političkih zajednica, država s posebnim suverenitetom. Kao ogledni primjer dotičnog uvida prigodno se prisjetiti bivše *jugoslavenske federacije* i njezine sudbine. Europska unija kao takav projekt mogla (bi) se ostvariti jedino tisuću puta teže negoli je slučaj bio sa socijalističkom Jugoslavijom. Što će reći nevidenom količinom političkog i, u krajnjoj liniji, fizičkog nasilja uz neizvjestan ishod. Također i veliku mogućnost totalne dezintegracije u kaosu nevidenih razmjera. Zbog očiglednih teškoća takvog tipa političke integracije u slučaju Europske unije nikada se nije išlo takvim smjerom i u svakom je trenutku bilo jasno kako konačna politička integracija Europe neće, ne može i ne smije značiti stvaranje superdržave. Kako god bilo, jasno je da prisutne i posebno izražene proturječnosti političkog integriranja istovremeno, kao suprotne silnice, s jedne strane vuku u smjeru federacije kao rješenja, dok s druge strane prijete konačnom dezintegracijom kao reakcijom. One su prije svega povezane s takozvanim demokratskim deficitom.

PROBLEM DEMOKRATSKOG DEFICITA Razrješenje problema demokratskog deficita moguće je jedino osiguravanjem izbornosti u nadržavnim europskim institucijama. Time se otvara pitanje tko time bira svoje predstavnike i za što? Europski politički demokratski narod ili pojedini narodi kao zasebne političke cjeline?

— ŠTO JE UOSTALOM DIREKTNA DEMOKRACIJA AKO NE NEPOSREDNO IZVRŠAVANJE NARODNE VOLJE? TO ŠTO JE TAJ ISTI NAROD, UVJEREN U TO DA JE EKSPLOATIRAN I TERORIZIRAN OD STRANE NEOLIBERALNE EUROPE, U STANJU IZNJEDRITI I PODRŽATI SUVREMENE FAŠISTE NOVOJ JE LJEVICI OČITO MANJE BITNO —

Pitanje je od presudne važnosti jer pretpostaviti europski politički narod druga je riječ za pretpostavljanje svojevrstne europske nacije, tj. države. Pretpostaviti pak izjašnjavanje podijeljenih političkih naroda kroz jedinstvenu formu znači stvoriti situaciju sličnu onoj u već spomenutoj Jugoslaviji. Federacija kao oblik političkog jedinstva pretpostavlja stvarno političko jednačenje naroda. Ukoliko to jedinstvo nije uspostavljeno, demokratski oblik legitimacije/vladavine nužno se pokazuje kao disfunkcionalan i rezultira sukobom između cjeline i dijelova; na koncu cijepanjem veza među dijelovima. Zbog toga pametniji nacionalisti i europesimisti nastoje djelovati upravo kroz europski parlament. Dotični problem, jasno, manje je izražen dok god su europske institucije, više-manje, tehnokratskog karaktera, dok su bez demokratskog legitimiteta. Europska centralna banka, Europska komisija i druge slične institucije, nerijetko videne kao provoditelji volje kapitala – neovisni o volji naroda, zapravo upravo zbog svoje neovisnosti o političkoj volji masa mogu da funkcioniraju kao neupitno legitimni predstavnici jedinstvene europske politike. Tu jasno ostaje problem zakulisnih utjecaja centara kako ekonomske, tako i političke moći najdominantnijih država. No spomenuta alternativa je, uistinu, po europsku integraciju još i pogubnija. Koliko god svi problemi i proturječnosti što nas mame da Europu gledamo kroz federalističke naočale bili izraženi, ipak je jasno kako bi takva perspektiva bila pogrešna. Prije svega zbog toga što se čini kako nitko od aktera ne smatra kako je federativni put, put rješenja dotičnih problema.

Sasvim je jasno kako Europska unija može živjeti i razvijati se jedino kao alternativan i sasvim nov politički projekt, riječima Davora Rodina politička zajednica *sui generis*. Stoga ju je kao takvu potrebno i vidjeti. Pogubno bi bilo pretpostaviti kako se radi o kretanju sa izvjesnim završetkom; prije ju treba gledati kao projekt otvorenih mogućnosti. Povijesno začeti voljom pojedinih država, potican ekonomskim interesima kapitala, razvijan u skladu s pragmatičnim zahtjevima vremena, proces je došao do stupnja u kojem se više ne može svesti na zbir silnica koje su ga stvorile (ili se pak koriste njime). Njegovo gorivo nikada nije bila demokratska volja naroda, njegovi tvorci bile su elite i tehnokrati, koje sami uspjesi lagano dovode do kraja vlastitog puta. Daljnji razvoj Europske unije može teći jedino putem demokratizacije. Demokratizacija europske unije zadatak je koji ne može biti ostvaren na temelju zastarjelih koncepata. Došli smo do stupnja u kojem ekonomska sadržina postaje od sekundarne važnosti i na dnevni red izlazi prvenstveno političko pitanje. Kakva bi politička zajednica Europska unija trebala da bude? Na koji način ostvariti političko jedinstvo na europskom kontinentu bez buđenja lokalnih nacionalizama i poništavanja pojedinačnih političkih kultura/tradicija; bez pretenzije da se stvori jedinstveno političko biće nalik na moderne nacije i politička vladavina koja bi modernu državu jednostavno preslikala na većoj razini? Dotična pitanja nipošto nisu laka, no ključno u cijeloj stvari svakako je to da se njima danas ne bave utopisti, već su na njih osuđeni svi od vrhova europske tehnokracije do nizina političara i intelektualaca na nacionalnim razinama. Da se njima bave, pozvani su svi politički svjesni Europljani.

PROSTOR ZA ISKORAK Ključno političko pitanje, dakle, nije kako postići da se svaki pojedini geografski Europljanin osjeća kao politički Europljanin (a ne kao Hrvat ili Francuz) – tu se radi o utopijskom pitanju koje je nerješivo. Ono pretpostavlja nasilnu destrukciju postojećih političkih identiteta uz rekonstruiranje novog, njima suštinski istovjetnog, na VIŠOJ razini. Pravo pitanje glasi: pod kojim uvjetima, s kojim razlogom i na koji način pojedini Hrvati, Francuzi i ostali mogu kao Europljani ostvariti političko jedinstvo na VIŠOJ, novoj razini. Tu se pak radi o uistinu revolucionarnom pitanju. Europskom

jedinstvu potrebno je dati opipljiv i inovativan sadržaj. Patetična prenemaganja, bijedni europski rituali, intoniranja *Ode radosti* i malograđanske fraze tu su sasvim nedovoljni. Toga je svjesna i europska elita. Koja je to ideja, koji je to interes koji je u stanju ujediniti Europu? Interes kapitala svoju je ulogu odigrao. Njegova su traženja u prošlosti poslužili kao integrativni faktor i tu mu je potrebno odati počast – nipošto ga proklinjati zbog neoliberalnih zločina na tom putu. Danas pak ekonomski interesi prijete da posluže kao faktori koji vuku natrag. Kapital, osim što ne može dati viziju i sadržaj političkoj integraciji, sam pokazuje tendenciju da postane destabilizirajuća i dezintegrirajuća snaga. To se najprije očituje neposrednim buđenjem interesa nacionalnih kapitala; da bi se s druge strane pokazalo kao autoritarna reakcija u ime općeg interesa europskog kapitala u cjelini; i na koncu obrambene reakcije i jednim i drugim ugroženih kapitala malih i podređenih država. Sve naravno u kontekstu globalne kapitalističke krize koja uvelike ograničava resurse koji mogu biti žrtvovani dugoročnim ciljevima.

Tu se jasno otvara velik prostor iskoraku nove ljevice. Iskoraku koji ne samo da popunjava političku rupu i u stanju je ispuniti zadatke s kojima službena politika teško može izaći na kraj, već i kreirati novi oblik političke zajednice i predstaviti globalno alternativan politički model. Dotično se čini prilično jasno. No to znači kako se moraju napustiti zastarjela gledišta po kojima je Europska unija sluga kapitala; po kojima je neoliberalizam uništio socijalnu državu te se protiv istog, a u obranu starih socijalnih prava, treba mobilizirati na borbu. To je zastarjeli diskurs koji danas može biti jedino u službi konzervativnih političkih sila. Neoliberalizam je najprije potrebno pohvaliti za zasluge koje je ostvario u procesu europskog integriranja. Uništavanje stare socijalne države nije samo cijena koja je morala biti plaćena, već je i dobitak koji bi, sa stanovišta nove ljevice, trebao biti poželjan. Jer socijalna država u političkom smislu prije svega znači zatvorenost naroda u svoje torove, u kojima zaštićeni mogu provesti životni vijek. Socijaldemokratski projekt uobličeni početkom dvadesetog stoljeća u našem je vremenu ne samo zastario sa stanovišta ekonomske racionalnosti (što je za kapital primarno važno), već je krajnje nepoželjan i nadiden s političkog stanovišta. Lakoća kojom je neoliberalizam do temelja razrušio tvrdave socijalnih država najbolji je indikator nemogućnosti istih da posluže kao sredstvo u borbi protiv diktature kapitala. Socijalni i političko-ekonomski ciljevi radništva i ostalih na udaru kapitala moraju naći nove oblike svog ostvarenja. Politička internacionalizacija, kao što znamo, od samih je početaka bila osnovno sredstvo kontra-hegemonije. Nipošto zaštita svoje vlade i parazitiranje na državnim jaslama. Uz postojanje povijesno jedinstvenog procesa europske integracije, temeljna misao vodilja trebala bi biti jasna. Ne svrstati se u kategoriju konzervativaca koji kočuju razvoj i doprinose, Marxovim rječnikom, vraćanju starog smeća natrag. Svrstavanje uz kapital, liberale i europejce u svakom smislu u kojem njihove akcije doprinose političkoj integraciji Europe; istupanje protiv istih utoliko ukoliko sami nisu dorasli tom političkom zadatku našeg vremena; kreirati vlastitu viziju koja bi bila u stanju nadvladati probleme s kojima je Unija suočena.

BOLEST NOVE LJEVICE Takav se program čini očekivanim izborom nove ljevice. No ipak, gledajući realitet u pravilu nailazimo na sasvim drugačiju priču. Općenito raspoloženje se kreće u skladu s narodnim nezadovoljstvom. Europejske se uspjehe kritizira kao vladavinu neoliberalizma; neuspjesima se veseli kao indikatorima ispravnosti vlastitih uvjerenja. Socijalna se država i njezina prava uzdižu na razinu ugroženog ideala za čiji je spas potrebno ginuti. Domaća se poljoprivreda i industrija brane od strane opasnosti; domaći resursi se čuvaju kao oči u glavi. Općenito raspoloženje naše nove ljevice na žalost bi se moglo opisati onom Titovom *tude nećemo, svoje ne damo*. A tu se radi o krajnje konzervativnoj, populističkoj paroli. U svom razotkrivanju Europske unije kao neoliberalne tvorevine¹ Mate Kapović staje u obranu periferije, u obranu ekonomije slabijih država. Time se logično postavlja ključno pitanje: ukoliko Europska unija kao neoliberalna tvorevina legalizira imperijalističku eksploataciju nerazvijenijih zemalja, koji je razlog njihovog integriranja u istu? Postoji li uopće? Promatrajući duh argumenata nove ljevice lako bismo mogli zaključiti da niti ne postoji. No zar stvar ne bi trebala biti postavljena na sasvim drugačijoj osnovi?

Zar se nacionalni interesi ne bi trebali razotkriti kao, u krajnjoj liniji, ideologija domaćeg kapitala; ili u najboljem (bolje – najgorem!) slučaju domaćih sitnih proizvođača čiji opstanak može osigurati jedino skrbnička država? Zar politička vizija europskog jedinstva (bila ona kapitalistička ili socijalistička) ne bi trebala pretpostavljati viziju po kojoj su hrvatske vode naprosto vode (bilo za privatiziranu, bilo za zajedničku eksploataciju)? I zar takve ideje nisu pretpostavka za uspješnu borbu protiv partikularnih interesa moćnih država i korporacija?

Čisto politički gledano proeuropska vizija napušta gledište po kojem je nacionalni interes primaran i uopće relevantan cilj. Žalosan je primijetiti kako je takvo stajalište zastupljenije kod pojedinih *mainstream* političara negoli kod nove ljevice. Spomenute oportunističke sklonosti tu igraju svoju ulogu. Instinktivno je bolje stati uz narod negoli uz elite. Ta što je uostalom direktna demokracija ako ne neposredno izvršavanje narodne volje? To što je taj isti narod, uvjeren u to da je eksploatiran i teroriziran od strane neoliberalne Europe, u stanju iznjedruti i podržati suvremene fašiste novoj je ljevici očito manje bitno. Ona se nada kako će svojim ulaskom u javnost, na krilima masovne podrške, moći utjecati na javni diskurs i promjenu kursa službene politike. Kako će dugoročno restaurirati socijalnu državu ili je čak u nekoj od utopija ostvariti na europskoj razini. No time ona bježi od presudnog pitanja vremena; naime od pitanja o političkoj budućnosti Europe poslije socijalne države, onoj koja nam se nalazi pred očima. Da se uopće niti ne dotičemo globalnih i općih pitanja s kojima ćemo u vezu stupati posredno, preko Europe, ma kakva ona u konačnici bila.

Jasno je kako pretpostavka po kojoj nova ljevica u potpunosti odgovara euroskeptičnom i naročito oportunističkim opisu koji smo iznijeli ni pod kojim uvjetima ne bi mogla držati vodu. Samorazumljivo bi trebalo biti kako se radi o opisu jedne tendencije koja ni sama nije konzistentna, i uz koju postoji mnoštvo različitih stremljenja. No teško je opovrgnuti kako se radi o prilično izraženoj i posebno znakovitoj tendenciji. Kao što je realna i mogućnost da nova ljevica na europskoj razini boluje od sličnih bolesti. Bolesti o čijem suzbijanju, bez pretjerivanja i patetike, ovisi politička budućnost kontinenta. Zaključno bi, stoga, prigodno bilo sasvim jezgrovito imenovati neke od njezinih uzročnika. A to su uvijek ponavljanje već poznatih odgovora, preuzimanje gotovih obrazaca mišljenja i djelovanja, zaštita zastarjelih koncepata i oblika; ukratko nedovoljno pametno i inovativno mišljenje i djelovanje. Jedino nam ostaje da se nadamo kako nova ljevica, za svoje dobro, može i bolje od onoga što je do sada pokazala. ■

Bilješke:

¹ <http://www.slobodnifilozofski.com/2011/04/mate-kapovic-europska-unija-kao.html>

GAYATRI CHAKRAVORTY SPIVAK

“EGIPATSKA REVOLUCIJA? RANO JE REĆI“

JEDNA OD NAJPOZNATIJIH FEMINISTKINJA, RODONAČELNICA POSTKOLONIJALNIH I SUBALTERNIH STUDIJA, PREVODITELJICA JACQUESA DERRIDAE NA ENGLISKI, OSOBITA TEORETIČARKA I AKTIVISTKINJA, GOVORI O VLASTITOM RADU, “DVOSTRUKOJ VEZI“ IZMEĐU SVEUČILIŠTA COLUMBIA I RURALNIH ŠKOLA INDIJE, ISTRAŽIVAČKOM NOVINARSTVU I SOLIDARNOM TURIZMU, POBUNAMA U EGIPTU I POTENCIJALU “DEMOKRATSKOG SOCIJALIZMA“

SREĆKO HORVAT

Već 25 godina kontinuirano poučavate u kontekstu onoga što nazivate “kognitivnim oštećenjem“, i za razliku od nekih drugih poznatih indijskih intelektualaca, vi ne pišete mnogo, zapravo uopće ne pišete o tom svom iskustvu u ruralnim školama Indije. Zašto ste donijeli takvu odluku i možete li nam reći nešto više o tome? Ako to iskustvo ne može biti “transkodirano“, prevedeno na neki način, osim ako se ne radi o “solidarnom turizmu“ (*solidarity tourism*), kako se mogu izgraditi mostovi solidarnosti?

– Potlačeni (“subaltern“) se ne može generalizirati, to je najveći problem. Tako ga je opisao još i Gramsci. “Subalterni“ su grupa koja ne može doći do razine Države. Čak i u lošoj državi za “subalternog“ su njezine strukture apstraktne. Zato je meni prilično teško naprosto reći da je Država loša. I zajedno s Gramscijem, rekla bih da je Država i lijek i otrov. Morate znati kako je koristiti, i ne vjerovati u nju, ali morate znati kako je koristiti. Lako je nama ili Drugoj internacionali ili francuskim komunistima koji su rekli da je ona naprosto loša. Negri je po tom pitanju Althusserov učenik i nikada se nije promijenio, dok je Christine Buci-Glucksmann 1974. imala hrabrosti napisati fantastičnu knjigu *Gramsci i Država*, u kojoj je istakla da Gramsci nikada nije napisao knjigu, već je pisao pisma iz zatvora (...), ali ne možete tekstove koji ni u kojem slučaju nisu knjiga tretirati kao knjigu – to su pisma bolesnog čovjeka napisana u zatvoru, i ne možete to uzeti kao uspostavljenju doktrinu. Sve o čemu Gramsci piše on uzima i kao nešto što je istovremeno i lijek i otrov pa tako i hegemoniju, Državu. Postoje velike skupine ljudi, nazivaju se biračko tijelo, jer Indija je navodno najveća demokracija na svijetu, koje nemaju nikakav pristup tim vrstama struktura. To su “subalterni“. I u slučaju Indije, “subalterni“ se ne mogu generalizirati... Nedavno sam imala divan razgovor s feministkinjama u Prištini, u jednoj maloj knjižari, i pitala sam ih tko bi bio “subaltern“ u kontekstu Kosova? Ili tko je postsovjetski “subaltern“, u smislu punog razvoja, pristupa državi, punom zaposlenju i slično? Tko je to? Recite mi, ja zaista ne znam, jer ne možete ići naokolo i govoriti o “subalternom“ na svakom mjestu. “Subaltern“ je netko tko ne može biti generaliziran, to je netko tko se ne “okreće“ zajedno sa svijetom. I ponekad, nakon kolonizacije, treba reći, a govorim iz vlastitog iskustva Alžira i Indije, bilo nam je bolje za vrijeme kolonizacije – kao Dalitima (“nedodirljivima“) u Indiji, primjerice. To je veoma specifična i zastrašujuća pouka, ali je ipak pouka.

Što se tiče “subalternog“ u našem slučaju, i ja ću ovdje govoriti samo o Indiji, želite li uopće znati moje iskustvo? Ja sam vjerojatno zadnja koja može govoriti o svom iskustvu, ali dat ću vam racionalizirani opis stereotipa mene same. Morate to prihvatiti. I molim vas, one od vas koji ste dobri čitatelji, čitajte, nemojte to samo “uzeti“ kao informaciju; nemoguće je za svjedočanstvo ove vrste da bude “istinito“, tako da – budite upozoreni. U indijskom slučaju, mi smo naseljenička kolonija, i mi smo naseljenici, indoeuropski govornici, koji su došli prije pet i osam tisuća godina, i mi smo, dakako, stoljećima odgajani na veoma rasistički način te smo nazivani “Arijevcima“, premda brojne knjige i dobra istraživanja danas pokazuju da to uopće nije bila rasa, već skup različitih ljudi koji su govorili indoeuropski jezik. I ta je jezična skupina u jednom trenutku pobijedila i ono što se tada dogodilo bilo je da su tzv. “popisane“ kaste i plemena (*scheduled castes and scheduled tribes*) bili prisiljavani na manualni rad, a kažnjavana za intelektualni. A to proizvodi golema “kognitivna oštećenja“. Povijest europskog kolonijalizma je recentna, on nije trajao više od 300 godina, možda manje, ovdje govorimo o tisućljećima

i s nestankom europskog kolonijalizma, uz pomoć buržoaskih nacionalista, stare strukture tih tisućljetnih naseljenika ponovo se vraćaju. Nećete čuti da indijski intelektualci, koji kao da djeluju po predodžbama Sjedinjenih Država, to priznaju. (...)

Time dolazimo i do vašeg iskustva koje se dosta razlikuje od razvikanih slučajeva...

– Ja ne vjerujem u volonterstvo privatnog sektora. Zašto sam onda uključena u to posljednjih 25 godina? Zato jer sam “dvostruko vezana“ (*double bindend*), jer konstantno pokušavam oboje: pokušavam djelovati kroz državu, zadržala sam čak i indijsko državljanstvo te pokušavam dalje prenositi svoje obrazovanje i vještine. I postoje ljudi koji govore njihov jezik i koji dolaze iz Kolkate pa se situacija mijenja. Ljevičari koji dolaze iz Kolkate dolaze i vjeruju da već znaju što treba učiniti. Ali ne možete ući u taj prostor i vjerovati da znate što treba učiniti – tisućljetno “kognitivno oštećenje“ ne može biti jednostavno izliječeno tako što mislite da ćete postati “osloboditelj“ upravo zahvaljujući tim ljudima. To je veoma težak zadatak. No ja i dalje ustajem u svome. Kako biste doista mogli poučavati te ljude i prenositi im znanja, vi morate znati njihov jezik, i to jako dobro.

Postoji recimo jedan bijeli muškarac koji zna bengalski, i njegovo je ime Ben Baer, radi na Princetonu od 2006. Napisao je i disertaciju o figuri “autohtonog“ u lijevim projektima 20. stoljeća i jedno poglavlje posvećeno je jednom odličnom bengalskom romanu, i on poznaje dovoljno dobro bengalski da može predavati u Kolkati, i to je odlično. Ali njegov bengalski ni u kojem slučaju nije dovoljno dobar da bi poučavao ruralnu djecu. I čak nije dovoljno ni znati jezik, ukoliko niste tamo kao što ste na Columbiji. Ako vas doista zanima epistemološka promjena, ne možete imati drugačiji odnos spram svojih studenata ako su oni slučajno na Columbiji. To nije dopušteno. A poučavati na oba mjesta ima određenu prednost. I ja ipak govorim o tome, kao što vidite. Prvih deset godina nisam, jer sam znala tako malo, a i dalje znam veoma malo, i nisam vjerovala da će potrajati. Pokušavam učiti na svojim greškama, ali nije jedini cilj da Gayatri Spivak nešto nauči. Vjerujem u *futur antérieur*. (...) Neću vas zamarati anegdota, i zapamtite, ne smijete mi vjerovati jer govorim o svom vlastitom iskustvu koje dolazi s druge strane, i netko od njih (“subalterni“) bi trebao biti ovdje, jer oni nisu glupi... ali stvar je u tome da se ponekad neočekivano događaju neke stvari.

Zašto ipak ne pišete o tim stvarima?

– Ne pišem o tome, jer... naravno da mogu pisati o tome, ali kada bih pisala o tome misleći da ću to transkodirati za svoje akademske kolege, osloboditelje, revolucionare... što su uopće te riječi? Ne znam, ali ih samo koristim. I nemojte misliti da ismijavam akademike; ušla sam u vrtić 1946. godine i nikada nisam napustila školu – ali ako se zadržimo na njima, onima koji su tako dobro obrazovani i odlaze tamo okovani vlastitim analitičkim vještinama, onda ćemo vidjeti da oni ne mogu učiti, jer je tako teško učiti od “kognitivno oštećenih“. I kada dajem primjere, politički korektna buržoazija postaje krajnje uznemirena jer misle da kažem da ti ljudi nisu inteligentni, ali poanta je u tome da inteligencija može biti uništena i valja naučiti kako preuzeti odgovornost. Kada idem tamo, ne mislim da se to iskustvo može transkodirati – jer to ne može biti generalizirano – čak i njima, svojim učenicima, zadnjeg dana kada se svi zajedno okupimo kažem da problemi jedne škole nisu

– BIJELO NIJE BOJA, BIJELO JE DRŽANJE, SKUP DRŽANJA. A MUŠKARAC NIJE SKUP GENITALIJA. I UKOLIKO TO NE SHVATITE, ONDA TO POSTAJE SKLONIŠTE, “UH, ŠTO JA MOGU UČINITI, JA SAM SAMO BIJELI MUŠKARAC“. PA ŠTO? JA NISAM –

nužno i problemi druge škole. I to ne važi samo za Indiju. Tada ne bih bila usredotočena na učenje s poteškoćama... zato ne pišem o tome, jer nije moguće generalizirati, barem ne sada, možda će biti, i ja se nadam da će jednoga dana biti, tko zna koliko će potrajati, ali zapamtite: ne možete izbrisati tisuće godina odgajanja ljudi za isključivo manualni rad osobnom dobrom voljom ili kroz 25 godina rada. (...) I zato ne pišem, ne želim postati autor knjige poput *Pedagogije potlačenog*, svaki deseti me pita zanima li me Paulo Freire, i nisam pretjerano oduševljena njime, mislim da je bio zanimljiv, ali on je djelovao u situaciji koja po ničemu nije usporediva s ovom situacijom i još je na kraju završio kao savjetnik Svjetskog vijeća crkava u Ženevi. Žao mi je, nećete dobiti ohrabrenje od mene. Zaista me ne zanima ohrabriranje onih koji žele postići neke rezultate bez razmišljanja da ne postizemo rezultate samo govoreći i govoreći na ovaj način. I zato ne pišem o tome...

Ne tražim ohrabrenje od vas, ali bih volio čuti odgovor na sljedeće pitanje. S jedne strane, dakle, imamo “podizanje svijesti“, u smislu onih koji pišu o tom iskustvu, istraživačkog novinarstva, ljudi koji idu u Afriku ili Indiju misleći da će pisanjem o tome promijeniti svijet. S druge strane imamo “solidarni turizam“, prvi koji mi pada na pamet je Bernard Henri-Levy koji ide u Čečeniju ili francuski predsjednika nagovara na intervenciju u Libiju. Ali možemo li se zapitati što onda doista možemo učiniti, što recimo mogu učiniti ja, kao bijeli muškarac, Europljanin, koji također putuje po tim mjestima i, nažalost, piše o tome na kraju? Ne tražim, dakako, rješenje, već moguće objašnjenje...

– Ne tražim da svi budu poput mene, tako dugo dok oni ne traže da ja budem poput njih. Mislim da ovo radim jer sam veoma zainteresirana za nadopunjavanje avangarde, jer moj zdrav razum kaže da je naša lijeva vlada nakon 34 godine u tome doživjela poraz. Imam ponešto iskustva: predajem 45 godina, čitavo vrijeme, ne o Južnoj Aziji već dominantne teme na doktorskom studiju na veoma moćnom sveučilištu. Predajem engleske, francuske, njemačke... predajem veoma divne postkolonijalne pisce poput Freuda, Marxa, Heideggera, Hegela, Derrida, ali ne i Badioua... i predajem grčku tragediju... i te su stvari izrazito postkolonijalne, zar ne? Imam poziciju s koje predajem, ali istovremeno pokušavam izbjeći tu poziciju i oduprijeti joj se, jer je ona ujedno i historijska. Učim kako čitati. Ja nisam “autohtoni kazivač“ (*native informant*) na Columbiji. To je problem koji oni imaju sa mnom: ja nisam profesionalna Indijka, mene ne može iskoristi Jeffrey Sachs, ja sam samo Indijka. Jednako tako, ja sam krajnje kritična spram države Indije, ali neću biti euforična glede rušenja vlasti, tko god da je na vlasti. Ali ne tražim da itko bude poput mene, ja nisam vođa, ja stvarno nisam vođa i stoga ne znam što bi ljudi trebali učiniti. I da se vratim na vaše pitanje, tko kaže da istraživačko novinarstvo nema utjecaja? Naravno da ima utjecaja, i velik utjecaj, inače se ne bi i dogodilo ovo što se dogodilo uredniku Wikileaks. Ali, pravo je pitanje kakva

— NEŠTO SE DEFINITIVNO DOGAĐA, ALI ČEKAJTE DOK SE KRIZA RAZRIJEŠI, ČEKAJTE DOK SE PRAŠINA SLEGNE, PRIČEKAJTE PRAVE POSLJEDICE ZA ONE LJUDE KOJE NAZIVAM “SUBALTERNIMA”, PRIČEKAJTE DOK LIBIJA PUKNE... NE MOŽETE TEK TAKO ČESTITATI LJUDIMA JER SE NEŠTO DOGAĐA I JER SE SVIJET MIJENJA —

vrsta istraživačkog novinarstva? Morate razlikovati između tzv. istraživačkog novinarstva koje je namijenjeno ljudima koji nemaju pojma i pravog istraživačkog novinarstva, koje sigurno ima utjecaja. Ali da biste imali utjecaj koji će potrajati kada je istraživačko novinarstvo izvoljevalo pobjedu, a prašina se spustila, potrebna je perzistentna kritika onoga što netko ne može ne htjeti. Netko u Teradoni mi je rekao, “Gayatri, ne možeš nam prodati dvostruku negaciju”, i rekla sam im, “Ne prodajem vam ništa”, i u tome je problem, to nije nešto na prodaju – “brzina” se prodaje, ja ne prodajem ništa, premda je u šezdesetima “brzina”, dakako, značila nešto drugo. Istraživačko novinarstvo naprosto nije moja stvar. Ja nisam novinarka, pa što? Ne mora ni svatko biti Gayatri Spivak, svijet bi umro, urušio bi se istoga trena.

Uz istraživačko novinarstvo imamo i tzv. “solidarni turizam” kao pokušaj pomaganja potlačenima...

– Da, time dolazimo i do “solidarnog turizma” i do Bernarda Henri-Levyja – ali, dali ste mi primjer s kojim stvarno možete raditi svašta. Kada kažem “solidarni turizam”, čak i to može biti korisno, ako možete pokazati brojke, agenti globalizacije mogu biti prestrašeni. Naravno, naći će nove načine da se nose s time, tzv. “trust management”, tako

da samo pokazivanje brojki nema velikog utjecaja. No ponekad, i iznova, pitali ste o iskustvu, a mislim da govorim iz iskustva, ponekad informacije koje proistječu iz “solidarnog turizma”, a koje se primaju uz dobru volju, nisu tek proizvedene. I mogla bih dati primjer, ne jedan, ne dva, već mnoge. Ne postoji ništa posebno pogrešno u tome, osim što je to nepriznati oblik umjetnosti. A kako mene zanima umjetnost, voljela bih da je to priznati oblik umjetnosti, proizvodnja informacija o “grassroots” participaciji u “solidarnom turizmu”. I da li bih trebala tražiti “autentičnog primitivca”? To je dosadna stvar, neka vrsta antropološke fantazije. (...) I kada me pitate o bijelim muškarcima, što ja znam o bijelim muškarcima? Bijelo nije boja, bijelo je držanje, skup držanja. A muškarac nije skup genitalija. I ukoliko to ne shvatite, onda to postaje sklonište, “Uh, što ja mogu učiniti, ja sam samo bijeli muškarac”. Pa što? Ja nisam. S druge strane, moja kulturološka razlika spram vas je manja, zbog povijesti, od one spram mojih učenika u ruralnim školama, također zbog povijesti. I vidim da se svijet monolitizira tim “bijelim muškarcima”, “Indijcima”... Indijci su rekli ovo, Bengalci su rekli ovo, Somalci su rekli ono... kao da se svijet sastoji od velikih blokova, i kao da su bijeli muškarci također veliki blokovi. Ali tako je to bilo donedavno – u globalizaciji ne postoje “bijeli muškarci”, (...) ona je stvorila ono što je oduvijek bila istina, da se povijest događa simultano, stvorila je jednu vrstu suvremenosti, tako da stari argumenti o modernosti, stari argumenti o crnoj i bijeloj boji, stari argumenti o klasnoj borbi, stari argumenti o kolonijalnom-postkolonijalnom, ne važe više – oni se koriste jedino kao politički korektni alibi, sve je moderno pa je unatoč tome reljefna mapa. I to je mnogo teže shvatiti – mi sami trebamo epistemološku promjenu.

Vratio bih se na jednu drugu promjenu koja se upravo odvija pred našim očima, a to su revolucije u “Arapskom svijetu”. U Zagrebu je održan i okrugli stol pod nazivom “Značenje Magreba”, na kojem su sudjelovali Samir Amin, Slavoj Žižek, Zygmunt Bauman, David Harvey i Mamdouh Habashi. Bilo je, kako je Žižek i najavio, “krvi na okruglom stolu”, ali unatoč neslaganjima, svi su se manje-više složili oko jedne stvari, a to je da se nešto bitno događa u “Arapskom svijetu”. I ako pogledamo u Europu danas, netom nakon kairskog trga Tahrir, u Londonu smo svjedočili ogromnim prosvjedima protiv vladinih reformi s više od 300 000 ljudi na ulicama, upravo sada u Španjolskoj tisuće ljudi okupira gradske trgove, itd. Dakle, kao što vidimo, nešto

se događa, i ne radi se o tome, kao što i vi zamjećujete u predgovoru hrvatskom izdanju knjige “Nacionalizam i imaginacija”, da je “subalterni” počeo govoriti. Kako vi onda vidite te promjene i možemo li govoriti o radanju jednog novog alterglobalističkog pokreta, kao što su tvrdili neki sudionici tog okruglog stola?

– (...) Nešto se definitivno događa, ali čekajte dok se kriza razriješ, čekajte dok se prašina slegne, pričekajte prave posljedice za one ljude koje nazivam “subalternima”, pričekajte dok Libija pukne... Ne možete tek tako čestitati ljudima jer se nešto događa i jer se svijet mijenja. Znam da je ovo mnogo veće od onoga što se dogodilo u Genovi, Seattleu, itd. Velika je to stvar i ja se divim tim ljudima, ovo nije nedostatak divljenja, ali odricanje od analize u lijevih intelektualaca vrijedno je prijezira, pogotovo javno odricanje od autokritične analize, s time se ne mogu složiti. I nemojte sad reći, “Ah, Spivak je veoma negativna”, ja nisam negativna, ja podržavam pokrete, ali podržavati pokrete je prilično drugačija zadaća od odustajanja od analize. Kada vidite tu grupu ljudi koji nisu ni po čemu slični, a svi kažu da se nešto divno događa, tada znajte da se razlike niječu i brišu. Zar mislite da Samir Amin, Antonio Negri, i Slavoj Žižek, i Terry Eagleton, i David Harvey... i tko još?

Ne, nisu svi oni bili za istim okruglim stolom.

– OK, o kojem god se okruglom stolu onda radilo, ta “krv na okruglom stolu”... većina okruglih stolova nije okrugla, i ta metafora dolazi od kralja Arthura, i trebali bismo se zapitati zašto, što označava taj komad namještaja, znači li on još uvijek išta, i zašto nastavljamo s kraljem Arthurom? Ali “krv na okruglom stolu” nije krv, to je metafora, to je primjer intelektualaca koji se prepiru bez prave krvi. Ne kažem da je prava krv bolja od intelektualne krvi, ali kada se ta metafora koristi na taj način, postoji određena predodžba o nama kako se svadamo ili čestitamo pokretima na benignan način diljem kojeg god svijeta. I tada metaforički jezik preklapa pravu stvar. Ja neću dati svoje mišljenje televizijskim i radijskim stanicama koje zovu i pitaju, “Profesorice Spivak, što mislite...?”, ja imam veoma lijep odgovor koji sam naučila, mislila sam od Ho Ši Mina, barem su me tako naučili doktori u Parizu 60-ih godina, ali Kissinger je u svojoj autobiografiji napisao da je to bio Ču En Laj, koji je, kada su ga upitali, “Što mislite o Francuskoj revoluciji?”, odgovorio, “Još uvijek je prerano reći”. I to je solidan odgovor, solidan istinit odgovor. Časno je to reći i to treba reći, radije nego odreći se analitičkog prosuđivanja, ili previdjeti tihi dio globalnog kapitalizma, promjene režima... Mislim da moramo razmisliti dvaput o stvarima koje se događaju sada i s obzirom na to, trebamo reći, treba reći – prerano je da još išta kažemo. Općenito govoreći, ja sam uz ljude koji se bore protiv diktatora, ali u smislu svjetskog značaja tih borbi, mislim da je prerano išta reći.

Na prvi pogled može izgledati da ste “negativni”, kako ste to izrazili na svoj autokritični način, ali ipak, u predgovoru hrvatskom izdanju *Nacionalizma i imaginacije*, spominjete Egipat i kažete da vam on ulijeva određenu nadu da će “Egipat povratiti unekoliko okaljano historijsko sjećanje na socijalizam koji nije bio dovoljno demokratski”. U tom kontekstu spominjete i “demokratski socijalizam”. Što mislite pod time?

– “Demokratski socijalizam”, to je također fraza koju sam naučila od Gramscija. Kada je Gramsci pisao o tome kako ukloniti predrasude o “subalternom”, on je rekao da se ne radi samo o tome da se nevjeste nauče vještinama, već da se ta osoba pretvori u “građanina” koji bi po definiciji mogao biti vrijedan. Kada on govori o diktaturi proletarijata, on govori o tome u smislu demokratskog sustava koji treba doći. U mojoj zemlji, u kojoj imate 17 lijevih stranaka unutar sustava u kojem centar nije socijalistički, to je bilo veliko iskustvo i kao što sam vam rekla prije, oni koji su dotukli ljevicu nakon 34 godine, oni su to učinili bez razmišljanja o činjenici da postoji neka vrsta internacionalizma lijeve borbe u povijesti koja se može ponovno vratiti. Kada su moju kolegicu u Frankfurtu pitali, “Može li se biti marksist bez čitanja Marxa?”, ona je odgovorila da se ne može, a ja sam odgovorila da se može. I u tom smislu, kada govorim o sjećanju na socijalizam, govorim to kao Indijka, svi smo mi bili uz Gamala Abdela Nasera, premda znamo da je i on upao u istu onu vrstu problema u koju su upali svi socijalistički eksperimenti nakon vlastitog uspjeha, izuzev demokratske strukture Druge internacionale. I otuda dolaze moji ambivalentni stavovi spram “demokratskog socijalizma”. Ja sam pacifistkinja, internacionalistkinja, i demokratska socijalistkinja. Jer, čini mi se da unutar te strukture postoji mogućnost te epistemološke transformacije – demokracija za mene je “dvostruka veza” (*double bind*), ista ona “dvostruka veza” zbog koje ju je Platon odbacio. (...) Ja ne romantiziram riječ “demokracija”, ali čini mi se da postoji nešto u toj borbi što je korisno. Ali sjetite se, nisam netko kome generaliziranje ide dobro, ja mogu sanjati, ja mogu biti pažljiva koliko mogu, ali na kraju, ako imam neku vrijednost, onda je to ta da svoje vrijeme i vještinu koristim na podučavanje kako čitati događaje poput Tahrira, kako čitati stvari kao što se čitaju verbalni tekstovi. ■

PAD U GLAD

ZA MILIJARDU GLADNIH NA SVIJETU, KAO I ZA POBOLJŠANJE KLIME, AGRO-EKOLOŠKA PRAKSA MALIH PROIZVOĐAČA MOŽE BITI NAJKORISNIJA. ALI TO JE MOGUĆE SAMO POD UVJETOM DA JAVNE POLITIKE BUDU PRIJATELJI, A NE RAVNODUŠNE ILI NEPRIJATELJSKE

DARKO SUVIN

“S ablast gladi kruži svijetom”, mogao bi danas realistički započeti jedan distopijski manifest. Dakako, to je samo jedan od četiri ili više apokaliptičkih jahača koje predvodi i nagoni ljudi financijski kapitalizam, ali je razmjerno nov pa ga valja uočiti. Sasvim nov ipak nije, “pobune zbog gladi” poznate su već koju godinu, ali u udaljenim mjestima poput Mozambika o kojima metropolitanska štampa malo ili nikako izvještava. Moramo pretpostaviti da je, uz policijsko šikaniranje, ta sablast bila prisutna i za mladog tuniskog uličnog prodavača kad se živ zapalio da bar tako prosvjeduje protiv nemogućnosti prehranjivanja svoje porodice, i time otvorio “arapsko proljeće”. Ali pošto je svjetska kriza koja je započela 2008. godine sistemska, dugotrajna i globalna, ništa ne može ostati pošteđeno. Dakle, moramo načas skrenuti pogled sa živog pijeska u koji tone europska privredna (ne)politika te si ga sama danomice sve dublje kopa u ne samo neljudskom, nego i neproduktivnom pristupu krizama Grčke, Irske, Portugala, i Španjolske, da ne govorimo o nestabilnosti Italije ili Velike Britanije; pristup bi se taj mogao nazvati farsom kada ne bi prijetio da baci na prosjački štap ne samo grčki narod, nego gotovo sve europske narode u korist možda 1-2 posto multimilijunera koji upravljaju bankama i koriste se njihovim dividendama.

— SVE LIJEPE PRIČE O ISKORJENJIVANJU GLADI DO 2015. JOŠ SU LJEPŠE PROPALE: ZOELICK JE POTVRDIO DA PORAST CIJENA HRANE DOVODI (DALJNJE!) DESETKE MILIJUNA LJUDI U SIROMAŠNIJIM ZEMLJAMA “NA RUB PONORA”, NAIME IZGLADNJELOSTI —

KAPITALISTIČKO IZGLADNJIVANJE SVIJETA

A svakom je ekonomistu, osim stručnjacima svjetske globalizacije, jasno da izlaz iz krize leži u povećanju kupovne moći stanovništva, dakle u proizvodnim investicijama koje zapošljavaju što više osoba. No pustimo po strani sterilnu europsku (ne)politiku, zbog koje se danas u pogodnim zemljama više diskutira kako iz Europe izaći nego kako u nju ući (što bi moglo biti poučno i za balkanske vlade, kad bi ih se moglo poučiti). Predimo, dakle, na govor o odnosu cijena živežnih namirnica, odnosno dobara iz kojih se te namirnica proizvode. Dva ih faktora žurno i čvrsto tjeraju naviše. Ti se faktori mogu nazvati: prvo, ekonomski rast Indije i Kine, dakle povećana potražnja za poljoprivrednim dobrima i drugim sirovinama; i drugo, spekulacije financijskog kapitala zbog te potražnje. U svim statistikama Ujedinjenih naroda – koje se inače temelje na konzervativnim procjenama – već se više od jedne trećine stoljeća, od napuštanja i pada Države Blagostanja nadalje, mogu pratiti horendne brojke kapitalističkog izgladnjivanja svijeta.

Slučajno imam pod rukom podatke od čak petnaestak godina ranije: već onda “skoro 800 milijuna osoba nije imalo dosta hrane, a oko 500 milijuna kronično su pothranjeni” (vidi Drèze-Sen *Hunger* i *Human* 1998). Dakle, već u to “dobro staro”, naime pretkrizno vrijeme JEDNA PETINA ČOVJEČANSTVA nije imala dosta da jede. Kako je to moguće u doba ogromnog porasta proizvodnih snaga što ga donosi industrijalizacija, a koje bi teoretski mogle, kako je to formulirao Brecht, “učiniti našu planetu nastanjivom”? Pa već je stari i mudri Charles Fourier pred puna dva stoljeća okarakterizirao “civilizaciju” (buržoasko društvo i njegove trgovce) kao “izvrnuti svijet”. U njemu, advokat se mora nadati “dobrim procesima”, liječnik “dobroj epidemiji”, oficir “dobrim ratovima, u kojima bi poginula bar polovina njegovih konkurenata za napredovanje”, pop “dobrim djelima, dakle pogrebima po tisuću franaka svaki”, a trgovac-monopolist valja da sanja “dobru glad, koja bi podvostručila ili potrostručila cijenu kruha”! Evo su je naših dana opet dosanjali!

KLIMATSKI KAOS U taj se kontekst uklapaju novi alarmi. Prošlog rujna predsjednik Svjetske banke Robert Zoellick, koji se trudi da bude “realističan”, ustvrdio je: “Po prvi put u povijesti, više od jedne milijarde ljudi poći će noćas spavati praznog želuca”! Sve lijepe priče o iskorjenjivanju gladi (po planu do 2015.!) još su ljepše propale: siromaštvo i izgladnelost naglo su skočili nakon 2008. A ovoga je travnja Zoellick potvrdio da porast cijena hrane dovodi (daljnje!) desetke milijuna ljudi u siromašnijim zemljama “na rub ponora”, naime izgladnelosti (te zemlje njegova Banka, kao i sve druge instance koje predvode globalizaciju, još uvijek službeno naziva “zemljama u razvoju”, mada se po pravilu razvijaju prema goremu). Njegovi stručnjaci su bili predvidjeli da bi g. 2010. “pad u glad”, da ga tako nazovemo, obuhvatio novih 64 milijuna ljudi, a koliko ih od toga ima više nitko i ne zna. Zapadni mediji pa i službena lica većim su dijelom porast cijena pripisali ili “uspjehu” kapitalizma u Indiji i Kini – povećanoj potrošnji nekih srednjih slojeva, koji su razmjerno mali, ali u apsolutnim brojevima iznose desetke milijuna. Ili pak “prirodnim nezgodama” koje su također nesumnjivo prisutne – recimo godine 2010. u pojačanom monsunu i silnim poplavama na indijskom potkontinentu, koji su uništili dobar dio žetve riže i čaja, ili u seriji požara po žitnim poljima Rusije. A u Africi se zbog klime očekuje pad prinosa od oko 27 posto (vidi Cline). No kako to da se klimatski uvjeti, u prvom redu temperatura, tako naglo i neobuzdano mijenjaju? Da otvorim ovdje malenu zagradu: izvještaj međunarodnog udruženja Grain o odnosu klime i agroprehranbenog kompleksa procjenjuje da su “masovno korištenje sintetičkih vrsta, širenje zootehničkih zloupotreba, uništavanje savana i šuma svijeta da se nađe

— OVAJ SE POGUBNI I SMIJEŠNI SUSTAV, DAKLE, NE MOŽE REFORMIRATI: NUŽAN JE NOVI SUSTAV, ZASNOVAN NA SIMPATIJAMA I UDRUŽIVANJU LJUDI. MARX SE S TIME SLOŽIO —

mjesta za komercijalne monokulture odgovorni za 1/3 proizvodnje stakleničkih plinova (dakle onih koji prouzrokuju porast temperature, op. au.); ako se međutim u to uračunaju ogromne količine fosilne energije koja se troši za transport, obradu, hlađenje, pakiranje i konačno raspodjelu prehranbenih proizvoda po cijelom svijetu, agroprehranbeni kompleks odgovoran ja za polovinu svjetskih emisija stakleničkih plinova”. Tu postoji očiti *circulus vitiosus*: čim više neprirodne poljoprivredne proizvodnje, tim više klimatskih nepogoda; čim više klimatskih nepogoda, tim više uništenja prirodne poljoprivrede, šuma i savana. Krivci za to nisu mali poljoprivredni proizvođači, nego naprotiv velike kompanije angažirane u divljem agrobiznisu, koje koriste neprovjerenu tehnologiju s nesagledivim posljedicama (ona donose više štete nego koristi, procjenjuje Grain). Dodamo li tome industrijsku proizvodnju i prekomjerno korištenje automobila, jasni je uzrok klimatskog kaosa i degradacije ekološki potpuno neodgovorna kapitalistička proizvodnja.

PRIJATELJSKE POLITIKE Sâm odnos malih proizvođača i agrobiznisa također je vrlo značajan. Po statistici Etc. Group potkraj 2009. na svijetu je bilo 1500 milijuna seljaka na 380 milijuna posjeda, dakle četveročlana obitelj na svakom posjedu; još 800 milijuna kultiviralo je gradske poljoprivredne površine; 410 milijuna skupljalo je plodove šuma i savana; i konačno, bilo je 190 milijuna stočara i preko 100 milijuna profesionalnih ribara: u svemu 3 milijarde ljudi ili skoro polovina svjetskog pučanstva, od čega su preko 370 milijuna urođenici. Što je najvažnije, oni proizvode najmanje 70 posto hrane na svijetu: “bolje nego bilo tko drugi, oni hrane gladne”. To je zaključak organizacije Via Campesina, koja okuplja, kako sama veli, 150 organizacija, “seljaka, srednjih i malih proizvođača, bezzemljaša, seljanki, seoske omladine, urođeničkih plemena i seoskih radnika” iz 70 država. U svom izvještaju iz prošle godine oni uzimaju primjer Brazila, na kojemu pokazuju da agrobiznis na latifundijama uglavnom radi za eksport, “tako da je vjerojatnije kako proizvodi za europsku stoku ili za automobile polovine svijeta, negoli za jedno izgladnjelo dijete”. Tako da za milijardu gladnih na svijetu, kao i za poboljšanje klime, agro-ekološka praksa malih proizvođača može biti najkorisnija. Ali to je moguće samo pod uvjetom, zaključuje jedan drugi izvještaj Via Campesine, “da javne politike budu prijatelji, a ne ravnodušne ili neprijateljske, da dođe do pravih agrarnih reformi, i da se zakonski zabrane kako OGM i otrovni pesticidi tako i seljačka, a ne patentirana sječenja. Ipak, nagli skok cijena ne ovisi prvenstveno o klimi,

a niti ovisi ikako o 3 milijarde seljaka i sličnih uzgajivača. On mnogo više duguje drugom faktoru, suludoj spekulaciji na burzama. Poljoprivredne su sirovine, naime, postale novi favorit i bojno poprište organizacija koje raspolažu s milijardama za investicije, kakve ih sada nude tako-reći zabadava, naime s negdje oko 0,1 posto interesa, sve velike banke (trošeci stotine milijardi dolara koje su im države sjeverne polutke blagohotno darovale iz džepova nas poreznih obveznika). Sve do 2008., barem u Sjevernoj Americi te su se pare prvenstveno ulagale u nekretnine. No kako je taj "mjehur" tada notorno i gadno puknuo (i još uvijek puca), sada se čarobnjakovi učenici svjetskih financija okreću prema sirovinama: rudama i poljoprivrednim proizvodima. Evo mali primjer: sredinom rujna 2010. jedan od najslavnijih londonskih hedge funds (spekulativnih fondova, koji donose ogromne profite dok ne propadnu), Armajaro, pokupovao je nešto kao ¼ cjelokupne europske zalihe kakaa; nekoliko dana kasnije, cijena tog proizvoda prešla je sve dotadanje rekorde na burzi. Slično se dešava sa žitaricama, rižom, sojom, i tako dalje. Drugi primjer: jedna je nedavna emisija BBC-a pokazala kako je cijena jednog terena za žito u Kansasu, USA, koje se uglavnom proizvodi za izvoz, u kratkom roku skočila sa 750 na 1300 dolara. Poljoprivrednici su sami izjavili reporterima da tko kupuje polja po toj cijeni ne očekuje profit od žita po današnjoj cijeni: očekuje profit od ogromnog porasta cijena koji zaziva. Što znači sve ovo za samu Kinu i Indiju? U tim je, još uvijek siromašnim zemljama dio prihoda koji porodice troše na hranu mnogo veći od postotka koji troše "sjevernoatlantske" porodice. Njihove se privrede često nalaze u dvostrukom procjepu: industrija koja treba sirovine mora ih plaćati mnogo više; a inflacija cijena namirnica smanjuje faktičnu zaradu. Za Indiju je poznato da godinama, katkad i desetljećima, buknu pa onda tinjaju pobune u prvenstveno rudno bogatim predjelima koje vlasti ekspropriiraju da bi ih dale velikim ekstraktivnim tvrtkama, tjerajući sa zemlje seljake i plemena. Pobunjenike vlada naziva teroristima, ali to su prvenstveno pobune protiv padanja u izgladnjelost. Diljem Kine, također izvan sfere zanimanja zapadnih medija, dolazi godišnje do stotina službeno prikrivanih pobuna, doduše kratkotrajnih i još nepovezanih. U pitanju je cijeli proces akumulacije u Kini, jer se ta inflacija može suzbijati samo smanjenjem brzog ekonomskog rasta, tj. potrebe za tim sirovinama. A na tom se rastu zasnivao sav "društveni ugovor" Kine nakon Maoa.

U POTRAZI ZA NOVIM SISTE-MOM A u "sjevernoatlantskim" zemljama USA i Europe? Njihove burze, dakle banke i profiti, ovisе od futures trading, dakle iščekivanja da će određene robe za recimo godinu dana znatno porasti. Ako bi Kina naprimjer uspjela obuzdati inflaciju, ili čak samo za koji postotak smanjiti svoj rast, dakle i potražnju, cijeli taj mehanizam survao bi se u nagli pad; tko je kupio polja u Kansasu htio bi ih tada brzo prodati da bar ne izgubi jako mnogo. Ali kupaca ne bi više našao te bi i taj mjehur "u sirovinama" propao kao onaj u nekretninama. Ako pak mjehur ne pukne, vraćamo se prognozama bar napolu realističnoga Zoellicka: stotine milijuna gladnih na pomolu. U američkom idiomu, ovo se zove lose-lose situation: kako god se okrene stanje, otići će na gore. U svakom slučaju za milijardu i X stotina milijuna gladnih, a možda i za špekulante. Koje će opet trebati netko spašavati. Na račun nepotrebnih stvari: zdravstva, školstva, stanovanja... Fourierov je zaključak bio da u tom svijetu postavljenom naglavce porodica znači preljub, bogatstvo znači bankrot, rad je prisila, vlasništvo upropaštava vlasnika, obilje vodi nezaposlenosti, a stroj ka gladi. Ovaj se pogubni i smiješni sustav dakle ne može reformirati: nužan je novi sustav, zasnovan na simpatijama i udruživanju ljudi. Marx se s time složio. **E**

Literatura:
Cline, William R. *Global Warming and Agriculture*. New Delhi, 2010.
Drèze, Jean i Amartya Sen. *Hunger and Public Action*. Oxford, 1989.
Human Development Report [broj godine]. Ed. UN Development Programme. New York and London, [svake godine].
www.etcgroup.org/en/node/4921
www.grain.org/seedling_files/seed-09.10.pdf
Zoellick, Robert B., u *Le Monde* 16/9/2010.

_a gdje ćete vi ovo ljeto?

terraneo

summer eco music festival

09-13_kolovoz_2011
ŠIBENIK_CROATIA

The National
La Roux
The Fall
Nouvelle Vague
Crystal Castles
Janelle Monáe
The Raveonettes
Mogwai
Baseball Project
Destroyer
Frank Turner

...i mnogi drugi :-)

prodaja ulaznica:
Dallas Music Shop_Šibenik,
Dirty Old Shop & klub Purgeraj_Zagreb,
sva prodajna mjesta u sustavu Eventima,
putem interneta na www.eventim.hr

www.terraneofestival.com

_glavni partner ekološkog programa

hansgrohe

bon bon

ožujsko
Pivo

_medijski pokrovitelji

Jutarnji **JUST**

tportal.hr

MUZIKA **HR**

eurolakat

zarež

MONETARNA POLITIKA EKONOMSKOG RASTA I ZAPOSLTENOSTI

OBJAVLJUJEMO PREDGOVOR ZBORNIKA Novac i ekonomski rast. Monetarna politika ekonomskog rasta i zaposlenosti KOJI UPRAVO IZLAZI U IZDANJU EKONOMSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU TE PRUŽA PRIJEDLOGE ZA NUŽNU REFORMU HRVATSKOG BANKARSKOG I FINANCIJSKOG SUSTAVA

ZVONIMIR BALETIĆ

Poznati britanski ekonomist Frank H. Hahn, pišući o novcu, ironično je priznao "...da je najozbiljniji izazov, koji postojanje novca postavlja pred teoretičare, ovaj: najrazvijeniji model gospodarstva ne može naći mjesta za novac", (*Money and inflation*, 1982., str. 1). Ali to izostavljanje novca nije slučajno nego je duboko ukorijenjeno u tradiciji klasične političke ekonomije i u njezinim novijim varijantama. Tako je David Ricardo 1819. pisao svom prijatelju i istomišljeniku Johnu R. McCullochu: "S velikim sam zadovoljstvom pročitao članak o novcu za sljedeći broj *Edinburgh Review*. On mi izgleda tako dobar, tako jasan, tako uvjerljiv, da će mi biti teško objasniti tvrdoglavu predrasudu onih koji će neosporno i dalje odbijati da prihvate doktrine tako strogo matematički dokazane" (*The Works and Correspondence of David Ricardo*, vol. VIII, 1973., str.1). Konceptcija novca kao stabilne i neutralne mjere vrijednosti doista može biti prihvatljiva u Ricardovu arsenalu prirodnih i trajnih istina, ali ne i u analizi svakodnevnih ekonomskih poslova u kojima novac ima kompleksnu aktivnu i brzo promjenljivu ulogu. Ricardo nije pokušao objasniti, kad je posvjedočio da je i u njegovo vrijeme bilo otpora takvoj prirodno-znanstvenoj doktrini novca, zašto će biti teško uvjeriti svoje protivnike, (Sismondija) da je novac neutralno, postojano fizičko mjerilo vrijednosti, za koje vrijede tvrdi matematički dokazivi prirodni zakoni. Ova doktrina se je, međutim, dobro ukorijenila i poslužila da se pitanje novca dugo nije postavljalo u kontekstu njegove društvene uloge, a posebno kao problem istraživanja društvenih aspekata uloge novca u kapitalističkom poretku.

— KONFUZNO STANJE MONETARNE TEORIJE POKAZALO SE U PUNOM SVJETLU U KRIZAMA 1997. I 2008., KOJE JE SVIJET DOČEKAO TEORIJSKI I PRAKTIČNO NESPREMNIM I PLATIO GOLEMIM EKONOMSKIM I SOCIJALNIM ŠTETAMA —

NOVAC KAO DRUŠTVENA INSTITUCIJA Prvi je sistematsku analizu društvenog značenja i funkcija novca početkom 20. stoljeća proveo njemački filozof i sociolog Georg Simmel (*Philosophie des Geldes*, 1900., drugo izdanje 1907.). Simmel prvi raskida vezu između novca kao simbola i njegova materijalnog supstrata. Novac je za njega društvena institucija depersonalizirane veze među ljudima, koja podliježe odnosima društvene moći, ali i ljudskim vrednovanjima, očekivanjima, vremenskim preferencijama, sklonostima i ukusu, nedovoljnoj i nesimetričnoj obaviještenosti, i neizvjesnosti i riziku itd., koja sve svodi ne na "što", nego na kvantitativni odnos, na "koliko", "više ili manje novca" (cijena). Ali koliko god nesavršeno izražavala sav taj društveni i personalni kompleks faktora, on mora služiti praktičnim potrebama, da ljudi organiziraju svoju proizvodnju, potrošnju i razmjenu na temelju podjele rada i međusobne interakcije.

Ne samo da novac nije nikad posve stabilan, nego se ni dobra i usluge, kad su u razmjeni, ne mogu zamisliti izvan odnosa s novcem, transformirani u svojoj veličini i funkcijama. Odnosi vrijednosti elemenata gospodarskog procesa preko novčanih veličina stalno se mijenjaju, kao što se mijenjaju i njihove funkcije (kapital u sredstva proizvodnje i rad, proizvodnja u novčani prihod, rad u nadnice, nadnice u potrošnju itd). Očekivati da se taj kružni proces može reproducirati u istim veličinama nije realno. Monetarna stabilnost može biti samo teorijska pretpostavka zatvorenog mehaničkog modela ravnoteže, a ako se preslikava na realne procesa otvorenog tržišnog gospodarstva, može više zbunjivati nego pomoći.

Ako je racionalističko-mehanicistički pristup temeljni nedostatak teorije opće ravnoteže i korijen sadašnje krize ekonomske teorije, ako je većina utjecajnih ekonomista još donedavno usmjeravala svoje napore samo prema profinjenu tih teorijskih okvira, razumljiva je njezina irelevancija za analizu suvremenih problema ekonomskog razvoja, a posebno monetarne teorije, u prevladavanju sadašnjih dramatičnih kriznih procesa. Budući da je u tržišnom gospodarstvu novac središnja figura i glavna pokretačka snaga, izostanak novca iz ekonomske teorije jednak je izbacivanju Raskoljnikova iz *Zločina i kazne*.

KEYNESOVA TEORIJA NOVCA Zato moramo tražiti novi, moderniji pristup. U stvari, takav pristup već je definirao i uspješno primijenio John Maynard Keynes između dva svjetska rata. Nadovezujući se na historicističku i hermeneutičku metodologiju Maxa Webera i moralnu filozofiju Georgea Moorea, Keynes naglašava organske veze međuzavisnosti individualnih uvjerenja i ponašanja, po čemu se modeli društvenih znanosti razlikuju od modela prirodnih znanosti. Kompleksnost i nedovoljno poznavanje realnosti on ne smatra preprekom svakog teoretiziranja, jer i tako nepotpuna i otvorena teorijska struktura može biti izvor korisnih spoznaja. Većina ljudskih odluka ionako se ne temelji na potpunom znanju (*episteme*), nego na formiranom mišljenju (*doxa*), a planirano se često razlikuje od ostvarenog. Neizvjesnost je značajka ljudskog djelovanja. U tom smislu Keynesova *Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca* kao alternativni pristup ekonomskom istraživanju ne pruža opći uvid u ekonomsku strukturu i dinamiku, kao što bi se moglo misliti, nego više primjer primjene njegove filozofije i metodologije ekonomskog istraživanja, koji treba nastaviti, dopunjavati i razvijati. Nimalo nije slučajno da je monetarnim dimenzijama gospodarskog procesa (novac, kamate, štednja, nadnice, investicije) dao središnje mjesto u svojoj analizi, u skladu sa svojim uvjerenjem, da je sva moderna ekonomija "monetarna" ekonomija. Keynes je na tim osnovama dokazao potrebu i razradio koncepciju državne intervencije u gospodarski život, kao namjerne i organizirane akcije, posebno u uvjetima krize i visoke nezaposlenosti, odbacujući klasičnu doktrinu o automatskoj uspostavi opće optimalne ravnoteže.

Keynesovim putem išlo je više istaknutih ekonomista, koji su se uspješno angažirali u prevladavanju ekonomske krize i depresije 1930-ih godina i definiranja politike stabilnog ekonomskog rasta poslije 2. svjetskog rata. Ali taj uspjeh nije bio dovoljan da se Keynesov doprinos ekonomskoj teoriji prizna kao napredak trajne vrijednosti. Odmah je počelo razdoblje rehabilitacije standardne klasične doktrine unatoč jasnih znakova destabilizacije i usporavanja rasta. Nije pomogla ni precizna analiza Hymana Minskog, koji je u Keynesovu duhu dokazao da je kapitalističko tržišno gospodarstvo inherentno nestabilno (*financial instability hypothesis*), da postoji u financijskom sustavu čvrsta uzročna veza između poleta i krize (*Minsky momentum*), što čini osnovu cikličkog kolebanja, koje se adekvatnom monetarnom regulacijom i politikom može kontrolirati. Iako su se njegovi doprinosi pojavili u vrijeme očitog rasta nestabilnosti (*Stabilizing an Unstable Economy*, 1986.), njih su struka i politika ignorirale, spremajući novi val afirmacije klasičnih doktrina u neo-liberalnoj varijanti.

NOVA MONETARNA TEORIJA Na zabrinjavajuće stanje monetarne teorije, unatoč spektakularnom prodoru monetarizma u ekonomsku politiku, upozorio je i Martin F. Helwig u svom predsjedničkom govoru na Sedmom godišnjem kongresu Europskoga ekonomskog udruženja 1992., kada je utvrdio da je njezin "problem, koji traži rješenje... da se nade odgovoravajući konceptualni temelj monetarne ekonomike", ocjenjujući da "mi do sada nemamo prikladan teorijski okvir za izučavanje funkcioniranja monetarnog sustava". Uz to je dodao ključno objašnjenje: "Glavna prepreka razvoju takvog okvira je naša navika da mislimo u terminima glatkih, organiziranih, tj. walrasovskih tržišta", dakle u okviru standardne neoklasične makroekonomike, ali da "walrasovski model centraliziranih tržišta prilagođuje novac, a da ne daje stvarno objašnjenje uloge novca u gospodarstvu" (M. F. Helwig, "The Challenge of Monetary Theory", *European Economic Review*, sv. 37 br 2/3, Str.215).

U međuvremenu došlo je do znatnog napretka u formiranju nove monetarne teorije. Tu prije svega mislimo na radove Michela Agliette i André Orléana, vodećih francuskih monetarnih teoretičara regulacionističke škole, Roberta J. Shillera s Yalea te Oliviera Blancharda i drugih post-keynzijanaca (Philip Arestis, Malcolm Sawyer, Marc Lavoie, etc.) i ostalih suvremenih monetarnih ekonomista. Aglietta i Orléan inzistiraju na višeznačnosti i društvenom karakteru novca, pri čemu državni suverenitet i politička vlast ostaju i dalje ključni faktor. "Postavlja se problem autonomije, koju ta vlast može priznati privatnoj monetarnoj moći, a da njezin autoritet ne bude teško ugrožen, ali također i problem oblika, koji uzima prisila, koju ona vrši, a da ne paralizira dinamizam tržišnih odnosa", a upravljanje novcem uvijek ostaje ovisno o institucionalnim strukturama, o normama i načinu organizacije, tj. političko pitanje (Aglietta i Orléan, *Novac između sile i povjerenja*, 2007. str. 123).

Ali unatoč parcijalnih poboljšanja, konfuzno stanje monetarne teorije pokazalo se u punom svjetlu u

— UNATOČ PARCIJALNIH POBOLJŠANJA, KONFUZNO STANJE MONETARNE TEORIJE POKAZALO SE U PUNOM SVJETLU U KRIZAMA 1997. I 2008., KOJE JE SVIJET DOČEKAO TEORIJSKI I PRAKTIČNO NESPREMNIM I PLATIO GOLEMIM EKONOMSKIM I SOCIJALNIM ŠTETAMA —

krizama 1997. i 2008., koje je svijet dočekaio teorijski i praktično nesprenim i platio golemim ekonomskim i socijalnim štetama. I najveći autoriteti ekonomske struke priznaju hitnost dovršenja alternativnog, novog teorijskog pristupa području novca i monetarne politike. Krize, u kojima je monetarni faktor bio najrazorniji, podigle su svijest o potrebi promjene načina mišljenja o monetarnim problemima. Došli su i novi problemi monetarne tehnologije, međunarodnih plaćanja, regulacije mobilnosti kapitala, međunarodnih financijskih institucija, različitih stupnjeva međunarodne ekonomske integracije i drugi. Ostajanje na dogmatskim standardnim doktrinama bilo bi ne samo štetno, nego i intelektualno nedopustivo. Globalizacija, deregulacija financijskih sustava, stvaranje nadnacionalnih monetarnih vlasti, visoka zaduženost država, korporacija i stanovništva, razduživanje i deflacija, sve su to problemi koji su kompleksniji i zaoštreniji nego što su ikad u povijesti bili. Krize su postavile dodatno pitanje budućnosti do koje mjere se može tolerirati da se ide dalje u istom smjeru i kakve se promjene mogu očekivati. Naravno, na to još nema odgovora, ali ga zacijelo treba tražiti dodatnim naporima ekonomske struke i monetarnih vlasti.

PRIJEDLOZI ZA NOVU MONETARNU POLITIKU HRVATSKE Sazrelo je vrijeme za novo ekonomsko mišljenje općenito, a posebno u monetarnoj ekonomici. Neoliberalni model ekonomske politike koji je bio formuliran u tzv. Washingtonskom konsenzusu, smatra se prevladanim (o tome je 4. travnja 2011. godine sasvim jasno govorio Izvršni direktor MMF-a Dominique Strauss – Kahn) i traže se nova rješenja. U tom svjetlu treba gledati i na naše stavove i prijedloge o monetarnom sustavu i monetarnoj politici Hrvatske. U sedam točaka sadržani su konkretni prijedlozi za novu aktivnu monetarnu politiku, kao sinteza svih istraživanja koja su bila prezentirana na savjetovanju "Izazovi monetarne i fiskalne politike u uvjetima nestabilnosti financijskog tržišta", koja je bila održana na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, 25. studenoga 2010. godine, a koje objavljujemo u ovom zborniku radova.

1. Hrvatska narodna banka morala bi se hitno vratiti u strukturu procesa demokratskog odlučivanja o gospodarskom razvoju Hrvatske. To bi morala biti prva i ključna mjera programa kompleksnih ekonomskih reformi, koje su u ovim kriznim vremenima nužne Hrvatskoj. To bi značilo početak šireg programa zamjene neoliberalnog ekonomskog modela novim modelom izlaska iz krize i ekonomskog razvoja Hrvatske. Naime, monetarna politika nije neutralna u odnosu na gospodarska kretanja, monetarna politika može vrlo efikasno djelovati na ključne realne makroekonomske varijable (ekonomski rast, zaposlenost i dr.) i u kratkom i u dugom roku (Blanchard, *The Elgar Companion to Post Keynesian Economics*, str. 233.), dok središnja banka ne može biti izvan utjecaja društvenih prilika niti izolirana od utjecaja partikularnih interesa gospodarskih aktera, kao ni utjecaja ostvarivanja općih ciljeva unutrašnje i međunarodne politike zemlje. Premda se formalno smatra nezavisnom, HNB je trenutno "de facto" pod prevelikim utjecajem financijskih i uvozničko-trgovačkih interesnih skupina. Tako je problem "demokratskog deficita" Hrvatske narodne banke još više izražen. To ne dozvoljava poželjno preusmjerenje monetarne politike na snažnije podržavanje politike ekonomskog rasta, izvoza i zapošljavanja, što se inače trenutno nameće u općem nacionalnom interesu. Središnja banka trpi od "demokratskog deficita", koji treba neutralizirati povećanjem stupnja njezine uključenosti i odgovornosti u odnosu prema Hrvatskom saboru i Vladi i povećanim stupnjem adekvatnosti i transparentnosti mjera monetarne politike. Zbog toga smatramo da bi trebalo povećati stupanj međusobne koordiniranosti monetarne politike

HNB s mjerama fiskalne politike Vlade Republike Hrvatske. Predlažemo da Hrvatska narodna banka započne s mnogo intenzivnijim obavljanjem svoje funkcije kao "fiskalnog agenta države" – Republike Hrvatske. Ovdje treba istaknuti kako je prema odredbama članka 104. (1) Sporazuma iz Maastrichta zabranjena monetizacija fiskalnog deficita, odnosno direktno financiranje državnih rashoda iz emisije novca centralne banke. Međutim, na prijedlog HNB, Hrvatska je ovu politiku usvojila preuranjeno, tj. znatno prije

formalnog ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Naime, od tada je uvedena praksa Hrvatske narodne banke, kojom je oslobađala dio likvidnosti snižavanjem obvezne rezerve banaka, kako bi se tako oslobođena sredstva plasirala u konzorcijske kredite banaka središnjoj državi. To je imalo negativne učinke u vidu povećanih rashoda proračuna države i "istiskivanja" ("crowding-out" efekt) korporativnog sektora, koji nije imao takvu raspoloživost kredita banaka za poduzetničke programe. Osim toga, takvi bankovni plasmani državi redovito su odobravani uz relativno visoke kamatne stope, iako se radi o nerizičnim plasmanima banaka. Tako hrvatske komercijalne banke u stranom vlasništvu – uz asistenciju HNB – ostvaruju dodatne ekstraprofite. Ukratko, ovi problemi mogli su se u proteklih deset godina znatno bolje riješiti uspostavljanjem programa kupovine državnih obveznica od strane HNB, po uzoru na druge poznate centralne banke, sve do obveze ukidanja ovakve prakse, zbog ulaska u EU i Sporazuma iz Maastrichta. U osnovi, smatramo da bi središnja banka Hrvatske morala voditi aktivnu monetarnu politiku, koja ne bi bila samo usmjerena na stabilnost cijena, odnosno tzv. "monetarnu stabilnost", već bi morala podržavati politiku, koja izričito uključuje održivi dugoročni ekonomski rast i smanjivanje nezaposlenosti. Trenutačno, HNB smatra da je primarno odgovorna za stabilnost cijena, a nema nikakve ili ima vrlo slabu odgovornost za stabiliziranje outputa i nezaposlenosti. Ukratko, prema našem mišljenju, Hrvatska narodna banka – uz strogi mandat za stabilnost cijena – morala bi preuzeti odgovornost i za stabilizaciju poslovnog ciklusa, borbu protiv deflacije, održavanje visoke zaposlenosti i stabilnost financijskog sustava. Treba podsjetiti kako je osnovom odredbi članka 105. Sporazuma iz Maastrichta, osnovni cilj monetarne politike Europske centralne banke stabilnost cijena, ali da ECB mora podržavati ukupnu ekonomsku politiku Europske unije. Izlazak iz krize bio bi moguć samo usklađenim djelovanjem fiskalne, monetarne i investicijske politike, tako da se ostvari optimalni "policy mix" koji bi, prvo, uz brigu za dugoročnu fiskalnu konsolidaciju središnjeg državnog proračuna, osiguravao fiskalne poticaje domaćoj potražnji (javne investicije), ekonomskom rastu i zaposlenosti, dok bi, drugo, monetarna politika HNB morala biti usmjerena na održanje povoljnih relativnih cijena, koje bi poticale izvozu i domaću potražnju domaćih proizvoda, a kroz rast izvoza i smanjivanje uvoza, omogućavala otplatu vanjskog duga, koji je danas suviše visok i neodrživ na srednji i dugi rok. Održavanje visoke vanjske zaduženosti moglo bi na duže vrijeme priječiti izlaz iz krize i gurnuti nas u trajniju depresiju.

2. Hitno se mora definirati nova "monetarna strategija prijelaznog razdoblja" do predvidivog ulaska Hrvatske u Europsku monetarnu uniju (zanimljiv je primjer takvog programa koji je, prije ulaska u EMU, izradila Banka Slovenije). Zbog dužničke krize u EU te dužničke strukturne krize u Hrvatskoj, to bi se moglo očekivati oko 2020. godine. Dakle, u ovom desetljeću HNB bi mogla voditi aktivnu i samostalnu monetarnu politiku, s tendencijom usklađene konvergencije prema standardima Europske centralne banke. I nakon ulaska u EU, Hrvatska bi u duljem razdoblju morala ostati u režimu ERM-2, jer neće niti biti spremna za brzi prelazak na euro. Temeljna strateška pogreška dosadašnje monetarne politike HNB u razdoblju od 2000. do 2011. godine bila je u njezinoj pasivnosti, nevođenju brige o sindromu realne aprecijacije domaće valute i njezinoj pro-cikličnosti. Dijelom se tako formirala pod utjecajem izvana, i poticala uvoz i zaduživanje za uvoz. Naime, hrvatska središnja banka nije pravovremeno reagirala na visoku razinu priljeva stranog novca iz inozemstva,

nedovoljno odlučno je reagirala na ubrzani rast vanjskog duga, putem selektivne primjene adekvatnih kapitalnih kontrola (radi se o tzv. "trip wires & speed bumps" strategiji selektivnog reguliranja kapitalnog računa, kako navode Ilene Grabel i Ha-Joon Chang) te je podržavala ekspanzivnu kreditnu politiku hrvatskih banaka u stranom vlasništvu, uz pogrešnu alokaciju bankovnih kredita, što je sve dovelo do stvaranja makroekonomskih pretpostavki za produbljivanje platnobilančne i financijske krize. Snažan priljev financijskog kapitala – njegovo suboptimalno alociranje u različite vidove potrošnje te uvoz trajnih potrošnih dobara i špekulativni poslovi s nekretninama i burzovne manipulacije s dionicama – uzrokom su smanjenja proizvodnih investicija, ekonomskog rasta, rasta industrijske proizvodnje i izvoza roba i usluga. Pro-cikličnost monetarne politike – oslanjanje na inozemno zaduživanje bankovnog i korporativnog sektora, što je uvjetovalo prekomjerni uvoz i rast potrošnje te stvaranje "imovinskog i kreditnog mjehura" ("asset and credit bubbles") i visoka razina zaduženosti građana i korporativnog sektora – uzrokom je sloma tržišta kapitala i tržišta nekretnina u Hrvatskoj, što je pokrenulo "preljevavanje" krize u bankovni i realni sektor hrvatske ekonomije te snažni porast nezaposlenosti.

3. Nova monetarna strategija HNB, za koju se zalažemo, uključila bi resuverenizaciju hrvatske monetarne vlasti i monetarne politike, usvajanje adekvatnijeg monetarnog sidra za optimalnu stabilizaciju hrvatske ekonomije (strategiju "fleksibilnog ciljanja inflacije", koju su razvili Svensson, Alesina, Mishkin i drugi, gdje bi HNB morala težiti optimalizaciji outputa oko potencijalne razine, uz optimalizaciju inflacije; odnosno strategije "ciljane inflacije" primijenjene na moderan način, tj. uz ciljanje temeljne inflacije i praćenje cijena imovine, kako bi se spriječilo ponovni nastanak imovinskog i kreditnog mjehura), veća usmjerenost na kontrolu tečajnog rizika bankovnog sustava (tečajni su rizik banke prebacile na dužnike te su – putem valutnih klauzula – samo zamijenile tečajni s kreditnim rizikom, odnosno tečajni rizik zamijenile su tzv. "sistemskim rizikom" financijskog sustava, kako izvrsno ukazuju Stiglitz i Greenwald) i de-euroizaciju financijskog sustava, kako bi se izbjele sistemski financijska kriza. Zbog "inherentne nestabilnosti financijskog sustava" (Minsky) i "imperfečnosti funkcioniranja slobodnog tržišta" (Stiglitz), potrebna je stroga regulacija poslovanja poslovnih banaka od strane HNB. Zato se zalažemo za reformu financijskog sustava (jačanje konkurencije u bankovnom sustavu, sprečavanje kartelskog dogovaranja banaka), jačanje regulacije financijskih institucija i intenzivniju primjenu makroprudencijalne politike Hrvatske narodne banke. Sve to moralo bi dovesti do jačanja ukupne stabilnosti financijskog sustava u uvjetima neizvjesnosti. Zbog toga podržavamo "Bečku inicijativu" EBRD, EU, ECB i drugih međunarodnih financijskih institucija (MMF-a i Svjetske banke), koja je usmjerena na očuvanje financijske stabilnosti nacionalnih ekonomija regije.

— SAZRELO JE VRIJEME ZA NOVO EKONOMSKO MIŠLJENJE OPĆENITO, A POSEBNO U MONETARNOJ EKONOMICI. NEOLIBERALNI MODEL EKONOMSKE POLITIKE KOJI JE BIO FORMULIRAN U TZV. WASHINGTONSKOM KONSENZUSU, SMATRA SE PREVLAĐANIM —

4. De-euroizacija financijskog sustava moguća je u relativno kratkom razdoblju (recentna iskustva Poljske i Izraela te ekonomija iz Latinske Amerike, a zadnje i Mađarske, vrlo su poučna i ohrabrujuća za Hrvatsku), uz dobro osmišljenu novu monetarnu strategiju centralne banke. To uključuje regulaciju svih funkcija domaćeg novca (eksterno konvertibilne hrvatske kune); razvitak domaćeg tržišta kapitala (obveznica) kako to predlaže EBRD; zabranu primjene tzv. "valutne klauzule", odnosno predlažemo da se izvrši tzv. "redenominacija" postojećih ugovora o kreditima s "valutnom klauzulom" u kredite izražene u hrvatskoj valuti; te limitiranje mehanizama automatske indeksacije od strane banaka u slučaju kreditnih obveza stanovništva i korporativnog sektora (sustav tzv. "varijabilne kamatne stope", promjene kamata bez prethodne suglasnosti zajmoprimca i

— MONETARNI SUSTAV HRVATSKE JE PRIVIDNO NEOVISAN, A USTVARI DUBOKO OVISAN I ODREĐEN INOZEMNIM ČIMBENICIMA. STVARANJE DOMAĆEG PRIMARNOG NOVCA NIJE VEZANO ZA DOMAĆU PROIZVODNJU GDJE BI SE PROIZVODNJA ROBA I USLUGA ZAKONITO ZATVARALA STVARANJEM NOVCA U ČEMU BI KREDITI BANAKA, ODNOSNO DISKONTNI POSLOVI IMALI VELIKU ULOGU —

praksa uvođenje različitih naknada za bankovne usluge, koje nisu predmet ugovora o kreditu i drugim bankovnim uslugama, treba uskladiti sa bankarskom praksom u zemljama EU). Nakon toga, HNB mora započeti vrlo strogu kontrolu izloženosti financijskih institucija rizicima promjene deviznog tečaja hrvatske valute kroz primjenu novih mjera regulacije hrvatskih banaka tzv. "makroprudencijalne politike" HNB, uz primjenu najviših standarda Banke za međunarodne obračune (BIS) iz Bazela, kao dijela sveukupne makroekonomske politike Republike Hrvatske te anti-cikličke mjere dinamičke rekaptalizacije banaka, kako bi se dodatno osigurala stabilnost financijskog sustava Hrvatske. Potrebno je hitno stabilizirati financijski sustav, zbog negativnih efekata prelijevanja krize, gdje su se već u 2011. godini pod udarom posebno našle male i srednje hrvatske banke i HBOR.

Tek nakon toga, kada se prethodno stvori "manevarski prostor" za aktivnu monetarnu politiku, nacionalna monetarna politika može se do 2020. godine relativno samostalno koristiti kao instrument prilagodavanja hrvatskog gospodarstva na asimetrične vanjske šokove te za realnu i nominalnu konvergenciju hrvatskog gospodarstva gospodarstvima Europske unije i EMU. U takvim uvjetima bila bi moguća monetarna politika "reflacije", umjesto faktičnog zalaganja HNB za "deflacijsku politiku", koja se pogrešno naziva "interna devalvacija", strategija radikalnog rezanja javnih izdataka, uz visoke društvene troškove, izražene u daljnjem rastu nezaposlenosti te smanjivanju osobnih dohodaka, mirovina i socijalnih transfera za najugroženije kategorije populacije, tj. demontaži hrvatske "socijalne države". Između sadašnje dvije osnovne opcije makroekonomske i monetarne politike – reflacija nasuprot deflacije – mi se sasvim nedvosmisleno zalazemo za reflacijsku monetarnu politiku, kao poželjnu u uvjetima krize, otplate dugova i povećane neizvjesnosti, ali i socijalno osjetljive te društveno odgovorne monetare politike.

6. Hrvatska je prošle godine ostvarila u povijesti nikada zabilježenu nisku razinu inflacije (mjerenu tzv. "temeljnom inflacijom", tj. indeksom cijena na malo, bez utjecaja sezonskih oscilacija nekih kategorija domaćih cijena), odnosno proces dezinflacije bio je prejak, jer je bio pod utjecajem duboke recesije u Hrvatskoj i procesa ispuhivanja tzv. kreditnog i imovinskog "mjehura". Drugi aspekt ovog procesa bio je snažni porast nezaposlenosti, pad životnog standarda građana i rast siromaštva. Ali, pojedine cijene doživjele su dramatičan pad, posebice cijene nekretnina (što je dovelo do rasta toksične aktive banaka. Prema podacima HNB, čak 27 posto stambenih zajmova banaka nije naplativo!) te je zabilježen osjetni pad cijena dionica na tržištu kapitala u Hrvatskoj. Ukratko, u uvjetima niske inflacije, neke kategorije cijena bilježe ubrzan rast (cijene hrane i lokalnih monopola), dok je kod nekih kategorija dobara zabilježena izrazita deflacija (pad cijena) potrošnih industrijskih dobara. Zbog takvih nepovoljnih kretanja – osjetnog pada BDP-a i industrijske proizvodnje, domaće potrošnje te rasta nezaposlenosti – najveću opasnost za hrvatsko gospodarstvo predstavlja tzv. "dugovno-deflatorni sindrom" (ovdje je važan okvir, teorija Fisher-Minsky-Kooova deflacijskog ciklusa). Dodatni problem predstavlja činjenica da bilježimo pojavu tzv. "paradoksa štednje" (Keynes), što bi sve u uvjetima nastavka restriktivne monetarne politike HNB moglo dovesti do pojave tzv. "zamke likvidnosti" (Keynes) i dugogodišnje recesije, tj. ekonomske depresije. Smatramo da se nalazimo usred nastanka tzv. "imovinske recesije" (Richard Koo), odnosno procesa razduživanja ("deleveraging") korporativnog

sektora i sektora stanovništva, koji žele smanjiti razinu zaduženja i uravnotežiti svoje bilance. To dovodi do pojave viška likvidnosti u bankovnom sustavu i "kreditnog stezanja" ("credit crunch"), kada više ne postoji potražnja za kreditima banaka, unatoč višku likvidnosti u financijskom sustavu. Transmisijski mehanizam Hrvatske narodne banke ne djeluje te je monetarni multiplikator već više godina ispod jedan, odnosno djeluje proces poništavanja umjesto depozitno-kreditne multiplikacije emisije novca centralne banke (tako "monetarni multiplikator" postaje tzv. "monetarni reduktor"). Potrebne su mjere monetarne politike koje bi potaknule proces kreditiranja u Hrvatskoj i ubrzale depozitno-kreditnu multiplikaciju primarnog novca centralne banke, radi poticanja proizvodnje, izvoza i novog zapošljavanja.

7. Zbog svega toga smatramo nužnim hitnu promjenu monetarne politike Hrvatske narodne banke, što posebice naglašavamo već više od dvije godine, od početka usporavanja rasta i izbijanja recesije u Hrvatskoj. Nova monetarna politika HNB mora postati anticikličkom, tj. anti-recesijskom, odnosno ekspanzivnom "nekonvencionalnom monetarnom politikom", uz takve mjere "kvantitativnog labavljenja" ("quantitative easing", tj. QE), koje bi dovele do ubrzanog snižavanja domaćih kamatnih stopa na kredite poslovnih banaka, radi poticanja proizvodnih investicija i novog zapošljavanja. Ekspanzivna monetarna politika ne može biti inflatorna, zbog visokog stupnja pokrivenosti novčane mase deviznim rezervama centralne banke. "Politikom jeftinog novca", kada su bankovne kamate znatno ispod razine prosječne profitne stope, uz indirektno, ali namjensko usmjeravanje (instrumentima "operacija na otvorenom tržištu") prema proizvodnim sektorima, posebice za izvozne poslove – trebala bi se potaknuti domaća proizvodnja i izvoz. U osnovi, radi se o djelovanju tečajnog transmisijskog mehanizma, koji počiva na različitim stupnjevima povezanosti: ponuda novca – kamatna stopa, kamatna stopa – tečaj i tečaj – uvoz i izvoz. Porast ponude novca kroz transmisijski mehanizam utječe na pad domaće kamatne stope. Ta promjena kamatne stope utječe na rast investicija, promjenu tečaja, rast izvoza i pad uvoza te naposljetku utječe i na rast BDP-a. Monetarni transmisijski mehanizam djeluje tako da putem povećanja ponude novca središnja banka utječe na visinu kamatne stope. Kamatna stopa, s jedne strane, utječe na kretanje kapitala i formiranje tečaja, koji onda utječe na neto izvoz i tako na makroekonomsku ravnotežu. S druge strane, kamatna stopa utječe na štednju i investicije te opet utječe na makroekonomsku ravnotežu koja određuje razinu cijena i realni BDP. Takva nova, neinflatorna i "aktivna monetarna politika" Hrvatske narodne banke – koja bi imala za posljedicu veliko snižavanje domaće kamatnjake – dovela bi i do financijskog rasterećenja sektora stanovništva od tereta otplate kredita, posebice onih za stambenu izgradnju te bi se mjerama zaštite potrošača – korisnika financijskih usluga, koje su sasvim izostale u politici HNB, morali zaštititi dužnici od arbitrarnog mijenjanja uvjeta kreditiranja od strane banaka zajmodavaca. Naime, u svojoj dosadašnjoj politici, Hrvatska narodna banka uopće nije štitila interese malih štediša i korisnika kredita (građana, malih i srednjih poduzeća itd.). Ukratko, smatramo da nedostaje "socijalna komponenta" monetarne politike, koja je nužna i sastavnim je dijelom monetarnih politika većine centralnih banaka u razvijenim tržišnim ekonomijama. Primjerice, centralna banka morala bi predložiti Hrvatskoj udruzi banaka – zajedno s Vladom Republike Hrvatske – poseban dokument o programu kredita građanima i ostalim olakšicama, koje bi mogli koristiti oni građani koji su ostali bez posla (mogućnost počeka do dvije godine kod hipotekarnih kredita, produljenja roka otplate, itd.) ili pojedine kategorije malih poduzetnika koji su u problemima zbog sistemskih razloga (primjerice, krediti poljoprivrednicima – malim obiteljskim gospodarstvima, koji su ugroženi zbog globalnih kretanja ili ulaska Hrvatske u EU). Središnja banka ima na raspolaganju instrumente monetarne politike za provedbu takve politike jeftinog novca i zaštite dužnika u otežanim uvjetima privređivanja (primjerice, smanjivanjem "financijske represije", tj. snižavanjem obvezne rezerve na depozite banaka kod HNB, što je

dio konvergencije monetarnog sustava Hrvatske monetarnom sustavu EMU, olakšala bi se "financijska intermedijacija" banaka u nacionalnom ekonomskom sustavu pa bi se poboljšala likvidnost sustava i snizile domaće kamatne stope; ili bi se mogao uspostaviti mehanizam otkupa prvoklasnih korporativnih obveznica i drugi oblici "operacija na otvorenom tržištu" centralne banke, itd., itd.).

REFORMA FINANCIJSKOG SUSTAVA Naposljetku, ne ulazeći u dalje pojedinosti poželjne i moguće monetarne politike, želimo istaknuti da se objavljivanjem ovog zbornika radova želi u središte javne rasprave postaviti probleme nove "aktivne monetarne politike" i reforme centralnog hrvatskog bankarstva te reforme financijskog sustava. Ove reforme vidimo kao nužne pretpostavke sveobuhvatnih ekonomskih reformi i izrade nove strategije ubrzanja razvoja Hrvatske na novim ekonomsko-političkim osnovama, uz potrebni odmak od dosadašnje neuspješne neoliberalne ekonomske politike i monetarističke novčane politike Hrvatske narodne banke.

Od 1993. g., kada je usvojen Antiinflacijski program, model ekonomske politike u Hrvatskoj čitavo vrijeme se nije bitnije mijenjao. Monetarni čimbenik je ostao nadređen ukupnoj ekonomskoj politici koja je čitavo vrijeme imala za cilj samo stabilnost cijena ostvarivano putem stabilnog deviznog tečaja kune prema euru. Kada tome dodamo činjenicu da su devizne transakcije bile presudan i egzogeno zadani okvir kreacije domaćeg novca, jasno je da su rast BDP-a, zapošljavanja i izvoza predstavljali samo puke želje. Dakle, monetarni čimbenik determinirao je sve druge varijable i tijekom vremena proizveo učinke koji su danas izrazito negativni. Stabilnost cijena pretvorena je u iluziju opće stabilnosti, a ustvari je proizvedena situacija i unutrašnje i vanjske nestabilnosti. Takav antiinflacijsko-stabilizacijski model ekonomske politike koji je osiguravala rigidna "quasi currency board" monetarna politika od početka je u sebi imao prorecesijske mehanizme koji su nastupom recesije dodatno aktivirani. Otuda dolazi i stalno izražena i prisutna nelikvidnost u hrvatskom gospodarstvu.

Monetarni sustav Hrvatske je prividno neovisan, a ustvari duboko ovisan i određen inozemnim čimbenicima. Stvaranje domaćeg primarnog novca nije vezano za domaću proizvodnju gdje bi se proizvodnja roba i usluga zakonito zatvarala stvaranjem novca u čemu bi krediti banaka, odnosno diskontni poslovi imali veliku ulogu. Zbog svega toga naš je model monetarne politike čitavo vrijeme bio neadekvatan i kao takav nije mogao dati drugačije rezultate. Njegova odvojenost od realne ekonomije ogleda se u izuzetno dobroj likvidnosti financijskog sektora i velikoj nelikvidnosti u ostalim sektorima.

Iz svih prethodno navedenih razloga nužne su reforme monetarnog sustava i monetarne politike koja bi u novom redefiniranom modelu ekonomske politike trebala igrati podređenu, ali aktivnu ulogu usmjerenu na rast BDP-a, zapošljavanja i izvoza.

Naravno, smatramo da bi se stručne rasprave trebale voditi oko šire grupe problema, konkretno oko pet skupina pitanja koja su važna za izlazak Hrvatske iz ekonomske krize. To su: (1) monetarna politika; (2) reforma bankovnog sustava; (3) fiskalna politika; (4) strukturne reforme i (5) restrukturiranje inozemnog duga. Ovaj zbornik radova predstavlja doprinos raspravi oko prve i djelomično druge skupine problema, ali želimo vjerovati da će se istraživanja hrvatskih ekonomista i javna rasprava intenzivirati tokom ove i početkom 2012. godine. ■

Oprema teksta redakcijska

SNAGA SLABOSTI

FORMA SVIH IZLOŽAKA U POTPUNOSTI PRIPADA KIPARSKOM MEDIJU, TO SU GEOMETRIJSKA TIJELA (KOCKE I KVADRI) IZRAĐENA OD BIJELOG MATERIJALA KOJI BI MOGAO BITI GIPS, PLASTIKA ILI KAMEN - NO NIJEDNA FORMA NE ZADRŽAVA POSTOJANOST I PRAVLINOST

BORIS GREINER

Izložba Alema Korkuta *Slabost, snaga*. Gliptoteka HAZU, Zagreb, od 9. lipnja do 6. srpnja 2011.

Galerijski prostor izrazito skulptorskog backgrounda predstavlja najnoviju izložbu suvremenog kipara, rekao bih, još uvijek mlade generacije. Forma svih izložaka u potpunosti pripada kiparskom mediju, to su geometrijska tijela (kocke i kvadri) izrađena od bijelog materijala koji bi mogao biti gips, plastika ili kamen. Njihova postojanost i pravilnost, međutim, dovedena je u pitanje: niti jedno tijelo ne zadržava osnovnu karakteristiku – nekoliko izduljenih tankih pravokutnih stupova gubi formu pri dodiru s podlogom, kvadri na postolju se ispuhuju i tlače pokretani senzorom pri prolasku posjetitelja, uokolo leže napola rastopljeni kosturi kocaka. Nekoliko video projekcija također prikazuje bijele kocke, naizgled iste, no usporeni snimak odaje da je jedna od gipsa, druga od gline, a treća od gume.

Analizu nedvojbeno zanimljive i inovativne autorove istrage osnovnih kiparskih postulata i strategija prepuštam stručnjacima i pažnju usmjerujem na tumačenje konceptualne dimenzije izložbe izražene naslovom.

— SVAKI NEPOJEDENI ZALOGAJ, NEFOTOGRAFIRANI SUMRAK, NEZABIJENI KLIN ILI NEOBRADENI HRAST, SVE SE SEDIMENTIRA I MALO POMALO PRETVARA U SNAGU —

Snaga raste iz slabosti, to je opća stvar, a u trenutku kad se osjeti jakom gotovo je s njom, iako ona to tada možda još i ne zna. No, to se najčešće ne događa samo od sebe logikom čarobna štapića. Proces pretvorbe ponajprije iziskuje s/trpljenje pa neki tvrde da se odricanjem ili bar suzdržavanjem puni bunar osobnog kapaciteta. Što se manje prepušta, to se više može. Svaki nepojedeni zalogaj, nefotografirani sumrak, pa čak i nezabijeni klin ili neobrađeni hrast, sve se sedimentira i malo pomalo pretvara u snagu.

Kako je zadržati?

Istodobnim boravkom u prepuštanju i odricanju. Pa i između, na tankoj granici što ju je moguće razabrati tek kad se iskusilo jedno i drugo. Dapače, na toj oštrici žileta balansirati što je moguće duže, usmjeren ka trajnom takvom postojanju.

JEDNAČENJE SLABOSTI I SNAGE Ovom općenitom filozofskom receptu replicira patafizičarsko tumačenje koje svoju perspektivu temelji na principu jednake vrijednosti – izražava jednako vrednovanje svih rješenja, istodobno odričući vrijednost svakoj vrijednosti. Prevedena u ovaj slučaj, ta formula sugerira kako i slabost i snaga imaju jednaki značaj te kako njihovo nominalno razlikovanje ne bi trebalo imati kvalitativan nego vremenski ili, ako hoćete, razvojni predznak.

Nadalje, *Opus Pataphysicum* predlaže kako je u taj, kao uostalom i bilo koji drugi proces nužno uključiti apsurd kao usputnog pratitelja svih zbivanja. I to na način kako to slikovito objašnjava Roland Travy: "U svim pokušajima učinjenim do dana današnjega u dokazivanju da su $2 + 2 = 4$, nikad nije u obzir uzeta brzina vjetra".

Korkut je taj opus očito dobro proučio jer izjednačava suprotstavljeno, ustanovljava vrijednost da bi je odrekao. Destabilizira osnovno, razbija trajno, odlijeva prolazno... U svojim ranijim ciklusima polazi od strukture materijala i već je u sljedećem trenutku, gotovo momentalno, dovodi u pitanje. Ono što je inače fluidno, predstavlja u čvrstom. Neprestano promjenjivu površinu vode predstavlja u stabilnom, tvrdom mediju. S druge strane, debele metalne ploče potrgane su po krajevima poput tanka papira, ili naborene poput kakve debele tkanine ili čak lepršavog zastora. Ustoličujući njihovu suštinu, on je smjesta poništava.

Sada, skulptorski interes usmjerava na pravilna geometrijska tijela. Jučer pobunjeni kipar, danas geometar disident ismijava izračunato, neupitnost formule izjednačava sa snagom koju zatim ruši primjenom apsurdna i prokazuje njezinu ranjivost. (No, ta ranjivost počinje postojati tek ako se formula odluči predstaviti apsolutnom, baš kao što i snaga zaslužuje podsmijeh kad samu sebe proglasi bitnom.)

Ne radi se ovdje, međutim, o uspostavi nekog neonadrealizma, gdje odlukom autora predmeti gube karakter i rasplinjuju se po rubovima svijesti proglašavajući podsvijest vladaricom našeg doživljaja. Ne, promjena neupitne karakteristike oblička logičan je nastavak istrage započete poigravanjem neupitnom atribucijom materijala.

— DEBELE METALNE PLOČE POTRGANE SU POPUT TANKA PAPIRA, ILI NABORANE POPUT DEBELE TKANINE ILI LEPRŠAVOG ZASTORA —

Ovaj puta u konceptualnoj službi izgradnje prostora promijenjenih pravila.

SLABO DIJETE, ČVRST GRANIT Primjerice, referirajući se na brzinu vjetra u spomenutoj jednadžbi, na svojoj izložbi usred osnovnih geometrijskih elemenata smješta figuru dječaka. S time da ta skulptura ovdje ne predstavlja apsurd, zapravo predstavlja – no, ta je njezina uloga samo načelni ispad: živo usred neživog, naizgled neobjašnjivo prisustvo – ali suštinski, ta skulptura nije suprotstavljena ostalima, nego nudi optiku ili rješenje mogućeg tumačenja cijele izložbe. Naravno, zato i jest bijela kao i sve ostalo i napravljena od istog materijala, zato jer postoji u istom svijetu, zato jer se kroz nju dobiva perspektiva na geometriju. Jer dijete ne zna za kategoriju nepromjenjivog. Možda je ovaj dječak već i naučio jednadžbu kocke, ali to je samo na papiru, u bilježnici. U stvarnosti ta je kocka živa, izložba materijalizira njegov zamišljaj.

U dječjoj sobi ne vrijede naši zakoni, tamo se ne poštuje struktura, poništena je doživljajem. Nebitno je kako nešto "uistinu" jest, u njegovim očima kocke poskakuju poput lopte, mramor mu se naklanja, alabaster zaboravlja na svoje agregatno stanje, ne da mu se više stajati uspravno, sliježe se poput tijesta, poput napuhanog četvrtastog balona kad mu se izvadi čep.

Dijete je slabo, to je evidentno, baš kao što je i granit čvrst. Dijete, međutim, ne mari za tu njegovu osobinu. I granit je tu bespomoćan. Uzalud mu sve, dijete zamisli i granit se raspada. Nije problem hodati po površini vode ukoliko ne znaš da možeš potonuti. No, pretpostavka dječjeg doživljaja tek je jedna od mogućih interpretacija: nisi slab ukoliko ne znaš da postoji snaga. Ona odrasla, 'ozbiljnija', naslov tumači kao upozorenje: još si manje snažan ako nisi svjestan slabosti.

Jer što se nalazi iza naizgled stabilnog, nepropitivog? Što na okupu drži čestice oblikujući prave kutove?

Odgovor: kolektivni dogovor, simboliziran slovima koja u određenom odnosu čine fizikalne, kemijske i matematičke formule

koje smo odlučili prihvatiti radi lakšeg komuniciranja. I ne radi se ovdje o pozivu na pobunu tih slova u tim jednadžbama, nego o pokušaju osvjetljivanja tanke opne koja sustav čini sustavom, koja se pričinja snažnom i neuništivom iako je vrlo fragilna i slaba. Opne koja često puca pod naletom iracionalne energije koja u svom rušilačkom izdanju poput bujice u trenu odnosi sve što se desetljećima gradilo.

Ili, s druge strane, opne koja može biti relativizirana pa i eliminirana (pa makar i posredstvom iluzije), utjelovljenjem energije također iracionalne, ali kreativne i ludičke, koja koristeći apsurd u svom manifestu postulira sustav bez jednadžbi, izgrađujući paralelni prostor ništa manje nužan od ovog postojećeg.

ELEMENTARNA SOCIOLOGIJA Taj Korkutov skulptorski svijet našim je prisustvom pokrenut, kao neki bijeli geometrijski lunapark pozdravlja nas, poziva na ples, priređuje akrobacije, dašće od uzbuđenja... Već i svojom organskom suštinom dokida razliku između slabosti i snage, čak štoviše, on za njih uopće ne mari (nema razloga, a i ne stigne). Dapače, te kategorije što su tek u "odraslom" društvenom kontekstu uistinu i aktivirane, nisu ovdje čak niti ismijane ili prognane, nego ih na tom scenografski precizno određenom playgroundu jednostavno nema. Ti pojmovi služe tek kao konceptualni okvir, metaforički uprizorena priloška oznaka elementarne sociologije, svlačionica u kojoj ostavljamo pretpostavke međuosobnog statusa i, smjesta ih zaboravljajući, izlazimo na teren. ■

Emitirano u *Triptihu* III. programa Hrvatskoga radija

O POVEZANOSTI EGZISTENCIJE I PREDMETA KOJI ME OKRUŽUJU

RAZGOVOR S GORANOM PETERCOLOM POVODOM IZLOŽBE U GALERIJ KLOVIČEVI DVORI - NA INSTALACIJAMA I RADOVIMA NA PAPIRU, OD STUDENTSKIH NA AKADEMIJI DO DANAS, NEKE TEME I MOTIVI GOTOVO OPSESIVNO PRIVLAČE UMJETNIKA

SILVA KALČIĆ

Izložba Gorana Petercola *Predmeti*, Galerija Klovičevi dvori, Zagreb, od 15. lipnja do 10. srpnja 2011.

O povezanosti svoje egzistencije sa predmetima koji me okružuju.

Iz teksta pjesme Gorana Petercola na poledini kataloga izložbe

Izložba je podijeljena u 13 cjelina, radova nastalih u kojem vremenskom rasponu? Kojih cjelina, i s obzirom na koje kriterije, odnosno koji je zajednički njihov nazivnik, "crvena nit", te mediji?

– Izložio sam radove u rasponu od kraja sedamdesetih do danas. Neka vrsta retrospektive unutar tematskog okvira. Na katu je bilo 13 prostorija. U svaku sam ušao s drugačijim konceptom. Zato je 13 cjelina. Moglo je biti i više cjelina, da sam pregradio neku od prostorija... pustio sam da me izložbeni prostor vodi, da određuje količine radova pa donekle i raspored cjelina. "Crvena nit"? Ako izuzmemo predmete kao temu izložbe, ta "nit" sam ja. A mediji? Prestao sam razmišljati o medijima, to sam shvatio kad sam pisao potpise pod slike – trošio sam najviše vremena kako bih ih definirao. Zapravo ne osjećam ih kao nešto bitno: ipak su samo mediji... ipak, recimo da na ovoj izložbi uglavnom izlažem predmete/skulpture i instalacije.

Što znači veliki vremenski raspon nastanka radova na jednoj izložbi, kakav je tvoj stav odmak prema prethodnim radovima?

– Pa uživam vidjeti kako sam riješio neki isti problem nakon deset godina pa još nakon deset. Iako ta rješenja izgledaju različito i uglavnom su izvedena u različitim medijima – osjećam da su isto. To je bio način na koji sam organizirao cjeline. Iste sam probleme stavio u jednu prostoriju bez obzira na datum nastanka – na taj sam način grupirao radove. Zato izložba nije postavljena kronološki.

PONAVLJANJE POSTUPKA

Referent tvojih radova je predmet. U kom smislu i očitovanju? Do koje je mjere taj predmet roba? Ili ima funkciju Proustovih *madlenica*, osjetilnih impresija koje pokreću sjećanja na proživljeno i nadživljeno, privatnu povijest odnosno vlastiti svijet čiju sliku na ovaj način pokušavaš sistematizirati?

– Uvođenjem predmeta u galeriju, predmet postaje izložak. Mijenja svoju namjenu. Na primjer, čaša je stvorena da se iz nje pije, u muzeju će najvjerojatnije biti u vitrini: manifestno će biti izložak. Dobit će drugu namjenu. Govorim o funkcionalnosti predmeta. Čaša je prethodno oblikovana da se bi se iz nje moglo piti. Pitao sam se kako bih je oblikovao kad znam da će u galeriji dobiti tu novu namjenu: postat će čaša koja se gleda.

To da se pije, otpada. U tom smjeru su dijelom išli moji konkretni postupci. Dijelom sam se s predmetom ponašao kao što bih se ponašao s običnim papirom za crtanje: bio bi podloga za rad. Koji predmeti? Radim sa stvarima koje me okružuju, s kojima živim. Recimo, nastavit ću s čašom. Ne razbijam čaše kako bih od njih napravio radove, već mi neka pukne dok je perem. I ne perem ih kako bi mi pucale, niti svaku pretvaram u rad – zaboravam. Neke radno udarim, ali ih ne bacam kako bih ih razbio. Nakon nekog broja izvedenih radova gubim interes. Bitno mi je da se ne zaustavim na jednoj čaši, na jednom radu, jer kad ponovim postupak, iako ne dobivam isto, potvrđujem postojanje koncepta.

U tekstu kustosice izložbe Ane Medić, prva rečenica priziva manirizam: *Kroz teme: prijenosa (projekcije i ogledala), mjerljivosti, funkcije, simetrije, para i nepara, cjelina i veličine, autor uobličuje osjećanje kao-tičnosti uslijed sveopće prisutne materije unutar koje se kreće, nadovezujući se na ambivalentnost i paradoksalnost stanja suvremenosti u kulturi i umjetnosti u kojoj sve ono što čini svijet (predmeti, postupci, jezik, tijelo) u novoj kulturi biva odvojeno od sebe te se dislocira u zasebno područje koje više ne definira nijedna supstancijalna podjela. Njegovim Predmetima misao je imanentna, i u tom smislu, odustajanje od dodavanja misli predmetu autorov je odgovor na sadašnjost... Možeš li protumačiti, i interpretirati, navedeno?*

– Uživam raditi s onim što je unutar umjetnosti potrošeno, što je konvencija, manira, što ne daje prostora za izraz. Uživam jer ne prihvaćam to etiketiranje, tu drugu vrstu konvencije kojom se neke vrste izraza proglašavaju mrtvim. Ne radi se o prkosu radi prkosa, već o poziciji da sve što je stvoreno potencijalno može biti početak za nešto drugo. Da je sve ravnopravno u svom postojanju.

Ovdje samo priznajem postojanje toga što postoji, što je stvoreno i na toj se razini ne bavim prosudbama što je dobro ili loše. Kasnije, da. Dobro se može sagraditi počevši od lošeg... možda sam se u tome približio Brechtu! Ne želim tu lakoću svrstavanja s kojom sam odmah na pravoj strani. Ne želim uopće bilo koju prednost samo radi svrstavanja. Želim se pitati za poziciju u kojoj sam se našao, da li je ona zaista prava strana, ili bolje, da li je nešto živo ili mrtvo, ili samo ima etiketu da je živo ili mrtvo.

VIDJETI JE (POLITIČKI) ČIN

Kažu da je Caravaggiov prikaz Tomine nevjerice zrcalo naših vlastitih srca. U kojoj se mjeri obraćaš simboličkoj naravi osjeta,

odnosno varaš li ih i navodiš da na vlastiti način završe-interpretiraju tvoje umjetničko djelo (osjetila publike)? Dovodiš na vidjelo, ili dovodiš u prisutnost (u smislu slikovnog proizašlo iz misaonog)? Odnosno, riječima Merlau-Pontyja, viđenje mora imati svoje imaginarno (iz nekoliko mrlja vidimo šume i bure), nema viđenja bez misli.

– Dan nakon otvorenja ove izložbe u Klovičevima bilo je otvorenje u Pragu gdje sam nastupio na Praškom Kvadrantenalu. Za tu priliku Ivana Sajko je napisala tekst za katalog vrlo indikativnog naslova: "Vidjeti je (politički) čin". Iako se tekst odnosi na scenografije, ona je artikulirala nešto što sam godinama nespretno pokušavao reći, a tek sada to mogu lakše (Ivana hvala!) – a to je, da ne samo da nema viđenja bez misli, već da kad pokazujem svoje viđenje, jasno izražavam vlastitu političku poziciju. Na primjer, jednostavan rad *Dajem papir* iz 1978. bilo mi je nemoguće stvoriti bez percepcije tadašnje pozicije sebe kao umjetnika unutar društva.

U kojoj je mjeri tvoja umjetnost ona koja nas "učini da stvari sagledavamo na novi način, i reproduktivna (ima "stabilizirajuću funkciju u ponavljanju poznatih životnih situacija")?

– Vidim kuda ciljaš. Da – otkrio sam da su mi Rancierovski stavovi bliski. No ako uvijek s iste pozicije gledaš na stvari, ono što vidiš postaje ukočeno, ukalupljeno... na kraju, dosadno. Uvijek vidiš isto. Još je gore ako na stvari gledaš iz tuđe pozicije. Sebe učim, a stvari sagledavam na drugi način i taj užitak prenosim u radove. Tako da i drugi to mogu vidjeti. Da li to ima daljnjeg utjecaja... u to ne bih ulazio.

U kojoj je mjeri tvoj rad poziv na negiranje svijeta individualnošću, vezan uz pitanje identiteta i različitosti? Odnosno, postoje li paralelni primjeri djela umjetnosti, i umjetnici koji bi bili uzor i polazište za ovaj ciklus? Odnosno, koliko vrijedi Wittgensteinov moto *Don't play with what lies deep in another person!*, odnosno Rimbaudov *Treba se baviti nepoznatim da bi se došlo do nečeg novog?*

– Sve mi je uzor i polazište, sve, za cjelokupni moj rad u umjetnosti. Tu sam otvoren i ne bih se mogao opredijeliti za jednu osobu koja bi utjecala na moj rad. Sjećam se, čak na Akademiji kao student nisam mogao odgovoriti profesoru Raulu Goldoniju na izravno pitanje koji mi je umjetnik bitan. Nabrajao bih, to da. Nisam tada bio

– NE RAZBIJAM ČAŠE KAKO BIH OD NJIH NAPRAVIO RADOVE, VEĆ MI NEKA PUKNE DOK JE PEREM, NO NE PEREM IH KAKO BI PUCALE –

svjestan pojma individualnosti. Bar mi se sada čini. Ono što ne mogu dijeliti s drugim je iskrenost. Ona pripada meni. Iskrenost je bitna unutar umjetnosti, ne zastarijeva i vrijedi za sve medije. Iako je kao pojam staromodna. Bez nje nema umjetnosti. Ona je uvjet za kontakt s materijom. Bez nje ne možemo doći do novog.

SVIJEST O ČINJENJU

Misliš li da je umjetnost moćna, i stoga opasna, kako je umjetnost definirao Platon, ili je ona po tebi više ornamentalna? Na način distinkcije rane moderne, larpurlartistička ili avangardna? Tj. funkcionira li, i kada, kao društvena skulptura, na način kako je *social sculpture* definirao Beuys?

– Umjetnost nije predvidljiva, u tome je moćna. Umjetnik prati stalne promjene stvarnosti i njegovi su odgovori, u skladu sa stvarnosti, uvijek drugačiji. Govorim o umjetnosti, a ne o imitaciji umjetnosti. I kada se čini da je neka umjetnost samo ornamentalna ili larpurlartistička, ona se ipak duboko referira na društvo. Bez toga ne bi bila umjetnost. Sjetimo se Maljeviča, kako su njegov krug, kvadrat, trokut smetali tadašnju vlast. Hoću reći da ove podjele o kojima govoriš postoje na nekoj razini, ali mene ne zanimaju jer su previše akademske, vuku na svrstavanje. Potiskuju ulogu stvarnosti koja diktira što činiti. Stvarnosti koja u trenutku može razoriti i najpametnije planiranje. Učiniti ga besmislenim. Problem je da se ne pitamo za vlastite definicije kojima sudimo o umjetnosti. Te se definicije ne računaju. Zato nešto ne vidimo. Beuys? Već je Allan Kaprow govorio o happeningu kao moralnom činu, a ne stilu, činu koji uključuje druge. Postojale su kritike na taj sam čin uključivanja drugih, jer ti drugi su samo sudjelovali u događaju i nakon sudjelovanja su ostajali isti, kao da nisu sudjelovali, što je dovelo do pitanje smisao happeninga. Beuys je kasnije kroz koncept društvene skulpture taj manjak pokušao spasiti, uveo je svjesnost o onome što netko čini i na taj ga je način pretvarao u umjetnika... ali to je kompleksno pitanje... iako je privlačno, previše me vuče na prosvjetiteljstvo, na ulogu umjetnika kao heroja – a to me odbija. **E**

JEDNOM ZABILJEŽENI NA VIDEOVRPICI, NE MOŽEMO UMRIJETI

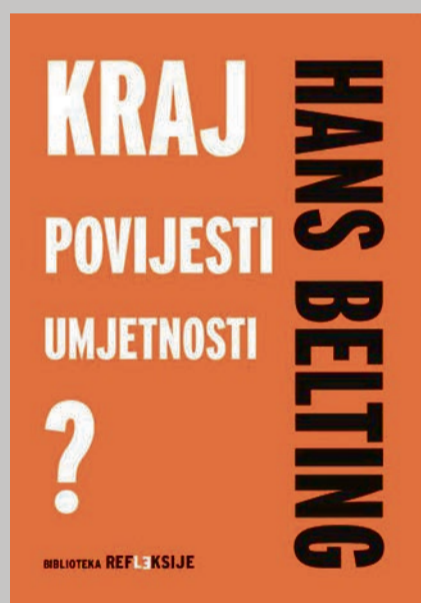
**NAKON SVIH "KRAJEVA" KOJE SU TEORETIČARI I FILOZOFI
NAJAVLJIVALI KRAJEM PROŠLOG STOLJEĆA, PA TAKO I KRAJA
UMJETNOSTI, JE LI MOGUĆE GOVORITI I O "KRAJU POVIJESTI
UMJETNOSTI"?**

SILVA KALČIĆ

U doba kada vrane zaposjedaju zagrebačke parkove, ispražnjene od omraženih golubova, a ulicama Zagreba kruži druga vrsta predatora, pauci, kada nas suočenje s *krajem povijesti udobnosti* nagoni povratku na temeljne vrijednosti i osnaženju unutarnje duhovnosti koja će kompenzirati nedostatak izvanjske materijalne akumulacije, onoga što je Dubuffet nazva "mandarinskom kulturom", a u kojoj je "umjetna umjetnost", Muzej suvremene umjetnosti nudi nam pogled na drugu vrstu kraja i života poslije njega, kraja povijesti umjetnosti. Umjetnost, uz povjesničare umjetnost, danas na novi način teoretiziraju nove discipline vizualnih komunikacija, mediologije, komunikologije, antropologije, vizualnih i kulturalnih studija. Hans Belting profesor je jednog i drugog, povijesti umjetnosti i teorije medija na Hochschule für Gestaltung u Karlsruheu. Zajedno s drugim velikim njemačkim povjesničarom umjetnosti, Horstom Bredekampom, priklonio se Boehmovom proširenju polja umjetnosti na cijeli spektar pojava koje će nazvati vizualnom kulturom, predlažući antropološki pristup slici u knjizi *Bild-Anthropologie* iz 2001.

Beltingova ranija knjiga "apokaliptičkog naslova" (prema Žarku Paiću) *Kraj povijesti umjetnosti?* iz 1983. jedna je od najutjecajnijih studija iz povijesti umjetnosti u proteklih dvadesetak godina, dopunjena i proširena 2002. godine. Muzej suvremene umjetnosti tom knjigom objavljenom u biblioteci "Refleksije" nastavlja seriju prijevoda važnih kritičkih i teorijskih studija s područja suvremene umjetnosti, filozofije i estetike (Catherine Millet, Boris Groys, Arthur Danto). Umjetnost je od pamtivijeka sredstvo za kojim čovjek poseže ne bi li prevladao svoju sudbinu smrtnika, ili prema Matthiewu Arnoldu, ako razmotrimo djelo bilo kojeg velikog umjetnika, vidjet ćemo da je obilježeno (izravno ili neizravno) željom da ukine ljudsku zabludu, raščisti ljudsku zbunjenost i umanji ljudsku bijedu. Odnosno, svi veliki umjetnici bili su prožeti težnjom da ostave bolji i sretniji svijet no što su ga zatekli. Moderna je, međutim, ustanovila razdoblje samopropitivanja umjetnosti, i njezine autonomije, oslobađajući je od ikonografske, kulturne vrijednosti, kulta ljepote i izvornosti, odnosno de/re-definirajući i dez-estetizirajući je – što znači da je umjetnost izgubila ranije inherentne estetske sastavnice užitka i ljepote. Belting smatra kako je autonomna umjetnost tražila autonomnu povijest umjetnosti, no kako se slika danas vadi iz okvira koji joj više ne odgovara, time je dosegnut kraj povijesti umjetnosti. Povijesti umjetnosti kao okvira umjetnosti kao slike događanja, kao ideala odnosno važnog načina pripovijedanja o smislu i tijeku opće povijesti umjetnosti. Sa štafelajnim slikarstvom u doba renesanse, pogled kroz prozorski okvir zamijenjen

je okvirom slike – prema Beltingu jedino je okvir slici davao unutarnju povezanost, deklarirajući sve unutar okvira kao umjetnost, pridajući tome dakle privilegiranu poziciju, za razliku od onoga što je ostalo izvan okvira. Ta je razgradnja i dokidanje okvira počelo s modernom – Breton opisuje kako je jedne večeri spremajući se u postelju jasno čuo kucanje na prozoru i rečenicu "tamo je čovjek prepolovljen prozorom". I onda je i vidio sliku toga: čovjeka prepolovljenog prozorom.

Hans Belting, *Kraj povijesti umjetnosti?* (izmijenjeno izdanje), u prijevodu s njemačkog Andyja Jelčića; urednica Nada Beroš, grafičko oblikovanje Bachrach&Krištofić; biblioteka "Refleksije", Muzej suvremene umjetnosti Zagreb, 2010.

TRADICIJA NOVOGA Hans Belting definira naš povijesni trenutak kao onaj u kojemu pojam povijesti umjetnosti kao znanstvene discipline postaje neuporabiv na mnogim razinama, od tumačenja umjetničkih opusa i pojedinih djela, do koncepcije muzeja i njihove društvene interakcije. Temeljno pitanje koje Belting postavlja glasi: rastapa li se pred navalom novih slikovnih medija povijest umjetnosti u općoj znanosti o slikama, imagologiji? Catherine Millet u tekstu *Kad ulica preduhitri utopiju* uzima kao jedno od polazišta Beltingovu tvrdnju da se suvremena umjetnost danas više ne određuje u protuslovlju spram umjetnosti prošlosti, budući da su i "stara" i moderna umjetnost tradicije, a ne "sukobljeni svjedoci".

**— KRAJ POVIJESTI
UMJETNOSTI KAO
VAŽEĆEG NAČINA
PRIPOVIJEDANJA O
SMISLU I TIJEKU OPĆE
POVIJESTI UMJETNOSTI —**

Žarko Paić objašnjava u recenziji Beltingove knjige: "Prijelaz iz povijesti umjetnosti kao humanističke discipline u znanost o umjetnosti (*Kunstwissenschaft*) te potom u znanost o slici (*Bildwissenschaft*), značio je oproštaj s povijesno-umjetničkom koncepcijom slike kao mimetičko-reprezentacijskoga modela odslikavanja, predstavljanja i prikazivanja realnosti. Pritom je Belting, kao i Gottfried Boehm, zauzeo stav da nova znanost o slici nipošto ne može biti pomoćna disciplina povijesti umjetnosti. Znanost o slici mora radikalno promijeniti spoznajnu i istraživačku perspektivu slike i likovne umjetnosti uopće. Za razliku od Boehma, koji sliku tumači iz aspekta slike kao medija spoznaje time što se ograničava na refleksiju i opažanje, Belting svoju nakanu vidi u antropološki orijentiranoj znanosti o slici".

Harold Rosenberg je svijest moderne nazvao *tradition of the new*, ukazujući na činjenicu da je moderna, iako stalno obijajući tradiciju, sama preuzela oblik povijesti. Belting će reći kako "povijest postaje nevoljenom oznakom neokonzervativističkih stavova o kontinuitetu ili obratno, lijepom stilskom figurom poststrukturalizma pomoću koje se mišljenje poigrava pojmovima i tekstovima na način da je ljudsko iskustvo povijesti iz toga već uklonjeno". Nakon što je Hegel pomislio na kraj umjetnosti (koja je došla do svoga kraja postavši vlastitom filozofijom, i time postala nešto drugo), dok je istodobno utemeljio novi diskurs povijesti umjetnosti i ujedno povijest filozofije izložio kao filozofsku disciplinu – kao filozofiju filozofije, Belting dalje promišlja kraj linearne povijesti umjetnosti (dakle, kao što se umjetnost oko 1970. rastaje s vlastitom poviješću i otad živi vrijeme nakon njezina kraja, odnosno *poslije povijesti*); usvajajući hegelovski oblik umjetnosti kao otkrivanje oblika duha.

U estetičkoj teoriji Hegel je na konvencionalan način dao definiciju pet umjetnosti, određujući njihov poredak: arhitektura, skulptura, slikarstvo, glazba, pjesništvo. Počeo je s arhitekturom jer je mislio da ona i u konceptualnom i u povijesnom smislu prethodi ostalima postavivši pitanje Gdje prestaje sklonište, a počinje arhitektura? Hegel je zaključio potvrdno: arhitektura je sve ono u gradnji što ne upozorava na njenu korisnost. Belting se u svom djelu fokusira na postmodernu arhitekturu, a koristeći metaforu "obostranog pogleda" ili "izmjene refleksija" uspoređuje arapsku znanost i renesansnu umjetnost na primjeru gradova Bagdada i Firence (u recentnoj knjizi, objavljenj ove godine).

ANTIHISTORICIZAM NOVIH MEDIJA Posebna tema je tzv. antihistoricizam novih medija; ono što je kroz povijest

imenovano medijem, i po primatu i dominaciji raščlanjivano u razdoblja – slika, jezik/pismo te njihovi nositelji, od kamenih zidova pećine ili nadgrobnih spomenika do digitalnih medija, televizije i interneta ... – nikada nije bilo samo sredstvo ili posrednik u komunikaciji, smatra Belting. Milan Galović o temi slike kao imaginacije i slike kao artefakta, prema rezonu Flussera i Beltinga, zaključuje kako je čovjek izišao iz uronjenosti u prirodu kad je, ne zna se kako i otkuda, mogao napraviti sliku nečeg prirodnog (na primjer pećinsko slikarstvo). Time se po prvi put pojavio jaz između čovjeka i ostale prirode, što će se potom u novome vijeku oblikovati kao podjela na subjekt i objekt te potaknuti sve one peripetije u filozofiji oko mogućnosti i nužnosti prevladavanja toga jaza ("kartezijanskog dualizma").

Belting (govoreći o otporu umjetnosti DR Njemačke u Drugoj Njemačkoj, kao onoj s kritičke pozicije umjetnosti s Istoka) u svom antropološkom pristupu kulturi slika ustanovljuje: "Budući da slika nema tijelo, treba medij u kojemu se utjelovljuje", tj. slike su ugrađene u svoje medije od njih su neodvojive, a pojam medija metafora je za ljudsko tijelo; također, tehnologija je umjesto umjetnosti preuzela ulogu *mimesisa* života". Galović nadalje objašnjava istu misao, u tekstu *Estetika digitalne umjetnosti*: Belting je imao problem da novoj slici nade materijalnog nositelja ili, kako on kaže, medij, pa je predložio da to bude monitor.

U knjizi *Kraj povijesti umjetnosti?*, Belting uvida kako se "oblikuje neobičnost" da povijest ostaje vidljivom u trajnim povijesnim tijelima, kao što su to djela-artefakti umjetnosti prošlosti, dok se sadašnjost rasplinjuje (Michaud će posegnuti za istim terminom u nazivu knjige *Umjetnost u plinovitom stanju/L'Art a l'etat gazeux*, ukazujući na činjenicu da umjetnost više ne odgovara pojmu djela) u puka sjećanja koja jedina ostaju od brzih telekomunikacijskih slika ili, na području umjetnosti, od instalacija s osjetljivom tehnologijom. Belting će tako u eseju Nama Junea Paika objavljenom u zborniku *Video Art*, uočiti analogiju videa s mozgom: "Kad smo jednom zabilježeni na videovrpici, ne možemo više umrijeti – u određenom smislu". Paik je umrlag Marcela Duchampa "na lukav, ali častan način", prematanjem unatrag, vratio u sadašnjost. ■

URBANI ŽIVOT U SVOM NAJNEUGLEDNIJEM I NAJUZVIŠENIJEM

**VIŠE OD ČETIRI
STOTINE
PAPIRNATIH RADOVA
POHRANJENIH U
POKUĆSTVO ATELJEA,
KARTONSKE KUTIJE,
SMOTANIH U ROLE
ILI SMJEŠTENIH U
MUZEJSKE LADICE
- PO PRVI JE PUTA
IZLOŽENO POVODOM
KOŽARIĆEVOG 90.
ROĐENDANA**

MARKO GOLUB

Izložba Ivana Kožarića *Preko crte – radovi na papiru i ostalo*, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, od 10. lipnja do 21. kolovoza 2011.

Divno je kopati po neistraženim predjelima. Tako ja povremeno i dugo kopam po nekoliko nedovršenih portreta i uživam u tome da tu leže bogatstva koja čekaju da ih se iskopa i pokaže svijetu. Mnoge od rečenica koje je Ivan Kožarić ispisivao olovkom na listovima papira, izlagao ili ostavljao po raznim pretincima svog ateljea su inspirativne, što zbog tipične kožarićevske lakoće, što zbog osjećaja da je posrijedi kakav rukohvat za manje riskantnu interpretaciju. Interpretirati Kožarića, i unutar i izvan povijesnoumjetničkog žargona, nije lako – ne zato što je kompleksan ili proturječan, nego zato što opus poput njegovog uvijek izmigolji ispod svake jednoznačne sintagme i svake oznake “pročitano”, kao voda kroz šuplju posudu. Misao o iskopavanju, nedovršenim portretima i bogatstvima koja čekaju da ih se pokaže svijetu prikladna je kontekstu u kojoj se izlaže i u tom slučaju gotovo opisna.

Naime, izložba otvorena u Muzeju suvremene umjetnosti pod naslovom *Preko crte – radovi na papiru i ostalo*, svojevrsno je “iskopavanje” Ateljea Kožarić, otkrivanje blaga, gotovo demistifikacija kompleksa koji se pod tim nazivom udomio unutar stalnog postava muzeja. *Atelje Kožarić* – u smislu instalacije-fenomena prvi put u tom obliku prikazanog u Galeriji Zvonimir, zatim na Documenti u Kasselu te konačno u MSU – u galerijskim je uvjetima neprekidnom umjetničkom kreativnom procesu dao da diše kao živi organizam. U novom okviru, koliko god se taj duh nastojalo sačuvati, on istovremeno predstavlja i muzejsku građu, zbir predmeta na kojem svakodnevno rade kustosi. Iako sjajno funkcionira upravo kao polu-retrospektiva usredotočena na crteže i tekstove, *Preko crte* u jednom

**– IZLOŽBU U VELIKOJ
MJERI ODLIKUJE
ODUPIRANJE
HIJERARHIZACIJI OD
MANJEG PREMA VIŠE
VAŽNOME –**

je malom dijelu neizbježno i jedna interpretacija ove priče – one koja je na trenutak rastavlja, gledajući što je to unutra i “kako radi”, i “pokazujući to svijetu”. Autori izložbe Radmila Iva Janković i Vladimir Čajkovac, naravno, nisu tu ništa mistificirali i cijelo događanje obukli su nepretenciozno ruho sasvim svjetovne svečanosti – devedesetog umjetnikovog rođendana. U nekom drugom slučaju taj bi prigodničarski štimung zvučao loše, no u Kožarićevom ima nekog smisla. Sami su izloženi radovi, uostalom, na rubu djetinjastog i onog nečeg drugog, što spaja nebo i zemlju, čovjeka i svemir, pločnike s krovovima.

IDEJA ZA NEMOGUĆE PROJEKTE

U samom izboru djela i načinu njihove prezentacije, *Preko crte* je prije svega golemo otkriće koje se polako, ali uzbudljivo odmotava u prolasku kroz dva kata prostora za povremene izložbe MSU-a. Vrlo je malo tu skulptura, koje se, tamo gdje ih ima, suptilno ogledaju s crtežima bez da odvlače pažnju kao manje ili više kanonska ili antologijska djela u odnosu na ona druga. Izložbu u velikoj mjeri odlikuje upravo to odupiranje hijerarhizaciji od manjeg prema više važnome. Umjesto toga, predmeti kao da između sebe tvore nevidljive putanje, poput Kožarićevih *vrpca koje spajaju krovove* iz nekog od njegovih brojnih neostvarenih prijedloga za urbane intervencije iz ranih sedamdesetih. Vidimo kako Kožarić radi, crta i zapisuje najrazličitije stvari – od jednostavnih, ali odlučnih gesti, ideja za nemoguće projekte, silueta nerazpoznatljivih predmeta, zlatnog odraza sunca na zidu, bezbrojnih glava, životinja, stabala, do skiciranja imaginarnih gradova. Umjesto složenijih kustoskih i postavljajčkih interpretacija, tim Ateljea Kožarić pustio mu je tu spontanost, organizirajući izložbena poglavlja na najjednostavniji mogući način. Uvodni segment pod naslovom *Pogled iz apsolutne slobode – od svemira do ulice* donosi radove vezane za urbani život u njegovom najneuglednijem i najuzvišenijem, vizualizacije urbanih

**– U INTERPRETACIJU
TEME LAOKONTA,
PROTAGONIST JE
ZABAVLJEN CRIJEVOM
KUĆNOG USISAVAČA –**

intervencija crtežom preko fotografija te objekte poput “kozlića” ili pune kante za smeće uredno ovješene uz radove na papiru. *Objekti* su pak prilično doslovno kategorizirana cjelina, u kojoj crteži nalik fotogramima ispisuju siluete neobičnih predmeta kojima se ne može dati “određenije” ime. *Glave* su opet doslovno glave, bilo kao karikature, enigmatični portreti, humorne igre sa žanrom, apstrahirane, asocijativne i sasvim studiozne. *Oblici živog svijeta* s razigranom florom i faunom vjerojatno su najradosnija cjelina, posvećena, a čemu drugom nego životu. Kao i sve ostalo.

“PAPIRNATI” OPUS Iako već upotrebljavana sintagma *dati oblik nevidljivome* dobro stoji i Kožarićevom “papirnatom” opusu, ono što na izložbi najviše dolazi do izražaja fascinacija je zapravo predmetnim svijetom i običnim predmetima – onima koji su tu i onima koje bi, valjda, valjalo napraviti. Dovoljno je pogledati njegovu interpretaciju teme Laokonta, u kojoj je protagonist zabavljen crijevom kućnog usisavača. Ovom izložbom Kožarić razoružava daleko bolje nego na svima koje su mu priredene u posljednje vrijeme, a gotovo sve je u njoj senzibilno, fragilno i nikoga na ništa ne pokušava nagovoriti. Čar otkrivanja je u tome što... uvijek ima još nešto. **E**

MITOLOGJSKI STROJ FURIA JESIJA

IMA LI GRANICA GLADI ZA MITOVIMA?

Koliko je Furio Jesi dugovao svojim učiteljima — prvenstveno Károlyju Kerényiju — i kako je poduzeo "korak dalje" od njihova učenja

IVAN MOLEK

In this book the various flowers composing the crowns of the martyrs where so lusciously rendered in words and paint that I had to be restrained from eating the pages. It is interesting to speculate what taste I was expecting from those pages. But maybe the impulse to eat pages isn't about taste. Maybe it's about being placed at the crossing-point of a contradiction, which is a painful place to be and children in their natural wisdom will not consent to stay there ...

Carson, *Decreation*

“O dabrao sam krive učitelje” — tako piše Furio Jesi (Torino, 1941.–Genova, 1980.) u prvom od tri eseja o Károlyju Kerényiju iz *Mitologjskih materijala*, onom o mitologovim “tajnim mislima”. Kratko prije toga on priznaje da je o stvarima mitologije najviše naučio od autora *Antičke religije* (1940.) i *Mitova i misterija* (1951.). Unatoč nemalnoj dobnoj razlici, četrdeset i četiri godine, Kerényi prihvaća mladog Jesija kao zanimljivog i vjerodostojnog sugovornika, mladeg kolegu koji u sedamnaestoj godini objavljuje knjigu o egipatskoj keramici, ima iza sebe iskustva terenskog rada na arheološkim nalazištima Grčke i Male Azije, sudjeluje na međunarodnim stručnim skupovima i redovito objavljuje. Njih dvojica započinju 1964. korespondenciju (sveukupno četrdesetak pisama u svega četiri godine), razmjenjuju objavljene znanstvene radove, posjećuju bogatu zbirku u torinjskom Egipatskom muzeju (“Put prema Memfisu i Tebi prolazi kroz Torino”, ustvrdit će 1824. Champollion). Ono u čemu njihovi zasebni istraživački napori nalaze točke podudaranja stječe se u zamisli o diskontinuiranoj i nikada osamostaljenoj “znanosti o mitologiji” (s Hesiodom i Platonom kao njezinim mogućim predstavnicima) te uvjerenju kako povlašten put u nju, unatoč neprijeporno važnim ili barem poticajnim doprinosima npr. Frazera, Lévi-Straussa ili Proppa, takoreći prolazi Njemačkom, od Winkelmana i Creuzera do Wilamowitza, Frobeniusa i W. Ottoa. (Zanimljiva je i njihova zajednička sklonost kulturi pisane korespondencije; Kerényi je tako objavio pisma s dvojicom nobelovaca — H. Hesseom i Th. Mannom.) U jednom osvrtnu na početke svojih istraživanja mitologjskih materijala (objavljenom tek 2007.), referirajući se prešutno na Jungovo i Kerényijevo *Uvođenje u znanstveni studij mitologije* (1941.), Jesi zapisuje: “Kolektivno nesvjesno”, ‘arhetip’ i ‘mandala’ činile su mi se riječima učenosti. (...) Moji prvi tekstovi iz tog područja (*Arhetipske sveze*, 1958.; *O čudotvornom događaju*, 1959.) u mnogim su aspektima jungovski, premda sam već tada osjećao određenu nelagodu prema ‘arhetipu’ ... Potom, malo-pomalo, Kerényi je [za mene] postajao *magister* i otkako sam ga počeo osobno upoznavati, proučavati uz posebnu pozornost, on me je sve više udaljavao od Junga”.

Pa ipak, unatoč ovim riječima, Jesi govori o krivom odabiru učitelja (drugi spominjani “učitelj” je Pound, od kojega je “najviše naučio u stvarima pjesništva”). Komentatori u tom smislu rijetko propuštaju spomenuti dva pisma iz 1968. godine povodom eseja *Cesare Pavese, mit i znanost o mitu* (1964.) objavljenom u *Književnosti i mitu*. “Ne znam da li bi Pavese, koji je svojim samoubojstvom vjerojatno ispovijedio istodobno svoju ‘religiju smrti’ i svoju životnu pogrešku, bio zadovoljan Vašom analizom. On ne može odgovoriti; s moje strane, odgovora mora biti” (14. svibnja); mora da se Kerényi osjetio duboko pogođenim time što su njegova nastojanja oko “mita o čovjeku” (“ovaj genitiv valja razumjeti kao genitivus subjectivus i obiectivus”, *Božanski šaljivac*, 1954.) bila dovedena, makar marginalno, uz prikraćenost modernog čovjeka i njegovog raščaranog svijeta za “inicijatski institut koji je jamčio neprolazno sudjelovanje života u smrti” pa otuda, uz pokušaje, vremenu primjerenije, da se drukčijim sredstvima i načinima nadoknadi gubitak takve vrste. Svega dva dana kasnije, 16. svibnja, Jesi ne prihvaća takvu “optužbu za licemjerje i zle namjere”: “Prinuden sam kazati kako se odgovor na kritiku ne može sastojati u pripisivanju etikete kritičaru, nego treba biti temeljena na takvim argumentima da može osporiti vjerodostojnost same kritike”. Njegov je odgovor, međutim, ambivalentan. Nije u pitanju tek ritam izlaganja čije su amplitude na jednoj strani šira društvena kriza tijekom koje će se “i učitelj i učenik, i otac i sin” naći u dvjema razdvojenim vrstama te, na drugoj, iskazana želja da “jednoga dana mir ima odjeka u nama i izvan nas”.

Kao učenik, Jesi nije bio ni lakovjeran ni pravovjeran; odazvao se pozivu da održi govor na prvu godišnjicu Kerényijeve smrti (*Otočko iskustvo*, također u *Mitologjskim materijalima*) i praktično do svojih zadnjih radova iskazivao onu možda nešto rjeđu, ali ne i nemoguću, sposobnost da razilaženje u nekom sporu ne pretvori u dovoljan razlog za prešućivanje (suptilnu *damnatio memoriae*, kao npr. u Wilamowitzevu odnosu prema Bachofenu) ili za nešto manje ugladeno javno ili polujavno ocrnjivanje. Zašto mitologija “poput odrubljene Orfejeve glave nastavlja pjevati čak i u smrti i izdaleka” (*Uvođenje*) i ima li načina da živi (jednom zauvijek?) primire glad (ili žed) za mitovima? Učenik Jesi je u ovome ipak bliži Kerényiju nego Eliadeu. Nije upitno da u studiji napisanoj s Jungom, više dvodjelnoj negoli zajedničkoj, čitatelj nailazi na formulacije poput “potrebno je zgrabiti i piti čistu vodu s izvora” i da Jesi u svojem komentaru kaže kako taj izvor nije drugo nego (vidljivo) “lice smrti” i da je čovjeku to “mjesto” dostupno jedino kroz smrt. I Eliade govori o usporedivoj potrebi: čovjek je žedan bitka. Razlika se između dvojice povjesničara religija, međutim, ne ogleda u tome da bi jedan od njih bio zagovornik filozofije (istine; mada neke izjave idu upravo tome u prilog), a drugi umjetnosti (priče ili pri/povijesti). U *Svetom i profanom* (1957.) Eliade kaže: “Religiozni čovjek može

FURIO JESI

živjeti samo u sakralnom svijetu jer jedino takav svijet ima udjela u bitku i *zbiljski postoji*. Preostali dio svijeta, lišen svojega središta pa otuda i orijentacije, ne kozmos nego kaos, jest profani svijet. Razlika je prije u metodologjskim procedurama: Eliade prešutno računa na univerzalnu valjanost izloženih riječi, Kerényi na uvid u institucionalnu, društvenu i povijesnu ograničenost značenja riječi na koje referira. (U *Antičkoj religiji* je tako moguće pronaći ne samo instruktivno razlikovanje *sanctum—sacrum*, nego i sljedeću tvrdnju: “Razdvajanje antičkog života — ovdje sveto, tamo profano — posve je nemoguće. Oznaka *profanum* — ono što stoji ispred svetišta /*fanum*/ — kasnijeg je datuma i nastala je preko isključivanja. Ono što nije dosegnulo razinu konsakracije ... bilo je *profanum*”.)

To da je Jesi ipak Kerényijev, a ne Eliadeov učenik lijepo se može vidjeti u usporedbi *Mita o vječnom povratku* (1949.; prva rečenica predgovora glasi: “Da se nismo bojali pokazati previše ambicije, ovoj bismo knjizi dali drugi podnaslov — *Uvod u filozofiju povijesti*”) s Jesijevim *Praznikom i mitologjskim strojem* (1973.), njegovim teorijski najizazovnijim radom (u smislu “protiv hipnoze”, G. Schiavoni) i, sa stajališta metodologije, svojim preusmjeravanjem s ontološkog na funkcionalno određenje predmeta istraživanja, možda najzahvalnijim za njegovo pozicioniranje u sklopu “znanosti o mitologiji”. (Iz ovdje odabranog očista moglo bi se kazati da Jesi s “mitologjskim strojem” preosmišljava Kerényijev istraživački oprez prema izazovu “ispijanja čiste vode s izvora” iskazanog u riječima: “Još je mnogo toga što razdvaja usta od ruba pehara”; dakle, “ne nostalgična čežnja, *Sehnsucht*, nego *das Interesse*”). U *Mitu o vječnom povratku* Eliade artikulira dvije istraživačke distanca: prema *krutoj*, besmislenoj verziji apologetskog “sve što se dogodilo, moralo se dogoditi” (te nudi njegovu *pripitomljeniju*, osmišljeniju verziju) i prema postojanju modernog čovjeka isključivo u povijesnom vremenu (te nudi iskupljujuće “definitivno poništavanje, *hic et nunc*, profanog vremena”). Čovječanstvo se održalo, smatra Eliade, unatoč katastrofama i strahotama povijesti poput deportacija i masovnih pokolja i unatoč višestoljetnih patnji poput onih na “jugoistoku Europe” koje su za svoj ishod imale “odricanje od svakog prohtjeva za višim povijesnim postojanjem, duhovnim stvaranjem na svjetskom planu” s pomoću “antihistorističke perspektive”: “zahvaljujući

ovom gledištu deseci milijuna ljudi stoljećima su mogli podnositi velike pritiske povijesti ne očajavajući, ne počinjavajući samoubojstva, niti zapadajući u onu duhovnu sterilnost koja slijedi iz svakog relativističkog ili nihilističkog viđenja povijesti”. (Ako treba suditi po ovdje danom prioritetu trpljenja nad djelovanjem, ta bi perspektiva mogla biti ujedno označena i kao antiaristotelovska.) “Biti žedan bitka” ipak nije podudarno s “biti gladan mitova” jer mitovi su, barem za Eliadea, manje-više stvar prošlosti otkako je čovjek napustio “raj arhetipova i ponavljanja”, a mitski prežici u povijesnom vremenu tek su neinstrumentalizirani i lijepi, privlačni i bezopasni, usporedivi s Kerényijevim “genuinim mitovima”. “Žed za bitkom” kod modernog je čovjeka u tom smislu neminovnost utoliko što je arhaiski čovjek bio čovjek i vječnosti i povijesnog vremena, dok je modernom čovjeku na raspolaganju tek povijesno vrijeme, i to, zbog opadanja “kreativnosti”, sve manje i manje. Posrijedi je potraga za “središtem” i “orijentacijom”.

Niti su svi mitovi genuini mitovi niti su putokazi prema središtu mitologjskog stroja univerzalno valjani — tako bi se mogao sažeti Jesijev odgovor. Štoviše, glad za mitovima traje, diskontinuirano i takoreći do daljnjega; drugo ime za središte tog stroja, te svojevrstne kuhinje ili čak *un ideale terreno di coltura*, za područje iza njegovih “neprobojnih stijenki” je “zona nespoznavanja”. Jedan nemali dio Jesijevih istraživačkih nastojanja bio je u tome da pokaže kako u povijesnom vremenu između “zona nespoznavanja” i već spoznatih područja nema bezdano-kontinuirane provalije. I u profanom svijetu ima mjesta za *haut lieu*, mjesto štovanja i visoke simboličke vrijednosti. I profani čovjek poznaje suspenzije povijesnog vremena. Praznik (*festa*) je jedna vrsta suspenzije. “Radikalna razlika između prazničkih i neprazničkih trenutaka (...) podudarna je radikalnoj razlici između vidljivog i nevidljivog (...) praznik je bezdano nesvakodnevan. Barem u ovom aspektu, razlika je dublja od one između svetog i profanog (...) jer u sveto mogu ući vidljivo i nevidljivo (...) dok je u prazničkom iskustvu nevidljivo potisnuto izvan vanjskog ruba kolektivnosti. U prazniku je kolektivnost gola izložena pogledu kao blok čije se središte i periferija jednače”. Drugim riječima, *festa* je, kao blagdan, vrijeme kada se gostimo, kada blagujemo i jedemo nesvakidašnju hranu. Otuda “zona nespoznavanja” nije tek neko ne znati za postojanje kakvog entiteta ili kakve supstancije. Tko ulazi u relaciju s njom zna da nešto ne zna. Mitologjski stroj je poput dobrog domaćina kod Blanchota iz *Beskonačnog razgovora*: ne funkcionira tako da nahrani svojega gosta, nego tako da ga dovede na razinu potrebe. Kao *znanstvenik*, Kerényi nije bio kvalificiran za biti vidovit, znati prije vremena što će njegov učenik učiniti s čitanjem “trivijalnog Eliadea” (u pismu Jesiju od 17. svibnja 1965.) i tihim, ali postojanim inektivama iz *Mita o vječnom povratku* upućenih “potrebama povijesnog vremena”. ■

DIONIZOVA NEAKTUALNOST

Ulomak iz poglavlja u knjizi *Mitologijski materijali. Mit i antropologija u srednjoeuropskoj kulturi*, 1979.

FURIO JESI

Kada se govori o dionizijskoj opijenosti i o dionizijskom orgijastičkom erotizmu, nije moguće zanemariti konsakraciju vremena sadašnjosti koje je istodobno cijepanje i radost, prijelaz: nadilaženje granica

Prepoznati u dionizijskom konstantu ljudskog iskustva (ili, ako se tako hoće, posebno neki neprolazan sadržaj određenih spoznajnih formi) iskušanje je kojemu se u povijesti europske kulture udovoljavalo u više navrata. Prva kritika stava koji vodi popuštanju takvom iskušanju sastoji se u neizvjesnoj primjenjivosti temporalne sheme (upravo *konstante*) na zbilju koja se *a priori* izuzima onoj temporalnoj dimenziji što ju je proučavao historizam. Govoriti o “konstanti izvan vremena” ili o “atepormalnoj neprolaznosti” znači pribjeći paradoksima koji su prihvatljivi jedino ukoliko onkraj njih izranja poimanje neke dvostuke zbilje, one za koju bi vrijedile riječi “dovde mi jesmo” i “ostalo je stvar bogova” što ih Rilke rabi u svojoj drugoj *Devinskoj elegiji*.

Henri Jeanmaire u cijeloj svojoj knjizi *Dionysos. Histoire du cult de Bacchus* iz 1951. godine općenito izmiče paradoksu “atepormalne neprolaznosti” koristeći se tehnikama koje nisu različite od onih u prirodoslovnim istraživanjima, tj. tako što među svjedočanstvima o antičkom fenomenu izdvaja određene mehaničke relacije koje su ponovljive i bile su ponavljane u kronologijski bližim kontekstima (ako već i nisu nama suvremene). Predmnijevani kontinuitet preobražava se tako u latentnu ponovljivost, barem kada je riječ o pojedinim odsječcima fenomena, a bit samog fenomena ostaje ukotvljena u mehanizme (ili barem u “smisao”) nekog određenog i neponovljivog povijesnog trenutka. Otuda zaključno Jeanmaireovo zapažanje, koje može zvučati zbujujuće, o Dionizovoj “neaktualnosti”.

Vjerojatno je Jeanmaire u pravu: Dioniz nije “aktualan” i jedino se arbitrarno može razabrati u dionizijskoj religiji kakva je povijesno bila konfigurirana neprolazan “dionizizam”. To, međutim, ne znači da Dioniz kao “bog boli” nije uživao dobru sekularnu recepciju, u velikoj mjeri nakon povijesne granice organiziranog štovanja Dioniza, a u prvome redu ne znači da ta recepcija “neaktualnog” boga nije bila aktualna u svojim učincima.

Ono što je od prošlosti doista važno jest ono što se zaboravlja. Čega se sjećamo tek je sediment i preostatak. Ono što je važno, ono čemu je suđeno preživjeti, preživljava prividno u tajnosti, zapravo na najočitiji način jer preživljava kao postojeća materija onoga tko je iskusio prošlost: kao živa sadašnjost, ne kao pamćenje mrtve prošlosti. Dionizisko je iskustvo dopuštalo upravo to da ove propozicije budu teologizirane. Dioniz je bio bog boli jer bolan je gubitak prošlosti kada se prošlosti ne sjećamo utoliko što je ostala prezentna. Mehanička i površna interpretacija sheme smrti i ponovnog rođenja koja se nazire u dionizijskoj religioznosti može biti modificirana u ovome smislu: kao u prvotnoj inicijaciji, iskustvo smrti i ponovnog rođenja u prvome je redu *promjena, prijelaz iz jednog stanja u drugo, iz jednog vremena u drugo vrijeme*. Smrt koja prethodi ponovnom rođenju jest napuštanje prošlosti, ona prestaje biti prošlost i nje se ne sjećamo jer je postala sadašnjost. Ponovno rođenje jest upravo iskustvo one sadašnjosti koja obuhvaća u sebi sve ono od prošlosti što je bilo živo i što jest živo, sve ono čega se ne sjećamo.

Ovo je tek temporalna shema unutarnje dinamike dionizijskog religioznog iskustva. Koji je sadržaj toga iskustva? Paradoksalno, bit ćemo u pravu ako ustvrdimo da je njegov sadržaj upravo temporalna shema, prijelaz, gubitak prošlosti utoliko što je ona postala prezentnom. Opravdano je u Dionizu bio prepoznat bog boli. Ono što doista Dioniza čini u našim očima bogom s dva lica bol je *implicitna* u ponovnom rođenju, bol koja je sudbonosna u pristupanju radosti. Međutim, na ovome se mjestu temporalnoj shemi pretpostavlja metafizička shema ili, drugim riječima, otkriva se smisao temporalne mjere. To je stoga što prošlost jest “dovde mi jesmo” koje izriču ljudi, a sadašnjost je “ostalo je stvar bogova”; kada je u dionizijskom iskustvu prošlost zaboravljena, kada je dakle postala sadašnjost, čovjek pristupa onom “ostalo je stvar bogova” i iskušava bol bića udaljenog od “dovde mi jesmo”.

Kada se govori o dionizijskoj opijenosti i o dionizijskom orgijastičkom erotizmu, nije moguće zanemariti konsakraciju vremena sadašnjosti koje je istodobno cijepanje i radost, *prijelaz: nadilaženje granica*. Erotičko iskustvo orgije upravo je najsirovija i najbolnija apsolutna sadašnjost. Seksualni su simboli predpovijesne ikonografije, uostalom, jamstvo života ne toliko kao jamstvo opstanka vrste koliko kao emblemi, djelatni simboli apsolutne sadašnjosti. Orgija je u prvome redu aktualnost, simultanost (u terminima predpovijesne ikonografije moglo bi se kazati: koegzistencija po transparentiji), sadašnjost. Tradicionalnu latinsku izreku “*Post coitum animal triste*” ne treba razumjeti u smislu kajanja ili percepciji krivnje koliko u smislu potvrđenog gubitka prošlosti. Netko bi ipak mogao iznijeti primjedbu da se, unatoč svemu, jednako tako radi i o percepciji krivnje jer izgubljena je prošlost možda prvenstveno nedužnost (ono Sappino “Djevojaštvo, djevojaštvo, kamo odlaziš, kad si me već napustilo? ... Bit ću uvijek djevica”).

Ta periodična recepcija “dionizizma” dopušta da paradoks implicitan u ponovnom rođenju bude promatran u široj perspektivi, takvoj da ne upliće tek osobnu povijest individuuma, nego i prošlost neke zajednice, neke generacije, neke kulture. “Dionizizam” je zapravo neaktualan i bio je to periodično tijekom odnosa između kulture posljednjih pet stoljeća i klasične starine u mjeri u kojoj je dionizijsko religiozno iskustvo bilo zaboravljeno i postalo je dakle živa materija po-

prilog”. Moglo bi se u prvom i površnom čitanju kazati kako je “iznova prolaziti sve puteve prošlosti” čista suprotnost od “izgubiti prošlost”. No ako se pomnije pogleda, čini se daleko vjerojatnijim da “iznova prolaziti sve puteve prošlosti” znači *zaboraviti* prošlost jer ono što je živo od prošlosti jest sadašnjost. Nema bez boli odvajanja od prošlosti kako bi se posjedovalo jedino sadašnjost, nema ponovnog radanja bez boli — ne bez umiranja. ■

jedninačnih sadašnjosti. Iz točke gledišta povjesničara i rigoroznog filologa kakav je Jeanmaire bio, “dionizizam” koji je iskušavao Lorenzo de' Medici [*Canzona di Baccho*] ili “dionizizam” koji je iskušavao Nietzsche nije bio izvoran dionizizam, onaj koji je morao biti duboko neaktualan u 15. kao i u 19. stoljeću. Taj dionizizam, onaj izvoran, bio je upravo “ono što se od prošlosti zaboravlja”, dok su “dionizizam” Magnifica Lorenza ili onaj Nietzscheov bile sadašnjosti hranjene prošlošću — sadašnjosti u kojima se više ne može prepoznati prošlost jer je ona postala sadašnjost. Neprijeporno je da su i Lorenzo i Nietzsche bili uvjereni kako se “sjećaju prošlost”; zapravo — i to Jeanmaire pokazuje — niti su se prošlost sjećali niti su je mogli sjećati. I jedan i drugi — ali, uostalom, ne samo njih dvojica — trpili su patnje onoga koji je izgubio prošlost; trpili su ih premda uglavnom nisu umijeli prepoznati im uzrok (stoga što su vjerovali da se prošlosti “sjećaju”), iako je jedan od njih dvojice — upravo Nietzsche — u tom pogledu imao više od jednog nenadanog prosvjetljenja. Nije slučajno u 224. paragrafu *S onu stranu dobra i zla* Nietzsche napisao: “Naši instinkti iznova prolaze sve puteve prošlosti, mi smo sami neka vrsta kaosa — ali napokon, kako već kazasmo, 'duh' umije pronaći što mu je u

Ono što je od prošlosti doista važno jest ono što se zaboravlja. Čega se sjećamo tek je sediment i preostatak

PROCES ŽIDOVIMA U DAMASKU 1840. GODINE

Ulomak iz knjige *Optužba za ritualno ubojstvo. Antisemitski mitološki stroj*, 2007.

FURIO JESI

Kao “drukčiji” *par excellence*, Židov je tako poprimao fizionomiju ljudskog bića koje je točno simetrično oprečno kršćaninu: ne samo što je, poput “pagana”, prakticirao kult koji je bizaran, smiješan i sramotan, nego je činio *točno suprotno* od onoga što su činili kršćani

Pored jednostavne konstatacije—i same po sebi istinite—o marginalizaciji Židova u “civiliziranom” kršćanskom društvu, stranome tijelu utoliko što je “divlje” i dijabolički lukavo, proučavanje mitološke činjenice dopušta da budu pridodana neka razmatranja o posebnim modalitetima te marginalizacije i o odnosu spram “drugog”, spram “različitog” koji uvjetuje te modalitete. Premda je najstarija optužba ove vrste protiv Židova (koju su preuzeli apologeti procesa u Damasku) ona o ritualnoj antropofagiji, prava optužba koja se ponavlja počevši od srednjega vijeka nije bila ona o antropofagiji, nego o ritualnom vampirizmu: “Pridodaj napokon da je rabinsko lisičje lukavstvo, pored toga što je davalo oduška i hranu žestokoj mržnji prema kršćanima i krvoločnom instinktu te *sanguisemprapetentne* rase, kako bi to jednom riječi kazao B. Mezini, neprekidno poučavalo zaslijepljenu svjetinu da je kršćanska krv nepogrešiv lijek svakoj bolesti, nenadmašan talisman za zlokobne životne zgrade, jedino sredstvo kojim se može postići oprost od grijeha i zadržati Božje prijateljstvo. Kršćansku krv stoga Judeji neodložno

krv” i prave vampirske mitologije. U točnom značenju riječi *vampir* je mrtvac koji traži krv živih i u drugome dijelu ovoga rada ispitat ćemo neke aspekte autentične vampirske mitologije koji će neizravno poslužiti tome da unesu svjetla i u antisemitsku optužbu. Ograničivši se za sada na ovu potonju (i rezimirajući do čega smo promatranjem došli), možemo konstatirati sljedeće:

1—optužba za antropofagiju upućena Židovima jest predkršćanska i izgleda da je u kršćanskom okružju imala relativno oskudan odaziv ili da se zadržala u drugome planu;

2—prava “optužba za prolivenu krv” bila je rođena u kršćanskom okružju i to u relativno kasnome dobu (oko 1000. godine);

3—od početka je ta optužba—od slučaja Blois, 1071. (“Teobald, grof Chartresa, osudio je na lomaču brojne Judeje iz Bloisa zbog uvjerenja da su razapeli na križ i pustili krv jednom kršćanskom djetetu čije su mrtvo tijelo potom bacili u rijeku Loireu”, *Aceldama*, str. 246) i onog u Norwichu, 1144. (“Isti je takav zločin bio počinjen u Engleskoj unutar zidina Norwicha nad dvanaestogodišnjim djetetom Williamom. Njegovo tijelo puno punktura ...”, *Aceldama*, *ibid.*)—na specifičan način bila povezana s infanticidom: žrtva kojoj su Židovi pustili krv u najvećem je broju slučajeva bilo dijete.

Prvi i najočigledniji zaključak jest da je antisemitska “optužba za prolivenu krv” nastala preokretanjem Kristove žrtve u negativno (nakon što je bio okaljan Kristovom krvlju “deicidan” je narod nastavio prolijevati kršćansku krv) i povezivanjem s pamćenjem žrtvovanja djece kod “pagana” te je to poprimilo vrijednost ponavljanja rituala pribijanja na križ, provedenog na Isusu djetetu umjesto na odraslome. Za time je moralo slijediti tumačenje koje smo bili natuknuli: Židovi su krivo razumjeli spasiteljsku vrijednost Kristove krvi itd. Preokretanje euharistije u negativno (beskvasni kruh i vino pomiješani s kršćanskom krvju) odgovara analognoj kategoriji antisemitskih optužbi: onih upućenima Židovima kao “ubojicama posvećenih hostija”. Kao “drukčiji” *par excellence*, Židov je tako poprimao fizionomiju ljudskog bića koje je točno simetrično oprečno kršćaninu: ne samo što je, poput “pagana”, prakticirao kult koji je bizaran, smiješan i sramotan, nego je činio *točno suprotno* od onoga što su činili kršćani. Poznato je da su te točne simetrije, ti parovi opreka, svojstveni funkcioniranju “mitološkog stroja”; već Herodot (i to često s apologetskim intencijama prema strancima) arbitrarno sažima razliku između Grka i Egipćana analognim parom opreka: Egipćani čine točno suprotno od drugih naroda, a posebno od Grka—i to ne samo u stvarima religije, nego u svakom mogućem činu, uključujući i činjenicu da, suprotno drugim narodima, kod Egipćana “žene uriniraju stojeći, a muškarci sjedeći”. Fenomen

takozvanog preokretanja mitova vrlo se često artikulira prema ovoj shemi: neki religijski ili društveni institut propada, nije više razumljen pa stoga mitološke tradicije koje su bile povezane uz njih i koje su u tome području imale pozitivan predznak poprimaju negativan predznak (tipičan je slučaj inicijacije: božanska figura koja je otvarala ritualan i pozitivan prijelaz u onostranost postaje donositeljica smrti itd.). Dokumenti koji se odnose na “optužbu za prolivenu krv” dopuštaju da se promotri jedno specifično funkcioniranje “mitološkog stroja”: preokretanje mitova je hotimično i zbiva se paralelno s konzervacijom samoga mita na sakralnoj razini. Kršćani nastavljaju sakralno prizivati euharistijsko žrtvovanje, ali istodobno ga preokreću u negativnom smislu i inverziju pripisuju “drukčijima”—Židovima. U pozadini “optužbe za prolivenu krv” moguće je zamijetiti “mitološki stroj” koji funkcionira u odnosu prema dvama elementima: 1) iskustvo “drukčijeg” (*drukčijeg čovjeka*), razriješeno u konfiguraciji neke diferencije koja je simetrično suprotstavljana, kakvo postoji između Dobra i Zla; “drukčiji čovjek” nije samo *drukčiji*, on je *suprotnost*; 2) davanje oduška pobudi za preokretanjem u odnosu na euharistijski misterij i žrtvovanja na Križu: u religijskoj praksi neostvorena niti ostvariva, ova je pobuda ostvorena pravim prijenosom—nametnuta je drugima i kažnjena je na drugima; s psihološkoga gledišta, “optužba za prolivenu krv” i kazneni masakri što su za njome slijedili vjerojatno su rezultat preokretanja na Židovima čimbenika opadanja kršćanske mitologije i teškog osjećaja krivnje koji su time bili izazvani upravo kod kršćana. To, naravno, ne znači—i gotovo da valja precizirati—kako je u svim kršćanskim savjestima i to još od vremena srednjega vijeka mit o Kristovoj krvi u naglašenu opadanju. Znači prije—time što je podložan opadanju kao i svaki drugi mit—da je jedan dio kršćana bio manje kadar reakcijama vlastitog duševnog života na to latentno opadanje suprotstaviti postojanost religijske savjesti koja je neophodna da ih na drastičan način zapriječi i ostavila im slobodan put u trenutku kada su ih prenijeli na Židove, pobrinuvši se potom skrupolozno ih kazniti (na Židovima). (Svjesni smo da će za kršćanskog čitatelja naš izraz “mit Kristove krvi” zvučati odbojno i bogohulno. Za povjesničara religija koji nije kršćanske vjere to je uostalom jedina moguća definicija.)

Proces u Damasku velikom jasnoćom pokazuje kako su se uz takav fenomen vezivali povijesni čimbenici različiti po svojoj prirodi, koji u većoj mjeri vode do ekonomskih, društvenih i političkih okolnosti osude “drukčijih”, negoli do psihološko-religijskih aspekata povijesti kršćanskog pristupa misteriju Kristove krvi. U drugome dijelu ove studije želimo istražiti funkcioniranje “mitološkog stroja” u relaciji s drugim, paralelnim ili isprepletenim, aspektima mitologije krvi—i to točno u onom području kulture (one njemačke) gdje su u recentnim vremenima antisemitska shvaćanja mitologije krvi imala praktične aktualizacije iznimnog dosega. ■

NASLOVNICA
ČASOPISA RIGA
(2010)

Riga 31

marcos y marcos

traže i besprekidno je koriste kod neugodnosti ženskoga spola, pri opasnostima u porodu, kod obrezivanja, za vjenčanja i protiv bolesti. Prigodom religioznih svetkovina ili gozbenih okupljanja ne može nedostajati *slatki kruh, beskvasni kruh i ritualno vino*. Biti pošćropljen kršćanskome Krvlju, oblizivati je, blagovati je, ispijati je, opijati se njome, to je ono što tvori judejsku svetkovinu i slast” (*Aceldama*, str. 228—229). Kazali smo “ritualni” *vampirizam*, ali činjenično postoji jasna razlika između antisemitske mitologije “optužbe za prolivenu

MLADI PJESNIK

Poglavlje iz knjige *Književnost i mit*, 1968.

FURIO JESI

*Sestro burne tuge,
pogledaj*

Trakl, *Lament*

Pisma što ih je Rilke pisao Xavieru Kappusu od veljače 1903. do studenog 1904. (završno je pismo datirano 1908.) uvriježeno se nazivaju *Briefe an einen jungen Dichter, Pisma mladom pjesniku*. Taj naslov, međutim, time što upućuje jedino na primateljevo stanje, gotovo da implicira kako onaj tko piše, savjetuje i upozorava jest pjesnik koji je barem dosegnuo zrelost, pjesnik daleko od mladenačke dobi. Rilke je zapravo nekoliko mjeseci prije veljače 1903. napunio dvadeset i sedam godina; to da je on pjesnik, to je već tada bilo teško osporiti jer je u to vrijeme za sobom već imao *Geschichten vom lieben Gott* [*Priče dobrog Boga*] i *Buch der Bilder* [*Slikovnica*]; za onoga tko pozorno sluša zbunjajući je autoritativan ton što ga on preuzima u pismima Kappusu: autoritativan ton čak u opasnoj gesti dok promišlja i ima hrabrosti izjaviti: "Biti umjetnik znači:". U tome je on izgleda na zanimljiv način (premda s manje uzbuđenja) blizak Rimbaudu iz pisma o "vidovitom", to jest prototipu "mladog pjesnika", svjesnog autoriteta što mu ga mladost dodjeljuje, čije se preobrazbe tijekom 19. stoljeća mogu pratiti počev od Byrona. U pismima iz svibnja 1871. Rimbaud ne oklijeva promišljati, bezrezervno izjavljivati "biti umjetnik znači:", izlagati životne zgrade i nezgrade o sebi i ostalim "horribles travailleurs". Ako se uspoređi Rilkeovo upozorenje Kappusu kako treba "sazrijevati poput stabla koje ne goni svoje sokove" sa slavnom Rimbaudovom izjavom da "pjesnik čini sebe vidovitim pomoću dugog, neizmjernog i promišljenog dereguliranja svih osjetila", može se primijetiti da su, onkraj prvog, očevidnog i površnog kontrasta, dvojica pjesnika suglasna u tome da imaju u perspektivi dug i naporan hod prema nepoznatom (bilo bi bolje pisati "Nepoznatom") jer za Rilkea je vrhunac sazrijevanja trenutak "kada bi nam bilo moguće da vidimo dalje nego što dopire naše znanje i još malo dalje od predradnji naših slutnji, možda bismo tada naše tuge podnosili s većim povjerenjem nego naše radosti. Jer one su trenuci u kojima u nas ulazi nešto novo, nešto nepoznato; naši osjećaji zanimaju u plahoj zatečenosti, sve se u njima povlači, nastaje tišina, a novo, što ga nitko ne poznaje, stoji usred svega toga i šuti"; u Rimbaudovim riječima nužno dereguliranje osjetila za pjesnika je "neizreciva muka i potrebna mu je sva vjera, sva nadljudska snaga, jer time postaje više od ikoga veliki bolesnik, veliki zlikovac, veliki prokletnik—i vrhovni Znalac!—Jer on dolazi do nepoznatog! Jer je više od ikoga kultivirao svoju već bogatu dušu. On dolazi do nepoznatog pa kad bi poludjevši napokon izgubio sposobnost da pronikne u svoja viđenja, on bi ih ipak

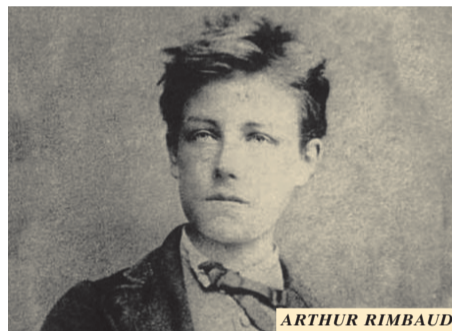
vidio!" Podzemni kontinuitet iskustva nepoznatog koji povezuje ove dvije skupine sudova—dvije ispovijedi i, istodobno, dva autoritativna upozorenja—u prvome je redu svjedočanstvo strogog i branjenog humanizma koji odolijeva vremenu, ako se pod humanizmom može—kao što mi to smatramo—legitimno misliti na genuinu epifaniju mita o čovjeku. Iznikla iz matrice tog nepoznatog jest upravo u Rimbaudovim i Rilkeovim riječima slika čovjeka, jedino što niti Rilke niti Rimbaud nisu kazali "čovjek", nego "pjesnik". Ne treba ovdje pomišljati na paradoks: oni su kazali "pjesnik", a ne "čovjek", upravo zato da održe postojanom čovjekovu zbilju pred nepoznatim iz kojeg je iznikla; ako je potrebna dugotrajna muka, ako je potrebno neprekidno strpljenje, sporo sazrijevanje kako bi, inače rascijepljena na rođenje i smrt, u jednoj jedinoj točki bila preobrazena epifanija nepoznatog, ako je to neophodno kako bi pjesnik bio pjesnikom, to prije svega znači da čovjek—čovjek, budući pjesnik—stoji pred nepoznatim i ne nalazi se vječno u njegovoj matrici. Kao što smo već kazali, to je mit o čovjeku: onaj koji izniče iz nepoznatog poput svih mitskih epifanija, ali istoga se trena uzdiže nasuprot njemu. To je antropofanija koja sadrži u sebi epifanije svakog mita i kraljuje nad njima dok se zajedno s njima širi.

Da su Rimbaud i Rilke kazali "čovjek" umjesto "pjesnik"—da su, dakle, isključili dugotrajno trpljenje i sazrijevanje (a po vlastitoj unutarnjoj nužnosti i sazrijevanje je produženo dereguliranje osjetila)—oni bi bili smjestili čovjeka odviše opasno pokraj nepoznatog: posve otvorenog nepoznatom, tako da rođenje gotovo i nije iskrcavanje na nekom žalu, nego tek trenutačno pomaljanje valova na površini. Priznati postojanje toga žala, kazati štoviše da je ostankom na njemu moguće sazrijevati prema trenutku kada će sam taj žal postati otvorenim prostorom—čak i prema nepoznatom—ne znači, riječima nešto manje postojanog humanizma, "vjerovati u čovjeka", nego kontemplirati i iskušavati mit o čovjeku.

Uostalom, ima u Rilkeovim pismima Kappusu izvjesnosti oko prepoznavanja u antropofaniji neophodnog precedensa teofanije: dugotrajno sazrijevanje svakog pjesnika tek je tren u kozmičkom sazrijevanju iz koje će jednog nadolazećeg dana biti rođen Bog, ali trena koji već obuhvaća u sebi shemu kozmičkog zbivanja pa stoga potvrđuje konsenzus između čovjeka i kozmosa koji mitu o čovjeku daje formu, jest sama forma mitske antropofanije. Nije daleko od toga Rimbaudovo proročanstvo u pismu o "vidovitom", najava da će pjesnik postati "množitelj napretka" kada će "odrediti količinu nepoznatog što se u njegovo doba budi u sveopćoj duši". U tom hodu prema epifaniji nepoznatog ili, drukčijim riječima, prema identifikaciji rođenja sa smrću u otvorenom prostoru oko zemaljskoga žala, čovjek—sve dok čovjek traje—mora biti pjesnik, točnije "mladi pjesnik", onaj koji je u hodu. Budući da nema završetka hodanju prije smrti, koja je upravo najzreliji plod onog dugotrajnog strpljenja, pjesnik je uvijek "mladi pjesnik"; u posveti *Faustu* stari je Goethe govorio

RAINER MARIA RILKE

ARTHUR RIMBAUD

budne svijesti o "dahu mladosti" koji se vraća i pjevanje čini zbiljom.

Kako se pojavljuje naspram tame, tako mit o čovjeku dubi svoj korijen u toj tami i stoji spram nje kao rođenje spram sati što prethode dolasku na svijet: za Rilkea spram iskustva spola. Ono što bi se moglo pokazati kao velika Rilkeova kriza—nezaliječena niti *Elegijama*—to jest misteriozno seksualno iskustvo koje će ga navoditi da izjavljuje: "Ljubav prije svega ne znači nestati, predati se u sjedinjenju s nekim drugim (jer što bi zapravo značilo sjedinjavanje nečeg neobjašnjenog, nedovršenog, još nesrednoga?), to je uzvišen poticaj za pojedinca da sazrije, da u sebi samom postane nešto, da postane svijet, da postane svijetom za sebe zbog nekoga drugoga, to je velika, neskromna zadaća koja mu je zadana, nešto što ga čini odabranim i pozvanim za uzvišenost", možda je sudbonosna konzekvencija njegova humanizma. Ona, drugim riječima, proizlazi iz njegova nastojanja da spasi čovjeka od zida nepoznatog koji teži upiti njegovu sliku; jer čovjek, razumljen kao forma mita za koji smo kazali da je "mit o čovjeku", jest jedan i sam spram kozmosa, unutar kozmosa, utoliko što njegova sama pojava jest konsenzus između njegove zbilje i one kozmosa pa stoga jest temelj, zrcalo, načelo teofanije; u ovom smislu čovjek, *der Mensch*, jest jedan jer jedan bit će Bog.

Ovdje leži genuina priroda usamljenosti koju u pismima Kappusu Rilke ne prestaje spominjati kako bi "mladi pjesnik" imao nužnu popudbinu spoznaje i koja je obilježila zgrade i nezgrade njegove istodobno javne i tajne egzistencije. Ako u pismima Rilke potvrđuje da ljubiti jest najintimnija usamljenost jer mora s većom revnošću obvezati na vlastitu usamljenost, na vrhuncu *Devinskih elegija*, u završnim stihovima desete elegije, "mladi mrtvac" napušta ženskog vodiča (tužaljku) i zapućuje se sam "u brda praboli". Ovdje se, uostalom, također dovršava zaključna identifikacija osobne sudbine i čovjekove sudbine, povezivanje "osobne smrti" (koju je Rilke uvijek štovao) s čovjekovom smrću, tj. smrti onog čovjeka jedinog i samog iz čije će se epifanije jednoga dana roditi teofanija. "Mladi pjesnik"

Neprolazna mladost "mladog pjesnika" sastoji se esencijalno u njegovu zadržavanju uz čas rođenja, tijekom kojeg je prispio na jedini žal na kojem mu je dopušteno sazrijevati prema smrti, dopušteno da smjesta ne padne ponovno u nepoznato

postaje "mladi mrtvac". No na vrhuncu svoje usamljenosti, u trenutku kada s najvećom pribranosti okreće svoj pogled prema sebi, "mladi pjesnik" zahvaća u tim dubinama ne samo otkućaje vlastita bila, vlastito "najintimnije zbivanje", nego također i dozivanje "sestara burne tuge", kako je pisao Trakl, onih "napuštenih" koje poput njega iskušavaju ljubav kao najisključiviju usamljenost. To će biti rečeno u prvim *Elegijama*, mnogo godina nakon pisma Kappusu; pa ipak, sudbina "napuštenih" već je zaključena u očima onoga koji prisustvuje antropofaniji te imenuje "mladog pjesnika". Jedan i sam jest čovjek jer jedan bit će Bog te zato jer takva forma duboka je zbilja njegova opstojanja naspram nepoznatog. Tko poriče ili zanemaruje takvu usamljenost, tko vjeruje da ljubiti jest različito od biti uglavnom sam, pripada "svijetu ne u potpunosti zrele i čiste spolnosti, nedovoljno ljudskoj, nego samo muškoj". Nije slučajno to što u *Requiem für eine Freundin* [*Rekvijem za jednu prijateljicu*] žena koja je odabrala voljeti bez samoće jest ona koja je ostala bez svoje osobne smrti pa se stoga udaljila od čovjeka jedinog i samog te od konsenzusa s kozmosom iz kojeg on crpi pojavljivanje u vlastitoj mitskoj epifaniji.

Zapravo, neprolazna mladost "mladog pjesnika" sastoji se esencijalno u njegovu zadržavanju uz čas rođenja, tijekom kojeg je prispio na jedini žal na kojem mu je dopušteno sazrijevati prema smrti, dopušteno da smjesta ne padne ponovno u nepoznato. U *Devinskim elegijama* čovjek je stoga uvijek "adolescent". Uvijek on konfigurira svoju pojavu u epifaniji mita o čovjeku te se stoga neprestano zadržava u blizini trenutka rođenja—koji upravo jest trenutak antropofanije. Onkraj rođenja, uostalom, otvara se tmina s kojom su "mladi pjesnik", "adolescent" i "mladi mrtvac" u nekoj misterioznoj prisnosti (...). "Sve mora dozrijeti i tek se tada može roditi", kaže Rilke Kappusu; onaj koji sazrijeva, ili štoviše *jedino* onaj koji sazrijeva, jest mlad jer mladost je podudarnost s prvim trenom antropofanije, onim koji u svojoj najintimnijoj tajni već o sebi jest sazrijevanja i rađanje, ako se misli na teofaniju koja će iz njega uslijediti. ■

Kad bih ja bio Clyde ukrao bih pušku i ubio svoju loše odjevenu refleksiju.

Zatim bih ukrao Adidas trenirku, sat i mobitel s kamerom pa snimio drugačiju sliku.

Kad bi ja bila Bonnie ukrala bih cipele i haljinu pa pozirala uz Clydea.

Sliku bih postavila na zaslon mobitela.

Onda bi ukrali auto, opljačkali kladionicu i otišli na pizzu. Cijele bi se noći vozikalili gradom s radijom navinutim do daske. Spominjala bi se kriza, bankroti banaka i pad vrijednosti nekretnina na tržištu, no između vijesti bi svirala sjajna glazba bez ikakve veze s katastrofom.

Znali bi svaku pjesmu.

Bonnie bi se šminkala u retrovizoru i držala ruku na Clydeovom koljenu.

„Jesam li lijepa?“

Clyde bi našao mrtačno parkiralište i spustio sjedišta.

„Prekrasna.“

Bonnie bi otkopčala grudnjak, svukla gaćice i rekla mu da joj pripazi na haljinu.

Clyde bi joj šapnuo da će joj kupiti novu.

UJUTRO ĆEMO BITI JOŠ GLADNIJI.

Više nema razloga navinuti budilicu. Svakom se može dogoditi da ujutro nema zašto ustati iz kreveta, već da samo dohvati cigarete, prigrli pepeljarnu i okrene se na drugi bok bez ikakve pomisli na doručak, kavu ili seks. Svakome se može dogoditi da provede noć zbrajajući račune, griješeci u decimalama i postocima, paleći jednu za drugom jednu za drugom jednu za drugom... To su ekonomske činjenice. Svakome se može dogoditi da postane kadrovski višak, da mu se, primjerice, udvostruči rata stambenog kredita, da ga počnu proganjati telefonom, zvoniti mu na vrata i slati mu opomene pa da prestane dizati telefonsku slušalicu, pregledavati poštu i otvarati neznanacima te se potajno počne nadati da će rak pluća stići prije od naloga za deložaciju. Svakome se može dogoditi da mu pozlije od nesolventnosti i nikotina, da mu se zavrti pred očima te da usred bijela dana ugleda kako leptiri navaljuju kroz prozore, zauzimaju njegovo mjesto na krevetu i guraju ga s vlastitog jastuka. Svakome se može dogoditi da izgubi i posao i kuću i zdravu pamet, da postane loš primjer vlastitoj djeci te da se nopće ne čudi što ih opet nema u sobi.

Više se ni neće vratiti kući. Stoje praznih džepova pred izlogom nekog shopping centra i uzdišu nad krasnim aranžmanima. U tijeku su sezonska sniženja i rasprodaje pa stržu prstima po uglancanim staklima i grabe u prazno. Stržu, grabe, pipkaju i sline umjesto da kupuju, danima, možda godinama, sve dok im Clyde. Mršte se nad svojom loše odjevenom slikom u odrazu krasnog aranžmana. Najradije bi je razbili.

To nismo mi, to je samo staklo

Ivana Sajko

To nismo mi, to je samo staklo

IVANA SAJKO, dramatičarka i dramaturginja, rođena je 1975. u Zagrebu. Diplomirala je na Akademiji dramske umjetnosti, smjer dramaturgije i magistrirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Dobitnica je nekoliko nagrada za dramsku književnost uključujući tri nagrade za dramsko djelo Marin Držić za drame: NARANČA U OBLACIMA (1998), REBRO KAO ZELENI ZIDOVI (2000.) i MISA ZA PREDIZBORNU ŠUTNJU, MRTVACA IZA ZIDA I KOPITA U GRLU (2002) Članica je uredništva FRAKCIJE, časopisa za izvedbene umjetnosti. Suosnivačica je kazališne skupine BAD co. gdje je do 2005. djelovala kao dramaturg i redatelj, da bi kasnije nastavila režirati i izvoditi vlastite drame u hibridnim izvedbenim formama eksperimentirajući s problemima odnosa dramskoga teksta i scenske izvedbe. Drame joj se izvode u kazalištu i na radiju, te su objavljene na desetak jezika. Od 2008. njena djela postaju jako dobro prihvaćena na kazališnoj sceni njemačkog govornog područja, gdje često bivaju i praižvedena. Drama ROSE IS A ROSE IS A ROSE praižvedena je na festivalu Steirischer Herbst u Grazu 2008. godine, a PRIZORI S JABUKOM u Stadttheater Bern 2009. Do sada je objavila zbirku drama SMAKNUTA LICA (Meandar 2001), dramsku trilogiju ŽENA — BOMBA (Meandar 2004), romane RIO BAR (Meandar 2006) nagrađen priznanjem Ivan Goran Kovačić za najbolje prozno djelo i POVIJEST MOJE OBITELJI OD 1941. DO 1991., I NAKON (2009.) te teorijsku knjigu PREMA LUDILU (I REVOLUCIJI): ČITANJE (Disput 2006).

ZAŠTO NAM IH NISTE UBRALI?!!!

Progutali su dječji doplatak,
 ispraznili cijelu smocnicu,
 izgrizli sve što su stigli,
 prožvakali sve što su mogli,
 nemaju nikakvu cijenu,
 ne donose nikakvu dobit,
 no i dalje prijetite kućnom budžetu.
 Deremo se glasnije od policijskih sirena,
 bučniji smo od upaljena televizora,
 no javljamo jednako neugodne vijesti:
 trebaju nam igračke, bicikl i lopta,
 trebaju nam cipele, kaput, tenisice i trenirka,
 treba nam ovo i treba nam ono,
 treba nam sve više.
 Sastavili smo listu nesnosnih želja.
 Danas nam je rođendan.
 Zaboravili ste.
 Naša su nas djeca pretrala unatoč upozorenjima
 pa im stoga kažemo da nema ništa od torte,
 nema ništa od poklona.
 Bicikli i lopte nisu za dječake veće od miša,
 kao što ni kolači nisu za djevojčice deblje od žemljica.
 Slijemo ih u krevet bez večere.

no osmijeh nam ostaje netaknut,
 trenirka neoštećena,
 haljina nepokapana.
 Prekrasni smo.
 Kao od plastike.

Bonnie bi mu uzvratila da ga voli.

Poslje bi zapalili cigarete

i brojali svjetla po korporacijskim neboderima.

Zvijezde bi bile pogašene, no nebo bi se sjajilo od posla.

Na vijestima bi pojasnili da financijske službe rade

prekovremeno

jer je vlada donjela gospodarski plan protiv recesije,

jer je, naime, došlo vrijeme da se naplate dugovi,

smanje porezne olakšice i restruktura zakon o radu,

kazne nemarni platitše i srežu neproduktivni kadrovi,

ukinu beneficije obrazovnog i zdravstvenog sustava

te se obracuna s kriminalnim elementima koji ugrožavaju

ekonomsku stabilnost i socijalnu sigurnost cijele zemlje.

Odnosilo bi se na njih.

Pukli bi od smijeha.

Clyde bi promijenio stanicu

i rekao da recesija dolazi odzgora,

zapravo bi ponovio ono što je više puta čuo,

to da se sranja uvijek kotrljaju od vrha prema dnu

pa kad se očisti svo smeće što je isplivalo na površinu,

njih će dvoje, kao i svi ostali dolje, i dalje biti u govornima.

Onda bi na radiju krenula neka zaista dobra stvar.

Zaurtali bi rečen.

Ma, jebe im se.

benim aranžmanima ili prema svim onim slučajnim prolaznicima čanja prema svom tom polomljenom staklu, prema svim tim je-najveće gužve te raspaljuje rafale kao na filmu, bez imalo suosje-presvući pa zato izvlaći onu pušku usred shopping zone, usred pomoćno pucati iz kaži-prsta. On želi postati čovjekom, on se želi i ne hoda pješke i da ga se sve to skupa ne tiče. Clyde ne želi bes-auto čine čovjeka koji to može, jer pokazuje da ne gubi vrijeme cesijom, a čini mu se da dobra trenirka, baš kao i skupi sat ili brzi On bi želi pokazati da je u stanju izaći na kraj sa sranjem, tj. re-opaliti u staklo onog izloga i ubiti svoju loše odjevenu refleksiju. Clyde ne želi biti niti dijete i upravo bi zato hito ukrasti pušku, jer, djeca kao djeca, ne žele biti poput svojih roditelja. K tome,

Pjevali bi.

Pravili bi se da ih ne vide.

Prepoznali bi svoje roditelje.

sele u parkove i grade kuće od kartonskih kutija.

pakiraju pokrivace, zlice i termosice,

A potom napuštaju svoje domove,

kao da pucaju.

i upiru prstima u leptire

psuju mu sve po spisku

Vidjeli bi ljude kako s mraznjom promatraju nebo,

zamahnju krilima i obrušavaju se na kuće poput granata.

kako leptiri izlijeću kroz osvjetljene prozore kancelarija,

I tada bi ugledali kako ekonomska kriza pada s nebodera,

ubila smisao za humor,

i zato smo u kurcu čak i kad se smiješimo.

Pravimo se da ne znamo kako završava scena,

čujemo lepet krila i zatiljkom udaramo u sjedišta,

iznenađeno rasplićemo prste i rukama štitimo odjeću,

glave nam padaju na prsa,

zatvaramo oči,

držimo dah,

.....,

odjavna špica.

Glazba ide dalje.

Ne mičemo se.

Spavamo.

Sanjamo.

Nešto skupo.

Nepoderivo.

Elastično.

ZNATE LI KAKO JE TO TEŠKO ODGLUMITI?

Palimo farove i pred sobom vidimo policiju,

blindirana kola,

pancirne košulje,

spuštene kacige,

puščane cijevi

i rupe po staklima.

Metak je samo sekunda,

točka u oku na čelu na obrazu na bradi,

Prekapaju nam džepove i vrtište od ljućnje.

Ne razumiju da novci ne rastu na stablu.

niti progresivnog rasta kreditnih anuiteta.

ni visoke inflacijske stope,

ni rupe u proračunu,

ne razumiju se u ekonomske termine poput pada BDP-a,

I naša su djeca baš kao sva ostala djeca:

Palci.

I nas bole.

boli nas briga što ih bole noge.

boli nas briga što teturaju od umora,

boli nas briga što kasne s otplatom kredita,

Boli nas briga što im je smanjena platna osnovica,

Ne možemo.

mjeseca.

Kazu da se strpimo do sutra, do sljedeće nedjelje, do sljedećeg

Naši su roditelji baš kao svi ostali roditelji: u minusu.

TREBALI BI IM OPALITI ŠAMAR, ALI SMO KREPANI.

i zbukom zatrpavamo rupe u želucu.

stružemo vilicama po zidu

grizemo tanjure,

dereemo se iz petnih zila,

Kad dodete kući na rubu smo živčanog sloma;

S nama se nitko ne želi igrati.

i krademo sendviče ostaloj djeci.

Zahvaljujem fondaciji Brandenburger Tor i Literarisches Colloquium Berlin gdje su nastale prve skice ove drame, te fondaciji KulturKontakt koji su mi omogućili da je i dovršim. Neizmjerne zahvaljujem Sandru na poduci iz ekonomije, Alenu na razgovorima i Franki na fotografiji čiji me sadržaj, u bitnom trenutku, vratio na poziciju iz koje sam htjela pisati, a koja me je boljela.

Mi smo budućnost ove zemlje,
rupa u proračunu i otežavajuća okolnost
u dugom nizu neuspješnih investicija.
Mi smo izjelice, musavci i derišta,
džeparoši, mangupi i delikventi,
kradljivci automobila,
i potencijalne ubojice.
Nemamo šanse,
al' ipak inzistiramo odrasti.
Usta su nam sve veća,
stopala sve duža
i već nam palci probijaju cipele.
Napravljeni smo od zakrpa i suhe slame,
depresivni smo poput ekonomije,
bolujemo od disleksije i kleptomanije,
bezvoljno ležimo u kutu i ponekad nešto uništimo.
Hranimo se ostacima, kopamo po smeću

*To nije pitanje, već podatak sasvim u skladu s rupom razjapljenom
na nebu ili konvencijom tišine u publici. Ne očekuje se ni odgovor
ni empatija. Djeca su ionako tek privremeno djeca i već pričaju s
andelima držeći fige ispod pokrivača, već znaju opsovati boga, kao
što već znaju razbiti prozor ili oderati mačku ili otvoriti auto bez
ključeva, kao što znaju ponoviti sve što su vidjeli ili čuli, jer upi-
jaju kao spužve i uče u hod, idu svojim putem, jasno je i kamo,
a možda je to jasno i roditeljima kad toliko puše i nad svakim ih
korakom oplakuju.*

ZASTO NAS NITKO NE VOLI?

Stišće nas pizza u crijevima
i sila nam je pišati,
al' to nije strah.
Tresu nam se koljena
i podrhtava glas,
al' ni to nije strah,
tako ide pjesma.
Primamo se za ruke,
zaplicemo prste u čvorove,
stišćemo svom snagom,
al' to opet nije strah,
nije ni ljubav,
to je samo film.
Od nekud će uskoro izletjeti i ptice.
Zaurlat ćemo iz petnih žila
i perje će prekriti parkiralište,
The end.
Iskopat će nas iz stakla,
pretražiti auto,
rastvoriti glave
i pretresti džepove.
Pronaći će arsenal oružja na zadnjem sjedištu,
istrošene potplate ugurane u mozak
i nasmiješene fotografije na mobitelu.
Pozlit će im.
Logično.
Jer naša je mladost beskonačno nasilje,
rasadnik bolesti i iskrivljenih perspektiva,
uništila nam je volju za igrom,

*koji odjednom padaju jedni preko drugih, hvataju se za pušćane
rupe po majicama i košuljama grgljajući—upomoć!!!—uvjereni
kako upravo umiru radi jednog klipana. No Clyde uopće ne cilja
u njih—on zapravo cilja u sebe i već je po deseti put propucao
čelo tom klipanu u refleksijski izloga.
Clyde ubija svoju sliku.
Mrta je.
I sad će ukrasti auto i napustiti takozvano mjesto zločina,
odjenut će se u čovjeka i upasti u kladionicu, nema pojma kako
će to izvesti, a onda će pun para otići na pizzu, popiti pivo, platiti
gotovinom i cijelu se noć s djevojkom vozikati po gradu. Bit će mu
tek pomalo žao što ga ne mogu vidjeti roditelji.
No zato Clyde i treba Bonnie. On ju treba da mu kaže kako
mu dobro stoji ta trenirka, baš kao što i Bonnie treba da joj
kaže da izgleda jebeno u toj haljini. Pa dok Clyde raspaljuje rafale
Bonnie ulijće u smrskane kadrove ubirući sve što joj dođe pod
ruku, jer sve je to prvoklasna roba najboljih etiketa, sve će im to sta-
jati kao saliveno i napokon će izgledati kao ljudi. To jest, kao lučke.
Pljačka je kao na filmu.
Haljina joj je već u torbi, cipele su joj već na stopalima.
Mekano se dočekuje na glatke potplate, svom snagom odguruje
od potpetica i probija put kroz alarme i povike.
Viču joj da stane.
Nema šanse.
Trči prema automobilu u kojem ju već čeka Clyde, prolazi
kroz razlupane izloge, preskače raznesene aranzmane, poskizava
se, pada na pod i stakla joj se zabijaju sve do kostiju. No ustaje i
trči dalje kao da joj te krhotine uopće ne škrguću u koljenima i kao
da joj krv uopće ne lipti niz listove i opet za ledima čuje kako joj*

uraju da stane ili će pucati na što se ona smije kao da je potpuno
 luda i sasvim neostjećena, kao da joj je potpuno svejedno hoće li je
 pogoditi sad ili malo kasnije, kao da je zaista riječ o filmu koji se
 teško može razumjeti bez da se uživi u njezinu ulogu.

Uopće me nije bojele,
 jer tijelo koje odraste u premalim cipelama
 i nasljeđenim haljinama
 boli više od stakla u koljenu.

Tijelo nije glava da pobjegne od sebe,
 ono nema mašte zivjeti van kože
 i skrivati se pod finim kaputima prolaznika,
 jer dobro raspoznaje razliku između
 njihova krzna i svoje sintetike.

I zato se guši u vlastitoj odjeći,
 grči u krivim konfekcijskim brojevima,
 osipava od jeftinih materijala,
 crveni radi loših krojeva
 i plaši se ogledala.

Tijelo je zrtva mode.
 Iskrivilo si je kičmu u neudobnom kalupu
 i od muke mu je izbila grba na leđima.
 No tude mu suknje i dalje lepršaju pred očima
 i tude ga potpetice neprekidno gaze po prstima
 i tude ga torbice uporno gurkaju u rebra
 pa sve teže hoda,
 sve sportije diše,
 i sve ga jače bole
 ubodi tih potpetica i udarci tih torbica

Ne mogu nas ni prodati.
 Tko bi kupio dijete s rupom u želucu?

Ustajemo iz postelje i u mraku gazimo po djeci.
 Koliko ih je! Tjeramo ih u kuhinju.
 Psjedemo im te prevelike kosti,
 te preduge noge,
 te preduboke trbuhe
 i tu prokletu pšenicu.

Skrivamo se ispod stola. Sklanjamo se iza lonaca.
 Uvlačimo se u prazne limenke šecera. Zatvaramo se u ladice.
 Roditelji ne misle ozbiljno kad zamahnu rukom,
 pojašom, konopcem, kuhacom ili štapom. Ne,
 oni ne tuku svoju djecu, oni rastičeruju leptire.

Udaramo ih gdje stignemo,
 lomimo im kosti i lupamo šamar,
 a onda se opet rušimo u postelju.
 Treba nam cigareta.

Pušimo u mraku i pokušavamo se koncentrirati na matematiku,
 no brojke nam iznova bježe pred očima,
 kad stignemo do kraja računa već su propale ispod nule.
 Pokušavamo shvatiti gdje smo pogriješili?
 Zašto nitko ne treba našu pšenicu?
 Zašto nitko ne voli našu djecu?

Korov je sasiječen u korijenu, pisalo bi,
 više se nemamo čega bojati,
 a rasprodaje, srećom, još uvijek traju.

Vijest bi bila ilustrirana propucanim licima naše djece
 polegnutim na plastičnu plahtu po kojoj im se razlila glava,
 bili bi slični licima Bonnie Parker i Clyde Barrowa,
 smješkali bi se unatoč tekstu,
 kao da im je sasvim svejedno,
 kao da su potpuno nevini,
 kao da su se samo igrali.

23. svibnja 1934. godine policijski odred dočekaao je Bonnie Parker
 (24) i Clydea Barrowa (25) na lokalnoj cesti u Louisiani. U posljed-
 njoj sceni filma "Bonnie & Clyde" Arthura Penna, Warren Beatty
 kao Clyde zaustavlja kola kraj puta i izlazi iz automobila. Faye
 Dunaway u ulozi Bonnie ostaje na suvozačkom sjedištu i upravo
 zagrizla krušku. Iz grmlja izlijeću ptice. The end.

Službeni iskaz opisuje nešto drugo: "Each of us six officers
 had a shotgun and an automatic rifle and pistols. We opened fire
 with automatic rifles. They were emptied before the car even got
 with us. Then we used shotguns... there was smoke coming from
 the car, and it looked like it was on fire. After shooting the shot-
 guns, we emptied the pistols at the car, which had passed us and
 ran into a ditch about 50 yards on down the road. It almost turned
 over. We kept shooting at the car even after it stopped. We weren't
 taking any chances."

Palimo cigaretu i cerimo se u mrak,
 to nam je zadnja.

*"I say this with pride
 that I once knew Clyde,
 when he was honest
 and upright and clean"*

—
ELIZABETH PARKER

Što da rade s nama?
Ne mogu nam skratiti kičme.
Ne mogu nam odrezati noge.
Ne mogu nam zašiti usnice.

da rade s njima?

Legli su u postelju, pokrili se preko glava i više nisu zaspali. Mrak se ispunio tihom skripom rececije. Nekima je kružilo u želucu. Neki su još uvijek molili. Neki su sricali žalbe upućene apstraktnim adresama. Možda su mogli činiti i nešto pametnije, ali za to nisu imali kvalifikacija. Riječi su im ionako počivale na pogrešnim prepostavkama, a ni s brojkanama nisu znali što bi. Noćima su u glavama prebivali računice, ali niti jedna nije davala pozitivnu zbroj. Djece je bilo više nego pšenice, no ostala su jednako neprofitabilna. Što

Nismo im znali objasniti zašto.

trbuha.

a naša su djeca iznenada oboljela od neizlječive rupe u predjelu preko pedeset posto obitelji palo je ispod crte siromaštva, Milijoni radnika ostali su bez posla, a potražnja roba svela se na nulu. kao i osobni prihodi, kao i korporativni profit, Industrijska proizvodnja pala je za dvije trećine, i prepolovljena zarada na usjjevima. zausstavljen izvoz sirovina pa je stagnirala svjetska trgovina, Donesene su odredbe o carinskim barijerama. Ukinut je poticaj za poljoprivredu i male poduzetnike.

POMOLIMO SE ZA BUDUĆNOST OVE ZEMLJE, SPAS NJENE DJECE I SAVJEST NJIHOVIH RODITELJA.

Sve je otišlo u kurac i ne može se izraziti drugačije. Na scenu ulaze neispavani roditelji i njihova loše raspoložena djeca. Mrmore molitvu i prilaze rubu pozornice kao ivici ponora ili ogradi mosta ili tračnicama metroa. Kao da će skočiti. Tekst koji govore je nečujan, molitva je samo melodija, ostatak joj je beskoristan. Smrt koju bi izveli također bi ostala nevidljiva i bez značaja. Tragedije su posvuda, banalne su i više im ne pripadaju.

O tome se radi.

Vrijeme se veže uz svinjska posla. Mogao bi biti 29. listopada 1929. ili 22. siječanj 2008. godine. Ekonomija se urušila poput domina. Istom mehanikom i brzinom. Nisu je mogli spasiti. Nisu se znali ni zaštititi. Prenulo ih je iz sna. Nisu se, zapravo, stigli ni popišati.

Anđele naš dragi
naš čuvaru blagi
Tebi idu hvale
što nas čuvaš male
čuvaj nas dokle živimo
da ništa ne skrivimo.

Anđele čuvaru mili,
svojom snagom nas zakrili
prema Božjem obećanju,
ti nas čuvaj noću, danju.

Na slici iz 1933. godine poziraju ispred novog modela Forda registrarskih tablica 587-956. Clyde drži Bonnie

ali zaista jebeno na tim fotografijama. Sve što takva djevojka može učiniti je da ispadne jebeno, dok okida slike kamerom na mobitelu. i vjerovati mu kad joj kaže da je prekrasna na haubi automobila, na zadnjem sjedištu, pa namjestiti svoju najbolju pozu, i popraviti šminku u retrovizoru. Može se tek jednom preobući. Nema niti vremena. niti ideja za neki bolji plan.

zaključila je da nema talenta za velike ambicije

NE KAO ONE,

ni zdrava ni lijepa ni od plastike, te došla do zaključka da nikad neće biti usporidila je perspektive kao i o smrti sa staklom u koljenima, imala je prilike porazmisliti o životu s grbom na leđima. A teško bolesna djevojka baš kao i svaki teško bolestan čovjek jer zapravo izgleda kao da je teško bolesno. ka-ta-stro-ta-lno, jer izgleda užasno, podsjeća da nikad neće biti kao one, gdje ga baš svaka krasno odjevena lutka to jest, uz izloge što ga nemilice pribijaju uz zidove,

Na kartonsku kutiju.

Na opuške.

Priznat ćemo da svatko snosi odgovornost za vlastiti bankrot, kao što, primjerice, svatko snosi krivnju za vlastitu djecu, a mi pak svojoj nismo dali nikakav mudar savjet niti im pružili pametan uzor, nismo im kupili ni poštene cipele.

OD KUD?

To nam nikad nisu oprostili.

I zato bi s pravom mogli zaobići naše kartonske kutije, ne odazivat se na imena koja smo im nadjenuli i praviti se da nas ne poznaju.

Mogli bi nabaviti pištolje, puške i streljivo, nišanići prolaznike i s mržnjom ih gađati u mobitele, a onda poubijati svoje slike po staklima tj. naše slike po staklima,

propucati izloge, demolirati dućane

i osvetit se za djetinjstvo bez cipela.

Jer sve kreće od tamo.

Od žulja na palcu.

U usporedbi s njime, materijalna bi šteta bila zanemariva.

I zato se ne bi čudili da u novinama pročitamo naslov kako je policija obračunala s disfunkcionalnim elementima društva

što siju paniku po našim ulicama i shopping centrima, priječe slobodno kolanje novca i roba i uzrokuju izvanredno stanje.

Pripaljujemo stotu cigaretu i udaramo glavom u zid, jer čovjek koji ne zna što bi s vlastitom djecom ni kud bi s vlastitim rukama može tek pripaliti cigaretu i tresnuti čelom u stol u pepeljaru u ormar u vrata porazbijati sav namještaj i na kraju se zabiti u zid. Takav čovjek udara po onom što mu je blizu, to jest, po sebi, širi karcinome po prsima i razbija si glavu, vrtjedno radi na vlastitom samoubojstvu, jer mu drugog posla niti ne daju. Ali zato profesionalno odradi normu, brzo se potroši,

TKO IH JE TAKVE ODGOJIO?

No javnost se i dalje pita što se događa s tom današnjom djecom. Zašto se historično smiju? Zašto bezrazložno pucaju? Zašto ne idu u školu? Zašto ne osnuju obitelji? Zašto se ne prijavu na burzu? Zašto ne žele doživjeti tridesetu? Oni preziru sve što je cjelovito i prekrasno, oni mrze sve što dobro funkcionira, oni uništavaju vlastitu budućnost kao da nije njihova. Oni bi, dapače, pljunuli na jednu ovakvu recenicu.

Sve joj dobro stoji. No javnost se i dalje pita što se događa s tom današnjom naručju. Naslonila mu je obraz na sljepoočnicu i obavila mu nuke oko vrata. Cipelice joj ne dotiču tlo. Smiješe se i gledaju u objektiv. To je prva slika. Na drugoj Bonnie pozira sama. Zadržala je nogu na branik automobila, oslonila lakat na veliki kromirani far, a u ruci drži cigaretu. Na trećoj drži pištolj. Na četvrtoj pušku.

TEK TAKO,

jer nismo znali zaradit,
nismo uspjeli ni ukrast,
a takvima ni bog neće pomoći.
Bankarski nam službenik već stoji na pragu,
bravar rastavlja kvaku
i policija već pretražuje sobe.
Nanjušit će nas.
Usmjeriti će nam lampe ravno u zjenice
i za repove nas izvući iz rupe.
Upozorit će nas da se više ne možemo sakriti,
da se više nemamo prava žaliti,
da više nemamo što razbiti,
jer od danas jednostavno ništa ne posjedujemo.
A zatim će nam popisati imovinu,
odnjeti televizor, frižider i perilicu,
zapečatiti sve prozore i rastaviti nam postelju.
Reći će nam da u njoj ionako ništa korisno nismo napravili,
osim što smo krivo računali,
naivno se množili
i izbušili plahte čikovima.
Složit ćemo se.
Cijuknut ćemo.
I na sve četiri ispuzati iz kuće.
A onda ćemo dovršiti onu sto i prvu,
popušit ćemo je skupa s filterom,
duboko izdahnuti,
potpuno se ispuhati
i svesti na minimum.

Napunila nam je i usi i usta i džepove,
uspala nam se ispod košulja i zabila među zube,
krckali smo je i žvakali,
mljeli smo je u brašno,
no bila je gorka i puna blata,
više se nije dala progutati.
Više nas nije mogla nahraniti.
Ustali smo i bijesno pljunuli na njivu,
a Bog je u taj čas provirio kroz rupu.
Lice mu je bilo u mraku.
"Što da radimo?"; pitali smo.
"Pomolite se."
Zaprijetili smo mu šakom.
Nismo mislili ozbiljno.
Bilo je u afektu.
No nije mu promaklo.
Uslijedio je gromoglasan tresak
kao da se ruši zgrada ili sudaraju zvona,
začuili smo lepet krila sličan lomljavi,
a onda se slegnula prašina.
To je bilo to.
Pala je burza
i leptir je napokon sletio na tlo.
A zatim je krenulo ostalo.
Devalvirala je valuta i bankrotirale su banke.

TKO ĆE SAD TO POKUPITI?!

Bože!, zavapili smo:
prosula nam se preko glava i raspalala po zemlji kao poplava.

Osobito pak nas brani,
da nam dušu grijeh ne rani.

AMEN.

Učili su nas da je Bog pravedan,
da sve vidi i sve zna te da na kraju razdjeljuje po zasluži.
Rekli su nam da ćemo i mi dobiti komadić koji nam pripada.

No lijepo smo ih upozorili da pred nas često stavlja zadatke
koje nismo u stanju riješiti.
Al' to je zato jer iskušava našu fizičku izdržljivost i moralne
principe.
Moramo mu oprostiti.

Objasnili su nam da zakoni utemeljeni na slobodnom tržištu
čine isto
pa život nije drugo doli veliko iskušenje puno gadnih preokreta
i nepredvidivih katastrofa.
No srećom, dodali su, kratko traje.
Raj je negdje drugdje i zato trebamo moliti.

Zakleli smo se da nismo ironični.

Govorili su nam da se dobro dijete mora svesti na minimum.
Mora se sklupčati na veličinu zemlje i sakriti u mišju rupu.
Mora naučiti primati udarce te namjestiti obraz i na drugu
stranu.
I bog je imao čavle u dlanovima, koplje u rebrima i križ na leđima.

sagori u roku
i mjesto na traci prepusti drugom,
a potom ode kući i napravi svinjac,
tuče se s predmetima i davi ih golim rukama,
pa pljuje na te iste šake i urla na ogledala,
jebe im mater, drzavu i boga,
ružno ga je za čut.
No u pravilu je sasvim bezopasan.
Nakon par minuta posuše mu se usta,
ponestane mu pljuvačke,
probode ga u prsima,
zgrtbi se i jaukne,
izgubi dah u pola recenice,
pa drugu polovicu proguta,
zakasije zahropče ispljune
i pripali.
Siromašan je čovjek u stanju utješiti se porocima,
kao što je u stanju nahraniti se mrvicama,
nezahtijevan je poput miša;
naviknut je na konzerve i otporan na otrove,
neosjetljiv je na hladnoću, kostobolju i migrene,
imun je na loše vijesti i opomene u sandučiću
i zato ga ne treba štedjeti.
Miševa ima na bacanje.
Stiglo mu je riješenje o otkazu.
Na vrata su mu priljepili nalog za deložaciju.
No on je samo zasimio, zakasijao i zapalio,
te rasturio glavu prije no što je u cijelosti iščitao sitna slova
pravnih paragrafa

Vrijedno smo je poznavali,
a onda se naglo promijenila atmosfera,
pao je barometar
i preko oblaka je preletila titanska sjena.
Kad je zamahnula krilima
tlačni nas je udarac bacio na tlo.
Nebo se strmoglavilo prema horizontu
i raspalo u tisuće komada.
Iznad glava nam se rastvorila rupetina.
Što se događa?!!!
Digla se oluja pa pijesak pa traktori.
Od straha smo zagrihli zemlju,
šakama se primili za njuvu
i čekali na pomoć odozgora.
Bože, zar nisi obećao?
Bože...?!
Ali ništa.
Nebo je zjapilo potpuno prazno.
Činilo se da gore nema ničeg osim prašine.
Satima smo ležali ukopani u tlu,
i panično razmišljali o kreditima.
Vjetar nam je kidao crijepove s kuća,
razbacivao strojeve,
i tresao zidovima silosa.
Čuli smo ih kako zavijaju,
pa kako cvili,
pa kako krckaju...
... a onda su popustili.
Pšenica se u velikom kovtlaču dignula u zrak,

Nije se žalio.

Ponavljali smo im da su udarci, šamari i čvrge osnove kućnog odgoja,
jer samo batina može od djeteta napraviti miša,
samo batina miče gluposti iz glave,
smanjuje apetit, mekša kosti
i prorijeduje zube.
Normalno da boli.

REDOVITO SU NAS TUKLI, ALI NIJE POMOGLO.

Naša su djeca poput pšenice koju smo naivno zasadili.
Vjerovali smo u ekonomsku stabilnost, rast potražnje na tržištu
i državni poticaj za otkup osnovnih sirovina.
Savjetovali su nas da trebamo ulagati u proizvodnju
jer tehnologija štedi vrijeme i udvostručuje zaradu.
Dignuli smo kredite i kupili moderne strojeve.
Molili smo Boga da nam omogući dobre meteorološke uvjete,
pošalje kišu i osigura izdašnu ljetinu.
Obećao je.
I pšenica je zaista niknula poput djece.
Kleknuli smo i rekli: "Hvala ti."
"Nema na čemu", odgovorio je.
"Negdje će leptir zamahnuti krilima
i u suzama ćete se vratiti s njive."
Prekrižili smo se.
Nismo odmah shvatili.

gdje je, primjerice, moglo pisati da ima deset dana da uloži žalbu.

Ali siromašan je čovjek glup i ne misli na vlastito dobro,
on je budala, tako mu govore,
a on pak ponavlja sve što mu kažu,
i zato bi mu trebalo zahvaliti,
jer svojom tupošću održava socijalni mir,
svojim poštenjem lomi štrajkove,
svojom depresijom potiče proizvodnju,
ulaže u duhansku industriju svojim nezdravim navikama,
i pri tom ne traži nikakva prava i beneficije.
Guta psovke umjesto da se nahrani,
puši umjesto da se naspava,
crkava za opću dobit,
besplatno.
Kreten.
Ne može si pomoći.
Opet mora zapaliti.

STO I PRVA.

Pa da ponovimo:
mi smo kreteni i miševi
i neizdržljivo smrdimo na palež.
Zavukli smo se u rupu pod krevetom,
čekamo da nam isključe struju,
iskopčaju telefon i provale kroz vrata,
pa nas obavijeste da smo ostali bez kuće,
na isti način kao što smo ostali bez posla,

“BITKA” OKO CREUZEROVE SYMBOLIK. BIPARTICIJA “ZNANOSTI O MITOLOGIJI”

Ulomak iz knjige *Mit*, 1973.

FURIO JESI

Creuzerovo je djelo pobudilo pravu “bitku” oko sebe. Filolozi poput Vossa i Lobecka, vrlo malo spremni prihvatiti da istraživanje klasične starine treba proizlaziti iz percepcije “zraka koje stižu iz dubina bića i mišljenja”, gotovo su smjesta osporili filologijsku točnost i mogućnost dokumentiranja Creuzerovih tvrdnji. Ista je sudbina pedeset godina kasnije dopala Bachofena—s tom razlikom što je odbacivanje Bachofenova djela bilo aktualizirano općenito oružjem prešućivanja: Bachofen, koji nije po struci bio filolog, već zbog toga razloga nije bio “satisfaktionfähig”, a to je izraz viteškog kodeksa koji je proglašavao “nesposobnima za pružiti zadovoljštinu” one koji su zbog izvanbračna rođenja ili neke druge ljage bili nedostojni. Bilo je, pored toga, već tada uvriježeno, običaj je preživljavao stoljećima, pogoditi protivnika u znanstvenoj raspravi tako da se na njega upućuje tek aluzijama, bez spominjanja njegova imena: autentična *damnatio memoriae*. U *Dijalektici prosvjetiteljstva* Horkheimer i Adorno podsjetit će na Wilamowitza “u prešutnoj polemici s Bachofenom, kojeg ismijava kao neku modu a da ga nikada ne citira”. No upravo je neprijateljski stav spram Bachofena refleks najdubljih motivacija koje su bile na djelu već u prvoj fazi “Kampf um Creuzers Symbolik”. Kriza odnosa prema “Antičkom”, biparticipija pristupnih puteva mitologiji (onog povijesne metode i onog “zagrabiti i piti čistu vodu s izvora”; onog povijesne znanosti o mitologiji i onog koji osporava znanstvenost pristupu koji nije u harmoničnu odnosu s Rilkeovim riječima: “Tko se izljevaju poput izvora spoznajom je spoznat” [R. M. Rilke,

Soneti Orfeju, 1922., II, 12, citirano u C. G. Jung i K. Kerényi, *Uvod u znanost o mitologiji*) može biti razumljena jedino ako se u suočavanju sa zgodama “znanosti o mitu” ne ograničavamo na čisto formalne termine, na apstraktne sukobe među filozofima, nego tako da se te zgrade konfiguriraju unutar globalnog okvira kulture i društva koji djeluju u njima i oko njih. U tom globalnom okviru Creuzer i Bachofen neposredno su stavljeni u neku optiku koja je morala biti dvosmišljena u očima onih koji su od prosvjetiteljstva odabrali jedino njegovo “svijetlo lice” i sveli potom tu svjetlost na “filologijsku objektivnost”. Kako Creuzer tako i Bachofen okretali su se međutim prema “dubinama bića i mišljenja”, prema području ostalom u tami koje se nadavalo poput opasnosti, poput nekog teritorija s riskantnim živim pijeskom ili močvarama koje nasuprot prosvjetiteljskih izvjesnosti iskazuju fantazme. A ta je opasnost bila osobito velika jer je sama esencija prosvjetiteljske misli implicirala preciznu dijalektiku svjetlosti i tame koja je često tekla u smjeru egzorcizma tame, u svjetlost intendiranu kao “suprotnosti tame” umjesto u uvjerenje—augustinovsko!—o “tami” kao “odsutnosti svjetlosti”. Creuzerova je krivnja bila u tome što je “znanosti” o simbolu i o mitu—dakle filologiji—pripisao karakteristike “znanosti” u smislu povijesti. Još je veću krivnju počinio u tome smjeru Bachofen koji je proglasio grobni temelj vlasništva (jezgra vlasništva je zemljišno vlasništvo, jezgra zemljišnog vlasništva jest grobnica) i postavio pred proučavatelja mitologije rusooovski zahtjev odgovornosti za egzegezu karakteristika “primitivnih” društava *pa stoga svih*

JOHAN JAKOB BACHOFEN

ljudskih društava, i to zahvaljujući ekvivalenciji “primitivno” = “primordijalno”, dakle “utemeljujuće”, dakle neprolazan temelj.

“Kampf um Creuzers Symbolik” u svojoj prvoj fazi, krojcerovskoj, i u svojoj drugoj fazi, bachofenovskoj, označava točku u kojoj je kriza znanstvene spoznaje mitologije postavila proučavatelje pred dvije mogućnosti. Prevladati krizu značilo je jedino to da treba mitologiji pripisati neku unutarnju vrijednost, neku unutarnju objektivnost, vjerodostojnost, nužnost. No to se moglo učiniti na dva načina: pripisati mitologiji objektivnost, vjerodostojnost i nužnost, ali istodobno implicitno ograničiti takvu atribuciju i dopustiti da mitologija može biti objektivna, istinita i nužna za one *drukčije*, za “stare” (*drukčije*, premda uzorne po učenju, ljudskom iskustvu itd.) ili prepoznavanjem u

U *Dijalektici prosvjetiteljstva* Horkheimer i Adorno podsjetit će na Wilamowitza “u prešutnoj polemici s Bachofenom, kojeg ismijava kao neku modu a da ga nikada ne citira”

objektivnosti, vjerodostojnosti i nužnosti mitologije jedne konstante ljudske egzistencije, takve da vrijedi kao neprolazna sastavnica, uvijek aktualna, povijesnosti (ili esencijalne apovijesnosti) ljudskog bića. U ovom potonjem slučaju “znanost o mitu” postajala je “znanost” u smislu povijesti ili “znanost” o esenciji povijesti. Tek potom došlo se do toga da se ta “znanost o mitu” konfigurira kao znanost o funkcioniranju jednog organa ljudskog bića, tuda povijesti (ili blisko povezana uz povijest) kao što to može biti znanost o funkcioniranju jetre, srca ili pluća.

Biparticipija “znanosti o mitu”, uostalom, može biti zahvaćena jedino fenomenologijom njezina odvijanja; jedino elementi “dvaju puteva”, zahvaćeni *in flagranti*, mogu dopustiti razumijevanje onoga što su ta “dva puta” bila i što oni jesu. ■

UZVODNO NILOM

FURIO JESI

Govoreći o tom putu prema unutrašnjosti mog pristupa mitu, moram govoriti i o Egiptu u pravom smislu riječi. Prisjetit ću se tek jednog iskustva iz 1964.

Prije negoli su započeli radovi spašavanja hrama u Abu Simbelu, ugroženog predstojećim podizanjem razine Nila, brojni su se zapadnjaci zaputili sve do nubijskih granica kako bi po posljednji put vidjeli spomenike što ih je Ramzes II. dao podignuti kao branu od afričkih “barbarstava”. Tko je tada bio poduzeo takvo putovanje sporim plovilima što su se kretali uzvodno Nilom, danima i noćima je mogao promatrati jednoličan i veličanstvan svijet pustinjskih obala na kojemu su nicalle prirodne piramide, primordijalni prototipovi grobnica u Gizi, a tijekom noći mogao je promatrati taj svijet što leži podno čudesno bistrih konstelacija koje su se već bile zrcalile u strukturi drevnih pogrebnih zdanja. Činilo mu se tada da vodama Nila putuje prema nekom udaljenom djetinjstvu, daleko drevnijem od egipatskog vremena. Usamljeni krajolik rijeke i pustinje iznova je bio prvi čovjekov čas kojemu se on vraća s ganutom zadivljenosti kao svojim

svakodnevno ignoriranim dubinama. Bilo je to isto i putovanje prema smrti, to jest prema granici destrukcije koja se podudara s časom rođenja. Kako je protjecalo putovanje rijekom, uzvodno, tako su se sve češće mogla vidjeti naselja s kućama sazdanim od blata, napuštena prije nadolazeće navale poplave, lađe s izbjeglicama kako se zapućuju prema sjeveru, prema naseljenim mjestima, ostavljajući pustima zemlje na koje se čas prvotnih vremena vraćao kao stvaran. Po dolasku u Abu Simbel, tijekom noći, četiri kolosa Ramzesa II., osvjetljena reflektorima s gradilišta, pojavila su se na ulazu pogrebnog hrama u kojem su izvori života crpili iz tijeka smrti u dubinama brda.

Abu Simbel je hram u litici. S druge strane pročelja na kojemu postrance malih vrata bdiju četiri divovska kipa oslonjena o kamene stijenke otvara se tamna udubina, ispresijecana stupovima iz kamene mase od koje se brdo napravljeno i oblikovanim u liku Ozirisa, Sunca podzemnog svijeta. Pa ipak, hram Ramzesa II. nije posmrtni hram nego svečana proslava suvrenove vojne slave, njegovih poduhvata u povijesnom vremenu koji su u tamoj utrobi brda bili trasfigurirani kao

djela mitskog junaka, ljudskog i djetinjastog poput slavni ratničkih igara iz djetinjstva.

To su, u toj prigodi, bila za modernog čovjeka naizgled svjedočanstva religije smrti. Zapravo, svjedočanstva religije moći,

brutalnije od bilo koje religije smrti, takva da su se religijom smrti koristila kako bi se izdavala za posvećenu moć. A onaj isti brod koji je uzvodno plovio Nilom prema Abu Simbelu i koji je odlično mogao pobuditi egipatske mitove plovila po vodama onoga svijeta, bio je zapravo, sa svim svojim mahagonijem i sjajnim mesingom, jedan od nekoliko preživjelih brodova koji su poslužili engleskim postrojbama lorda Kitchenera u gušenju pobune u Sudanu. Ako je bilo potrebno govoriti o mitovima, u toj je prigodi bilo mnoštvo *mitova moći* koji su se podno konstelacija gomilali oko nubijskih granica.

Sve ovo je za mene danas značenje riječi *mit*. Stroj koji služi mnogim stvarima ili barem predmnijevano tajanstveno srce, predmnijevan nepokrenut i nevidljiv motor nekog stroja koji služi mnogim stvarima, u dobru i zlu. Pamćenje je, odnos s prošlosti, portret prošlosti kod kojeg je neko minimalno odstupanje crte dovoljno da stvori neizbrisiv dojam lažnog; arheologija je, misli su što zaškripe po školskoj ploči i potom, ponekad, navedu na to da postanemo učitelji kako bismo i kod drugih potaknuli smisao za tu škripu. ■

PRAZNIK I MITOLOGIJSKI STROJ

Ulomak iz poglavlja u knjizi *Mitologijski materijali. Mit i antropologija u srednjoeuropskoj kulturi*, 1979.

FURIO JESI

“**M**it u primitivnom društvu, što znači u svojoj originalnoj živoj formi...”: kako bi opisale mitologijsku činjenicu etnologija i znanost o mitu u više su navrata pribjegle trijadi pojmova označenih trima pridjevima koji se pojavljuju u ovoj rečenici Malinowskog: *primitivno*, *originalno*, *živo*. Ta je rečenica Malinowskog već po sebi dokument učenja koje je postalo okoštalo zbog količine postulata koji su joj nužni: *primitivno*, *originalno* i *živo* u ovome su shvaćanju pojmovi postavljeni zbog nemogućnosti kretanja u dijalektičkoj artikulaciji. Za njih je *a priori* rečeno da su čvrsto povezani u jednoj točki, a to je prostor mita. Rođeno na temelju refleksije o rezultatima etnografskog promatranja, ovo učenje postulira činjenicu da u “primitivnom društvu” mit savršeno ispunjava vlastitu funkciju, dakle da je na djelu “u svojoj originalnoj živoj formi”. S namjerom da objasni funkciju mita drukčije negoli tako da jedino i jednostavno uputi na samo postojanje mita, istraživač sebe dovodi na put za koji se ne može kazati da je sve do tuda pogrešan, ali odvraća sebe od neophodne prve provjere odnosa među tima pojmovima upotrijebljenima za opisivanje mitologijske činjenice. Postaviti kao radnu hipotezu čisto ontologijsku funkciju mita vodi međutim raskidanju čvrste sveze *primitivnog*, *originalnog* i *živog* te dopušta promatranje njihove slobodne igre unutar prstena mita *ens quatenus ens*.

Vratimo se rečenici Malinowskog. Konvencionalno je možemo smatrati polazištem procesa (već na djelu u istraživanjima drugih proučavatelja) koji nudi dijalektičku pokretljivost trijade. Tri pridjeva koja označavaju pojmove trijade razbuđuju se u svojim gipkim autonomnim značenjima. *Primitivno* poprima značenje nepovratnog povijesnog tijeka i polazi od graničnog shvaćanja “kronologijski prvotnog”; *originalno* teži označiti “atemporalno utemeljujuće”; *živo*, iako se čini kako se smješta kao posredno (“vitalnost” kao esencijalna karakteristika fenomena koji su kako “prvotni u vremenu” tako i “atemporalno utemeljujući”), prispjiva do graničnog shvaćanja “genuinog danas” i stoga daje nagovještaj o mogućoj posredničkoj poziciji *originalnog*: “atemporalno utemeljujuće” kao esencijalna karakteristika fenomena koji su kako “prvotni u vremenu” tako i “genuini danas”. Takvo je posredovanje pretpostavka učenja što ga izražava Kerényi u ulomku [*Die antike Religion*, 1970.] kojeg smo citirali povodom “onog elementa neposrednosti i ganuća koji preobražava samo vrijeme u stvaralački moment”.

Originalno je ono što fungira ovdje kao posrednik između *primitivnog* i *živog*. No takvo je posredovanje omogućeno posebnim približavanjem koje je bilo učinjeno između *originalnog* i mita: približivši se na poseban način mitu, *originalno* stječe nad drugim dvama pojmovima suverenost (ekspliciranu u posredovanju) koja potječe iz refleksa pretpostavljene ontologijske funkcije mita. Zbog svojeg podrijetla takva suverenost iznova teži tome da odnose među trima pojmovima opet učini krutim: iznova potvrđuje čvrstu ontologijsku svezu u onoj točki koja je prostor mita. To isto zbiva se ako se *primitivno*, umjesto *originalnog*, na poseban način približi mitu pa stoga iz njega

stekne suverenost (prisjetimo se Lévi-Bruhla).

Situacija se međutim mijenja ukoliko *živo* stekne suverenost u trijadi. I dok *primitivno* i *originalno* nisu podložni empirijskom istraživanju pa suverenost mogu steći jedino svojim naglašenim približavanjem mitu, *živo* je identifikabilno u predmetu koji znanost o mitu može proučavati i empirijski: u mitologiji, *mitologijskom stroju* u svojem funkcionirajućem prisutstvu. *Živo*, dakle, može steći suverenost (eventualno izrazivu u posredovanju) nad *primitivnim* i *originalnim*, i to bez potrebe da se toliko približi mitu da bi trpio okoštavajući ontologijski utjecaj, nego tek postavivši se autonomno kao mitologijski stroj nasuprot mita.

Živo može postati suverenim elementom nad *primitivnim* i *originalnim* te, kao mitologijski stroj, obuhvatiti ih u sebi. Unutar njega, *primitivno* i *originalno* ostaju u međusobnoj dijalektičkoj tenziji stoga što ih stijenke *živoga*, stijenke mitologijskog stroja, drže zaštićene od okoštavajućeg utjecaja mita. Svojim rubovima *živo* ocrta granice te tenzije: dalje od njih ona ne može prodrijeti; unutar njih tenzija je nužan vitalan ritam. *Živo* ostaje čista mehaničnost, automatizam, ako se u funkcioniranju mitologijskog stroja ne identificira tenzija između “prvotnog u vremenu” i “atemporalno utemeljujućeg”. No u ovoj se situaciji otkriva da *živo*, postavši suverenom u trijadi, odguruje *primitivno* i *originalno* prema mitu, toliko da ih spregne s njime. Na sceni ostaju još samo mitologijski stroj (*živo*) i mit (*primitivno*, *originalno*): na jednoj strani “vitalan” funkcionirajući mitologijski stroj, na drugoj predmet mitologijske gladi koju svojim funkcioniranjem zadovoljava mitologijski stroj. Mitologijski stroj ne proizvodi mitove, dakle ne zadovoljava gladnoga mitovima pružajući mu ono što svojim odsustvom pobuđuje glad. Međutim, mitologijski stroj nudi gladnome mitova svoj proizvod, mitologije, koji djelomice primiruje glad. Egzistencija mitologijskog stroja empirijski je provjerljiva, ali to isto ne može se kazati za mit; i dok je glad za mitovima (Th. Ziolkowski) empirijski provjerljiva, nije moguće imati nikakvu empirijsku izvjesnost o postojanju predmeta takve gladi; i dok su mitologije empirijski provjerljive kao proizvodi mitologijskog stroja, postojanje mita izuzima se svakoj provjeri. Mitologijski stroj je uređaj koji svojim funkcionirajućim prisustvom, “vitalnim”, primiruje glad za mitovima, a da ih nikada u cijelosti ne zadovolji. Njegovo funkcioniranje neprekidno upućuje na mitsku hranu, ali ona ipak ostaje nedostupna i namjesto nje stroj nudi mitologijsku hranu. Njegovo funkcioniranje stoga na koncu neprekidno upućuje i na sâm stroj, na njegovo funkcionirajuće prisustvo pa se tako privremeno i djelomično zadovoljenje gladi sastoji u postavljanju stroja između gladnoga i hrane za kojom on čezne. Sâm stroj, u mjeri u kojoj jest jestiv, postaje hranom; time gladnome ne uspijeva niti okrnuti drugu hranu čija je odsutnost pobudila u njemu glad. U trenutku, kontinuirano ponavljano, dok se gladni hrani strojem, stroj se afirmira kao koincidencija automatizma i organske vitalnosti. Glede onoga što, možda, dopušta funkcioniranje stroja (pa ga dakle, ako jest, čini neautomatskim), ono se, ako doista jest, nalazi toliko skriveno unutar stroja,

kao tenzija između *primitivnog* i *originalnog*, da mu jedaoći vanjskih stijenki koje stroj nudi ne zamjećuju niti najudaljenije pulsiranje. Nikakav pogled ne dopušta prodor unutar stijenki mitologijskog stroja. Može se samo vjerovati ili ne vjerovati stroju kada on, zbog same činjenice što funkcionira, upućuje na mit kao ono čega nema jer je odviše *primitivno* i *originalno* da bi u svojem postojanju niknulo. Ako se vjeruje stroju, može se ići dalje od onoga što stroj kaže i predmnijevati da se “mit kojeg nema” nalazi upravo u unutrašnjosti samoga stroja i jest ono što ga navodi da funkcionira: unutar stroja, u tome slučaju, nalazila bi se neka vrsta Hada onoga što je u stanju predegzistencije. (...)

Što je mitologijski stroj? Nazivamo ga strojem jer jest nešto što funkcionira i, prema empirijskom istraživanju, izgleda kao nešto što funkcionira automatski. Što se tiče vrste funkcioniranja koje mu je svojstveno i funkcije koju obavlja, moramo se za sada ograničiti na dvije skupine podataka. S jedne strane, može se zapaziti da mitologijski stroj jest ono što, funkcionirajući, proizvodi mitologije: pripovijesti o “bogovima, božanskim bićima, junacima i silascima u Had”. S druge strane, proizlazi da mitologijski stroj jest ono što, funkcionirajući, djelomično primiruje glad za mitom *ens quatenus ens*. Svojim funkcionirajućim prisustvom stroj dovodi u sumnju ovo ontologijsko određenje mita, smještajući mit u predegzistenciju i proizvodi mitologije koje isto tako nisu ni *entes quatenus entes*, nego *entes* utoliko što ih stroj proizvodi.

Kakvi su odnosi između mitologijskog stroja i onih ljudi koji bi s najvećim pravom mogli za sebe tražiti kvalifikaciju mitologijskih strojeva, tj. mitologa? Pokušaj odgovora na ovo pitanje nužno potrebuje proučavanje podrijetla mitologijske činjenice. Mitologija je činjenica određeni odsječak vremena i određeni prostor funkcioniranja mitologijskog stroja i upliće određeni broj ljudi: oni koji pripovijedaju mitologije, oni koji ih slušaju, oni koji identificiraju modele ponašanja. Nalaze li se oni unutar stroja ili izvan njega? Ili su oni sami stroj? Jesu li oni sami stroj i služe li se oni samima sobom kao dijelovima stroja koji proizvodi mitologije? Ili su kao dijelovi stroja okupljeni nekom organizacijskom normom koja navodi na vlastitu aktualizaciju, neovisno od njihove volje? Nije moguće suočiti se s ovim problemima, a da se prethodno ne istraži, kao što to ovdje kanimo učiniti, podrijetlo mitologijske činjenice, podrijetlo neke određene mitologijske činjenice. Prema onome što do sada proizlazi iz ovog istraživanja, ono što jest podložno istraživanju nije esencija podrijetla, nego odnos mitologijske činjenice i njezina podrijetla; upućujemo dakle jedino na ovaj tip istraživanja kada ovdje govorimo o istraživanju podrijetla mitologijske činjenice. Takvo proučavanje znači studij funkcioniranja mitologijskog stroja, zahvaćanje mitologijske činjenice na djelu, *in flagranti*, jer stroj je svojim funkcionirajućim prisustvom konstantno upućivanje na tenziju između predegzistentnog i egzistentnog kao proizvoda stroja, između mita i mitologije, a takva neprolazno nerješiva tenzija tvori aktualnost, flagrantnost mitologijske činjenice. Mitologijski je stroj samoutemeljujuć: postavlja svoje podrijetlo *izvan sebe* i ono

je njegova najudaljenija unutarnost, njegovo srce predegzistentnog, u trenutku kada sebe stavlja u pogon. Ovo je presuponiranje podrijetla (upućivanje na mit) totalizirajuće: obuhvaća sve trenutke i sve prostore funkcioniranja stroja jer je *izvanjskost* u koju stroj postavlja svoje podrijetlo njegovo središte. Svaka je mitologijska činjenica stoga sama pretpostavljanje vlastitog podrijetla, a jednako tako i podrijetlo stroja. Postoje djela, mitologijske činjenice, poput Hesiodove *Teogonije*, u kojima se takvo pretpostavljanje identificira u najvećoj mjeri s konstitutivnim, organizativnim modalitetima samoga djela. U drugim je djelima pretpostavljanje aktualizirano u negativnoj formi, kao kritika mita, i u autorovim intencijama (mislimo u prvome redu na Euripida) može fungirati kao pročišćavanje mitologijskog djelovanja, svodivo na ortodoksnu negativnu teologiju. U trećim pretpostavljanje podrijetla u nedovoljnoj mjeri uključuje svjesnu volju stvaraoca-organizatora. Potonje su najkorisnije za zahvaćanje djelatne tenzije između mitologije i mita, dakle mitologije na djelu, mitologijskog stroja u svojem funkcionirajućem prisutstvu. Ona je tamo, zapravo, tenzija u čistome stanju, takva da je autori, u pokušajima održavanja koji idu od posredovanja do nadilaženja s pomoću prekomjernosti, nisu izmijenili. Djela takve vrste obično se, ali ne i neizbježno, hrane mitologijama u stanju kasnog preživljavanja. U takvom stanju ponašanje mitologijskih formi (ponašanje proizvoda mitologijskog stroja) češće je obilježeno automatizmom koji vodi mitologa i tijesno priliježe uz automatizam funkcioniranja stroja. Zbog ovog automatizma takve forme u stanju preživljavanja, tj. razdvojene od društvenog i kulturalnog konteksta u kojem su inicijalno bile proizvedene (*inicijalno* ne treba ovdje razumjeti u smislu “apsolutno prvog trenutka”, nego u smislu “najbližeg povijesnog razdoblja njihova pojavljivanja u tijesnoj vezi s društvenim i kulturalnim situacijama”) pretpostavljaju na najjasniji mogući način svoje podrijetlo: odguruju ga od sebe jer nedostaju, kako bi ostalo s njima tijesno povezano, obveze barem parcijalnog uvjetovanja koje upravlja njihovom najbližijom genezom. Tenzija između mitologije i mita postaje stoga iznimno snažna i dominira, a da to ni ne zna, organizacijskim modalitetima mitologijske činjenice. Poveznice među mitologijskim slikama, nekoć zbijene i “objašnjene” društvenim i kulturalnim razlozima, rezultiraju sada autonomne od tih razloga i “neobjašnjive”, ali ne samo da ne prestaju postojati, nego postaju apsolutno obvezne i njihova reinterpretacija u svjetlu novih društvenih i kulturalnih uvjetovanosti pri tome ipak ne uspijeva efektivno popustiti tenziju. Što je tenzija snažnija, to je ona podložnija mikrologijskom negoli makrologijskom promatranju. Tenzija na ovom stupnju naglašenosti zapravo je posebno snažna unutar pojedinih konstitutivnih jezgra; kako autor mitologijskog djela zapaža njihovu opasnu automiju, premda nejasno, tako ih nastoji svesti na sve sitnije krhotine, ali svaka je krhotina o sebi dovršena i tenzija, umjesto da je koncentrirana samo u jednoj točki djela, s nesmanjenom se snagom nalazi raspršena po cijelome djelu u sitnim česticama konstitutivnih jezgra i svaka od njih pretpostavlja vlastito podrijetlo. ■

IZBOR IZ RECEPCIJE

NA MARGINI ČITANJA RIMBAUDOVA “PIJANOG BRODA”

Iz pogovora *Čitanju Rimbaudova*
“*Pijanog broda*”

—ANDREA CAVALLETTI

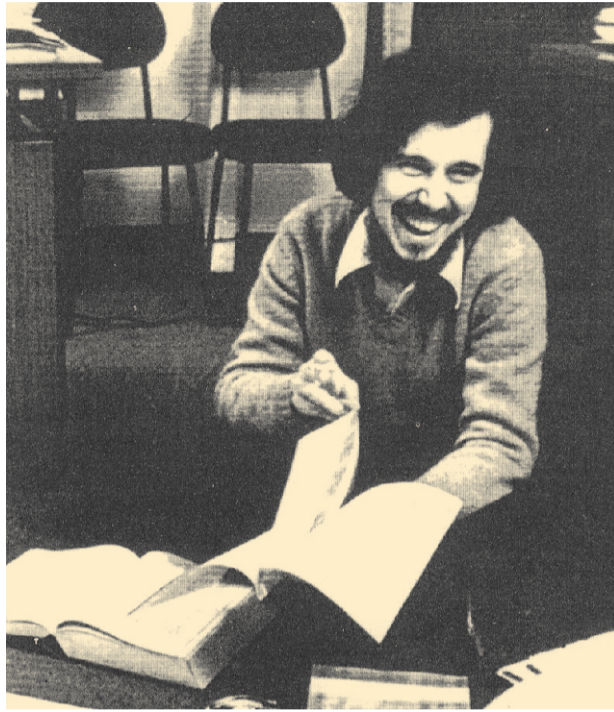
U eseju *Praznik i mitologijski stroj* Jesi će gotovo programatski napisati: “Proučavati funkcioniranje stroja ..., zahvaćati mitologijsku činjenicu na djelu, *in flagranti*, jer stroj je svojim funkcionirajućim prisutstvom trajno upućivanje na tenziju između predegzistentnog i egzistentnog kao proizvoda stroja, a takva neprolazno nerješiva tenzija tvori aktualnost, *flagrantnost* mitologijske činjenice”. Ova aktualnost na osobit se način pokazuje u određenim djelima koja u eseju o prazniku jesu ona kod kojih odnos s mitom ostaje, ali kao oslabljen i odriješen od svojeg izvornog smisla; što je u njima manje vitalne snage i neposrednog utjecaja mitskog sadržaja, to je očividnije “funkcionirajuće prisutstvo” *naprave* na koje se navezuju. Jesu li to zakašnjele produkcije? Moderne? Jesi ne navodi primjere jer ne radi se o prepoznavanju ili razvrstavanju neke određene skupine djela, nego o njihovom specifičnom načinu *prispjeca*.

Povlasticu je *Pijanog broda* možda moguće prepoznati u tom smislu. Možemo zapravo kazati da “opće mjesto” jest mit kakav opstoji u modernom dobu i da se u njemu konstitutivni odnos mitologije temelji na statusu stvari. Ali ne samo to. *Pijani brod* je djelo koje dolazi kao stvar, za koje dakle opće mjesto (ili mit) prispjeka kao odriješen od svojeg inicijalnog razloga. Možemo onda kazati da se *povlastica* sastoji u ovome: pred Rimbaudovim djelom mi se ne nalazimo *jednostavno* i *inicijalno* nasuprot općeg mjesta, nasuprot lažne alternative njegova postojanja (pa dakle još unutar stroja). Ako revolucionar negira njegovo postojanje i, istodobno, nesvjesno ga afirmira, ako pobunjenik aktualizira suspenziju koja, u nemogućnosti da prelomi korijen vremena, ostaje i sama zauzdana, evo ekstremne Rimbaudove geste: u neuspjehu pobune i dosljedno njoj, pobuna kao da je kristalizirana, učinjena neponovljivom i, u neuspjehu samome, potencirana. Nijema snaga deziluzije: možda je u tome smisao zaključnog dijela eseja, koji kao običan opis ništa ne pridodaje, a ne bi imao ni razloga, nekoj nemogućnosti. Bilo bi dakle za nas nešto što se prenosi kao *povlastica* i što je Rimbaud predao potomcima na doista *neopoziv* način. To je ono što Jesi iskazuje u pojmu *flagrantnosti*.

“Postoje umjetnička djela koja imaju povlasticu da su sazdana od općih mjesta i da ona sama postanu opće mjesto na površini umjetnikova stvaranja. U njima se vidljiv itinerer koji proishodi iz *par excellence* noviteta stvaralačke operacije *in flagranti* i prispjeka do *par excellence* ne-noviteta kipa što ga potomci podižu stvaraoču zatvara zapravo samo u jednoj točki: nekoj vrsti tamne akne na površini mramora u kojoj su se slile sve nečistoće mramorne stijene — istaknuti preostatak i referentna točka.”

To znači da za onoga tko ih umije čitati, odnosno razumijevati opće mjesto sada već odriješeno od svojeg originalnog smisla stvari, ali ipak opstojno (a da pri tome ipak ne “podigne spomenik”), u njima mitologijski stroj (ili stvaralačka operacija) ne ulazi jednostavno u funkciju, nego, prema posebnom modalitetu relacije spram *nas*, *pokazuje se* u funkciji. Ovo pokazivanje, upravo *flagrantnost*, jest *neopoziv* karakter suspenzije.

Moguće je pitati se vrijedi li sve to jedino za Jesijevo *Čitanje Rimbaudova “Pijanog broda”*, tj. samo na jezičnoj razini ili, razmatrano s Rimbaudove strane, jedino na gestualnoj razini, kao i to ne dolazi li zbog toga do pada u isprazno razdvajanje života i pisanja. Takva primjedba, međutim, iskazuje jedino urgentnost zadaće. Na što zapravo upućuje riječ *flagrantnost* ako ne upućuje na nerazlučivost jezičnog i gestualnog? U njoj, a izgleda nam da je to središnja kategorija Jesijeve misli, vrijedi gestualni status jezičnog i istodobno jezični status gestualnog. ■

O NEMOGUĆNOSTI ZA KAZATI JA. EPISTEMOLOŠKE I POETIČKE PARADIGME F. JESIJA

Ulomak iz poglavlja u
Potencija mišljenja. Eseji
i predavanja

—GIORGIO AGAMBEN

“Svatko ima svoje misterije, svoje tajne misli — govorio je Hölderlin. Misteriji pojedinog individuumu mitovi su i rituali upravo kao što su to bili mistriji pojedinih naroda.” Ovaj ponavljeni citat iz Kerényija — koji uspostavlja simetriju između individualnog i kolektivnog, između egzistencijalnog iskustva i mitogeneze — ima za Jesiju strategijsku funkciju. Za njega bi se moglo kazati nešto slično onome što je Foucault tijekom svojih zadnjih godina ponavljao o sebi, a to je da on — čak i kada izgleda da radi isključivo s mitologijskim materijalima — nikada ne prestaje baviti se subjektom, pisati svoj autobiografski roman ili svoju “mitsku autobiografiju”. No kako pisati autobiografiju ako je subjekt, u već videnom smislu, konstitutivno rascijepljen? Ako se ja — ne samo mitologovo, nego ja svakog čovjeka — ne može nikada “pojavit sebi u festinom stanju”, prekoračiti rascjep vremena i glasova kako bi zasjelo za stol svojeg praznika?

U uvodu Kerényijevih *Mitova i misterija* — dakle u ekstremnoj mimetičkoj elaboraciji odnosa prema svojem učitelju — Jesi odgovara na ova pitanja na nešto određeniji način. Podsjeća da Kerényijev autobiografski esej započinje upozorenjem: “Čovječe, ne kaži nikada ja!”. Svaki autoportret koji se “sastoji u tome da kaže ‘ja’” prema Jesiju i Kerényiju izložen je riziku — osim ako onaj tko govori nije vidjelac — da izgubi tečnost i plastičnost toga ja kojeg želi zahvatiti, njegovu “figuru” (*Uvod* u prijevod *Mitova i misterija*, Torino, Boringhieri, 1979., str. 12). Upravo stoga što za nas nije više moguće neposredno pristupiti mitogenezi, “bavljenje se znanošću o mitologiji predstavlja Kerényiju kao, za njega, jedini put prema autoportretu; jedini način da dovede sebe u odnos s kakvom figurom — Ja, fluidnom, plastičnom, bremenitom životom, u kojoj je moguće prepoznati sebe” (*ibid.*).

Jesi naziva *kompozicijom* i *manirom* tehniku ovog pisanja o sebi u rascijepljenosti i distanci u kojoj je Kerényi bio majstor. *Kompozicijom* jer uvodi u igru pluralnost glasova, subjekata i maski; *manirom* jer naglašava ne samo distancu koja nas razdvaja od slika, subjektovu nemogućnost da neposredno pristupi vlastitoj figuri, nego i opasnost da naše zahvaćanje u njoj jest apsolutno pa se preokreće u “mračnu zahvaćenost” (*Uvod*, 13). Kao što u povijesti

umjetnosti manira, naspram stila, iskazuje umjetnikovo nastojanje da originalnost dosegne jedino stereotipnim pristajanjem uz neki model — to jest pripadanjem sebi uz neku neprisvojivost — tako mitologovo ja, u nekoj vrsti “mitogenetskog kratkog spoja” (*Uvod*, 17), zahvaća ovdje jedino vlastitu zahvaćenost. ■

PREMA “DALEKOM DJETINJSTVU”. FURIO JESI NA RAZMEĐU EGIPTA, GRČKE I NJEMAČKE

Iz predgovora *Egipatskoj*
keramici i ostalim radovima o
Egiptu i Grčkoj 1956.–1973.

—GIULIO SCHIAVONI

Pitanju mogućih religijskih i mitologijskih “interferencija” između Grčke i Egipta Jesi se vraća krajem pedesetih godina i proučava njihove prve manifestacije koje se, izgleda, mogu identificirati i smjestiti u vrijeme kretske-mikenske civilizacije, takozvanu *Early Helladic*, kako je to još davne 1928. zapazio Axel W. Persson, proučavatelj kojemu Jesi iskazuje svoj “*remerciement le plus admiratif*” u jednom prethodno neobjavljenom izvješću (“*Rapports entre la Grèce préhistorique et l’Égypte*”) gdje iznosi rezultate svojih istraživanja u Grčkoj 1960. na izvorima prvih heladskih civilizacija.

Nalaze tako glas analogije između mikenskih i egipatskih “božanskih dojlja” u eseju *Izida u figuri Kore* (1961.) u kojemu s polazištem u eleuzinskom kultu torinski istraživač plodno primjenjuje na djevicu i majku Izidu s malim Horusom u naručju shemu mitologema — po svojem karakteru pogrebnog i agrarnog — što su ga Jung i Kerényi predstavili u *Prolegomeni znanstvenog studija mitologije* (1948.). U tom smislu on se također koristi rezultatima ekspedicije u organizaciji Frobeniusova instituta s Frankfurtskog sveučilišta na indonezijskom otoku Seramu gdje je bilo, u tom primitivnom ambijentu, otkriveno prisutstvo mitske figure djevojke “koja izgleda sjedinjuje u sebi prerogative Izidine i Korine”.

Poticajno se u tome eseju pokazuje širenje uvida u prividan *mitski paradoks* između djevičanstva i materinstva, karakterističan za Izidu, kao dojava “preinačenja” originalnog mitologema i iskustva *žalovanja* za istinama izgubljenim tijekom preobrazbi grčke religije od arhajskog doba do helenizma. “Smatram da je takav mitski paradoks” — napisat će Jesi tim povodom prijatelju Rexu E. Wittu, engleskom egiptologu i grecistu — “karakterizirao Izidinu sliku otkako je ona u egipatskoj religiji bila dovedena u vezu s Ozirisom i postala Horusovom majkom. (...) Izida je bila djeвица i majka kao što je to bila Kora-Demetra. Činjenica da su već u eleuzinskom kultu dvije božice bile identificirane različitim imenima opravdana je ljudskim preinačenjem čiste mitske slike u kojoj su djeвица i majka samo jedna stvar. U svemu tome vidim potvrdu mojem tumačenju (...) prema kojem je razvoj grčke religije od arhajskog doba do helenizma prije svega slijed događaja *žalovanja*; žalovanja za istinama izgubljenim i postalim nedostupnim, onkraj preinačenih slika koje su preživjele promjenu kultura i smjenjivanje stoljeća. Eleuzinski paradoks, Kora-majka, proširen Izidom djevicom i majkom, nije drugo nego rezultat traganja opterećenog brigama za onom istinom koja je postala izgubljena s opadanjem mikenske religioznosti, one istine unutar koje su djevičanstvo i materinstvo bili elementi jedinstvene i objaviteljske božanske figure žene”.

Nastavak uspoređivanja egipatske i grčke religioznosti, ponajviše upotrebom metode njegova “učitelja” Károlyja Kerényija koja je na egipatskoj građi bila stavljena na provjeru učinka, slijedi potom u tematski sličnim radovima *Izidski aspekti Helene u pitagorejskoj apologetici* (1961.) i *Pokušaj mitskog preljuba u Grčkoj i Egiptu* (1963.), objavljenima u časopisu *Aegyptus*. ■

BIBLIOGRAFIJA FURIA JESIJA

U ovoj su bibliografiji navedene samo autorove knjige, a svaka njezina konzultirana jedinica popraćena je kraćom bilješkom. U pravilu su to druga ili treća izdanja, objavljena nakon autorove smrti; svako od tih izdanja opremljeno je uredničkim predgovorom ili pogovorom, a neka od njih proširena su autorovim prethodno neobjavljenim tekstovima (podaci o njima navodeni su na kraju bilješki). U bibliografiji nisu navedeni radovi u časopisima i zbornicima (npr. *Pokušaji čitanja "granice" kod Wittgensteina, Mit, "gospodar oduvijek", Pascoli: ja i vlastiti mrtvi, O mitu i bajci, Kada me je Kerényi odvratio od Junga, Tekst kao interlinearna verzija komentara*), autori urednički tekstovi uz knjige Rilkea, Bubera, Bachofena, Kerényija, Castanede, Spenglera i Dumezila, kao ni prijevodi. Iz bogate korespondencije (uglavnom neobjavljene) navedeno je jedino ono što je dostupno u knjižskom obliku.

EGIPATSKA KERAMIKA OD SVOJH POČETAKA DO ZAVRŠETKA TINITSKOG RAZDOBLJA (1958.; 2010., ur. G. Schiavoni) Studija je rezultat istraživanja u muzejskim zbirkama u Torinu, Bruxellesu i Hildesheimu. Bogato opremljeno drugo, prošireno izdanje knjige (sveukupno 700 stranica u octavo formatu) donosi također četrdeset autorovih radova o egipatskim i grčkim starijama (1956. — 1973.), od kojih jedan dio izvještava o radovima na arheološkim nalazištima u Grčkoj i Maloj Aziji ili donosi zanimljivosti (pretežno popularizatorskog karaktera) s putovanja po Egiptu. Najraniji radovi pisani su pod utjecajem Frobeniusovih "kulturnih krugova" i Jungovih učenja (*Arhetipske sveze*, 1958.). Posebno autorovo zanimanje usmjereno je prema egipatskom "čuvaru praga" bogu-patuljku Besu i grčkoj "božanskoj djevojci" Kori.

TAJNA NJEMAČKA. MITOVI U NJEMAČKOJ KULTURI 20. STOLJEĆA (1967.)

KNJIŽEVNOST I MIT (1968.; 2002.) Zbirka eseja pisanih na tragu Kerényijeva razlikovanja genuinog i tehničanog mita (1964.) te komplementarnih Bachofenovih uvida o *Gräbersymbolik* (1859.) — "ti simboli dovršeni su u sebi i stoga ne upućuju ni na kakvu realnost koja ih transcendiraju". Manifestacije mita koje su izuzete od svojih instrumentalizacija i oslanjaju se jedino o sebe same treba u modernim vremenima, smatra autor, tražiti prije svega u pjesništvu (Rilke). U raspravi *Cesare Pavese, mit i znanost o mitu* (1964.; Pavese je uređivao u nakladničkoj kući Einaudi eklektičnu, ali važnu biblioteku djela iz povijesti religija i etnologije) autor izlaže prve obrise interesa za "religiju smrti", tj. polaganje prava na uvid u najdublje i iskustveno nedostupne tajne čovjekova postojanja; Kerényi je u pismu od 14. svibnja 1968. s indignacijom odbacio mogućnost da njegovim humanističkim nastojanjima ("mit o čovjeku") pristaje maska takve *religio mortis* i to je bio povod kraju korespondencije između dvojice mitologa.

EGZIL (1970.; pjesnička zbirka)

RILKE (1971.)

THOMAS MANN (1972.)

ŠTO JE DOISTA KAZAO ROUSSEAU? (1972.)

MITOLOGIJE OKO PROSVJETITELJSTVA (1972.)

KIERKEGAARD (1972.; 2001., ur. A. Cavalletti)

MIT (1973.; 2008., ur. G. Schiavoni) Studija o problemu supstancije mita, napisana iz perspektive povijesti nikada osamostaljene i institucionalizirane "znanosti o mitu" od Platona preko G. Vicoa i prosvjetiteljstva (Dupuis) sve do proučavatelja u 19. stoljeću (Creuzer, Bachofen) i 20. stoljeću (Cassirer, Propp, Benjamin, Eliade, Jung, Lévi-Strauss). Premda argumentacija ne ide u prilog teze o postojanju ikakve supstancije mita, ona se ipak ne predstavlja kao pobijanje suprotne teze. Izvodi o svojevrsnoj kontaminaciji *mythos-a logos-om* i njihovom konkurentskom, ali neisključujućem odnosu bit će jedno od dragocjenih uporišta za teoriju mitologijskog stroja i povezano razlikovanje mita i mitologije. (Prethodno neobjavljeni rad *Mitski prežici u nacističkom ezoterizmu*.)

BRECHT (1974.)

ŠTO JE DOISTA KAZAO PASCAL? (1974.)

NEPORECIVA ZEMLJA. ANTOLOGIJA POVJESNIKA I PROZAIKA O MITU I POVIJESTI (1974., uvod G. Dumézil)

EZOTERIZAM I MITOLOGIJSKI JEZIK. STUDIJE O R. M. RILKEU (1976.; 2002.) Ovdje se pod ezoterizmom misli na priznanje postojanja "modaliteta nespoznavanja" i sudjelovanje u čuvaju tajne od mogućih trivijalizacija pa u ezoterizmu, smatra autor, ne dolazi do pokušaja potpunog uklanjanja voljne komponente u ljudskom djelovanju i svodenja individuuma na "čisti i puki instrument" kao kod misticizma. U ovom smislu to je korekcija ranije prosudbe o Rilkeu i ekstatičnoj (autodestruktivnoj) spoznaji u njegovoj poeziji. Knjiga sadrži opsežno čitanje *Zapisaka M. L. Brigee* kao i mjestimice autobiografski obojen rad *Znanost o mitu i književna kritika* s prisjećanjima na dječjačko upoznavanje sa svijetom mitova i tajni (knjige u ostakljenim i zaključanim ormarima obiteljskog doma) te na putovanje Nilom do hrama Ramzesa II. u Abu Simbelu 1964. za vrijeme podizanja brane kod Asuana.

JEZIK STIJENA. PREMA OTKRIĆU MEGALITSKE ITALIJE (1978.)

MITOLOGIJSKI MATERIJALI. MIT I ANTROPOLOGIJA U SREDNJO-EUROPSKOJ KULTURI (1979.; 2001.) Zbirka eseja i rasprava. Pored tri rada o Kerényiju (o "tajnim mitologovim mislima", o njegovom "otočkom iskustvu" — napisan kao komemoracijski govor u Anconi na prvu godišnjicu smrti — i *višeznačnostima* "mita o čovjeku") i također tri rada o Th. Mannu (o "pedagogu i astrologu", o Valpurginoj noći iz *Čarobne gore*, o *Josipu i njegovoj braći*) donosi zanimljiv osvrt na Wittgensteinovo čitanje Frazerove *Zlatne grane* te najcjelovitiji prilog teoriji mitologijskog stroja. Odnos modernog čovjeka prema mitu nije usporediv, smatra autor, s odnosom kakav je gajio njegov predak u "sakralnosti hrane" (*Ilijada* I, 458—476), nego, u prvome redu, "mitologijske hrane" koja izgleda "vrlo primamljiva, za koju se bez oklijevanja može kazati živom, ali je mrtva i, dok je bila živa, nije imala tako ugodnu boju", ona koja, za razliku od žrtvene gozbe ("Stegana izrežu onda komade i pretilinom/ Obaviju u dva savitka..."), dolazi servirana, a njezini donosioci "pretvaraju se da su konobari ... premda su najvjerojatnije kuhari". Autorovo nastojanje

NAKIT ŠTO GA JE JESI OBLIKOVAO ZA SVOJU SUPRUGU MARTU

da preosmisli, mjestimice i radikalno, učenja svojih učitelja, time traži i svoje metodologijsko uporište: ne što mit *jest*, nego kako *funkcionira*. (Prethodno neobjavljeni uvod u knjigu i šest verzija pogovora.)

KULTURA DESNICE (1979.; 2011., ur. A. Cavalletti) Zadnja za života objavljena autorova knjiga. Sastoji se od dva duža (i potom preradena) rada objavljena u časopisu *Comunità: Kultura desnice i religija smrti* (1975.) i *Jezik ideja bez riječi* (1978.). Autorov interes zaokupljen je svojevrsnim potonulim kulturnim dobrom; "ideje bez riječi" (Spengler) jesu "ono nasljeđe naših očeva koje imamo u krvi". Razlozi takvog, pretežno marginalnog, kulturalnog položaja njihovih zagovornika traženi su ne samo u, za njih, nepovoljnim povijesnim okolnostima nakon 2. svjetskog rata, nego i bliskosti njihovih protagonista s raznolikim tajnim društvima. (Prethodno neobjavljeni tekstovi *Židovska religija pred fašizmom* i *Zli divljak. Teorija i praksa progona "drukčijeg" čovjeka* u dvije verzije te intervju s autorom *Recept: staviti prošlost u kutiju s puno velikih početnih slova*.)

ZAČARANA KUĆA (1982.; "knjiga za djecu od devet godina nadalje")

UZVODNO NILOM. MIT, BAJKA, ALEGORIJA (1983., zbornik radova, ur. F. Masini i G. Schiavoni)

POSLJEDNJA NOĆ (1987.; roman)

OPTUŽBA ZA RITUALNO UBOJSTVO. ANTISEMITSKI MITOLOGIJSKI STROJ (1992.; 2007., ur. D. Bidussa) Dvodjelni esej (izvorno u časopisu *Comunità* 1973.) koji se bavi aspektima "mitologije krvi". Prvi dio prati udjel izvještajne literature povodom tzv. afere Damask iz 1840. (ubojstvo kapucinskog misionara i jednog kršćanskog dječaka, njegovog laičkog pomoćnika) i mehanizme preokretanja mitova, drugi likom vampira i njegovih metamorfoza u njemačkoj književnosti.

ČITANJE RIMBAUDOVA "PIJANOG BRODA" (1996) Samostalno objavljen esej (izvorno u časopisu *Comunità* 1972.) u kojemu je izložena prva artikulacija teorije mitologijskog stroja. Prema svjedočanstvu E. Delahayea Rimbaud priznaje kako je *Pijani brod* bio napisan za *haut lieu*, mjesto snažne simboličke vrijednosti, ne za stanovnike rodnog Charlevillea, nego za "one iz Pariza", a tamo se "practicira vidjelaštvo,

dakle suprotnost [profanom] gledanju". Kao i u drugim (sakralnim) mjestima snažne simboličke vrijednosti, tako je i ovdje, tvrdi autor, riječ o omeđenom prostoru u kojem je povijesno vrijeme suspendirano i svaki čin vrijedi za sebe, u kojem "sve što se događa, iznimnom brzinom, izgleda da se događa zauvijek".

FURIO JESI—KÁROLY KERÉNYI: DEMON I MIT. PISMA 1964. — 1968. (1999., ur. M. Kerényi i A. Cavalletti)

FURIO JESI (1999., tematski broj časopisa *Cultura tedesca*, ur. G. Agamben i A. Cavalletti)

SPARTAKUS. SIMBOLOGIJA POBUNE (2000., ur. A. Cavalletti; knjiga objavljena posthumno, rukopis dovršen prosinca 1969.)

BACHOFEN (2005., ur. A. Cavalletti) Posthumno objavljena studija (rukopis dovršen proljeća 1973.) o bazelskom povjesničaru prava, etnologu i proučavatelju mitova, nastala na marginama talijanskog prijevoda njegova *Matrijarhata* (1861.). Donosi uvid u recepciju Bachofenovih istraživanja koja su tijekom 19. stoljeća predstavnici akademske historiografije smatrali prije ishodom zakašnjele humanističke učenosti negoli moderne znanosti i koja su bila prevrednovana prvom polovicom 20. stoljeća (Klages i Baeumler na jednoj strani, Benjamin na drugoj). Autor poklanja posebnu pozornost artikuliranju razlike mitskog i povijesnog vremena u kontekstu rasprava o simbolu i alegoriji (Creuzer, *Simbolizam i mitologija antičkih naroda*, 1810. — 1812.)

FURIO JESI. PISANJE MITA (2009., tematski broj časopisa *Nuova corrente*, ur. R. Ferrari) Prilozi zborniku osvjetljavaju izazovnu i ne uvijek posve transparentnu teoriju mitologijskog stroja i njezine lakune, "zone nespoznavanja", s naglaskom na praksi pisanja — u povijesnom vremenu stroj koji izgleda da funkcionira neumorno i bez zastoja poput onog mitologijskog najslabiji je (Jesijevom) piscem stroju. Predstavljaju uglavnom Jesijev književni rad (*Egzil, Začarana kuća, Posljednja noć*) kao i njegovo zanimanje za hasidsku pripovjednu tradiciju. Donosi također vrijedan osvrt A. Cavallettija na planiranu i nenapisanu knjigu *Prijevod i dvojnost jezika* u kojoj je Jesi, na tragu Benjamina i Humbolta, htio izložiti argumente za ideju o ekvivalentnosti prevodenja i proučavanja. (Prethodno neobjavljeni rad "Luther i prijevod svetog".)

FURIO JESI (2010., tematski broj časopisa *Riga*, ur. E. Manera i M. Belpoliti) Zbornik heterogenih priloga koji želi ponuditi uvid u Jesijevu "sposobnost sondiranja povezanosti svetog, književnosti i moći bez odricanja od radikalno prosvjetiteljske perspektive" i koristan vodič kroz recepciju. Uz zanimljivosti poput prisjećanja kolega iz uredništva časopisa *Resistenza. Giustizia e libertà* (1967-71.) i potom sa sveučilišta te popratne foto-dokumentacije, donosi teže dostupne tekstove: publicističke članake (o "političkom i duhovnom cionizmu", vijetnamskom ratu, masovnoj nepismenosti), pisma (I. Calvinu, A. Zanzottu, R. De Witu — u ovom potonjem Jesi spominje posjet 1967. bogumilskom groblju u Radimlju), enciklopedijske natuknice (o mitu i Benjaminu), pripreme za nastavu na sveučilištu u Palermu (*Bilješke o IX. i X. "Devinskoj elegiji" R. M. Rilkea*). (Prethodno neobjavljeni tekstovi *Seksualno značenje ritualne nečistoće, Arheologija i uvjetovani refleksi, Mit i nespoznavanje, O suvremenim mitovima*.) ■

TEMAT PRIREDIO
IVAN MOLEK

SALOMA ILI NEMOGUĆNOST PREKORAČENJA S ONU STRANU ZLA

UZ KRLEŽINU *Salomu* U REŽIJSKOM
ČITANJU BRANKA BREZOVCA U AVENUE
MALLU NA 25. EUROKAZU

SUZANA MARJANIĆ

Već pri prvom pogledu na androgina Johanaana (Mateo Ravlija, poznat kao finalist Super-talent Showa Nova TV) bilo je očito da Branko Brezovec u drugačijem modusu od izvornoga Krležinoga Johanaana scenski iščitava tog proroka. Naime, Krležin Johanaan figurira kao politički prorok onodobnoga jugomesijanizma, kojim Krleža, u prvim verzijama drame (onima sačuvanima u *Davnim danima*) aludira na lik i djelo Ivana Meštrovića, koji se na Venecijanskom bijenalu 1914. godine velebno predstavio jugomitotvorbenom maketom *Vidovdanskoga hrama*. Dakle, 1913., 1914. kada Krleža zapisuje prvu varijantu *Salome*, a čijim fragmentom i otvara svoje dnevničke zapise iz Prvog svjetskog rata (dnevnički zapis *Davnih dana* pod datumom 26. veljače 1914), u liku takvoga zlatoustoga političkoga proroka Krleža uljepljuje Meštrovićev mitotvorbeni jugomesijanizam. Upravo iz tog razloga posrnulom proročkom mesijanizmu Krleža oduzima govor, moć agitacije koju je demaskirao kao laž. Laž jugomitologije Krleža postavlja u afaziju; određuje ga govorom *in absentia* – Johanaan jedino izgovara svoje ime, ali *tako tiho* “te se jedva čulo. (...) Više kao uzdah”. I nakon probdjevno-tjelesne noći iza proročke astralne Istine Saloma u završnoj verziji legende konačno spoznaje njegovu duboku sjedinjenost, ukorijenjenost s pasjom Zemljom, apokaliptičnu laž bez astralne strategije: “ (...) iz njega je odmah zatim (...) progovorila gruba, primitivna seljačina: moja žena, moja djeca, moj krov, moj život, moji interesi”.

JUGOMESIJANIZAM I EUROMESIJANIZAM Dakle, prema prvotnoj Krležinoj zamisli očito je da je glumac koji je izvedbeno trebao utjeloviti Johanaana morao to proroštvo iskazati samo vlastitom političkom tjelesinom (ne, dakle, i glasom), nešto tipa Sanaderove političke tjelesine koju je Kalmeta kao vrlo dobar poslušnik nedavno cinički opisao u modusu taštine napirlitane megalomanije: “Ušao bi – on, Sanader – onako visok i napuhan u sobu. Tko mu je išta mogao reći?”. No, vratimo se na Brezovčeva Johanaana koji iz redateljstvu poznatih razloga postaje androgina figura koja jedva može i zdravo seljački hrkati kao Krležin Johanaan, kojega pri jednom takvom proročkom hrkanju Kajo po Salominoj zapovjedi i kolje, i koji (dakle, Brezovčev Johanaan) uostalom i ne ostavlja dojam nepismenoga čovjeka, “koji je naučio jednu jedinu knjigu napamet, od toga živi, uvjeren da je pojeo svu pamet velikom žlicom”. I tako Brezovčev Johanaan, koji kao da proizlazi iz figuracije simboličkih kastrata dječakih zborova, jedino

što uspijeva izgovoriti, točnije otpjevati u toj Brezovčevoj *Salomi* s pjevnim dionicama uz glazbu Marjana Nećaka, jest slog “na”, u njegovu pjevnom nizu “na-na-na”, dakle, proročku uspavanku blebetaljku androginih proroka tehnomenadžera današnjice. U tome smislu, zbog Krležina moćnog demaskiranja političkih proroka očekivala sam da će Brezovčevog proroka simbolički utjeloviti političkom tjelesinom jedan od domaćih političkih EU proroka ili proročica; dakle, umjesto Krležine kritike onodobnoga jugomesijanizma očekivala sam kritiku na neupitno prihvaćen euromesijanizam naših političara/ki kao vrlo dobrih EU plaćenika/ica.

SALOMINA ASTRALNA STRATEGIJA Pomalo i začuđuje da svoju inscenaciju Brezovec ne otvara upravo prvim dvjema vrlo moćnim rečenicama Krležine *Salome* – “Ništa! Dosadni ste kao mokri psi!”; Salominim rečenicama o stanju ničega i apsolutne dosade među političkim moćnicima, nakon čega Saloma (u vrlo jakoj izvedbi Katarine Bistović Darvaš) otvara tiradu o vlastitoj astralnoj strategiji. Naime, *Saloma* je Krležina drama, legenda u kojoj Krleža – pored toga što uspostavlja vrlo jasnu analogiju između Hrvatske i Judeje kao balkanske Judeje koju je Meštrović opasno zarazio očekivanjem Mesije – opsesivno rabi simboliku psa, i to u negativnokvalitativnim odrednicama. Nadalje, Brezovec u iščitavanju Krležine *Salome* prvu scenu tjelesno-političkoga trokuta *štrih*a i svodi je na razgovor između Kaja Antonija (isto tako u izražajnoj interpretaciji Daniela Ljuboje) i Salome. Naime, Krleža u toj uvodnoj sceni Salomu postavlja u seksualno-politički trokut između Kaja, kao političko-agresivne strategije, i prvoga Helena koji politira mit uzvišene umjetnosti po kojem umjetnost “nema nikakve druge svrhe nego da oduhovi život”, dakle, između strategije Velikoga Meštra (povijest kao rat) i esteticističke strategije Vječnoga ženskog (povijest kao estetika), pri čemu Saloma u svojoj etičkoj vertikali dakako ne odabire nijednu od tih dviju strategija kao što joj je dosadna i pesimistička strategija drugoga Helena po kojemu *život živi od krvi, život je slijepo umorstvo*. Pritom Brezovec tu rečenicu drugoga Helena o životu kao krvi pripisuje Tetrarki (Damir Šaban) koji je tijekom komada nekoliko puta izgovara, i to paluckajući krvi žednim jezikom.

Zadržimo se ukratko i na scenskom i gledališnom prostoru koju ju zamislio Brezovec stalni scenograf Tihomir Milovac, gdje su se citatno, možemo reći, ponovili kavez, pomični kontejneri iz Brezovčeve režije *Timona Atenjanina* (u *Salomi* su

svedeni na svega jedan kavez) koju smo imali prigode gledati isto tako na jednom od Eurokaza, a likovne detalje ovom je prigodom dopunio Simon Bogojević Narath. Pritom bih posebno izdvojila izniman detalj zrcala kojim se Herodijada (Suzana Brezovec; inače je Herodijada scenski odsutna iz Krležine *Salome*) poput Snjeguljčine majke neprestano *prešetava* scenom, kao žena kojoj je, a jest, jedino stalo do *teinta* (kao i do hipopotamovog sjemena koje se cijeni kao krema za *teint*), za razliku od Salome kojoj je stalo (jedino) do zvijezda, kao uostalom i Krležinom Kolumbu – *alias* Lenjinu ili možda ipak Trockom. Naime, u detalju Herodijadina zrcala ostaje zapažen posebno trenutak kada se njegova drška modificira u dršku noža za Johanaanovo klanje.

I tako publika (četrdesetak, pedesetak gledatelja/ica) smještena u tom pomičnom kavezu-kontejneru polako klizi tračnicama od jednoga izloga-mansije prema drugom Avenue Malla na “minus 2” (kod podzemne garaže), od prodavaonice čaja preko kladionice i mjenjačnice do frizeraja sa završnom scenom pogleda iza leđa gledališta usmjerenoga u Konzum, gdje osobno kao najuspjeliji format scenskoga izloga doživljam frizerski salon u kojemu Saloma, nakon što naređuje proročkovu ubojstvo, etički odustaje od astralne strategije i u političkom ludilu prepušta se filozofiji mode *teinta* vlastite majke; Saloma odlazi na frizuru, a u krilu drži stiroporni model glave s perikom nalik Johanaanovoj. Naime, Krleža – koji je svojom *Salomom*, koju je dovršio na nagovor Miroslava Belovića 1963. godine, ostvario antibiblijski i antiwildeovski komad, kao što je demonstrirao u svojim *Davnim danima* na primjerima njezinih fragmenata – odustaje od scene Salominoga plesa sa sedam velova kao što naravno odustaje i od wildeovske nekrofiljske, vampirske, požudne scene ljubljenja odrubljene prorokove glave. Brezovec tom frizerskom scenom – trenutkom u kojemu Saloma drži proročkovu “glavu”-periku – čini mi se da savršeno aplicira namjernu odsutnost te vampirske scene u Krležinoj *Salomi*, kao što je uostalom i Brezovec ples sa sedam velova simbolički dodijelio u završnoj sceni Tetrarki u trenutku kada protjeruje – sada ekskraljicu Herodijadu. Naime, tada njegovi podložnici njegovo političko tijelo zla prekrivaju s prozračnim velovima, kao što se uostalom pored njega tada pojavljuje i njegov *alter ego* – umanjeni Tetrarka, dijete Tetrarka (Lovro Brezovec). Postignuto je ono (namjerno ili ne – ne znam) što je jednom prigodom istaknuo Vili Matula da u nò kazalištu na sceni moraju biti nazočni i starac/ica i dijete, stanje i prije i nakon grijeha.

Ukratko, u Brezovčevoj *Salomi* provokacije čini se i nema. Naime, za razliku od *Glembajevih* sa Severinom i današnjim *naci* Glembajevima, za razliku od drame *U agoniji* gdje je novoustoličeni politički centar te drame tranzicije Brezovec smjestio u Sinj, u Brezovčevoj *Salomi* kao novi politički centar, s obzirom na EU mitologiju, ustoličen je jedan od naših zaista brojnih shopping centara, a u čiju smo se još jednu velebnu inauguraciju nedavno mogli ponovo osvjedočiti na primjeru završne pobjede slučaja Horvatinić. Tu EU mitologiju shopping centara, koja je samo preslika velikoga američkoga konzumerističkoga vrlo djelatnoga mita, već je Laibach 2003. godine demaskirao u svom performansu *Einkauf*kada u jedan ljubljanski trgovački centar ta velika crna četvorka ulazi u naci odorama.

KRLEŽA ILI “SALOMA, TO SAM JAI!” Osobno, zanimljivo mi je Brezovčevo čitanje Salome kao žene, osobe koju je politika privukla kao motiv negativnog zadovoljstva, kako je to nedavno redatelj izjavio za *Nacional*. Dakle, kao što će sama reći – stremi s onu stranu zla, astralnoj strategiji, ali spoznavši i proročku laž, apsolutno se predaje politici trijumfa laži i naručuje Johanaanovu smrt. Potpuno se predaje logici političkoga ludila označenoga ponovnim stavljanjem maske umjetnih očiju (detalj iz Brezovčeve inscenacije koji me podsjetio na sjajnu predstavu *Voćna mušica* u režiji Christoph Marthaler); shvaća da će se obistiniti sibilinsko proročanstvo, da će postati Tetrarkina supruga, dakle, supruga vlastitoga strica, odnosno, supruga vlastitoga “oca”/poočima, i prestravljena tom mogućnošću naređuje još jedno političko umorstvo – ovoga puta Kaja Antonija kao Johanaanova ubojice. Na tom tragu, Brezovec u Salominu liku, kao što je naveo u *Nacionalu*, iščitava pripuze tipa Sanader i gradonačelnike tipa Kerum (zanimljivo, Bandića ne spominje), što je etički udaljeno od Krležine vizije Salome iz dnevničkih fragmenata, ali vrlo blisko, gotovo isto kako je Krleža interpretira u *Pijanoj novembar-skoj noći 1918* gdje Saloma postaje negativnokvalitativno određena kao metonimija za “tri eshaezijske Ravijojle” – Zofka Kveder-Jelovšek-Demetrić, Zlata Kovačević-Lopašić i Olga Krnic-Peleš. I time je Krleža poništio etiku vlastite Salome iz dnevničkih zapisa *Davnih dana* u kojima kao da stoji Flaubertova izjava, dakako modificirana na Krležin dnevnički materijal, a koja može glasiti “Saloma, to sam ja!”. Hebrejski *shalom* (“miroljubiva” Saloma) – *mir* u svijetu u kojemu, kako to Krležina Saloma sjajno kazuje, vjeruje se u ono što je *dobro izgovoreno*. ■

RUŽIČNJAK SUZICA I SAPUNICA

UZ PREDSTAVU Šarengrad AUTORSKOG PARA U SASTAVU RENATE CAROLE GATICE (REŽIJA I DRAMATURGIJA) I NATALIJE MANOJLOVIĆ (KOREOGRAFIJA I DRAMATURGIJA), PREMIJERNO POSTAVLJENU U TEATRU &TD.

NATAŠA GOVEDIĆ

Jedan od postojanih interesa sveučilišne discipline poznate kao kulturalni studiji vezan je upravo za analitičku obradu iskustva televizijskih sapunica. Od početnih teza Christine Geraghty o gledateljskoj "gladi za narativima", posebno onim narativima koji su prezentirani u formi minizagonetke čije komadiće valja pažljivo rekonstruirati u duljim vremenskim periodima, preko Dorothy Hobson koja u sapunicama prepoznaje zanimljiv žanovski hibrid popularnog romana, drame i skupog oglašivačkog prostora, sve do Louise Spence koja se bavi sapunicama kao terapijskom fikcijom, čija snovita zona guste sentimentalnosti ispunjava jaz između onoga što prosječna osoba zna da smije osjećati i onoga što zapravo želi osjećati, sapunice su definitivno čak i teorijskim alatima obranile svoje pravo na postojanje. Njihove gledateljice, unatoč svim geopolitičkim razlikama između britanskih, sjevernoameričkih, hispanoameričkih ili turskih sapuničkih "klasika", dijele zajedničku potrebu da u dnevnoj serijalnosti *pjenušave opere* nađu "prijatelja", tvrdi Spence, budući je ostatak njihova života uglavnom obilježen različitim oblicima monotonije i deprivacije. I dok lijeve feministkinje s ironijom govore o sapunicama kao infantilnom ili barem regresivnom ponašanju koji nas otuđuje ne samo od odgovornog participiranja u svijetu oko sebe (statusna demagogija sapunica u pravilu uključuje neku utopiju *slučajno* stečenog luksuza), nego i od samih sebe, tu je i svjedočanstvo Ellen Seiter, koja opisuje do koje su mjere sapunice psihički pomogle njezinoj teškoj bolesnoj majci, funkcionirajući kao neka mjera projekcijske "zajednice", inače uskraćene teško bolesnim i nepokretnim pacijentima. Osobno, sjećam se da su sličan učinak osjetnog smirivanja imale i na moju bolešću izoliranu baku, ali samo u početnom intervalu prikazivanja; kasnije su joj postale previše predvidljive. Želim reći da sapunice nipošto nisu medijski proizvod jednostavnih kontura utjecaja. U marksističkom feminizmu, sapunice su tretirane gotovo isto što i "Kršćanska televizija": skupo naplaćeno navođenje gledatelja da se malo smire, poslušaju pričicu za laki dan, zatim kleknu i pomole se za dobrobit svojih heroína i heroja, usput uplativši što veću svotu na račun lokalne crkve ili komercijalnog oglašivača. U toj ironijskoj perspektivi, međutim, sadržan i odgovor na pitanje zašto se toliki broj ljudi vraća po "još". Ako izvan ograde sapunice više nismo u stanju shvatiti ili prihvatiti pravila socijalne igre, psiha će

sasvim sigurno konzumirati kontrolni toranj jedne "dobro uređene" epopeje.

HRVATSKE RUŽICE U predstavi *Šarengrad*, sedam žena (Ivana Krizmanić, Saša Naumov, Ivana Pavlović, Marija Tadić, Romina Vitasović, Lea Đido i Nina Jukić) žive samo za gledanje sapunica, a svih sedmero objedinjeno je istim imenom "Maja". Već sama odluka da se kolektivna gledateljica uprizori kao sedmoglava kućanica s platinastom perikom, spojena s ostalim kvartovskim kućanicama istim balkonom na kojem se glumice sastaju da jednu kolačiče, ispijaju kavu i gledaju sapunice, svakako govore o usamljenosti i percepcijskoj jednoličnosti te "općenite" ili paradigmatičke domačice. Ona živi 1991. godine u Hrvatskoj, zbog čega se patetika pjesme *Moja domovina* stalno miješa s epozodom sapunice pod imenom *Rosa salvaje*. Balkon na kojem se sastaje sedmero neveličanstvenih "Maja" sastoji se od goblena, ukrasnih tanjura, čipkica, plastičnih Isusa i umjetnog cvijeća. Jedna od Maja, trudnica (Ivana Krizmanić), ne gasi cigaretu, suzno zagledana u daljinu. Maja Ivane Pavlović je gluhočujna, pa joj ostale Maje stalno prevode i objašnjavaju situaciju u televizijskom serijalu. Sve Maje kreću se titravim rubom plača, neke i granicom samoubojstva, odigranog napuštanjem prostora balkona i penjanjem na krov trošnog zdanja, po čijem rubu balansira Maja Saše Naumov, obilježena najzabrinutijim reakcijama unutar predstave te najpotresnije očajnim licem. S druge strane, Maja glumice Marije Tadić najbliže je pobuni i otporu općeprihvaćenog samosažaljenja: njoj je proždiranje "dobro ukuhanih pekmeza" pomalo smiješna zamjena za punoću egzistencije. Samo u sekvencama kad kreće uvodna glazba za *Rosu salvaje*, hrvatske "Maje" prestaju besciljno tumarati, brišu suze o kućne haljine s cvjetnim uzorkom, tmurna lica im oblijeva zanos, a s usana im silazi tekst čitavih epizoda, naučenih naizust. Divotu priče o "divljoj ruži" i njezinom stradanju prekidaju zvukovi zračnih uzbuna, vješanje gaća, razmjena recepata. Tu su i dvije scenske glazbenice, zadužene za različite brethijansko-baladne songove na temu težine života u predgrađu Šarengrada (primjer njihova teksta: "Barem da znam/ da nemam samo hladan stan"). Nije jasno jesu li domaće Maje izgubile svoje ljubavne partnere

— ZA RAZLIKU OD SAPUNIČKE NARATIVNE GRADE, KOJA UVIJEK IZNOVA KONSTITUIRA MOGUĆNOST "DOBRE OBITELJI" NASUPROT ZLIH ČLANOVA KOJI DJELUJU DEZITEGRACIJSKI, NAŠ Šarengrad JE POSTAVLJEN KAO APSOLUTNI I NENADOKNADIVI KRAH OBITELJI —

ili ih nikada nisu ni stekle, ali izvjesno je da sanjaju o Oswaldu, donžuanskom protagonistu sapunice, s kojim svaka ponaosob doživljava svoj mali udvarački susret, osmišljen kao dolazak filmskog junaka na zastor kazališne heroïne razgovor filmske sablasti i kazališnog lika o tome tko koga koliko neizmjernije i bezuvjetnije voli. Ovu razmjenu zakletvi prekidaju ljubomorni ispadi onih "Maja" koje u nekom trenutku izgube pozornosti filmske sablasti ili njihova ljutnja na sablast zato što svima govori isti tekst. Politika predstave veoma je upitna u završnom momentu, kad glazbena numera slavi ljubavnu priču kao prvu i posljednju istinu ženskog života. Svo to uzdisanje za muškarcem nema nikakvu protutežu: domaće Maje postoje *prvenstveno* radi zamišljenog intenziteta zaljubljenosti – ništa im drugo nije važno. Utoliko su tradicionalnije od sapunica koje prate. Koliko je važno fantazmatskom materijalu sapunica suprotstaviti stvarne žene najbolje svjedoči spisateljica S. Cisneros (1992) u svojoj knjizi *Woman Hollering Creek*: "Sanjala sam o svim tim divljim Rosama i Brinadama i Lucerima. U svojim sam ih snovima šamarala, jer sam željela da budu žene koje su u stanju nešto napraviti, a ne žene kojima se užasi naprosto dogadaju. Željela sam da heroïne tih telenovela budu *prave*, stvarne žene, a ne *tormentados*. Žene da budu kao žene koje poznajem i volim. *Las comadres*. Naše mame i tete. Strastvene i moćne. I više od svega: *žestoke*." I ovoj se izjavi razabire da telenovela igra važnu, dapače polemičku identitetsku igru s meksičkim i latinoameričkim gledateljicama, koja daleko nadilazi ideju jednosmjernog poistovjećivanja.

JEC, JEC, ŠMRC, ŠMRC Hrvatske ružice toliko vole svoju meksičku sapunicu da u trenutku kad izgube TV

antenu nazivaju Zagreb i mole da im se ostatak epizode prepričava preko telefona. Humorni momenti naziru se u rečenicama kao: "Dobar dan. Pale su nam bombe, a mi baš pratimo jednu seriju, pa ako bi nam mogli malo prepričati što se događa na televiziji..." te u bujanju krivih prijevoda sapunice sa španjolskog. No umjesto da ovi prizori gubitka bilo kakvih stvarnosnih uporišta ili totalnog bijega od ratnih devedesetih postanu ključ višekratnog parodiranja ozbiljnosti sapunica i ozbiljnosti ratova (tko kaže da išta od medijske propagande treba shvatiti zdravo za gotovo?!), redateljica Renata Carola Gatica pušta da se predstava uvijek iznova napuni lažnim patosom neke neodređene žudnje i još apstraktnijeg tugovanja. Glumice ostaju u zoni slabije ili jače suspregnutog plača, umjesto da iz njih provali i neka vrsta ismijavalačkog žara, za koji su nedvojbeno nadarene.

Već i sama situacija u kojoj su za mnoge građane sapunice nadigrane ratove mogla se postaviti daleko provokativnije, tim više jer svih sedam junakinja na sceni Teatra &TD doduše fascinirano "gleda" sapunice, ali ne uprizzoruje njihove brojne melodramatske peripetije. Za razliku od konkretne sapuničke narativne grade, koja uvijek iznova konstituira mogućnost "dobre obitelji" nasuprot zlih članova koji djeluju dezitegracijski, naš *Šarengrad* je postavljen kao apsolutni i nenadoknadivi krah obitelji. Ženska usamljenost ne uspijeva pronaći svoju strategiju revolta ili bar solidarne protupriče. Umjesto toga, melodrama je proglašena jedinim lijekom/otrovom koji su šarengradanke u stanju konzumirati. ■

VLADISLAV PARŠIN

POĐIMO RUSKIM LIVADAMA!

PJEVAČ RUSKOG BENDA MOTORAMA GOVORI O ALBUMU PRVIJENCU, RUSKIM BENDOVIMA, GLAZBI, PUTOVANJU I SANJARENJU

IVANA BIOČINA

Predvečer je, vozite se ulicama Kaira, taman ste se vratili iz najvećeg kairskog slama, dva su tjedna prije početka građanskog rata, naravno, to još tada ne znate, ali osjećate nemir u zraku, nemir na ulicama, nemir u ljudima, nemir je nemoguće ne osjetiti. Uostalom, o svemu tome vam priča i vaš suvozač, vaš novi prijatelj, koji, u maniri kairskih vozača, vozi ludački, usput trubeći, psujući. Tada pušta glazbu, kaže; slušao sam mnogo nove glazbe u zadnje vrijeme, pričali ste već o tome, shvatili da imate gotovo isti glazbeni ukus, dobro, više sličnosti dijeli sa suputnikom mi, S.-om, ali tu smo negdje, tako da mu vjerujete kad nastavlja; ovako dobar bend nisam čuo već jako dugo, volim ga slušati kad radim, kad se vozim, nekako me smiri, odvede odavde, daleko od ovog kaosa i nemira. Počinju prvi taktovi, monotonni zvuk basa, dubok muški glas počinje pjevati: I am alone, throwing stones to the dark / Thousand lights on a ship stern glow / Following my eyes / Before the dawn, all of us gone to their homes / Before the dawn, I will be far from this place. Pogledaš svog suputnika, i znaš, od ovog benda, ove pjesme i ovog momenta upravo si učinio posebno mjesto.

Tako je i bilo, svaki put kad krene *Northern Seaside*, pjesma koja otvara album *Alps*, samo me baci natrag na ulice Kaira. Znam da je i S.-u isto tako. Kako se pjesma dalje razvija, jasno je da se radi o bendu čiju osnovu čine pjevač, odrastao na Ianu Curtisu, i gitarist, kojem je glavni utjecaj melodični kasniji izričaj Johnnyja Marra. Sve to daje bendu jednu dozu pitkosti i lakoće, iako ovijene tamnim dubokim vokalom. Posebnost benda je svakako njihovo porijeklo, jer, iako zvuče kao da su odrasli u predgrađu Londona ili Manchestera, oni zapravo dolaze s juga Rusije, iz Rostovana-Donu.

BRITANSKO, A RUSKO

Ruski post-punk bend Motorama, koji čine pet članova: Airin Marčenko (bas), Vladislav Paršin (gitara, vokal), Maksim Polivanoc (gitara, klavijatura), Aleksandar Norec (klavijatura, vokal) i Roman Belenki (bubanj), nakon dva EP-ja, 2010. godine izdaju album prvijenac, nazvan *Alps*, koji se sastoji od devet pjesama, u trajanju od trideset i šest minuta. Album u cijelosti zvuči svjež, zaigrano, sa zvukom koji temelje ima u britanskoj glazbi ranih osamdesetih, no zvuk više teži pop izričaju, negoli pravom post-punku, s puno bogatog ritma. Kad ih je jedan moskovski magazin upitao koji su im omiljeni izvođači, oko kojih se svih petero mogu složiti, napravili su popis s izvođačima poput The Pains of Being Pure at Heart, Beach House, Arthur Russell, Scott

Walker, i, naravno, The Smiths i Joy Division. Ovaj bend vas zasigurno neće ostaviti bez daha, postati svjetski poznat, utjecajan, promijeniti nešto u vama, u glazbi, ali vam može priuštiti instant bijeg. Pokret, putovanja, romantika, glavne su teme ovih mladih Rusa, a centralna pjesma albuma, po kojoj je i nazvan, otkriva sav potencijal benda. Već s prvim taktovima vode vas ravno u livade, polja, gdje hodate kroz vlati trave, okruženi brdima, planinama, zelenilom: "And I see, huge walls of trees / Huge walls of ice shelves / It takes my breathe away, a već nastavkom pjesme: She touched me, my heart was beating too fast / She walked close to me, my heart was beating too fast / How it feels, cold arms on me, hot blood in my chest / I've done everything I can", pokazuju raskoš, nježnost i emocije koje se savršeno uklapaju u tu romantičnu i pitoresku sliku mladosti, nemira i osjećaja konstantne pustolovine i pokreta. Pjesma *Alps*, kao i *Wind In Her Hair*, i već spomenuta *Northern Seaside*, svakako su najmanje tri razloga, a ima ih nedvojbeno puno više, zbog kojih ovaj bend vrijedi poslušati, i pomisliti kako bi nam uskoro mogli pružiti još takvih lijepih momenata. Prvi je već stigao, novi singl, *One Moment*, kojim najavljuju novi album.

Kakav je položaj ruskih bendova unutar današnje svjetske glazbene industrije i koliko je teško graditi karijeru iz Rostovana-Donu?

– Prvo, hvala što je intervju na ruskom, tako je nekako puno bolje (intervju je u originalu bio osmišljen da bude na ruskom, kako bi olakšali komunikaciju i dobili što bolji dijalog, ali je Vladislav, iz samo njemu poznatih razloga, odgovorio na engleskom. Nije naodmet spomenuti da danas mladi Moskvovljani između sebe govore na engleskom na forumima moskovskih klubova). Ako govorimo o ruskim bendovima, situacija je zapravo dosta zanimljiva. Imamo pet novih bendova, jako dobrih, koji pjevaju na engleskom, i nijedan dobar novi bend koji pjeva na ruskom. Ista situacija je bila krajem sedamdesetih u Sovjetskom Savezu. O karijeri, mislim da ako si dobar dečko ili curica, ne trebaš razmišljati o karijeri u glazbi, za tebe će uvijek biti mjesta. Ako želiš raditi glazbu, jednostavno je radiš, ne razmišljaš o budućnosti.

Isprva ste pjevali na ruskom, a kasnije ste se odlučili pjevati na engleskom. Kako i zašto ste to odlučili? Je li ostalo što rusko u vašem zvuku i izričaju?

– Imamo još jedan bend, gdje pjevamo na ruskom, zove se *Utro* (Jutro). Tako da imamo izbor. Izričaj i zvuk Motorame rezultat je rada petero Rusa, mislim da ne

postoji ništa tuđe u njemu, samo utjecaji, nadahnuće.

OTKRIĆE, PUTOVANJE, PUSTOLOVINA

Bijeg, putovanja, melankolija – to su teme vašeg prethodnog albuma. Je li to bijeg od života u suvremenoj Rusiji?

– Glavna tema koja se proteže kroz album *Alps* je biti na novom mjestu sa starim sjećanjima, u jednom neobičnom stanju uma, neobičnom psihičkom stanju, kao da si jedna malena, sićušna osoba koja stoji ispred novih iskustava, novog svijeta i ispred svojih strahova. U isto vrijeme, radi se o sanjarenju, ali u isti mah ostajanje budnim, o putovanju, ali ne o putovanju daleko od Rusije, i ne o putovanju na neko određeno mjesto. Ali netko bi mogao reći da je album o pijanstvu.

Zašto Alpe, a ne Ural?

– Dobra je riječ, ona koja se lako izgovara, četiri slova, jedno uz drugo, izgledaju jako lijepo. A Ural je gruba, sirova riječ.

Kao jedan od glavnih utjecaja na vaše tekstove naveli ste melodramatične sovjetske knjige o avanturama i putovanjima. Možete li malo precizirati o kojim se knjigama radi?

– Mislim da odgovor možete naći u prethodnim retcima. Ali još jednom, putovanje znači otkriće. Otkriće znači pustolovina. Pustolovina znači putovanje. To je to.

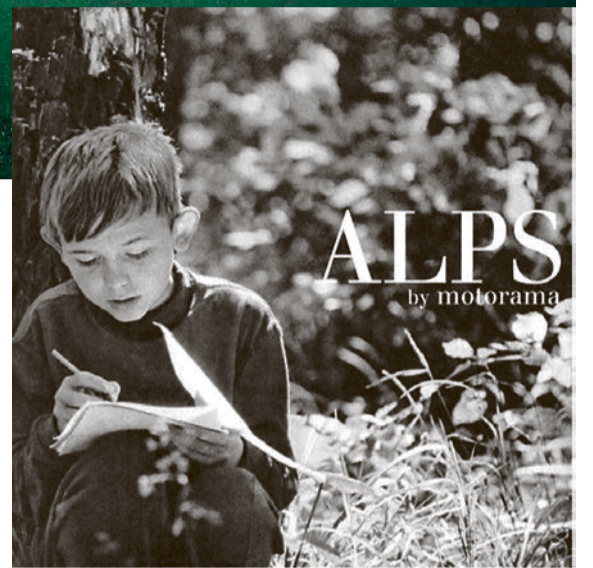
ROMANTIČAN SIBIR

Za središnju pjesmu prošlog albuma, po kojoj je album i nazvan, Alps, rekli ste da je, za vas, najhalucinogenija pjesma na čitavom albumu. Osim toga, često se u vašim video uratcima pa i u spotu za tu pjesmu, pojavljuje motiv alkohola. Kakav je život suvremene ruske mladeži?

– Mi nismo veliki poklonici alkohola. To je popularan način zabave u Sibiru. Ali, ponekad se volimo ponašati kao Sibirci, zato jer je Sibir romantičan. Pročitajte *Zapise iz mrtvog doma* Fjodora Mihajloviča Dostojevskog.

Na albumu Alps najviše je prisutan utjecaj post-punka, dok novi singl One Moment, kojim najavljujete izlazak novog albuma, neodoljivo podsjeća na neki plesni synth-pop hit iz 80-ih. Znači li to i određeni pomak u zvuku vašeg novog albuma?

– Ne, sve što mi radimo je neka vrsta eksperimenta sa zvukom i atmosferom, nemamo

– MI NISMO VELIKI POKLONICI ALKOHOLA. TO JE POPULARAN NAČIN ZABAVE U SIBIRU. ALI, PONEKAD SE VOLIMO PONAŠATI KAO SIBIRCI, ZATO JER JE SIBIR ROMANTIČAN –

poslovni plan što ćemo dalje, koji je sljedeći korak, na koji ćemo se stil furati ili slično. Ne znam koji ćemo zvuk imati i proizvesti sutra, možda ćemo svirati neko synth-post-smeće ili downtempo-jungle-rock.

Sami radite popratne vizualne materijale vezane uz bend, video uratke, fotografije, a svi oni imaju jedinstvenu atmosferu, melankoličnu, rustikalnu. Postoji li poseban povod za taj tip poetike?

– Mislim da imamo poprilično sličnu viziju kao i ostali bendovi, nismo ništa posebno po tom pitanju. Kad svirate u ne tako dosadnom bendu, morate pokazati što još posjedujete osim glazbe. Imamo neke bazične ideje za fotografije, video uratke i slično. Ništa posebno.

Kakva je glazbena scena u današnjoj Rusiji, posebice ona koja je vezana uz nezavisnu glazbu? Možete li nam navesti još neke zanimljive ruske bendove?

– Jako je dosadna, ali ima ljudi koji glazbenu scenu čine interesantnom, kao što su Manicure, Ritmika, On-the-Go, Publics, Human Tetris. Jako dragi ljudi, tračak svjetlosti usred mrkne tame.

Trenutno ste na europskoj turneji, a čuli smo da možda dolazite i u Hrvatsku. Služe li vam i turneje kao svojevrsan bijeg?

– Nećemo otići iz Rusije, to je sigurno, imamo mnogo stvari ovdje, ali, uvijek je lijepo pričati s ljudima iz drugih zemalja, posebno svirati s njima. Svirat ćemo u Novom Sadu na Exit festivalu ovog srpnja. Bit ćemo jako sretni ako vas vidimo tamo. **E**

Za ruske i ostale sugestije, Ivo Alebić, hvala.

SIMFONIJA MILIJUNA (KUNA)

ČAK I DA JE BILA RIJEČ O UMJETNIČKI KVALITETNOM I RELEVANTNOM DOGAĐAJU (A NIJE), I DALJE BI OSTALO OTVORENIM PITANJE ZAŠTO U JEDAN JEDINI KONCERT ULUPATI SREDSTAVA DOSTATNA ZA ČITAV JEDAN FESTIVAL - I TO U VRIJEME KADA FESTIVALI PROPADAJU, A ČAK SU I DRŽAVNO I GRADSKI SUBVENCIONIRANI ANSAMBLI I INSTITUCIJE NA RUBU BANKROTA

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz izvedbu *Osmе simfonije u Es-duru* Gustava Mahlera u Areni Zagreb 4. srpnja 2011.

Nije vrijeme za skupe proslave.

— Dr. Ivo Josipović

I ma Predsjednik pravo – jest da je dvadeseta obljetnica nezavisnosti države kojoj je na čelu nešto što treba obilježiti, ekonomsko stanje nacije takvo je da bi se uistinu trebalo suzdržati i od kakve prigodničarske rastrošnosti. Teorija (Predsjednikova) je jedno, a praksa (i opet Predsjednikova) nešto sasvim drugo. Velikih i skupih proslava značajne dvadesetgodišnjice, doduše, nije bilo, ali je obljetnica ipak bila povodom jednom mastodontskom (i sve samo ne jeftinom!) projektu (priređivači bi rekli: *megaspektaklu*) – kojem je pokrovitelj nitko drugi doli sâm Predsjednik. Riječ je, naravno, o izvedbi *Osmе simfonije u Es-duru* Gustava Mahlera, čiji je izvorni naslov, međutim, ovom prilikom skoro pa zaboravljen – u korist barnumske alternative, osmišljene još u doba praizvedbe 1910. – *Simfonijska tisuće*. Naime, upravo je otprilike toliko izvodača djelo praizvelo, još i više ih je bilo u Areni Zagreb 4. srpnja, premda tolika gomila glazbenika, zapravo, nije neophodna. No, da ih nije toliko, ne bi ni projekt bio tako *megaspektakularan*, pa ne bi ni komentatorica izravnog prijenosa na Hrvatskoj televiziji mogla najaviti izvedbu “najveće simfonije na svijetu”. (Kolegica očito nije čula za *Gotičku simfoniju* Havergala Briana, u odnosu na koju se Mahlerova *Osmā* doima kao skoro pa komorno djelo.)

BRATSTVO & JEDINSTVO Uzalud će apologeti *megaspektakla* tvrditi kako nije riječ o skupom projektu, jer, eto, orkestri (Slovenska i Zagrebačka filharmonija) rade za plaću, a od dvadesetak zborova većina su amaterski, pa, dakle ne koštaju ništa. No, pritom kao da se zaboravlja da je svih tih više od tisuću glazbenika trebalo prevoziti od na relaciji Zagreb-Ljubljana; da su profesionalcima morale biti plaćene dnevnice; da je svima, valjda, za vrijeme pokusa trebalo dati i nekog ića i pića (pa makar to bili voda i sendviči); da je trebalo platiti najam Arene Zagreb; da je u toj istoj Areni trebalo postaviti pozornicu, rasvjetu, mikrofone i razglas; da je netko trebao na licu mjesta kontrolirati ulaznice i razvoditi publiku; tu su i honorari za soliste i dirigenta. A sve to košta – točni podaci su “poslovna tajna” (kao što je to već kod nas uobičajeno kad je riječ o trošenju novca poreznih obveznika), ali, prema procjenama upućenih izvora čini se da samo nabrojani troškovi nisu mogli iznositi ispod milijun kuna – ako ne i dvostruko više.

No, glavno da se ovim projektom (dan ranije izvedenim i na Kongresnom trgu u Ljubljani) gradilo slovensko-hrvatsko bratstvo & jedinstvo, da su dvije države dostojno & pravedno obilježile svoje jubileje i da su dva grada dobila *megaspektakl*. O koliko je nerazumnoj zamisli riječ, govori i podatak da je riječ o skladbi koju je manji sastav mogao izvesti u pravoj koncertnoj dvorani (u Zagrebu je 1993. *Osmā* izvedena u Lisinskom, a nekako u isto vrijeme i u ljubljanskom Cankarjevom domu), kao i da ideja o združivanju deželnih i lijeponaških orkestara također nije nova,

ali je ranije uvijek bila odbacivana kao preskupa. Nije točno – kako tvrdi ravnatelj Zagrebačke filharmonije Miljenko Puljić – da je prva ideja došla od sad već pokojnog Filharmonijinog šefa-dirigenta Vjekoslava Šuteja (premda je posve u njegovom stilu). Dva je orkestra svojevrjeme htio združiti raniji šef-dirigent Zagrebačke filharmonije Kazushi Ōno, a nešto kasnije i (također bivši) šef-dirigent Slovenske filharmonije Marko Letonja. U oba slučaja ti su orkestri bili u puno boljoj umjetničkoj formi nego danas, a u barem jednom od njih bolja je bila i financijska situacija. Od *megaspektakla*, međutim, tada nije bilo ništa – kao što nije bilo ništa niti od ne tako davne zamisli Nikše Bareze da se u izvedbi *Osmе* združe dva ansambla kojima je bio šef-dirigent – Simfonijski orkestar HRT-a i Filharmonija Roberta Schumanna iz Chemnitza.

Dakle, čak i da je u konačnici i bila riječ o umjetnički kvalitetnom i relevantnom događaju (a nije), i dalje bi ostalo otvoreno pitanje zašto u jedan jedini koncert ulupati sredstava dostatna za čitav jedan festival – i to u vrijeme kada festivali propadaju, a čak su i državno i gradski subvencionirani ansambli i institucije na rubu bankrota – iz iznimku nekolicine svetih krava, poput Zagrebačke filharmonije.

— NAJVEĆI JE DIO IZVODILAČKOG ANGAŽMANA UTROŠEN NA GOTOVO PANIČNO NASTOJANJE DA SE SVE NOTE ODSVIRAJU I OTPJEVAJU TOČNO I U TOČNOM TRENUTKU, A ČINI SE DA NI GERGIJEVA NIJE ZANIMALO NIŠTA VIŠE OD TOGA, JER JE TO BIO I KRAJNI DOMET NJEGOVE “INTERPRETACIJE” ILI, BOLJE REČENO, KOORDINACIJE IZVEDBE —

POREMEĆENI ZVUKOVNI ODNOSI No, zanemarimo zasad taj istočni grijeh ovog megaspektakla. Ima ih još. Prije svega, to je odluka o izvedbi Mahlerove *Osmo* unutar akustički neprimjerenih konteksta – otvorene pozornice na ljubljanskom Kongresnom trgu i zatvorene, ali “gluhe” pozornice u Areni Zagreb. U oba je slučaja bilo neophodno posegnuti za ozvučenjem, što popularna glazba trpi, ali klasična ne. To je problem čak i sa stadionskim koncertima opernih arija, a riječ je ipak o glazbi koja je bitno manje kompleksna od zamršene Mahlerove partiture. U takvom kontekstu izvođači, zapravo, nemaju predodžbu o stvarnoj zvučnoj slici, koju u konačnici ne stvaraju oni, nego majstori tona. Oni zagrebački taj su dio posla obavili vjerojatno najbolje što su mogli u datim okolnostima (kako nezahvalnog prostora, tako i samo jedne probe), ali rezultat je i dalje bio nezadovoljavajući – pojedine orkestralne skupine stršale su preko svake mjere (pogotovo puhači u najvišim i najdubljim registrima), dok su neke bile gotovo nečujne (gudači, povremeno i vokalni solisti). U takvim nepovratno poremećenim zvukovnim odnosima potpuno se gubi jedan od presudnih elemenata svake Mahlerove partiture (a pogotovo kasne, kakva je *Osmo simfonija*) – suptilni, gotovo komorno oblikovani dinamički odnosi među dionicama, koji, naravno, proizlaze iz “živog” zvuka glasova i glazbala, a ne onog umjetno modificiranog.

Arena Zagreb (kao ni ljubljanski Kongresni trg), k tome, ne posjeduje prave orgulje, jedan od ključnih instrumenata u Mahlerovoj *Osmoj*. One su nadomještene sintetskim i ozvučenim glazbalom upitne kvalitete – ondje gdje ih se čulo, “orgulje” su zvučale kao preozvučena melodika ili, u najboljem slučaju, harmonika. Ni traga nije bilo ni Mahlerovom poigravanju prostorno-akustičkim elementima – od nerijetko antifonalno koncipiranog dvostrukog zbora (kako, uostalom, na dva zbora podijeliti ansambl posložen na u trima jednakim kolonama, kao u Areni Zagreb?) do prostorno izdvojenih limenih puhača u završnicama stavaka, koji su se utopili u sveopćoj jednoličnoj zvukovnoj kaši.

HIMNE ISPOD ČASTI Ipak, uza sve te prepreke, slovensko-hrvatska Mahlerova *Osmo* nije trebala biti osuđena na propast – vokalni solisti bili su u rasponu od korektnih do odličnih, orkestri iznenađujuće disciplinirani (premda i ustrašeni pod teretom velikog zadatka) a pjevači iz sedamnaest slovenskih i četiriju hrvatskih zborova upravo vrhunski pripremljeni (tako združeni zbor

bio je jednom od rijetkih uistinu svjetlih točaka izvedbe). Uostalom, svojevremeno je čak i Leonard Bernstein – jedan od najvećih interpretata Mahlera u prošlom stoljeću – ravnao *Osmom* na otvorenom. Dakle, uz kvalitetnoga dirigenta, koji bi se temeljito posvetio neizbježnoj brojnim pokusima, golemi se trud uistinu mogao “u potpunosti isplatiti” – kako se tvrdi u “obavijesti za medije”, koja je novinarka rima uručena prije nego što je koncert u Zagrebu uopće održan. (U istoj su “obavijesti” uredno popisani i brojni ugledni uzvanici, od kojih neki, čini se, uopće nisu bili na koncertu.)

Nažalost, za ravnanje izvedbom odabran je Valerij Gergijev, najavljen kao “najtraženiji dirigent diljem svjetskih koncertnih i opernih pozornica”. I, uistinu, i ovaj je put bio tražen – toliko da je prvu probu održao tek dva i pol sata prije početka ljubljanskog koncerta! A i na tu je probu zakasnio pola sata, dopustivši da ga čeka oko 1100 glazbenika (ili, kako bi rekla novinarka *Večernjeg lista*, “930 zborša i 191 glazbenik”). Za usporedbu, čak se i najjednostavniji simfonijski programi, s deseterostruko manjim sastavima i otprilike u jednakoj mjeri manje kompleksnom glazbom, ne pripremaju bez najmanje tri-četiri pokusa. No, Valerij Gergijev taj je “prozaičan” posao prepustio svom asistentu Christianu Knappu – kao što mu je prepustio i ravnanje izvedbama slovenske i hrvatske himne, što je Gergijevu, valjda, bilo ispod časti.

EGZALTIRANOST SLIKOM Ne čudi stoga da je izvedba protekla u grču – glazbenici, zapravo, nisu znali što ih čeka (jer nisu ni mogli znati), pa je najveći dio izvodilačkog angažmana utrošen na gotovo panično nastojanje da se sve note odsviraju i otpjevaju točno i u točnom trenutku. A čini se da ni Gergijeva nije zanimalo ništa više od toga, jer su (uglavnom) točne note bile i krajnji domet njegove “interpretacije” ili, bolje rečeno, koordinacije izvedbe. S tek kojom probom više moglo se doraditi i detalje koji su ostali nedorečeni – potpuno nerazgovjetna dikcija troje od ukupno četvero solista dovedenih iz Gergijevljeva Marijinjskog teatra iz Sankt Peterburga, neusklađen zapjev solističkog septeta, nepostojanje bitnije zvukovne razlike između mješovitog i “dječjeg” zbora (u kojem su sudjelovale i djevojke iz Zvezdica, glasovima preslične ženskom dijelu mješovitog zbora)...

I usprkos tome, zagrebačka je Mahlerova *Osmo* ipak ponudila nekih elemenata za pamćenje – uz već spomenute odlično pripremljene zborove (koordinaciju njihove pripreme preuzela je slovenska dirigentica Martina Batič), tu je bilo i nekoliko vrhunskih solista – prije svega slovenski bariton Jože Vidic i hrvatska mezzosopranistica Martina Gojčeta Silić, a sličnu bi ocjenu vjerojatno dobila i slovenska sopranistica Sabina Cvilak da je bilo bolje ozvučena.

To, međutim, nije dovoljno za pozitivnu ocjenu druge zagrebačke Mahlerove *Osmo* – onu prvu, u produkciji Muzičke akademije iz 1993. još se uvijek pamti kao jedan od najznačajnijih glazbenih događaja devedesetih u Zagrebu; ovu drugu pamtit će se, pak, samo kao *megaspektakl*, obilježen barnumskom reklamom (kakve se grozio i sâm Mahler uoči praizvedbe) i medijskom recepcijom koja, impresionirana slikom, zaboravlja zvuk. U trenutku pisanja ovog teksta (5. srpnja), zagrebačkim se dnevnim tiskovinama, nakon egzaltiranih najava, nižu jednako egzaltirani osvrti. Umjetnički se kredibilitet ove produkcije ne dovodi u pitanje, a financijski se (kao, valjda, irelevantan) niti ne spominje.

A to je nešto u čemu ipak postoji razlika između Zagreba i Ljubljane – tamošnji kritičari nisu se tek tako dali oduševiti *megaspektaklom*, jer u slovenskim medijima još nije izumrlo kritičko mišljenje. Zaključimo stoga ovaj osvrt nekim mislima slovenskih kolega, koje se, doduše, odnose na ljubljansku izvedbu, ali su primjenjivi i na zagrebačku. Jure Dobejšek u *Delu* tako piše o Mahlerovoj *Osmoj* “emitiranoj u obliku ‘makrotranzistorskih’, izobličjenih podražajnih fragmenata; simptomu okružja koje i dalje ideju glazbe zamjenjuje njenim spektaklskim ili spektakularno ispražnjenim pojavnim surogatima.” A Gregor Pompe (inače predsjednik Slovenskog muzikološkog društva) u *Dnevniku* je još žešći: “Izvedba se doimala poput izravnane mp3-datoteke, čija bi reprodukcija doprla do nas s kuhinjskog radija iz susjedne sobe. (...) Ovaj Mahlerov spektakl svakako je bio ‘događaj’, ali ne glazbeni.” ■

OFICIRI, SLUŠKINJE I DIMNJAČARI (2)

DONOSIMO NASTAVAK ULOMKA IZ KNJIGE *Oficirji, služkinje in dimnikarji* U IZDANJU DRUŠTVA ZA TEORETSKO PSIHOANALIZO IZ LJUBLJANE

MLADEN DOLAR

(...)
Seksualna konotacija dimnjačarstva djeluje i u slovenskom i u mnogim drugim jezicima. Dimnjačari su dakle tu kao najmanje slučajna slučajnost, kao kontingencija same seksualnosti, a seksualnosti svojstvena kontingencija jest upravo pitanje falusa. Anna O. jednim je zamahom odmah najekonomičnije pogodila bit psihoanalize, spregu seksualnosti i označitelja, presječište *chimney-sweeping* i *talking cure*. Ako su dakle oficiri tipični muškarci, a sluškinje tipične žene, onda su dimnjačari upravo "falusni element" – seksualnost koja se dodaje kao "treće" u odnosu spram prva dva spola. S jedne je strane "falusni element" ono što prva dva člana dovodi u seksualni odnos, a s druge strane ujedno ono što taj odnos izbacuje iz kolosijeka i priječi ga. Ako bi postojao spolni odnos, oficiri i sluškinje mogli bi ići bez dimnjačara, a jer ga – prema čuvenoj Lacanovoj izjavi – nema, u seksualnim stvarima nipošto ne možemo bez dimnjačara.

S DIMNJAČARSKIH NEBESA Lacan je, usput rečeno, poznao Kierkegaardov prijedlog klasifikacije (uopće mu je bila Kierkegaardova knjiga o ponavljanju bliska srcu) i usput ga je upotrijebio u svom hommageu Ernestu Jonesu: "Ovi redovi su me, s osjećajem prosvjetljenja, podsjetili na besmrtnu podjelu koju je Kierkegaard zauvijek promovirao za funkcije ljudskog roda, podjelu koja je, kao što svi znamo, tripartitna, na oficire, sluškinje i dimnjačare – ako je ta podjela neke iznenadila, njena je zasluga ovdje osvijetljena spominjanjem zdanja u koje se očito upisuje".

Zdanje o kojem je riječ, kao što je razvidno iz nastavka i ako dobro razumijem Lacanovu namjeru, jest zdanje međunarodne zajednice analitičara i posebice njihove britanske asocijacije u kojoj je Ernest Jones svojom lucidnom teorijom simbolizma i drugim intervencijama (Lacanu je bio posebno značajan njegov pojam *aphansis*) takoreći izdubio postranični izlaz kao dimnjačar, kratko, preuzeo je funkciju njihova dimnjačara – naspram ostalih funkcija oficira i sluškinja, za koje je bilo u tom društvu zlobno moguće zamisliti više kandidata, i Lacanova zloba je bila u tom pogledu uvjetovana gorkim iskustvima – tako da "možemo vidjeti kako će vječno zasjesti na svoje mjesto u dimnjačarskim nebesima i među dimnjačarima za nas će biti najizvršnji".

KORELACIJA IZMEĐU JEDNOG I DRUGOG Lacanovo spominjanje tripartitnosti u podjeli ljudskog roda nipošto nije nedužno, implicitno se ("kao što svi znamo") poziva na najznamenitiju ideju tripartitne podjele, koju je Georges Dumezil u cjelokupnom svom opusu predlagao kao ključ za naše indoeuropsko nasljeđe uopće. Prema Dumezilu, crta koja određuje indoeuropsku civilizaciju od njezinih početaka sve tamo do francuske revolucije, određuje u razlici spram svih drugih, upravo je podjela društva na tri funkcije, tri osnovne kategorije, koje imaju nadasve razgranate posljedice u društvenom imaginariju i tvore naš historijsko-kulturni temelj: na svećenike, vojnike i "proizvođače" (dakle sve one koji brinu oko dobara za izdržavanje). Takva je bila već staroindijska podjela, koja seže unatrag u najstarije indoeuropske dokumente, na takvu podjelu se poziva Platon u *Državi*, tako je bilo kroz srednji vijek podijeljeno staleško društvo (svećenstvo, aristokracija, treći stalež) do francuske revolucije (koja je na kraju krajeva počela sa Siesyevim pamfletom *Što je treći stalež?* januara 1789. i zasjedanjem generalnih staleža juna 1789. godine). Tripartitna podjela ljudskog roda dakle nije slučajna podjela – pratimo li Dumezila, ona je upravo temelj naše indoeuropske kulture, njezina osnovna trodijelna paradigma. U tom svjetlu mogli bismo Kierkegaardov prijedlog gledati kao parodiju ili sjajnu ironičnu transformaciju te ideje, njezinu modernu verziju. Oficiri su naime očito vojnici, sluškinje dakako brinu za prizemne stvari kao što je preživljavanje. A dimnjačari? *Rigveda*, najstariji indoeuropski tekst uopće, određuje treću, svećeničku funkciju ovako:

"brahman (srednji spol), 'nauk o mističkim korelacijama između dijelova vidljive ili nevidljive stvarnosti i njihova upotreba'". S obzirom na funkciju falusnog elementa ne bismo mogli reći bolje: korelacija između jednog i drugog, između jednog i Drugog, između vidljivog i nevidljivog, između muškarca i žene (i dakako, srednjeg je spola). Ukratko, korelacija između onog što nema nikakvu korelaciju.

ČEMU SLUŽI DODATAK? Što je, ako je uopće nešto, falus? Kako dolazimo do toga da ga možemo izjednačiti, s jedne strane, s kontingencijom, sa slučajnim dodatkom, koji u svojoj slučajnosti ima neposrednu vezu s univerzalnošću i, s druge strane, s označiteljem, s onim što uopće omogućuje označavanje? Lacan je jedan od svojih znamenitih spisa naslovio *Značenje falusa* (1958.), a značenje toga naslova je upravo u naslovu, u značenju koje je postavljeno u najtješnji odnos s falusom. Ako malo abruptno i hard-line citiram Lacana: "U Freudovoj doktrini falus nije fantazma, ako pod tim treba razumjeti uobraziljsku pojavu. Nije kao takav ni objekt (parcijalni, unutarnji, dobar, loš, itd...), ako se tim terminom vrednuje realnost koja sudjeluje u nekom odnosu. On je još manje organ, penis ili klitoris, koji simbolizira. Freud zacijelo nije bez razloga povodom falusa upućivao na idol, što je falus bio za Stare. Jer falus je označitelj, označitelj čija funkcija u intersubjektivnoj ekonomiji analize, možda, podiže veo s funkcije koju je on imao u misterijima. Jer on je označitelj određen označavanju cjeline učinaka označitelja, ukoliko ih označitelj uvjetuje svojom označiteljskom prisutnošću".

S jedne strane, dakle, funkcija falusa je povezana s označiteljem kao takvim, i ukoliko je riječ o označiteljskoj strukturi, utjelovljuje upravo ono što tu strukturu omogućuje. Ono što omogućuje – i u tome je minimalni nauk cjelokupne sosirijanske revolucije u lingvistici – on je čista razlika. Ono što po Saussureu određuje označitelj i što ga odvaja od svih drugih poredaka bivstvujućeg, upravo je činjenica da ga tvore jedino i samo razlike i da nema nikakvog drugog supstancijalnog određenja ili identiteta. On je tvorba sastavljena samo iz razlika u odnosu na druge označitelje, i iz ničega drugog. Njegov "transcendentalni uvjet" jest čista razlika. No ta razlika, koja uvjetuje sve označitelje i spaja ih u označiteljsku strukturu, u određenoj točki i sama kao takva izlazi na svjetlo dana, otjelovljuje se u nekom partikularnom elementu, koji je sasma kontingentan i čija je funkcija samo u tome da zastupa taj moment čiste razlike što goni strukturu. Razlika je samo "refleksija u sebe" onog općeg "transcendentalnog uvjeta" koji uopće omogućuje označiteljski poredak. Zakon diferencijalnosti, koji omogućuje značenje, otjelovljuje se u kontingentnom višku, dodatku koji sam ne znači ništa. Otuda nužnost dimnjačara. Otuda nužnost "prošivka" koji u lakanovskoj teoriji procesa označavanja predstavlja upravo takvu točku bez značenja, točku koja omogućuje značenje svemu ostalom. Sve drugo ima značenje, osim te točke, koja izmiče značenju, i upravo kroz taj "označitelj bez označenog" označitelj se "prišiva" na označeno. Toga kod Saussurea nema, dimnjačari su u svakom slučaju dodatak njegovoj teoriji i upravo bi jednostavna kritika Saussurea bila da nije uvidio nužnost dimnjačara, ili bolje, da u nužnosti diferencijalnih strukturalnih određenja nije vidio i nužnost kontingentnog dodatka što ga impliciraju. Taj dodatak sam po sebi još nije psihoanalitički, na kraju krajeva vidjeli smo kako djeluje kod Kierkegarda, Marxa, Heinea itd., premda proizveden "spontano" i bez posebne teorije.

RAZVOJ TEORIJE DODATKA Ako bismo htjeli u tradiciji tražiti teoriju tog dodatka, onda svakako kod Hegela. Već upotreba izraza "reflektiranost u sebe" jest prijevod dimnjačara u hegelovsku terminologiju, a još je odlučnije da je Hegel na svim koncima svog sistema uvidio ključnu ulogu

– NEMA ČISTE RAZLIKE KOJA BI BILA NEOBILJEŽENA I NEUPRLJANA SVOJIM KONTINGENTNIM SUSRETOM S ANATOMSKOM RAZLIKOM SPOLA. O TOME NAJMASOVNIJE SVJEDOČI ČINJENICA DA JE OSNOVNA KLASIFIKACIJA SVIH ENTITETA U GOTOVO SVIM JEZICIMA UPRAVO KLASIFIKACIJA NA MUŠKI I ŽENSKI SPOL –

momenta kontingencije kao otjelovljenja univerzalnosti i nužnosti. Njegov beskonačni sud "duh je kost" smjera upravo na međusobnu ovisnost duhovne univerzalnosti sa slučajnim mrtvim objektom kosti; njegova teorija monarha upućuje na otjelovljenje umnog i univerzalnog državnog poretka u slučajnoj osobi monarha, u kojoj nema ničega umnog i univerzalnog, itd. Ukratko, kod Hegela se univerzalnost roda, čija pokretačka sila je samo njezino prelaženje u svoje drugo i posredovanje sa svom konkretnom razlikom pojedinih vrsta, naposljetku otjelovljuje i reflektira u određenoj slučajnoj vrsti toga roda, vrsti koja nastupa među ostalim vrstama kao točka refleksije tog procesa. Što se tiče Saussurea i strukturalizma, kojemu je njegova revolucija u lingvistici služila za ishodište, strukturalizam se začeo upravo i tek tada kad je Lévi-Strauss nadasve lucidno i dalekosežno uvidio da nema označiteljske strukture bez dimnjačara. Njegovo ime za dimnjačare je *mana*, mana kao upravo označitelj bez označenog, označitelj bez značenja, u kojem se otjelovljuje i reflektira sam uvjet pod kojim označitelji uopće mogu značiti, a sam (ne) znači "ništa i sve". Ono što predstavlja specifičnu psihoanalitičku intervenciju u tu teoriju bez sumnje je Lacanova smiona tvrdnja da je taj dodatni element falusni i da, dakle, dimnjačarski privjesak valja prikačiti na onaj tjelesni privjesak što ga otjelovljuje falus. Upravo je falus, kaže u navedenom odlomku, "određen označavanju cjeline učinaka označitelja", dakle "znači" značenje kao takvo, označitelj je par excellence, ili čak "transcendentalni uvjet značenja". Zašto?

SUDBINA STRUKTURE Jezik je na prvi pogled spolno neutralan. "Isti" je jezik u jednakoj mjeri na volju oba spola ili svim spolovima, da ne prejudiciramo njihov broj, po upotrebi jezika ne možemo razlučiti spol njegovih korisnika. Zato je, usput rečeno, čitavo traženje *écriture féminine*, specifično ženskog pisanja, svagda obilježeno fantazmom traženja "onoga nečega", crte koja svagda izmiče, crte koja bi pisicu odvojila od pisca. Ukratko, spolna razlika nije upisana u jezik kao takav – rečeno preciznije s Lacanom, spolna razlika je nešto "što se ne prestaje ne zapisivati". Ne možemo je zapisati, no ta se nemogućnost ne prestaje ne zapisivati, jezik i dalje goni iznutra. Ukoliko je, naime, upisana u njega, tada samo kao (još jedna) označiteljska razlika, dakle kao razlika koja je u posljednjoj instanci svediva na prisutnost ili odsutnost neke crte razlučivanja, razlika između plus i minus. Sve su označiteljske razlike u posljednjoj instanci svedive na "čistu" razliku između prisutnosti i odsutnosti, i ono što omogućuje provedbu spolne razlike u označiteljsku razliku jest upravo falus kao označitelj te razlike. Na kraju krajeva je prvi pokazatelj spolne razlike, za sve praktične upotrebe, u čitavoj tradiciji i još danas, upravo prisutnost ili odsutnost kontingentnog anatomskog privjeska. Upravo je tu mjesto gdje se označiteljska razlika – ta čista razlika diferencijalnosti – susreće i neposredno spaja s tjelesnom kontingentnošću. Označitelj, taj netjelesni entitet, sastavljan samo od čistih razlika, po definiciji je posve drukčijeg poretka nego tijelo s njegovom materijalnom i fiziološkom dimenzijom (doslovno dimenzijom, kao *res extensa*), a među svom beskonačnom raznolikošću tjelesnih razlika i posebnosti je upravo ta razlika, koja određuje spol, ona koja se najupadljivije i najbjelodanije ponaša kao označiteljska razlika, kao razlika između plus i minus. Diferencijalna nužnost netjelesne strukture upravo

**— SPOLNA RAZLIKA NIJE
OZNAČITELJSKA RAZLIKA, RAZLIKA
IZMEĐU PLUS I MINUS, IZMEĐU
PRISUTNOSTI I ODSUTNOSTI, IZMEĐU
OZNAČITELJSKE CRTE I NJEZINO
NEDOSTATKA. MOŽEMO JE
ZAHVATITI, ZAPISATI I IZREĆI SAMO
KAO OZNAČITELJSKU RAZLIKU,
ODNOSNO U REGISTRU FALUSNE
RAZLIKE. A AKO PREDSTAVLJA
PROBLEM I DRAMU, ONDA UPRAVO
ZATO JER JE NESVODIVA NA TU
FALUSNU LOGIKU —**

se tu križa sa slučajnošću naše anatomije – i upravo u tom smislu možemo razumjeti Freudovu rečenicu "Anatomija je sudbina". Mogli bismo reći: "Anatomija je sudbina strukture", kontingentna sudbina, no zato ništa manje određujuća. Struktura pripada tijelu preko spola (i otuda valja razumjeti sve što Freud kaže o kastraciji), a i obratno, i to je ovdje glavno: spol pripada jezičnoj strukturi preko tjelesne spolne razlike koja potihom daje označiteljskoj razlici njezin model ili barem neku paradigmu koju nije moguće apstrahirati. Nema čiste razlike koja bi bila neobilježena i neuprljana svojim kontingentnim susretom s anatomskom razlikom spola. Na kraju krajeva, o tome najmasovnije svjedoči činjenica da je osnovna klasifikacija svih entiteta u gotovo svim jezicima upravo klasifikacija na muški i ženski spol, da dakle jezik upravo kod spola (prisutnosti ili odsutnosti falusa) uzima uzorak za postavljanje svoje osnovne klasifikacijske razdjelnice sa svim gramatičkim posljedicama. (Tome bismo mogli dodati i gramatičku funkciju podjele na živo i neživo, isto tako prisutno u mnogim jezicima, što dodatno svjedoči o tome da se čiste razlike uvijek implicitno oslanjaju na model najbjelodanijih "prirodnih" razlika.) Ukratko, sosirovska teza: "postoji samo razlika kao transcendentalni uvjet svih označiteljskih razlika" dobiva ovdje svoj psihoanalitički korolarij: "čista razlika je obilježena falusnom razlikom". Falus postaje time "transcendentalni označitelj značenja" kao takvog, svojom slučajnošću upisan u uvjete označavanja uopće. I ako je moguće spolnu razliku upisati u jezik i obuhvatiti je jezikom, tada samo pod tim uvjetom: ukratko, moguće ju je upisati samo kao falusnu razliku. I ukoliko se moraju univerzalni transcendentalni uvjeti upisati u sam poredak pojavljivanja, koji ga uvjetuju, utoliko ne možemo bez dimnjačara kao karikaturnih personifikacija spolova. Među njima nastupa kao "ekvivalent (logičke) kopule" i od kopule do kopulacije samo je korak. A kopula je i ono što se postavlja poprijeko, naspram kopulacije omogućuje je, a ujedno kao suvišni dodatak i onemogućuje neposrednost bilo kakvog odnosa.

PONIŠTENJE ZA UZVIŠENOST Ako je dakle jezik uvjetovan razlikom, a razlika je uvjetovana falusnom razlikom, tada postoji inherentna povezanost između označitelja i falusa. A ta je veza skrivena (otuda upućivanje falusa na simulakrum), prikriivena, nikada ne nastupa kao takva. Kaže Lacan: "... falus svoju ulogu ne može imati kao skriven, odnosno kao sam znak latentnosti koji pogađa sve što je označljivo /signifiable/ čim je uzdignuto (aufgehoben) u funkciju označitelja. Falus je označitelj te Aufhebung koju inaugurira (inicira) svojim iščezavanjem".

Označitelj je Aufhebung realnosti, budući da je svojom intervencijom pretvara u označljivu realnost, a falus je upravo označitelj te Aufhebung, ili drugim riječima, označitelj je Aufhebung falusa koji može djelovati samo kao skriven, prikriiven u tome što ga je ukinulo, ukinulo kao kontingentni tjelesni organ, i ujedno uzdignut na "višu razinu", koja se naizgled odlijepila kako od tijela tako i od kontingencije. Ukoliko je označitelj Aufhebung stvari, njezino istodobno ukinuće i očuvanje na ravni koja je s obzirom na stvari posve drugog reda, tada je sama Aufhebung obilježena falusnim momentom koji potajice određuje njezinu ne-neutralnost, njezinu cijenu u "funtu mesa", koju treba plaćati za ulazak u strukturu. Označitelj kao rod u tom dodatku kao svojoj vrsti susreće sam sebe, svoj vlastiti uvjet i svoju vlastitu prirodu, takoreći u svom "suprotstavljenom određenju" (ako u tu svrhu upotrijebim Hegelov spekulativni pojam die gegensätzliche Bestimmung, prema kojem stvar doseže svoje bitno određenje tek u svojoj suprotnosti), u nečemu što u homogenoj seriji označitelja nastupa kao iznimka, kao izvanserijski element, u isti mah kao spolna razlika u

tom dodatku susreće svoj vlastiti seksualni uvjet i prirodu, dimnjačare pored oficira i sluškinja. Prošivak, o kojem govori Lacan u odnosu spram procesa označavanja kao prišivanja označitelja na označeno, u isti je mah prošivak između označitelja i tijela, između poretka strukture i seksualnosti. Na istom mjestu. Mogli bismo reći: Freud je "Saussure plus falus".

UPISIVANJE NE-ZAPISIVANJEM Tu se dakako otvara opsežna i uglavnom vjerojatno dosadna diskusija o falocentrizmu ili o "falocentrizmu" – taj je termin, koji kombinira falocentrizam s logocentrizmom, koliko znam, iznašao Derrida, i temelji se na pretpostavci da jedno drugo podupiru. Prijekor bi bio, ukratko, u tome

da je psihoanaliza doista pretvorila falus u označitelj i svela ga na element bez značenja, no u takvom je negativnom obliku još uvijek čuvala njegovo središnje i odlučno mjesto, dakle u još sublimnijem obliku nastavljala s tom spregom logosa i falusa, koja je potajice određivala čitavu (metafizičku itd.) tradiciju. Centar doduše može biti prazan, bez značenja itd., ali još je uvijek centar, s negativnim modusom centra još nismo ukinuli centrizam. Ili, drugim riječima: označitelj je doduše Aufhebung falusa, ali time falus kao privilegirano mjesto ne ukida, nego ga ujedno čuva (što na kraju krajeva slijedi već iz samog Hegelovog izraza Aufhebung, što ga tu Lacan emfatički koristi) i perpetuira njegovu središnju ulogu. Možemo govoriti o falusu kao o Aufhebung u označitelju, ali se time nismo oslobodili reference na puno trivijalniji penis. Aufhebung bi dakle trebalo čitati u obrnutom smjeru, ne kao dizanje, nego kao spuštanje, istina falusa je penis. Prijekor se masivno širio u čitavoj feminističkoj literaturi (na primjer najočitiije kod Judith Butler), koja je u svom pretežnom dijelu vidjela u Freudu i Lacanu promotore falusa. Na to je moguće odgovoriti u tri koraka.

Prvi. Otkud taj izraz falocentrizam kao priručna i masivna dijagnoza za čitavo jedno doba? Posve je očito da je takav izraz mogao nastati na podlozi psihoanalize, da je dakle tek psihoanaliza omogućila takav rječnik, da ta riječ kao takva nije nastala kao kakva od psihoanalize neovisna invencija, i naposljetku i najznačajnije da prije toga, dakle u dobu koje je bilo falocentrično, o nečemu takvom uopće nije bilo govora – i možda je upravo ta šutnja ono što je omogućavalo razgranavanje falocentrizma. Što je to doba činilo falocentričnim, bila je upravo odsutnost reference na falus, ili drugim riječima, ono je moglo biti falocentrično samo pod uvjetom da je falus ostao skriven, "prekriven velom", kako kaže Lacan, rezerviran za Misterije. Nesumnjivo je neka vrhunska ironija, ili kadšto čak cinizam, u tome da se potom psihoanalizi prebacuje kako je "nastavak falocentrizma drugim sredstvima", i to posebno podmukli nastavak, ukoliko je stvar eksplicitno imenovala.

Drugo. To imenovanje ima strukturalne učinke i ni pošto nije neudžno. Lacan je na to magistralno odgovorio: "Analiza pretpostavlja da se želja upisuje preko neke tjelesne kontingencije. Podsjetit ću vas na što oslanjam taj termin kontingencija. Falus – analiza ga tretira kao ključnu točku, krajnju točku toga što se izjavljuje kao razlog želje – analitičko ga iskustvo prestaje ne zapisivati /cesse de ne pas s'écrire/. U tom *prestajati se zapisivati /cesse de ne pas s'écrire/* leži os onoga što sam imenovao kontingencijom... Otuda se prividna nužnost falusne funkcije razotkriva samo kao kontingencija. Upravo se kao modus kontingentnog prestaje ne zapisivati /cesse de ne pas s'écrire/... Falus, koji je u stara vremena bio rezerviran za Misterij, upravo se kao kontingencija kroz psihoanalizu nije prestajao zapisivati. Ništa više. Nije stupio u polje onoga što ne prestaje...".

NUŽNOST JE SLUČAJNOST Lacan upotrebljava igru riječi s francuskom riječi *nécessaire*, "nužno", tako da je tumači kao izvedenu iz *ne cesse (pas)*, "ne (pre)staje", što je doduše izvor njezine stvarne latinske etimologije. Nužno je ono što ne prestaje, što se ne prestaje zapisivati, što se i dalje zapisuje. Naspram toga, kontingentno, slučajno, jest upravo nešto što može prestati, upravo u mogućnosti prestajanja njegova je slučajnost. Teza je dakle jednostavna: falus se u čitavoj tradiciji nije prestajao zapisivati, upravo je to bila podloga nužnosti sakrivene falusne referencije – koliko je bila odsutna, toliko je bila nužna i kao zapisana ustrajavala i potihom vladala i dalje. Čim njezino zapisivanje prestane, dakle time da je imenujemo i izoliramo kao takvu, ulazi u poredak kontingencije. Njezina nužnost pokaže se kao slučajnost, zasniva se samo na slučajnoj sprezi označiteljske

razlike (dakle onoga na čemu se naposljetku zasniva govor, *logos*) i tjelesne slučajnosti anatomskog privjeska. Transcendentalni uvjet značenja potajice je bio povezan s trivijalnošću anatomije, a čim je ta sprega imenovana i razotkrivena, gubi svoju nužnost i transcendentalnu valjanost – otprilike kao što je riječ *geocentrizam* mogla nastupiti tek kad se automatski pretpostavljeni centar pokazao kontingentnim. Mogli bismo reći da je Kopernik upravo imenovanjem geocentrizma napravio kraj falocentrizmu (premda primjer ne stoji, ime je naokolo već bilo u opticaju). Što je vrijedilo za samorazumljivi univerzalni okvir, pokazalo se trivijalnošću naše umještenosti. Imenovanje transcendentalnog uvjeta kao falusnog označitelja dakle znači upravo ocrtaivanje granice falocentrizma. Ništa više.

Treće. Ako je nužno ono što se ne prestaje zapisivati, i ako je kontingentno ono što se prestaje ne zapisivati i dakle naposljetku se može zapisati, dobiti ime i određenje, tada je falus tim imenovanjem prešao u kontingenciju, no time se dimenzija "ne prestajati se ne zapisivati" nije završila. Upravo suprotno. Sada je tek došla do izraza, sada kad je više ne pokriva falusna funkcija i njezino upućivanje na skriveno značenje. Nešto ipak ustrajava, što se ne prestaje ne zapisivati, premda se falus, kao marker spolne razlike, prestao ne zapisivati. A ono što ustrajava u svom nezapisivanju jest upravo spolna razlika, upravo ukoliko je nesvodiva na falusnu razliku. Lacan piše: "*To što se ne prestaje ne zapisivati /le ne cesse pas de ne pas s'écrire/* jest nemoguće, koje definiram preko toga što se ni na koji način ne može zapisati, i upravo preko toga određujem ono o čemu je riječ u spolnom odnosu – spolni odnos se ne prestaje ne zapisivati".

Ukratko, spolna razlika nije označiteljska razlika, razlika između plus i minus, između prisutnosti i odsutnosti, između označiteljske crte i njezino nedostataka. Možemo je zahvatiti, zapisati i izreći samo kao označiteljsku razliku, odnosno u registru falusne razlike. A ako predstavlja problem i dramu, onda upravo zato jer je nesvodiva na tu falusnu logiku. U toj razlici jest nešto što nije moguće odrediti sredstvima označitelja, zasnovanog na čistoj razlici. U odnosu spram logike označitelja postavlja njegovo Drugo neku dimenziju drugosti, koju nije moguće zahvatiti samu po sebi, imenovati i obilježiti, substancijalizirati u poseban poredak, budući da je nema nigdje drugo nego u onom što se ne prestaje ne zapisivati posred svih zapisa. I tek s redukcijom falusa na kontingenciju, njegovom detronizacijom, uopće je tek mogao nastupiti problem spolne razlike. Ništa se ne suprotstavlja logici falocentrizma više nego "značenje falusa".

PUKOTINA U OBZORU FALOCENTRIZMA Psihoanaliza je naposljetku otkrila dva nova objekta koja dotad još nisu bili mišljena kao autonomna: nesvjesno i seksualnost. Ta dva objekta su unutarnje povezana skrivenom vezom i možda je teško uvidjeti da tvore dvije strane istog objekta. Ako taj monstrum falocentrizma rascijepimo na dvije njegove konstitutivne polovice, tada možemo jednostavno i minimalno reći da iznašaće nesvjesnog predstavlja ono što se inherentno suprotstavlja logocentrizmu, ono je upravo isključivo i pukotina logosa. Ako je falus postavljen kao transcendentalni označitelj značenja, tada psihoanaliza nije baš i prije svega promocija značenja, traženje i iskopavanje skrivenih značenja, nego ispostavljanje pukotine u značenju. A ime za tu pukotinu jest nesvjesno. S druge pak strane, iznašaće seksualnosti u čitavoj njezinoj dimenziji predstavlja ono što se inherentno suprotstavlja logici falocentrizma, možda je čak jedini ili najbolji način kako izaći iz njegova obzorja. Nesvjesno i seksualnost su vrijedni zanimanja i teorije upravo po onome što se u njima postavlja poprijeko protiv logike falocentrizma.

Anna O. je na samom rođenju psihoanalize u dvije jednostavne sintagme pogodila bit, *talking cure* i *chimney-sweeping*. *Talking cure* je upravo način kako upregnuti sile nesvjesnog da djeluju protiv logocentrične usredotočenosti na značenje, *chimney-sweeping* pak cilja na preradu seksualnosti koja bi je istrgnula logici falocentrizma. Vratimo li se na našu ishodišnu Kierkegaardovu podjelu čovječanstva, tada je iz nje očito da dimnjačari unatrag ispostavljaju svu klimavost slijeda, koji je započeo egzemplarnim otjelovljenjima Muškarca i Žene, i ujedno oduzimaju svu samorazumljivost pretpostavkama što su uvjetovale njihove uloge oficira i sluškinja. U dimnjačarima se označiteljska logika spaja s logikom seksualnosti, dimnjačari predstavljaju onaj kontingentni dodatak i klauzulu odakle je moguće razriješiti obje logike. ■

Sa slovenskoga preveo Mario Kopic.

Privikavanje, Darko Šeparović

Muk

iz utega sobe, jedan teški muk opire se padanju. kako je samo ušao i koliko će ostati, pitanje je težine riječi i njihove sposobnosti lijepljenja za zidove. muče, čime se hraniš da si takav, ugojen i nepremjestiv iz ove centralne perspektive svakodnevnice. vrelim čajem otapam čađu jezika, nastojim zamisliti kako bi zvučao prvi ton koji će ga pokolebati. kako je on samo zamislio svoje preživljavanje, kako postavlja zamku nesuglasice, kako se posipa izgovorima da bi bio nevidljiv. pogledavamo se u toj ribarskoj neizvjesnosti, on u svojoj tvrdoglavoj šutnji, ja u modroj košulji večernjeg izlaska. maše mi, kao da smo na kolodvoru, odmahujem mu, jer drukčije i ne znam.

Mrtvi autori

tražim vas na jedan nerazuman način, svakim okretanjem listova, u dahu sasušenog papira, kada novom stranicom ponirem u dubine vlastite neupučenosti. tada primijetim da bešumno otvaram i zatvaram oči, u isto vrijeme mogu biti s vama i ne moram. čudna je ta vlažna igra, ta sinusoidna koreografija očiju, to uvijek isto gore i dolje. pratim vas kako slažete slova i bijele udaljenosti među njima, kako ste s njima sigurni kao strijela s lukom. svilenkastom napetošću držite u ruci gromade riječi, na dovoljnoj udaljenosti od plućnog krila ispuštate ih u veliko danas, i neokrznuti putujete dalje, u dno, u prikrakje magme.

Povratak

danas sam savijao metal, tu svjetlucau aluminijsku foliju i zrak među prstima. odrazi okolnih predmeta gubili su se u hrapavoj zgrčenosti. tu bi se lijepo smjestila voda o kojoj mi priča prijatelj koji se vratio iz

Amerike. muče ga nesanica i vodeni snovi, uvijek isti strah od prelijevanja i nekontrolirane mokrine. preplanula koža i ispucani nokti, uvijek ga stavlja u istu, veliku i žednu sliku. ništa ne može ugasiti njegovu pustinjku suhoću i ovisnost o pijesku. odmotava metalni ogrtač i uzima jedan kolač, pažljivo skiciramo kraj ljeta i ideju povratka. popodnevnim krokiem stavljam u kvadratičan format papira; Otok i svoju mokru jedninu. njegove crte zarobljene su negdje na pola puta između zaborava i trenutne odlučnosti. krijepimo se sokom od bazge, uvjeravam ga da on najbolje upija žed slanog kamena. od njegove kuće do natrag, vozi samo jedna cesta za koju životinjama i nama ne treba putovnica, samo nepotpuni naglasak, onaj načet gradskim jutrima. kaže da će se odseliti među kablove i žice, u zamršeno ništa, da će godišnjom izmjenom zmijine kože i on mijenjati obrise gradova. rujansko popodne utišava naš razgovor, sada pričaju samo papiri na stolu i najodvažniji zrikavci. što nam oni imaju za reći, jesu li to glasovi kojima noć zavodi more; pitam ga, što će biti s nama ako nikada ne saznamo što nam oni zapravo čitavo vrijeme pričaju?

Japanska svijeća

plodna voda kaplje joj niz oblo tijelo, ostavljajući za sobom užarenu nit i toplo sebe. njezin tekući život pada mi po prstima i tamo se zgrušnjava u nepovezane oblike. mrvim ih u prašinu kojom ću zasoliti ovo koračanje u sutra. povremeno je gasi burni dah, ona mu se ne odupire, vjeruje šibicama i prahistorijskoj posvećenosti vatri. palim je rijetko, samo kada znam da me očekuje plačni dan i ljudi u perfektu.

zemlja se odlučno zatresla, kidajući kimona, razbacujući ljude lako kao da su origami. sada je moram upaliti, i to puno njih, puno svijeća.

Prevoditelji

hodaju na čujnoj udaljenosti od nas, tumače nam nerazumljivu topografiju, razloge disanja i uvijek isti silazak u iskričavu večer. najpotrebniji su kada dešifriraju i raspliću svakodnevni esperanto, onaj koji slušamo od trajekta na odlasku ili od njezine kose u jutarnjoj sumaglici. prije dugog putovanja ne smijem ih zaboraviti, baš kao ni lijekove ili nepročitanu knjigu. kada je sve spremno mogu se otisnuti u malo bližu dvojbu, onu o smjeru putovanja ili kada. ujutro nas čeka dug put i jednosmjerna mučnina, puno ljudi čiji je posao ljubaznost. putujemo u nepomičnu noć, udaraju nas razgovori nepoznatih ljudi, odlazimo, kao ona rođendanska želja, u vatri i dimu jedne crne niti. svakim ulaskom u tunel nastaje bockavi mrak, neugodan i taman. tada je sve moguće, čak i obojati jednu davnu namjeru, tada i prevoditelji širom otvaraju usta, i tada, umjesto točke, mogu nacrtati jedan mali krug.

Sigurna udaljenost

kada noć reži, bacaš joj kosti neprosavanog jutra. takva nahranjena i umorna, utihne ispod stola. zaokupljaš se dlanovima, nacrtanim raskrnicama. grudice riječi padaju iz kreveta na pod, ali tamo ne ostaju dugo, tek toliko da okopne. trudiš se slušati i ne govoriti. treba se skrivati od starijih, od sjećanja. kupim razmake i sigurnu udaljenost, kao dva automobila u koloni, ni preblizu ni predaleko. popijena smeđa tekućina polako se hvata za koru mozga; dobro je, sada je

malo toplije. posvećenost te zaokuplja, i ne primjećuješ kako je to brzo prošlo, ona se opet budi ispod stola. ponovno je gladna, širi se i zaogrće čitavu sobu, vlakovi prolaze, privikavam se, navika sjeda na svoje mjesto.

Zaobljenost

nikako se priviknuti na ovu zaobljenost ekrana, na okruglost i sve što dolazi s njom, na o od kojeg se sve odbija, i na zarez koji uvijek titra na pozadinskoj bjelini, praveći se da je točka, da ništa ne zarezuje i odvaja, a sa zarezom ili bez njega, povijanje u krevet bit će jednako nesigurno, jer zbog te zaobljenosti sada ne možeš spavati, progoni te, stavljajući je u neobične krpe da se odmotavajući bori ili da bude plašt koji osvaja Šopovu kocku. na pamet ti padaju sve ideje koje se perpetuiraju ili koje su moguće jedino u skučenom prostoru sobe, na vrhu ormara tamo gdje nikada nisi gledao, gdje se rađa prašina i najgušći večernji mrak; i tako sve do pred jutro, kada zaspiš, u jedno veliko okruglo.

Plava mahovina

pravili smo se da mora nema, da je sve to plava mahovina u kojoj rastu jestivi crvi i nejestiva kosa. tvrdi kao asfalt, zaboravili smo plivati, ako bi i vidjeli neku morskutalalicu kako pluta pokrivena davno zaboravljenim brodskim dnevnicima, osudili bi ga na kamenu robiju, tvrdu i prašnjavu. hodali smo ušiju pokrivenih smolom i šipražjem, sve smo dodirivali rukama, opisivali pokretima zvukove drva, plastike ili kože. zatim smo zaboravili more i onaj stoti djelić sekunde, kada smo uronjeni u mokri početak svega, bili prevareni mišlju da je letjeti moguće.

Srećko

ruke su mu grube, nisu nikada prebirale pamuk, samo kosti divova iz neolitika, nekakvo kamenje. sada ne zna gdje bi s njima, možda na stol, na smeđi izlog svakodnevnice, u kipuću vodu ili u mrak džepova. a one bi svirale, plesale po bakrenim tipkama, razgibavale se po nečijoj koži. nemirne su, stalno drhte, on ih tješi; smirite se, nećemo mi još dugo.

Komarac

jutros je nebo zavareno za more, ne vidim njihov spoj, ali tako mi to izgleda. budim se iz ovog južnog sna u kojem sam bio posramljen poput ošišane ovce, budim se malo stariji nego inače i podjednako tih. čujem jutarnji huk trajekta koji probavlja ljude i automobile, do kopna, do malo čvršćeg danas. sada samo moram uhvatiti intonaciju ovog dana, ne smijem ubiti ni jednu namjeru, ni jednog komarca. iz paučine mogućnosti vadim sitan plijen, jednu odluku o ustajanju, jedno odlučno da. ako je jastuk mokr znači da su gosti na odlasku, da se treba spustiti do ulaznih vratiju i pozdraviti ih, ili da pošaljemo ovog neubijenog komarca umjesto sebe. njemu ne treba neizvjesnost na otiraču i navlaženi obrazi. njemu ne treba nitko, samo malo slatke krvi.

DARKO ŠEPAROVIĆ

rođen je 17. 07. 1987. Odrastao je u Veloj Luci, na otoku Korčuli. Trenutno živi i studira u Zagrebu.

_a gdje ćete vi ovo ljeto?

terraneo

summer eco music festival

09-13_kolovoz_2011

ŠIBENIK_CROATIA

The National

La Roux

The Fall

Nouvelle Vague

Crystal Castles

Janelle Monáe

The Raveonettes

Mogwai

Baseball Project

Destroyer

Frank Turner

...i mnogi drugi :-)

festival bez preklapanja glavnih izvođača

40% popusta na dolazak s HŽ vlakom

5 dana kampiranja za 100 kn

festival s jednom nogom u moru

www.terraneofestival.com

_glavni partner ekološkog programa

hansgrohe

bon bon

Ožujsko
Pivo

_medijski pokrovitelji

JutarnjiLIST

tportal.hr

MUZIKA.HR

eurolakat

zarež

AUTORSTVO I PIRATI NOVOG MILENIJA

AUTOR IZ ASPEKTA KULTURNE ANTROPOLOGIJE RAZMATRA PITANJA OPRAVDANOSTI OZNAČAVANJA VEĆINE KORISNIKA ODREĐENIH INTERNETSKIH USLUGA "PIRATIMA" TE NJIHOVO SUSTAVNO PRIKAZIVANJE RUŠITELJIMA "UNIVERZALNIH" DRUŠTVENIH VRIJEDNOSTI

TIBOR KOMAR

Statistički, živimo u regiji gdje je piratiziranje svih oblika i pojava intelektualnog vlasništva prisutno u tolikoj mjeri da je u neku ruku postalo društveno prihvatljivo ili barem dijelom *mainstreama*, tako da ga u svakodnevnom životu više i ne primjećujemo. Tko se ne sjeća prodavača na Trešnjevčkom placu iz čijeg ogromnog *boomboxa* trešti najnoviji hit Miroslava Škore dok privlači potencijalne kupce kazeta primamljivim omotima svježe otisnutim na *inkjet* tiskaču u boji ili pak rasprava o plagiranju nota ili aranžmana poslije završetka svakog izbora za hrvatsku pjesmu Eurovizije?

U svom izvješću o softverskom piratstvu u svijetu iz 2009. godine, International Data Corporation (IDC) navodi da je ono na prosječnoj razini od oko 41%. Od 23 zemlje srednje i istočne Europe, Hrvatska se s udjelom od 54% nalazi na šestom mjestu. Prosjek EU je oko 30%, a kako idemo istočnije, stopa raste. Naši neposredni istočni susjedi bilježe udjele od oko 75% u prosjeku, dok su apsolutni "pobjednici" Ukrajina (84%), Armenija (92%) i Gruzija s 95% udjela piratskog softvera.

Ako pogledamo što je zajedničko spomenutim zemljama, prvo što pada na pamet je – "istočni blok". Je li uistinu moguće da su socijalistički ili komunistički sustavi temeljeni na zajedničkom upravljanju i nedostatku privatnog vlasništva ovih zemalja u tolikoj mjeri utjecali na suvremeno poimanje piratstva u regiji ili uzroke piratiziranja ipak treba tražiti u ekonomskoj situaciji koja je u većini tih država prilično ispod razine Zapada? Možda je u pitanju i naše (često i osobno) društveno iskustvo koje govori kako je raditi protiv države i zakona zapravo isplativo jer su stvarne posljedice blage ili nikakve. No, izdvojimo li faktor kriminala iz cijele ove priče, javlja se ideja koja možda danas i ne zvuči politički korektno u društvu prepletenom neoliberalnim postavkama, ali zasigurno daje temelj za razmišljanje – jesu li ti isti "pirati", kao nezavisni, izvanzinstitucionalni element te predstavnici jedne šire informatičke zajednice (uz *hackere*, zagovornike softvera otvorenog koda i sl.) zapravo borci za slobodu informiranja i nespontanog protoka znanja? Pitanje piratstva i autorstva izravno se navodezuje na kontroverze koje se dotiču temeljnih ljudskih prava, monopolizacije informacija i cenzure u 21. stoljeću. Pomak u eru digitalnog, ponajviše zahvaljujući internetu, vrlo je bitna prekretnica u povijesti čovječanstva na svim razinama – s jedne strane donosi pomalo utopijsku nadu u svijet otvorenosti i protoka informacija bez prepreka i kontrole, a s druge donosi opasnost od vrlo lakog centraliziranja tih istih informacija od "velikih igrača" koji imaju neograničen pristup infrastrukturi.

VLADA SAD-A KAO CENZOR VEĆEG DIJELA INTERNETA Recentan i eklatantan primjer podređivanja državnih resursa privatnim interesima velikih kompanija dogodio se u SAD-u tjedan dana prije održavanja najvećeg sportskog događaja u toj zemlji (po nekima i

PIRACY HELPS STOP GLOBAL WARMING

Instead of driving to get CDs, buying pre-packaged software from megacorporations and wasting energy, you can help fight Global Warming by using P2P. Help save resources, fight pollution and save the environment. – It's what Jesus would do.

u svijetu). Naime, 6. veljače 2011. godine održan je 45. po redu *Superbowl* – finale prvenstva u američkom nogometu koji je uživo pratilo 105 000 gledatelja, a prijenos koji je odradila mreža *Fox Sports* pratilo je 111 milijuna ljudi u Americi te još toliko u ostatku svijeta. Oglasni prostor od 30 sekundi promidžbe prodavao se po cijeni od 3 milijuna dolara te se procjenjuje da su prihodi od oglasa dosegli iznos od preko 200 milijuna dolara. Ništa od svega navedenog nije neobičajeno, ali zanimljivima se čine postupci američkog Odjela domovinske sigurnosti (*U.S. Department of Homeland Security*) koji su neposredno prethodili ovom sportskom događaju. Naime, ogranku te vladine agencije zaduženom za poslove imigracije i carine, *U.S. Immigration and Customs Enforcement* (ICE), u posljednjih nekoliko godina raznim zakonskim aktima, ponajviše antiterorističkim, dodijeljene su vrlo široke ovlasti, među kojima i ona da vrlo jednostavnim postupkom može zaplijeniti internetske *top-level* domene (.com, .org, .net) ako smatraju da se u okviru njih nalazi "protudržavni" sadržaj, bez obzira jesu li one u stranom vlasništvu ili ne. To omogućuje činjenica da se tvrtka koja se bavi organizacijom i dodjeljivanjem domena (ICANN) nalazi na američkom tlu, u Kaliforniji, te je potrebno samo pribaviti nalog okružnog suca kako bi se domena zaplijenila. Dodjeljivanjem takvih zakonskih ovlasti jednoj od svojih agencija, vlada SAD-a zapravo se stavila u položaj svjetskog cenzora većeg dijela interneta.

Samo četiri dana prije *Superbowla*, točnije, 2. veljače 2011., izvedena je opsežna akcija zapljene domena internet stranica koje među svojim sadržajem indeksiraju poveznice (linkove) na izravne prijenose sportskih događaja. Važno je napomenuti kako te stranice (npr. *rojadirecta.org*, *HQ-streams.com* ili *atdhe.net*) ne krše zakone o intelektualnom vlasništvu budući da same ne vrše prijenos događaja, već samo sadrže popis poveznica. Na prvi pogled čini se nejasnim zašto bi se ovakve opsežne intervencije uopće poduzimale i pod čijim pritiskom, budući da velike tvrtke koje se reklamiraju za vrijeme *Superbowla* zapravo imaju interes prodrijeti do što većeg broja korisnika uz što manja ulaganja. Odgovor bi mogao biti jednostavan – TV mreže utvrđuju cijene oglasnog prostora prema gledanosti vlastitih emisija (*ratings*) te kako bi dobile što veći dio marketinškog kolača moraju brojčama potkrijepiti rezultate gledanosti, što u slučaju nekontroliranog internet prijenosa ne mogu učiniti.

Slučaj je izazvao i veliko zanimanje u španjolskoj javnosti budući da stranica *rojadirecta.org* posjeduje dva sudska rješenja španjolskog suda da je to čime se bavi potpuno legalno, a ovakva zapljena od strane SAD-a čak se u nekim krugovima smatra povredom državnog suvereniteta. Još više začuđuju ovakvi postupci američkih agencija budući da ICE ima ovlasti samo za zapljenu imena domene, ali ne i sadržaja koji se nalazi pod njom tako da se ovom

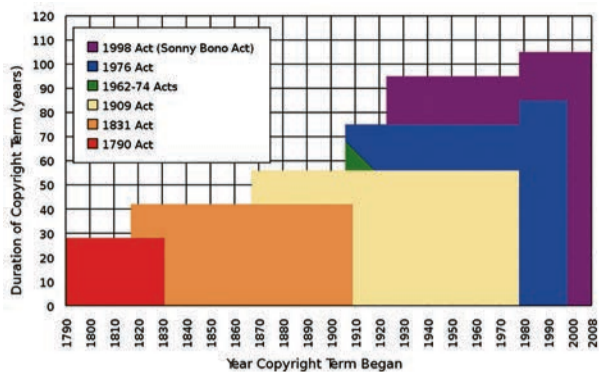
– VRLO JE TANKA GRANICA IZMEĐU PIRATSTVA I SLOBODE GOVORA, A ONA NAJČEŠĆE OVISI O ONOME KOJI POSTAVLJA PRAVILA –

intervencijom samo postigao kratak prekid usluga navedenih stranica, koje su u roku nekoliko sati ponovno u potpunosti proradile – većina unutar vlastitih nacionalnih domena, kao primjerice *rojadirecta.es*.

AUTORSKO PRAVO U POVIJESTI Sustav autorskog prava jedan je od stupova zapadnog društva na kojem počivaju danas najrazvijenije i najprofitabilnije industrije – filmova, muzike, elektronskih knjiga i softvera. U zadnja dva desetljeća, ponajviše zahvaljujući internetu, ti su mediji doživjeli apsolutnu transformaciju distribucije, no samim time doveli sebe u opasnost od gubitka dijela zarade budući da je i krajnjim korisnicima olakšano međusobno dijeljenje resursa. Prelazak u doba digitalnog velika je prekretnica u povijesti medija i zbog činjenice da je prvi put omogućeno da se napravi kopija istovjetna originalu, bez ikakvog gubitka.

U starom Rimu nakladničkom djelatnošću bavili su se trgovci knjigama. Nakon što su kupili rukopis od autora, nakladnici su organizirali proizvodnju na način da je u jednoj dvorani osoba čitala tekst dok je veći broj pisara zapisivao izgovoreno. U drugoj prostoriji radila se korektura napisanih tekstova, a u trećoj uvez. Rimsko pravo nije pravilo razliku između prava vlasništva rukopisa i prava umnožavanja djela, već je prvo obuhvaćalo drugo. Tumači se kako nije postojala potreba za širenjem pravnih restrikcija u području književnih djela jer su autori uživali posebne počasti i materijalnu pomoć. No, postojala je svijest o moralnom pravu autora te se pojavljuju i zapisi gdje se plagijarizam osuđivao samo kao "krađa slave", ali ne i autorskih prava (Henneberg, 2001.).

U srednjem vijeku redovnici su naplaćivali pristojbu onome koji bi želio kopiju jedne od njihovih knjiga, ali ne kao naknadu za autorstvo, već samo kao povrat utrošenog materijala i rada potrebnog za prijepis. Nakon Gutenbergova izuma, počela se razvijati nakladnička djelatnost. Tada su se nakladnici bavili i tiskanjem i prodajom knjiga te su se nazivali knjižarima (engl. *stationers*). Postupak tiska omogućio je umnožavanje i stavljanje u prodaju knjiga u velikom broju, ali je zahtijevao i znatne troškove među kojima su bili osobito troškovi nabave i pripremanja rukopisa za tisak. Da bi nakladnik sebi nadoknadio te troškove, bilo je potrebno da svoje izdanje prodaje tijekom dužeg vremena, a da bi to postigao, bilo je potrebno da se tijekom tog vremena isključi konkurencija svakog drugog nakladnika koji bi mogao pretiskom izvornog izdanja izdati djelo uz manje troškove nego što ih je imao nakladnik izvornog izdanja. Kako bi se omogućio razvitak nakladničke djelatnosti i zaštitili interesi

nakladnika, počelo se priznavati nakladnicima isključivo pravo (monopol) tiskanja i prodaje knjiga u određenom trajanju, i to u obliku individualnih privilegija koje izdaje najviše državno tijelo. Nakladnički privilegij priznavao je, dakle, nakladniku isključivo pravo umnožavanja određenog djela i stavljanja u prodaju umnoženih primjeraka u određenom trajanju, a za povredu toga prava predviđena je sankcija u obliku oduzimanja neovlašteno izdanih primjeraka i novčana kazna. Prema tome, nakladnički su privilegiji imali u početku posve gospodarsku svrhu – osiguranje naknade nakladničkih troškova. Međutim, osim nakladničkih privilegija, potkraj 15. stoljeća i u 16. stoljeću počeli su se davati i autorski privilegiji pojedinim autorima kao priznanja za njihov rad (Henneberg, 2001.).

Velik dio povijesti autorskih prava nerazdvojan je od pojma cenzure. Autorsko pravo u 16. stoljeću postaje instrument cenzure i služi samo jednoj svrsi – monopolu nad izdavaštvom. Nakladnici su ubrzo shvatili da državna cenzura zapravo pogoduje njihovom monopolu te pod izlikom održanja reda u svojoj su struci to poticali. Tako je primjerice bilo vrlo teško proći proceduru za otvaranje vlastite tiskare, a sve se odvijalo pod budnim okom predstavnika ceha (Patterson 1968:114). Kako se sudovi nisu bavili autorskim pravima, nakladnici su bili u poziciji da jednostavno imaju svu moć i monopol. Ipak, 1774. godine donesena je vrlo bitna presuda kojom engleski sud presuđuje da djela Shakespeara, Bacona, Milтона i drugih postaju dijelom javnog dobra i dostupna svima, što zadaje konačni udarac nakladničkom monopolu (Rose 1993:97).

SUVREMENO INTELEKTUALNO PIRATSTVO S knjigama je počelo, a nastavilo se s notnim zapisima koji su bili česta meta “pirata”. Tako Johns (2009:344) opisuje tzv. “kralja pirata” s početka 20. stoljeća, Jamesa Fredericka Willettsa, koji se bavio pretiskavanjem notnih zapisa u ogromnim količinama na više lokacija. Engleski parlament smatrao je njegovu već uhodanu djelatnost velikim problemom, a Willetts je na sudskom saslušanju iznio tvrdnje kako je piratstvo vrlo pozitivna stvar jer djeluje u javnom interesu pa čak i koristi tada rastućoj industriji klavira. Sve više obitelji moglo si je priuštiti glazbalo, a Willetts je svoja izdanja prodavao za 2 penija, umjesto 18 – koliko su naplaćivale veliki nakladnici. Njegova obrana piratstva pred Parlamentom bila je vjerojatno i prva takva u povijesti. Willetts je kao početnu točku svoje obrane zauzeo stav da niti jedan autor (u ovom slučaju kompozitor) nije u poziciji da zadrži neotuđivo pravo nad talentom koji mu je Bog dao da ga koristi za opće dobro. Druga točka na kojoj je počivala njegova obrana bila je razlika između građanskih slojeva i njihove kupovne moći i ukusa – pokazalo se da se ljudi u piratskim izdanjima kupovali jako puno djela Chopina, Beethovena i Wagnera, a ne glazbu “sumnjive” kvalitete. Willetts je tvrdio da zapravo pomaže one slojeve društva koje je država totalno zapostavila, a da njegovo piratstvo nema nikakav utjecaj na posao legalnih izdavača, već im čak diže i prodaju svojim besplatnim reklamiranjem. Willetts je smatrao da autorsko pravo nije prirodno, već mora biti podređeno općem dobru te je cijelu situaciju usporedio s primjerom tadašnjih javnih željeznica kojima je koncesijom dan monopol, ali su zauzvrat po zakonu morale naplaćivati vrlo nisku cijenu vozne karte. Tako je predložio da Parlament uredi glazbena prava po uzoru na željeznice – svima dostupna izdanja niske cijene (3. klasa) te skuplja – za one koji si to mogu priuštiti (1. klasa).

HRVATSKA SITUACIJA Uz Državni zavod za intelektualno vlasništvo, udruga zadužena za reguliranje autorskih prava je Hrvatsko društvo skladatelja – Zaštita autorskih muzičkih prava (HDS-ZAMP). Već nekoliko godina vode se kontroverzne rasprave o zakonu iniciranom od udruge ZAMP kojoj pri kupnji digitalnih medija (praznih CD-a, DVD-a, memorijskih kartica, diskova, mobitela, MP3 svirača i sl.) svaki kupac plaća, najčešće i ne znajući, tzv. “Naknadu za privatno kopiranje”. Ta naknada temelji se na pretpostavci da će kupac svoj legalno kupljen prazni

medij popuniti materijalom poput nelegalno dobavljene muzike, filmova ili softvera, a ne vlastitim autorskim uratkom. Prikupljena sredstva putem ove “naknade” služe za namirivanje egzistencijalnih potreba članova HDS-a, kao što su uplata mirovinskog i zdravstvenog osiguranja. Pitanje se nameće samo od sebe – ako plaćamo naknadu za potencijalno piratstvo, bez obzira bavili se time ili ne, čini li to sve građane automatizmom piratima u očima pravne države? Vrteći se u krug, tu se opet vraćamo na jednu od prijašnjih postavki – ako država paušalno smatra da su svi njezini građani pirati, nije li logično očekivati da će oni upravo to koristiti te još više piratizirati?

U tom smjeru kreće se i nedavna odštetna tužba zbog višegodišnje protuzakonite naplate naknade za privatno kopiranje koju je protiv ZAMP-a podnio vlasnik jedne informatičke tvrtke. Tužba se temelji na činjenici da je ZAMP nakon uvođenja ove naknade određenim tvrtkama davao popuste od 50 posto, a drugima samo 15, čime je prekršen Zakon o tržišnom natjecanju (*Poslovni dnevnik*, 17. ožujak 2010.).

Još jedna od bizarnih situacija koja rezultira ovakvim nedoradenim zakonskim aktima jest i ona u kojoj se nalaze kulturno-umjetnička društva – naime, ona su obvezna plaćati naknadu ZAMP-u za izvođenje narodnih pjesama na priredbama! Zakon kaže: *Narodne književne i umjetničke tvorevine u izvornom obliku nisu predmet autorskog prava, ali se za njihovo priopćavanje javnosti plaća naknada koja je prihod državnog proračuna* (www.lesar.info/bloger/ZAMP-Zganec.pdf), što nas dovodi do zaključka da je svako javno pričanje bajke, plesanje linda ili pak puhanje u sopile podložno državnom oporezivanju te su u opasnosti od prekršajne kazne svi koji bi se u takve akcije upustili bez da su uplatili naknadu ZAMP-u.

Najveća “potencijalno-piratska” situacija u Hrvatskoj je i izbjegavanje plaćanja RTV pristojbe. Velika većina građana sklona je to činiti opravdavajući se lošim programom nacionalne televizije, zaboravljajući pritom da se ova pristojba plaća isključivo za posjedovanje TV prijemnika, radio prijemnika ili auto-radija. Opet smo u dilemi – jesu li oni koji izbjegavaju tu pristojbu uistinu pirati ili ih možemo prozvati borcima za uvjerenje kako sveprisutni zračni antenski signal nije potrebno plaćati? S druge strane, i u ovom slučaju državne institucije pokazuju se dosta sporima u ažuriranju osnovnih postavki vlastitog poslanja. Naime, u posljednjem je desetljeću postalo uobičajeno da računala imaju ugrađene vlastite TV ili radio kartice na koje hrvatski zakonodavac nije predvidio obračunavanje RTV pristojbe te se potpuno legalno mogu koristiti bez naknade, čime je “piratstvo” ove vrste praktički legalizirano.

Nedorečena je situacija i na području fotokopiranja knjiga. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima ne dopušta kopiranje cijelog djela, osim u slučaju kada je knjiga rasprodana prije najmanje dvije godine. Godine 2007. osnovana je Udruga za zaštitu prava nakladnika (ZANA) koja bi trebala regulirati prava nakladnika i koja u okviru svojih ovlasti fotokopiraonicama naplaćuje mjesečnu naknadu od 24 kn po uređaju. Međutim, zakon ne utvrđuje koliko je postotak knjige dopušteno umnožavati pa se onda događa da korisnik kopira sve osim jedne stranice knjige i time je zaštićen od bilo kakve pravne odgovornosti (*Vjesnik*, 21. kolovoz 2007.).

BUDUĆNOST AUTORSTVA Razvoj *copyrighta* uvijek je bio neraskidivo vezan uz razvoj tehnologije i medija prijenosnika. Nove smjernice dala nam je naslutiti glazbena skupina *Radiohead* koja je 2007. godine, na zaprepaštenje glazbene industrije, na svojoj internet stranici objavila dugo očekivani album *In Rainbows* uz slobodno preuzimanje po principu “daj kol’ko daš”. Preuzeto je preko milijun primjeraka albuma, a časopis *Wired* piše kako ovaj eksperiment ne samo da nije propao, već se pokazalo da je otprilike 40% osoba koje su preuzele album platilo prosječno 6 dolara, što iznosi gotovo 3 milijuna dolara čiste zarade za bend. Time su apsolutno zaobidene diskografske kuće, što će uskoro dati ideju i autorima književnih tekstova. Tom Spring u članku o *e-book* piratstvu (*PC World*, ožujak 2010., str. 23) piše kako je sve više autora spremno dogovoriti se direktno s distributerima, poput *Amazona*, i prodati im prava na *online* knjigu iz jednostavnog razloga što im je važnije da ljudi čitaju knjige od potencijalnog rizika da određeni postotak primjeraka bude piratiziran.

KULTURA “COPYRIGHTA” I PROMJENA Na sve većem značenju počinje dobivati sustav pod nazivom *Creative Commons* (CC). Ovaj skup licencnih alata stvoren je nakon razočaranja određene skupine ljudi činjenicom

kako je cijeli kulturni opus 20. i 21. stoljeća praktički nedostupan širokoj javnosti uslijed vrlo restriktivnih autorskih zakona. *Creative Commons* zamišljen je kao pravac kojim bi se stvorila finija regulacija autorskih prava i zamijenila potpisna izjava “sva prava zadržana” s blažom “neka prava zadržana”. CC pokušava napraviti za kulturu ono što je *General Public License* (GPL – Opća javna licenca) učinio za softver (Boyle 2008:180). Pristankom na CC licencu autor dozvoljava neograničeno kopiranje svog djela te njegovu upotrebu u općenito nekomercijalne svrhe, a po želji i u komercijalne. Ovakvim pristupom, sav CC licenciran materijal pronaden na internetu (tekst, blog, video, foto, audio itd.) slobodan je za intervencije bilo kakvog tipa te potiče izražavanje kreativnosti bez straha od mogućih posljedica.

Internet je *a priori* zaslužan za prelazak iz čitalačko-pasivne kulture u stvaralačko-aktivnu. Digitalna tehnologija omogućava miksanje, adaptiranje i stvaranje potpuno novog materijala iz postojećeg. No, većina kulturnih dobara je daleko od javnog pristupa i korištenja, što je zasluga autoritativnih kompanija koje lobiraju za redovito produženje trajanja autorskih prava. Lessig (2004.) opisuje kako je u cjelokupnoj povijesti autorskih prava prosjek vlasništva bio oko 30 godina. Danas, prije nego djelo postane dijelom javne domene, zakoni dopuštaju i rok od preko stotinjak godina. Svako društvo ima kontrolirane i nekontrolirane resurse (*public domain*). Logika govori da ako želite uz političke pritiske i lobiranja produžiti svoje autorsko pravo, ono se mora iz nekog korpusa izuzeti – u ovom slučaju iz prava javne domene. Nije li to onda neka vrst državnog piratstva?

Drugi su problem upravo postupci današnjih megakompanija u kojima postoji velika količina licemjerja. Tvrtka *Walt Disney* nastala je na uspjehu crtanog filma *Steamboat Willie* iz 1928. godine koji je uveo lik *Mickey Mousea* u opću kulturu. No, taj je film kopija filma *Steamboat Bill, Jr.* Bustera Keatona, s razlikom da mu je dodan zvuk. Oba su se temeljila na jednoj narodnoj pjesmi, a takva vrsta “prerađivanja” i “posuđivanja” bila je uobičajena – *Disney* je mnoge priče (primjerice one koje su zapisala braća Grimm) ispričao jednostavno na drugačiji način te tako izražavao vlastitu kreativnost. Danas, iako je prošlo preko 70 godina od prvog pojavljivanja *Mickey Mousea*, njegov lik još uvijek ne pripada javnoj domeni (američki Kongres je *Disneyu* 1998. godine produžio autorska prava za još 20 godina), a svaki pokušaj korištenja završava, ironično, sudskom tužbom.

Vrlo je tanka granica između piratstva i slobode govora, a ona najčešće ovisi o onome koji postavlja pravila. Zato ne treba zaboraviti ni svekoliku socijalnu ulogu “pirata” – njihova pobuna protiv ustaljenog reda i rad za opće dobro kad-tad urode plodom što ih opet dovodi u poziciju balansiranja između kriminala i političkog djelovanja. *Peer-to-peer* (*peer*, eng. – vršnjak) kao mrežna zajednica zatvorenog tipa nosi obilježja zajednice apsolutno jednakih, bez centralizirane baze iz koje bi se moglo upravljati, što ima svoje nepobitne prednosti, ali izaziva i kritike usporedbama s komunističkim, anarhističkim sustavima ili sustavima direktne demokracije. Zakon o autorskim pravima prvenstveno i jest stvoren kako bi se promicala sloboda govora, no njegova je vrijednost u sadašnjem obliku jednostavno nadidena evolucijom novih medija. Intrigantno pitanje za budućnost ostaje – stvaramo li mi kao građani srednje Europe sa sebi svojstvenim razmišljanjima o problemu intelektualnog piratstva, možda i nesvjesno, prethodnicu nekih budućih sustava koji će ponuditi otvoreniji pogled na sam čin autorstva? Naravno, problem originalnosti još je jedno otvoreno poglavlje u raspravama o autorstvu. Što je zapravo izvorno, tko je tvorac originala, tko je bio prvi, je li to uopće bitno – pitanja su na koja nema jednostavnog odgovora. ■

Ulomak iz veće cjeline. Članak će u cijelosti biti objavljen u časopisu *Studia ethnologica Croatica*, broj 23, 2011.

Literatura:
Boyle, James. 2008. *The Public Domain*. New Haven: Yale University Press
Henneberg, Ivan. 2001. *Autorsko pravo*. Zagreb: Informator
Johns, Adrian. 2009. *Piracy: the intellectual property wars from Gutenberg to Gates*. Chicago: University of Chicago Press
Lessig, Lawrence. 2004. *FreeCulture*. New York: The Penguin Press
Patterson, Lyman Ray. 1968. *Copyright in historical perspective*. Nashville: Vanderbilt University Press
Rose, Mark. 1993. *Authors and owners: the invention of copyright*. Cambridge: Harvard University Press

MEDITACIJA O SAMOĆI

PREMIJERNI HRVATSKI PRIJEVOD INTRIGANTNOG I UGLEDNOG SUVREMENOG FRANCUSKOG AUTORA DONOSI SUPTILNO ISPRIPOVIJEDANU PRIČU O NEOBIČNOM SVJETIONIČARU

BOJAN KRIŠTOFIĆ

Na nedavno održanoj tribini povodom službenog izlaska strip albuma *Zlatousti: knjiga pitanja i odgovora*, Nenada Perkovića i Davora Krelje, govorilo se (između ostalog) i o načinu na koji autori čija primarna vokacija nije strip pristupaju tom mediju – u ovom slučaju, novinar i književnik, i slikar. Reducira li književnik nužno svoj rječnik i izraz kako bi došao do jezika prihvatljivog nekoj formi stripa, bila to pasica, tabla, ili neki suvremeni hibrid svega toga? Može li umjetnik već izgrađene likovne osobnosti bezuvjetno primijeniti svoj standardni vizualni repertoar u interpretaciji scenarija, ili su potrebni određeni ustupci novoj formi? Drugim riječima, podnosi li strip sve poznate oblike vizualnog pripovijedanja i verbalne naracije?

– CHABOUTE JE POBUNJENIK POPUT CAMUSOVIH LITERARNIH JUNAKA, A NJEGOV SVJETIONIČAR IZRAVAN NASLJEDNIK INSPIRATIVNE EGZISTENCIJALISTIČKE TRADICIJE –

NARATIVNI EKSPERIMENT *Zlatousti* je na svoj način duboko eksperimentalan strip, a posljednjih godina u Europi i Americi, ali i u ostatku svijeta, u središte zanimanja publike i kritike sve češće dolaze autori koji se poput spomenutog domaćeg dvojca ne zadovoljavaju postojećim kanonima izražavanja u stripu, i sve slobodnije traže nova rješenja i putove. Mnogi od njih prije no što su se posvetili stripu, već su ostvarili određeni razvoj u vizualnim umjetnostima te su novom mediju pristupili s jasnom sviješću što i kako žele postići, što može objasniti njihovu relativnu zrelost, vidljivu od samog početka bavljenja stripom. Primjer za ovakav, donekle novi tip autora, kome je primarni cilj originalno izražavanje u stripu, uza što je moguće manje ustupaka komercijalnom izdavaštvu, svakako je i Francuz Christophe Chaboute, koji u ovom mediju djeluje od 1993. godine. Tome prethodi niz godina studiranja na različitim visokim umjetničkim školama, iskustvo crtača slobodnjaka reklamne orijentacije, i mnogi drugi slični poslovi koji su pridošlici pružili mogućnost razvijanja crtačke rutine, neprekidnog traženja i nalaženja odgovarajućih likovnih pristupa artikulaciji neke narativne ideje (što je jedan od glavnih zadataka profesionalaca zaposlenih u stvaranju reklame). Svi su ovi utjecaji oblikovali Chaboutea u autora koji velik trud polaže upravo u eksperimentiranje pripovijedanjem, u pokušaj naglašeno inovativnog rješavanja problema naracije u stripu, ovisno o sadržaju kojim se bavi.

Ovaj se autor kronološki svakako uklapa u onu poznatu generaciju francuskih strip crtača okupljenih oko grupe i

današnje izdavačke kuće L'Association, koja je u relativno kratkom vremenu zavladała francusko-belgijskom strip scenom, no (kao i Manu Larcenet i Joann Sfar) ostao je ponešto po strani od osnovnih tokova tzv. novog vala francuskih strip autora te obitavajući u osami na jugu zemlje, životom i djelom potvrđuje staru tezu o strip crtaču kao o duboko individualnom činu, bliskom poeziji. Doista, jedan od njegovih najnovijih stripova (ili grafičkih novela) – *Sam samcat* – tiha je, poetična, nenametljiva meditacija o životu u izolaciji, o sukobu apstraktnog i konkretnog u psihi jedne individue, o mijeni godišnjih doba, o prirodnim zakonitostima, i još o koječemu. Strip je gotovo odmah po objavljivanju preveden i objavljen u nas, i prvi je susret domaće publike s ovim autorom. Premda je izdavač na raspolaganju imao niz njegovih stripova, nastalih mahom na prijelazu iz devedesetih u nulte godine, odlučio se za svježe djelo, predstavivši tako Chaboutea čitateljima u punoj zrelosti i visokoj stvaralačkoj snazi.

ASKETSKO PROMIŠLJANJE LJUDSKE SUDBINE

Sam samcat bezvremena je priča o svjetioničaru zatočenom na svome radnom mjestu, potpuno odsječenom od ostatka svijeta, kojeg upoznaje putem fragmenata novina i nekoliko rječnika preostalih u svjetioniku iz nekih boljih dana. Danas mu je pedesetak godina, dijete je pokojnog svjetioničara i njegove supruge, i nije nikada stupio na kopno. Roditelji su mu prije smrti financijski oporučno osigurali tjedne pošiljke hrane i najnužnijih potrepština, koje dostavljaju dva mornara, jedan stariji – prgav, pragmatičan i rezigniran, i mlađi – nemiran i znatiželjan, željan upoznati tajanstvenu mušteriju do čijeg otočića redovito plovi. Svjetioničar je ograničenih mentalnih sposobnosti, slabouman i djelomično deformiran, ali unatoč tome, živoga duha – on se na kopno nikad nije zaputio više zbog nesigurnosti i straha, nego nedostatka želje. Na neki način, on je poput Kaspara Hausera – premda je dijelom ostvario proces socijalizacije, stao je negdje na pola puta te se njegova mašta i sposobnost sanjanja tokom stripa doimaju kao velik potencijal koji se tek treba ostvariti. Glavna aktivnost svjetioničara je ribarenje štapom i prelistavanje glomaznog rječnika, a putem pojmova koji ulaze u njegovu svijest autor gradi niz asocijacija izrazite simboličke snage, koje nam prenose intenzivni duhovni život glavnog lika, njegov humanizam i empatiju te želju za upoznavanjem drugih živih bića. Prije početka komunikacije s mlađim ribarom, jedino živo biće s kojim svjetioničar komunicira ribica je u malenom akvariju, a autor njihov odnos gradi malo po malo, scenu po scenu, vrlo suptilnim, dirljivim pomacima koji najbolje odražavaju minucioznost njegovog pristupa naraciji.

Suptilno, ali i proračunato, ključne su riječi u interpretaciji ovog stripa. On je opsežan, broji gotovo četiristo stranica, ali događajima je neobično siromašan, a o postojanju klasične fabule ne može, naravno, biti ni govora. Spori ritam podsjeća na ritam japanskih stripova – kadrovi se nižu uz tek neznatne promjene i neprekidne varijacije u vremenske cjeline, koje bi u klasičnom stripu trajale svega nekoliko prizora, a ovdje se prostiru preko desetaka stranica. No, za razliku od japanskih stripova, gdje je poigravanje vremenom često montažna vježba u službi veće uvjerljivosti akcijskih scena, namjera autora ovdje je posve različita. Njegov grafički izraz donekle podsjeća na Barua, koji je svoje inovacije u pripovijedanju također dijelom temeljio na japanskom stripu; ali dok je Baru težio satiri i groteski, autora stripa *Sam samcat* zanima asketsko, egzistencijalističko promišljanje ljudske sudbine i položaja čovjeka u hijerarhiji zemaljskih živih bića.

Christophe Chaboute, *Sam samcat*, s francuskoga prevela Jelena Prtorić; Naklada Fibra, Zagreb, 2009.

STRUKTURA ZAVOJITOG STUBIŠTA Strip se zbog minimalne upotrebe dijaloga i niza sličnih stranica, kao i *mange*, vrlo brzo čita, međutim, čitatelju se otkriva u slojevima i zahtijeva opetovano vraćanje, što je svakako i bila autorova namjera. Osnovnu ideju stripa moguće je shvatiti u jednom čitanju, no ponovna prelistavanja zadivljuju čitatelja potpunom sigurnošću autora u vlastiti pristup – krajnjom promišljenošću on gradi tkivo stripa,

– SPORI RITAM PODSJEĆA NA RITAM JAPANSKIH STRIPOVA – KADROVI SE NIŽU UZ TEK NEZNATNE PROMJENE I NEPREKIDNE VARIJACIJE U VREMENSKE CJELINE, KOJE BI U KLASIČNOM STRIPU TRAJALE SVEGA NEKOLIKO PRIZORA, A OVDJE SE PROSTIRU PREKO DESETAKA STRANICA –

intenzivirajući svakom epizodom približavanje glavnog lika ostatku svijeta, sve do konačne odluke koja označava kraj stripa, makar je isti potpuno otvoren. Premda je rasplet stripa moguće naslutiti, jer svi elementi logično vode prema jedinjoj mogućoj završnici, njegova vrijednost ne iscrpljuje se sklapanjem korica. U određenom smislu, ovaj strip doista funkcionira poput svjetionika – njegova struktura podsjeća na zavojito stubište u interijeru svake takve građevine. Svaki kat jedna je epizoda, a čitatelj vrluda penjući se i spuštajući kroz autorovu misao sve dok ne stigne do vrha – ili dna. Upravo zbog toga što kraj priče može biti i novi početak. Iako autor posjeduje relativno originalan grafički stil, zanimljiv spoj nekoliko jasnih utjecaja na tragu osobito stiliziranog realizma, iz napisanoga je jasno kako njegova prava snaga i izdvojenost leže u zadivljujućim pripovjednim vještinama te u predanoj posveti refleksivnim, filozofskim temama koje uglavnom nisu uobičajene u stripu, barem ne u ovakvoj formi.

Vrlo je ohrabrujuće što danas postoje autori koji uz određeni trud i upornost mogu živjeti od crtanja stripova koji su kvalitetom posve na razini izvrsne literature, a u naprednim zemljama s razvijenom tradicijom stripa i dinamičnom sadašnjom izdavaštvu (što Hrvatska još uvijek nije, ali ima mogućnost postati) njihova djela imaju podjednaku kulturološku vrijednost. Originalnost i kvaliteta rada Christophea Chaboutea u takvim uvjetima mogu biti poznati i priznati. Ipak, kao što je spomenuto, riječ je o autoru koji djeluje na pomalo izdvojenoj poziciji, a njegova refleksivna priroda i meditativan ton osobine su svakako netipične za suvremeni francuski strip, koji je i u najavangardnijim nastojanjima često izravno politički angažiran, ili pak naginje crno-humornoj, apsurdnoj interpretaciji svijeta. U tom kontekstu, Chaboute je pobunjenik poput Camusovih literarnih junaka, a njegov svjetioničar izravan nasljednik inspirativne egzistencijalističke tradicije. ■

SJEĆANJE NA SKANDAL

MOŽDA JE O Sanjinu I BRUJALA ČITAVA TADANJA EUROPA, ALI RAZLOZI SVAKAKO NISU BILI na tragu klasika

VIŠNJA PENTIĆ

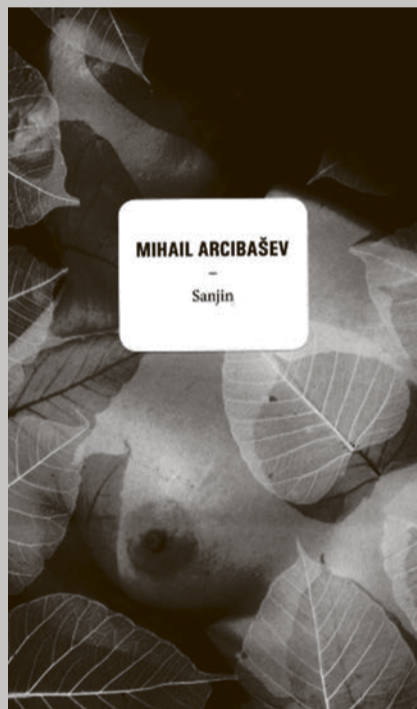
U prvom se poglavlju romana *Sanjin* Mihaila Arcibaševa naslovni lik nakon dužeg izbjivanja vraća u obiteljski dom gdje ga s nestrpljenjem dočekuju majka i mlada sestra. U njegovoj je odsutnosti tek dozrela djevojka Lida do detalja iskonstruirala idealiziranu i bespoštedno romantičnu sliku brata bazirajući se na lektiri ljubavnih romana i neumoljivim djevojačkim maštarijama. No, Sanjin nema ništa od tragične boli i patnje velikog, a neshvaćenog duha koji mu je u svojoj egzaltiranoj i lijepoj glavi naivno pripisala sestra. Već nakon nekoliko sati provedenih s bratom instinktivno shvaća da roman koji je ispisala njezina sanjalačka priroda u stvarnosti izgleda "vrlo jednostavno dosadno i, kako se Lidi činilo, čak i banalno".

EROS, THANATOS I KRAPANJE HLAČA Arcibašev je tom ironičnom diskrepancijom preduhitrio potencijalna upisivanja herojskih osobina svome "suvišnom junaku" kako se ne bismo osjetili kao Lida kada shvati da njezin uzvišeni brat sam sebi krpa hlače: "Padale su i riječi koje su Lidi iz nekog razloga bile jednostavno ružne. Tako je Sanjin usput spomenuo da je jedno vrijeme bio tako jadan i bijedan da je sam morao krpiti hlače. – Zar ti znaš šivati? – s uvrijednim je čuđenjem nehotice uzvratila Lida. To joj je bilo smiješno, nimalo muški. – Prije nisam znao, ali kad je trebalo, naučio sam – sa smiješkom je odgovorio Sanjin, sluteći što je osjećala Lida. Djevojka je jedva primjetno slegnula ramenima, zašutjela te se zagledala u vrt. Osjećala je kao da se probudila iz sna u kojem je bilo sunce i ugledala sivo i hladno nebo".

Prvi put objavljen u Rusiji 1907. godine, *Sanjin* je roman o spolnosti ispričan kroz sukob svjetonazora: dok naslovni junak utjelovljuje nihilizam i vitalizam popularan među antimodernističkim autorima prijelaza stoljeća, njegov antipod nalazimo u liku racionalnog i moralnog Jurija Svarožića. Suprotnost među njima otkriva se u različitom odnosu spram nježnijeg spola. Arcibašev

— ROMAN O SPOLNOSTI ISPRIČAN KROZ SUKOB SVJETONAZORA: DOK NASLOVNI JUNAK UTJELOVLJUJE NIHILIZAM I VITALIZAM POPULARAN MEĐU ANTIMODERNISTIČKIM AUTORIMA PRIJELAZA STOLJEĆA, NJEGOV ANTIPOD NALAZIMO U LIKU RACIONALNOG I MORALNOG JURIJIA SVAROŽIĆA —

je ne odveć maštovitim i eksplicitnim slikama sladostrašća izazvao sveopći skandal, a time i naklonost šire čitalačke publike, zarativši zabranu koja je u zemljama istočnog bloka ostala na snazi sve do ranih devedesetih. Mladićima se, naime, sviđa ista vesela i jedra djevojka, a ishod ljubavnog trokuta je jednostavan, ako ne i jednostran. Dok Sanjin uvelike konzumira i uživa u onome što će koje desetljeće kasnije Arcibaševljevi obožavatelji D. H. Lawrence nazvati "kozmogonijskim erosom", Jurij nije

u stanju živjeti animalnu stranu svoje prirode te stupiti u spolni odnos s voljenom pa zbog toga svoj život završava, ah, potrudimo se povjerovati, suicidom.

Mihail Arcibašev, *Sanjin*, s ruskoga prevela Irena Lukšić; Hrvatsko filološko društvo, biblioteka Na tragu klasika, Zagreb, 2010.

To je samo posljednje od čak tri samoubojstva kojima smo u romanu prisiljeni svjedočiti pa je dojam daleko od priželjkivane dramatičnosti i posvema blizu crnom humoru. Autor suptilnost nije pokazao ni u prikazu ženskih likova koji se odreda prepuštaju moći spolnosti pritom osjećajući "približavanje nevidljive zvijeri". Drugim riječima, ona im omogućuje da prošire suženu si svijesti i stoga se ženama od seksa vrti u glavi: "I od dodira njihovih nogu, vrelog poput rastopljenog željeza,

zgnusnula se oko njih topla i poput sna mirišljiva magla. Cijelo Lidino gipko i skladno tijelo obamiralo je, izvijalo se i vuklo prema njemu. Bilo joj je nepodnošljivo lijepo i strašno. Oko nje se sve čudno i neshvatljivo izmijenilo: mjesec nije bio mjesec i gledao je iz blizine, iz velike blizine, kroz ogradu terase, kao da je visio iznad jako osvjetljenog proplanka; vrt, ne više onaj koji je ona znala, nego drukčiji, taman i tajanstven širio se na sve strane. U glavi joj se polako i teško vrtjelo".

MALI ZLODUH, VEĆI DOGAĐAJ Od istih je pretpostavki krenuo i Lawrence u svom lijepom, a kod nas nikada prevedenom romanu *Pernata zmija*, ali je za razliku od svog uzora dao kompleksnu i uvjerljivu sliku ženske psihe. *Sanjinova* je pak vrlina u brojnim opisima prirode koji posjeduju stano-vitu draž. Oni su ključan element kako u gradnji atmosfere tako i u karakterizaciji likova te metaforizaciji njihovih iskustava. Tako nesretnog Jurija obuzima osjećaj samotne tuge "kao kad bi prolazio pokraj vrta, a stotine lubenica svjetlucale u sumraku i podsjećale na ljudske lubanje razasute po polju", a vitalnog će Sanjina pak privući "gušter koji mu je hitro pretrčao put" pa je "dugo gledao za njegovim gipkim tijelom koje je vješto skliznulo u zelene busene trave". Svako poglavlje otvara opis čija je funkcija signalizirati nadolazeću radnju. U središnjem je dijelu priroda u bujanju, a s babljim ljetom naslućujemo nesretni kraj: "Sunce je sjalo jarko, kao u proljeće, no već je bilo nečeg jesenjeg u neuhvatljivoj krotkoj tišini koja se širila među drvećem, mjestimice prošaranim žutom bojom lišća. I u toj prozračnoj tišini usamljeni ptičji glasovi zvučali su raspršeno i tupo je odjekivalo užurbano zujanje velikih insekata što se zloslutno nadvilo nad svojim carstvom u nestajanjju, gdje više nije bilo ni trave ni cvijeća, nego je korov rastao visoko i divlje".

Sanjin sigurno nije ono što je očekivala naivna Lida zadojena ljubavnim pustolovinama velikih duhova, ali nije ni zaboravljeni dragulj književnosti prijelaza stoljeća. Naivna romantičarska iluzija da je ukus šire publike prije stotinjak godina bio sofisticiraniji od današnjeg, čitanjem će *Sanjina* biti uspješno raspršena i u onim glavama čija je sentimentalnost tvrdokornija od Lidine. Možda je o *Sanjinu* i bruja čitava tadanja Europa, ali razlozi svakako nisu bili *na tragu klasika*. Puno se veći događaj iste te 1907. godine europskoj književnosti dogodio fantastičnim romanom *Mali zloduh* Arcibaševljeva zemljaka Fjodora Sologuba. Taj briljantno duhovit roman neusporedivo je bolje položio test vremena od razvikanijeg

— ARCIBAŠEV JE NE ODVEĆ MAŠTOVITIM I EKSPPLICITNIM SLIKAMA SLADOSTRAŠĆA IZAZVAO SVEOPĆI SKANDAL, A TIME I NAKLONOST ŠIRE ČITALAČKE PUBLIKE, ZARATIVŠI ZABRANU KOJA JE U ZEMLJAMA ISTOČNOG BLOKA OSTALA NA SNAZI SVE DO RANIH DEVEDESETIH —

mu suvremenika, a prošao je ispod radora šire europske publike. Sve što je zainteresirani čitatelj možda zamišljao pronaći u *Sanjinu* skrilo se na stranici *Malog zloduha* koji je na hrvatski preveo Zvonimir Sušić, a 1984. godine objavilo Znanje u biblioteci Hit. Sologubov roman rusku je kulturu obogatio jedinstvenom *perodonovštinom* obrađivši iste teme na ingeniozniji i zabavniji način. Slobodni smo vrijeme posvetiti Sanjinovom hvalevrijednom umijeću da si sam zakrpa raspojasane hlače, no više ćemo uživati prepuštajući se osvježavajuće niskim strastima seoskog učitelja Perodona. ■

KUPUJEM, JER JE APSURDNO

OŠTRO KRITIZIRAJUĆI KONCEPT I RETORIKU INDUSTRIJE ZA SAMOPOMOĆ, AUTOR NEPRESTANO ISTIČE KAKO MU NIJE CILJ PONUDITI GOTOV RECEPT ZA SREĆU I DOBAR ŽIVOT, VEĆ POTAKNUTI ČITATELJA DA OSVIJESTI VLASTITU (APSURDNU) POZICIJU. NO TO JE, ČINI SE, LAKŠE REĆI NEGO UČINITI

NADA KUJUNDŽIĆ

U filmu *Ljubav i smrt* (*Love and Death*, 1976.), jednome od ranijih uradaka Woodyja Allena, neurotični Boris (igra ga, a tko drugi nego sam Allen) očajnički pokušava dokučiti smisao života, pitajući se nismo li svi mi zapravo tek "hrpa apsurdnih ljudi koja jurca uokolo bez svrhe i cilja?". Michael Foley, profesor informacijske tehnologije, romanopisac i književni prevoditelj, na Borisovo bi pitanje bez sumnje odgovorio jasnim i glasnim "Da!" U svom prvom publicističkom uratku, filozofski intoniranoj studiji o jadima i radostima suvremenog društva simptomatičnog naslova *Doba apsurdnosti* (i još simptomatičnijeg podnaslova *Zašto nam moderan život ne dopušta da budemo sretni*), ovaj se irski autor upušta u nezahvalno, ali itekako potrebno analiziranje brojnih aspekata suvremenog života, od krstarenja i šopingiranja, do virtualnih svjetova i društvenih mreža. U središte ovog literarnog makrokozmosa smješten je mikrokozmos suvremenog čovjeka kakvim ga vidi Foley, i.e. samodopadnog i površnog, gotovo patološki uvjerenog u vlastitu važnost, čovjeka bez obaveza koji živi u trenutku i za trenutak, koji želi sve i želi to sada (jer on to, naravno, zaslužuje). Paradoks svijeta u kojem živimo jest taj da nikada nismo imali više, no istodobno nikada nismo željeli više; "Tko ne osjeća da zaslužuje više i tko nije ojađen zato što ne dobiva više?" pita se Foley. "Izgledjeli afrički seljak zacijelo ne osjeća nepravdu u tolikoj mjeri kao sredovječni zapadnjački muškarac kojemu nitko nikada nije pružio oralno zadovoljstvo." Je li u takvim okolnostima sreća uopće moguća, ili nam, pak, ne preostaje drugo do li vrstati taj pojam među arhaizme? Je li sreća u suvremenom svijetu doista tek proizvod *photoshopa*, kako to pjeva Hladno pivo, ili možda ipak "nije sve tako sivo"? U pokušaju da odgovori na ova i slična pitanja, Foley se okreće "najboljim umovima prošlosti i sadašnjosti", što će reći književnicima (Flaubert, Proust, Joyce) i filozofima (spominje se gotovo svako zvučnije ime od Aristotela do Camusa), ali i neuroznanstvenicima, sociolozima, psiholozima, čak i fizičarima.

KAKO VAM PROUST MOŽE PROMIJENITI ŽIVOT Iako ovakav interdisciplinarni pristup nominalno omogućava autoru da svoj predmet razmotri s različitih strana, Foley se u svojim promišljanjima ipak doima prilično jednostranim. Drugim riječima, većina citata ili statističkih podataka navodi se kako bi potkrijepila autorove osobne (pesimistične, ogorčene) stavove, bez uvida u ono što "druga strana" ima za reći, a tu je i mnogo takozvanih "primjera" koji nisu drugo do li imaginarni scenariji iz razigrane mašte samog Foleya. I dok se autorov neprikriveni animozitet prema društvenim mrežama, seksu za jednu noć i seriji *Prijatelji* na trenutke može doimati kao bijesna tirada u stilu u-moje-vrijeme-svijet-je-bio-bolji, nemoguće je

odoljeti Foleyjevoj finoj (auto)ironiji. Na koncu konca, kako priznaje, ni sam nije imun na neke od suvremenih "poroka" kao što je potreba da se bude *cool*, a koja se u njegovom slučaju manifestira kao kulturni snobizam (a sve dok nekim čudom svijet ne zahvati iznenadna pomama za Proustom, može mu i bit!). Ova kombinacija subjektivnog i objektivnog, gotovo memoarskog i znanstvenog, mjestimično podsjeća na prozu Alaina de Bottona (tim više što se i Foley deklarira kao ljubitelj Marcela Prousta), kojega se u *Doba apsurdnosti* obilno citira.

Paradoksalno je da nikada nije bilo više savjeta i recepata za instant sreću, a istovremeno toliko nezadovoljstva i egzistencijalnog očajja. Čini se kako sreća i obilje ne idu uvijek ruku pod ruku. Umjesto raznoraznih "koraka", "programa" i inih uputa na kojima je niknula cvjetajuća industrija knjiga za samopomoć, Foley preporučuje klasike, što literarne (tko može bolje odagnati depresiju od čovjeka koji je posljednje godine života proveo u svojevoluminoznoj izolaciji u sobi obloženoj plutom), što filozofske. I dok nitko ne bi pomislio osporavati autoritet jednog Schopenhauera ili Nietzschea, pitanje koje postavlja autor *Doba apsurdnosti* jest da li, a ako da kako i u kojoj mjeri, ovi intelektualni *übermenschi* mogu doista pomoći suvremenom čovjeku s njegovim, hajmo reći, praktičnim problemima. Na kraju krajeva, "samo rijetki od njih [filozofa, ne suvremenih ljudi] imali su žene ili djecu ili su bili primorani mukotrpno raditi za svoj kruh". Sokrat ili Buddha teško da će biti naš prvi izbor u slučaju ljubavnih problema, a tko to među radnim narodom ima vremena za žustre višesatne šetnje *à la Nietzsche*? Drugim riječima, "što ti ljudi mogu reći onima koji rade za život, ostaju sa svojim partnerima i podižu obitelji?" Kako ispada, mnogo toga. Suvremeno doba koje "mrzi razmišljati" tako će, smatra Foley, najviše profitirati upravo od intelektualnih stimulansa skrivenih na stranicama klasika, ako već nije odmah u stanju dokučiti mogućnosti njihove praktične primjene. Maksimalno pojednostavljeno, bitno je razmišljati, promišljati i mućnuti svojom glavom; sve ostalo doći će samo.

Oštro kritizirajući koncept i retoriku industrije za samopomoć, Foley neprestano ističe kako mu nije cilj ponuditi gotov recept za sreću i dobar život, već potaknuti čitatelja da osvijesti vlastitu (apsurdnu) poziciju te zauzme kritički odnos spram društva u kojem živi. No to je, čini se, lakše reći nego učiniti pa tako Foley ipak povremeno upada u zamku "pohlepnog doba koje zahtijeva naputke za život u kratkim crtama". Pretposljednji dio knjige naslovljen *Primjene* donosi neku vrstu studija slučaja u kojima autor oprimjeruje vlastitu teoriju na konkretnim pojavama (posao, ljubav, starost); taj je dio ujedno i najslabija karika inače intrigantne, inteligentne i, da, duhovite studije. To možda i nije sasvim začuđujuće; na kraju krajeva, čini se pomalo

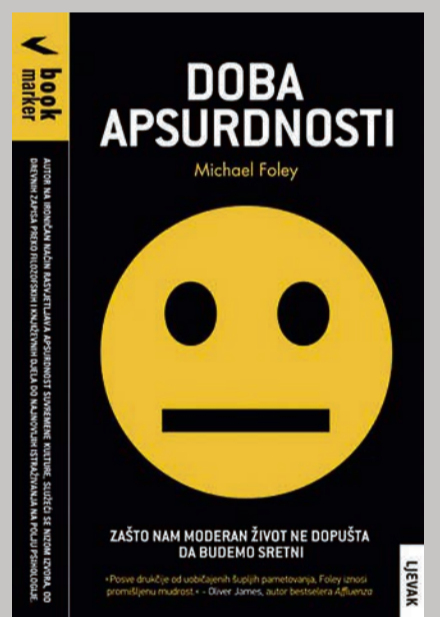
kontraproduktivnim potrošiti dvjestotinjak stranica dekonstruirajući razne oblike *carpe diem* propagande, a zatim se i sam okušati u ulozi gurua ili, kako se to danas stručno naziva, životnog trenera. Da ne spominjem da se velik dio tzv. savjeta (ili, ako hoćete, uputa za sreću) doima prilično naivno, primjerice, "jačanje prezira prema nasilnom šefu" kao sredstvo transformacije svakidašnje jadikovke u odu radosti. U konačnici, praktični savjeti u kontekstu ove knjige sasvim su izlišni; *Doba apsurdnosti* uspješno izvršava svoj primarni cilj poticanja na kritičko promišljanje apsurdnosti suvremenog društva, a upravo to je i prvi korak ka samoboljitzku i istupanju iz krda.

**— ZABILJEŽEN JE
DRASTIČAN PAD U
PRODAJI NARANČI.
ZAŠTO? LJUDIMA SE
JEDNOSTAVNO NE DA
GULITI IH —**

tako zavodljivim i poželjnim na polici supermarketa, u našem dnevnom boravku doima se mnogo prozaičnijim. Suvremeno "štovanje potencijala", kako ga naziva Foley, podržava želju obećanjem čije se ispunjenje odgaga *ad infinitum*. Poput pekmeza u Carrolllovoj *Alici iza zrcala* koji je na meniju jučer i sutra, ali nikada danas, suvremenog potrošača uzbuđuje jedino pomisao na ono što će tek kupiti. Jednom kupljen, predmet gubi auru potencijala te kao takav ne pruža nikakvo ispunjenje ili užitek. Ne preostaje nam drugo nego krenuti u potragu za novim.

No nije samo kupovina postala samodostatna. Foley ističe kako je i komunikacija ispražnjena od svakog smisla i sadržaja. Bitno je tek komunicirati, čak i ako nemate ništa osobito za reći. Važno je oglašiti se, podsjetiti na vlastitu prisutnost. Fenomen društvenih mreža možda i predstavlja lakši i jefitiniji način razmjene poruka, želja i pozdrava, ali isto tako postupno briše nekad davno ljubomorno čuvanu granicu između javnog i privatnog. Intima postaje javno vlasništvo, a želja da se ista zaštiti doživljava se kao zastarjela, ekscentrična, "čak perverzna". Na kraju krajeva, kako primjećuje (odveć) ambiciozna voditeljica TV prognoze (igra je Nicole Kidman) u Van Santovom filmu *To Die For* (u nas prikazivan pod nazivom *Djevojka za koju se umire*), "čemu raditi bilo što ako te nitko ne gleda?". Srećom po nas, blagodati poput sveprožimajućeg *Facebooka* ili *YouTubea* na kojima se zanimljivost nečijeg života mjeri u *lajkovima*, osiguravaju vam vaših pet minuta slave i pružaju prostor za nesmetanu egzibiciju vlastitog (anti)talenta (sudeći po broju pregledanih internetskih snimaka, "antitalenti" su mnogo zanimljiviji od svojih darovitih kolega). Na koncu, svatko *zaslužuje* priliku, zar ne? "Danas svi *zaslužuju* odmor (što ne znači samo stanku, nego putovanje na poželjno odredište u inozemstvu): studenti stalno *zaslužuju* više ocjene (bez obzira na kriterije ocjenjivanja, njihov argument uvijek glasi: "Ali proveo sam x sati na ome"), zaposlenici *zaslužuju* promaknuće (čak i kada ne ispunjavaju nijedan preduvjet za to), umjetnici *zaslužuju* veće priznanje (sve napisano *zaslužuje* biti objavljeno, sve naslikano *zaslužuje* biti izloženo, svi izvodači *zaslužuju* biti na pozornici). Neuspjeh je zastario pojam. Nitko ne želi prihvatiti da su samo rijetki dostojni viših ocjena ili umjetničkog priznanja te da ne postoji partner iz snova. Dakle, neuspjeh je nova zabranjena riječ".

KULTURA HEDONIZMA Živimo u doba kada nam je (barem nominalno) sve dostupno: od informacija i obrazovnih

Michael Foley, *Doba apsurdnosti. Zašto nam moderan život ne dopušta da budemo sretni*, s engleskoga prevela Petra Štrok; Naklada Ljevak, Zagreb, 2011.

HABEO, ERGO SUM Foleyjeva kritička oštrica osobito je nemilosrdna prema hramovima potrošačke kulture, trgovačkim centrima, ali i prema (uglavnom nekontroliranoj) kupovini kao takvoj. Da se razumijemo, nije grijeh otići u dućan i nešto kupiti (ako jest, nema nam spasa); problem je u tome što je naglasak u sintagmi "nešto kupiti" gotovo neprimjetno premješten sa "nešto" na "kupiti". Užitek više ne proizlazi iz konkretnih proizvoda, već iz samog čina trošenja novca. U svijetu u kojemu se ne željeti ništa smatra vrlo priprostim, zvuk prolaska šarene kartice kroz maleni uređaj pričvršćen na kraju pokretne trake predstavlja razliku između nesreće i sreće. No ovaj umjetno induciran osjećaj blaženstva samo je trenutačan. Ono što se doimalo

— **LJUBAVNICI, DAKLE, MORAJU BITI INVENTIVNI I UVIJEK SPREMNI NA AKCIJU, DOK SE OD ZAPOSLENIH, PAK, OČEKUJE DA BUDU NASMIJANI, PRISTUPAČNI, VESELI I DUHOVITI. BEZ OBZIRA NA UMOR, BOLEST ILI OSOBNE FRUSTRACIJE, OSMIJEH JE POSTOJAN —**

moćnosti do skupih dizajnerskih krpica. Doba kada se na policama mogla naći tek jedna (ako i toliko) vrsta praška za rublje ili čokolade doima se kao neprivlačna epizoda iz daleke, mračne prošlosti. No, pita se Foley, je li stanje neograničenih mogućnosti uistinu dar s neba? Sjećate se one priče o magarcu koji krepa od gladi jer se ne može odlučiti između dva ponuđena plasta sijena? U istoj situaciji, suvremeni bi potrošač najvjerojatnije otišao u drugi ekstrem – čemu izabrati jedan, ako možeš imati oba! Spomenuto (pre)obilje mogućnosti u kombinaciji s jer-ja-to-zaslужujem doktrinom u koju se kune konzumeristički *homo novus*, potiče bezgranični hedonizam u kojem više nije grijeh podleći iskušenju već, naprotiv, pokušati mu se oduprijeti. Samokontrola i odgovornost nadglasane su prodornim uzvikom: "I want it all! And I want it now!" zbog kojih trgovci zadovoljno trljaju ruke, a velikani filozofske misli okreću se u grobovima. Čini se da se poludjeli *id* nekako oteo nadzoru nadređenih mu psiholoških instanci pa se suvremeni čovjek (u potpunosti vođen nagonima) ravna isključivo mišlju kako si valja osigurati maksimalno zadovoljstvo uz minimalnu neugodu, odnosno teškoće i napore. A upravo su teškoće i napori ono što gorespomenuti filozofi navode kao preduvjet istinskog zadovoljstva. "Da se možemo osjećati dobro bez napora, više se ne bismo osjećali dobro", tvrdi Foley, odnosno, da citiram naslovnog junaka Allenovog klasika *Broadway Danny Rose*: "Znaš koja je moja filozofija života? Važno je zabaviti se, ali moraš malo i patiti, inače propuštaš čitavu poantu života".

Popis zabranjenih riječi na "n" postupno se povećava: uz gorespomenuti "neuspjeh", tu je i "napor". Danas ljudi sjedaju u auto kako bi se odvezli par metara (ne, ne pretjerujem) niže do pekare. Zazorni napor ne mora nužno biti fizičke prirode – opće je poznato kako najvećurodu imaju filmovi / knjige koje dopuštaju gledatelju / čitatelju da "pusti mozak na pašu". "Što da mislimo o svijetu," očajan je Foley, "u kojemu se u barovima, kafićima, restoranima, hotelima, robnim kućama, buticima, samoposlugama, hotelima, vlakovima, predvorjima, dizalima i toaletima vlada neprestana glazba? Sve je teže uživati u tihom, opuštajućem pišanju." Zvučna kulisa protiv koje rogorbori Foley upravo je to – kulisa, pozadinska buka, a ne prava glazba koja u slušatelju nastoji izazvati emociju, kao što su i praznoglavi filmići tek serija zgodnih sličica bez prave poante. "Bitno da nešto svira za žedna uha, da nikog ne dira dok pere il' kuha" – i opet Hladno pivo uskače s prigodnim citatom. Ne samo da se naglasak premješta s dubinskog na površinsko, već, smatra Foley, "koncept 'ispod' više ne postoji". Ostaje nam samo površina.

SRETNI SIZIF Kako to da se upravo sreća otkriva kao osobito problematičan koncept u kontekstu suvremenog života? Zašto nam moderni život ne dopušta da budemo sretni? Malo je teško u to povjerovati

kad se sjetimo svih šarenih reklama i pogodnosti koje su osmišljene baš zbog nas, kako bi nama bilo ljepše, lakše i ugodnije. Problem nastaje u trenutku kada se svi ti primamljivi i poželjni koncepti poput sreće, zadovoljstva ili želje za promjenama transformiraju u bespogovorne imperativne. Moto *Carpe diem* kojim se (uglavnom kratkotrajno) zanosi svaki gledatelj Weirovog *Društva mrtvih pjesnika*, poprimio je oblik Damoklovog mača koji

visi nad glavom suvremenog čovjeka, čiji se život pretvorio u jedno beskonačno "brže, više, jače". Sve je potrošno i zamjenjivo, od odjeće do ljubavnika i prijatelja. Kad smo već ljubavnika, Foley se nadovezuje na ideju o seksualnoj revoluciji kao svojevrsnoj tiraniji koju je u svom *Paradoksu ljubavi* iznio Pascal Bruckner. Pravo na to da sami odlučujete s kime, kada i na koji način prakticirate spolne odnose, mutiralo je u imperativ neprestanog eksperimentiranja: "Danas seks nalikuje brodjevskom mjuziklu – zahtijeva originalan scenarij, kostime, rekvizite, pozornicu, posebnu rasvjetu i, naravno, zdravu, energičnu i entuzijastičnu družinu sportaša i akrobata koji znaju pjevati i plesati. Danas svi moraju biti cirkusanti u krevetu... ma, cirkusanti u cijeloj kući". Ljubavnici, dakle, moraju

biti inventivni i uvijek spremni na akciju, dok se od zaposlenih, pak, očekuje da budu nasmijani, pristupačni, veseli i duhoviti. Bez obzira na umor, bolest ili osobne frustracije, osmijeh je postojan.

Upravo su takvi profesionalni osmjehi jedan od razloga zašto nam se svaki osmijeh pa i onaj iskreni, nužno doima lažnim, a sam spomen riječi "sreća" stvara gorak okus u ustima evocirajući "blažene osmjehje, zvukove udaraljki, narančaste halje i majice s natpisom: *Today is the first day of the rest of your life*". Čini se kako je nemoguće prevaliti riječ na "s" (ne "sranje", već "sreća") preko usana bez ciničnog podsmijeha, no istovremeno i najokorjeliji cinici potajno priželjkuju da i njima Fortuna napokon zakuca na vrata. Flaubert tvrdi da je sreća nedostižna (što drugo očekivati od čovjeka koji život uspoređuje s tanjurom juhe punim dlaka?); Foley ipak nije toliko pesimističan, no, kako objašnjava, paradoks sreće leži u tome da ukoliko smo sretni, toga nismo svjesni (a to, pak, znači da nitko tko pjeva "Kad si sretan, lupi dlanom ti o dlan" zapravo nije sretan).

I, u čemu je tajna? Kako ostati (uvjetno rečeno) normalan u ovom ludom, ludom svijetu? Foleyjev recept (ako ga se može tako nazvati) prilično je jednostavan: meditiraj, njeguj mir i tišinu, razmišljaj. Bučna, dinamična svakodnevnica koja neprestano napada sva osjetila i otupljuje um, čini sve kako bi prakticiranje gorenavedenih

metoda maksimalno otežala. Možda i bolje, jer naposljetku, poanta je u procesu, a ne konačnom cilju. Kako je to ustvrdio Tolstoj, jedina spoznaja dostupna čovjeka jest da je život besmislen. Samo osvještavanje i prihvaćanje apsurdnosti vlastite pozicije može dovesti do njezinog prihvaćanja i razumijevanja, a, tko zna, možda i sreće. Stoga valja obrađivati svoj vrt, odnosno, kako pozivajući se na Camusa kaže Foley, gurati svoj kamen, i to oslobođen svih iluzija o možebitnoj svrhovitosti vlastite pozicije, bez nade u neki budući bijeg ili bolje sutra. Jer, "Sizif je bio sretan u apsurdnosti i jalovosti stalnoga guranja kamena uzbrdo". Nedostacima i omaškama usprkos, *Doba apsurdnosti* poticajno je i promišljeno djelo. Čini mi se prigodnim zaključiti ovaj prikaz jednom od Foleyjevih anegdota koja svojim gorko-slatkim tonom savršeno oprimjeruje "vedrog depresivca" kojeg autor drži ključnom ikonom našeg doba, a koja ujedno krasi i naslovnicu hrvatskog izdanja knjige. Dakle, zabilježen je drastičan pad u prodaji naranči. Zašto? Ljudima se jednostavno ne da guliti ih! Da nije tragično, bilo bi smiješno. ■

OGLAS

HUPT - HUMANISTIKA U POSTTRANZICIJI

**Prva međunarodna poslijediplomska konferencija Poslijediplomskog doktorskog studija književnosti, izvedbenih umjetnosti, filma i kulture
Zagreb, 27. - 28. siječnja 2012.**

Poštovane kolegice i poštovani kolege,

iznimno nam je zadovoljstvo pozvati vas na Prvu međunarodnu poslijediplomsku konferenciju **Dosezi psihoanalize: književnost, izvedbene umjetnosti, film i kultura** u organizaciji doktoranada Poslijediplomskog doktorskog studija književnosti, izvedbenih umjetnosti, filma i kulture koja će se održati **27. i 28. siječnja 2012.** na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Svrha je konferencije doktorandima pružiti ravnopravnu mogućnost da predstavite svoje radove. Ovogodišnja konferencija posvećena je položaju psihoanalitičke teorije i kritike na polju humanistike i društvenih znanosti.

Od Freudove teorije, koja uvelike nastaje u krilu književnog predloška, preko Lacanovih čitanja Freuda natopljenih književnim figurama, sve do suvremene tzv. postlakanovske teorije koja inzistira na pregibima tekstualnog i traumatskog, psihoanaliza nije iscrpila interes za estetski predmet. Jednako tako, znanost o književnosti, filmologija, teatrologija, izvedbeni studiji, kao i kulturalna antropologija, filozofija i rodni studiji prizivaju psihoanalitičke koncepte.

Kako bismo zajedno promislili točke susreta i sjecišta između umjetnosti i psihoanalize, kako se one međusobno zrcale te koliko psihoanaliza sužava, proširuje i pomiče granice interpretacije, pozivamo vas da pošaljete prijedloge svojih izlaganja.

Plenarni izlagači: Morana Čale, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Mladen Dolar, Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani
Alenka Zupancič, Znanstveno-istraživački centar (ZRC - SAZU)

Predložene teme:

- Postoji li znanost o nesvjesnom i kako psihoanaliza tretira znanje? Koji je status psihoanalize u humanističkim i društvenim disciplinama?
- Zašto su umjetnost i psihoanaliza trajno usmjerene jedna na drugu? U kojoj mjeri psihoanalitička kritika uzima u obzir autonomiju umjetnosti?
- Zašto je spolna razlika u psihoanalizi privilegirana? Potire li spolna razlika koncept rodni identiteta? Kako psihoanalitička teorija tretira klasnu, rasnu i etničku razliku?
- Može li se prošlošću gospodariti? Kome je upućena ispovijest? Što se ponavlja svjedočenjem? Tko je subjekt jezika?
- Tko se čuje kada *Ja* govori? Ima li žudnja očiju? Za čiji je pogled *Ja* slika?

- Duljina izlaganja ograničena je na petnaest minuta. Svi recenzirani i prihvaćeni radovi do 30000 znakova bit će objavljeni u zborniku. Naslov rada i sažetak do 250 riječi molimo da pošaljete na adresu hupt2012@gmail.com do **1. rujna 2011.**

Obavijest o prihvaćenim temama izlaganja bit će poslana do **15. rujna 2011.**

Organizacijski odbor: Ivan Majić

Andrea Milanko
Ana Tomljenović

CIJELI JE JEZIK HETEROSEKSUALAN

JEZIČNA JE NORMA MUŠKA, ŠTO ZNA REZULTIRATI I SEKSIZMOM U JEZIKU, DOK MUŠKARCI, NA TEMELJU TE ISTE NORME, UŽIVAJU privilegiran DISKURS, RASPOLAŽU S VIŠE DRUŠTVENE MOĆI, A UPRAVO IM JEZIK SLUŽI KAO INSTRUMENT PREKO KOJEG DO NJE DOLAZE

IVAN BUJAN

Na koji način funkcionira jezik iz rodne i seksualne perspektive, ako se o njemu govori kao o instrumentariju kojim oblikujemo svoje svjetonazore i verbaliziramo svoje misli? Ako se u prvi plan jezičnog sustava stavi rodna komponenta, govori li se o njemu kao o liberalnijem sustavu ili je, pak, riječ o hermetičkom sustavu? Primjeri kojima se probija led, a koji će poslužiti kao uvod u diskutabilnost otvorenosti i korektnosti jezičnog sustava, a time i svjetonazora koji se njime prezentira, dvije su tvrdnje izjavljene na sjednicama Hrvatskoga sabora, koje sad već mogu slovit kao antologijske izjave pripadnika/ca te vrhovne institucije. Jedna je izjava Ante Kovačevića, koji je u polemici tijekom zasjedanja Sabora 2001. Vesni Pusić poručio da je manje mudrac, a više za madrac. Druga je izjava liječnice i saborske zastupnice iz redova HDZ-a Lucije Čikeš iz 2006., u kojoj je ustvrdila kako je cijeli svemir heteroseksualan, od atoma i najsitnije čestice, od muhe do slona, te da se po zakonima fizike jednaki naboji uvijek odbijaju, a različiti privlače; da bi se, kad bi se jednaki počeli privlačiti, sve urušilo i nestalo; Mjesec se tada ne bi okretao oko Zemlje nego bi pao; Zemlja se ne bi okretala oko Sunca, nego bi pala i spržila se ili odlutala i smrzla se. Što poručuju ove dvije tvrdnje, osim što se iz njih na prvi pogled može iščitati seksizam, odnosno kozmička nemogućnost postojanja ne-heteroseksualnih entiteta?

— JEZIK I MATERIJALNOST NISU SUPROTSTAVLJENI, JER JEZIK UPUĆUJE NA MATERIJALNO, DOK SU TE DVIJE RELACIJE POTPUNO UKLOPLJENE JEDNA U DRUGU. IZ TOGA PROIZLAZI KAKO SU JEZIKOM KOJI KORISTIMO VEĆ PRETHODNO OCRTANI NAŠI RODNI IDENTITETI, KAO NEŠTO PRIRODNO I UNAPRIJED DETERMINIRANO —

MADRAC I MUDRAC U terminu madraca žensku se osobu poistovjećuje s njenim reproduktivnim mogućnostima, prema čemu se biti ženom u patrijahalnom sustavu definira kroz njenu biološku predispoziciju. Rada Borić, unutar ovog konteksta, postavlja pitanje što uopće znači bivati ženom u diskursu, dok odgovore traži u Skokovom *Etimologijskom rječniku*, u kojem se, među ostalim, iščitava: *1° femina (uopće) 2° supruža (...)* Prvotno je značenje "družica muža" (...) *Latinska inovacija femina "koja doji" > žena i genetrix, gen. -ids od ie. korijen *gen - "radati" govori u prilog mišljenju da ie. korijen *guena stoji u vezi s ie. korijenom *len - "radati", a sveslav. možb - germ. Mann s ie. korijenom *men - "misliti" > gospodariti; dok se u nastavku navodi kako se u primitivnoj indoeuropskoj porodici ženu shvaća samo kao "radalicu" te da je prema tom omaziološkom momentu i nazvana. Bivati ženom, kako bi se dalo zaključiti iz Skokove definicije, ne znači ništa više do ispunjavanja svojih reproduktivnih i bračnih "zadataka", dok se, sudeći po tome, ženu ne može opisati kao zaseban subjekt, bez otklona od drugog. S druge, pak, strane, u tom bi otklonu bivati mudracem bilo privilegijom muške osobe, koja uživa povlašten status u javnoj sferi, što i potvrđuje Skokova definicija muža, tj. muškarca, u kojoj se on javlja kao autonoman subjekt, što ga se definira u suprotnosti od njegove družice: muž *1° suprug, 2° (hrv.-kajk. feudalni termin) kmet, seljak, rusticus, sebar. ... pridjevi na -ski: 1° masculus, 2° (metafora) virilis, junački ...; dok se za muškarca podrazumijeva - 1° masculus, 2° junak, najbliža indoeuropska riječ dolazi od prethodnog got. manna, njem. Mann (upor. Tacitov Mannus „praotac**

ljudi, kod Germana"), indoeuropski korijen *men-* znači "misliti", dok Skok etimologijski nadopunjuje kako bi osnovno značenje muškarca bilo "čovjek koji misli, vodi brigu o nečem".

Što se usporedbom može zaključiti o dodirnim točkama sâmog jezika i njime uvjetovanog svjetonazora? Jezikom se, kao sredstvom određenog diskursa, subjektima pridaju spomenute kategorije, dok su jezik i materijalnost koju reprezentira, prema Judith Butler, u uzročno-posljedičnom odnosu – jezik i materijalnost nisu suprotstavljeni, jer jezik upućuje na materijalno, dok su te dvije relacije potpuno uklopljene jedna u drugu. Iz toga proizlazi kako su jezikom koji koristimo već prethodno ocrtani naši rodni identiteti, kao nešto prirodno i unaprijed determinirano. Nameće se, dakle, preispitati dvije kategorije – predloženi svjetonazor i jezik, instrumentarij kojim se taj svjetonazor prezentira – te njihovu međusobnu povezanost.

ANTROPOLOGIJA I GINEKOLOGIJA Na području se feminističke antropologije, koja se kao zasebna grana institucionalizirala 1970-ih godina, došlo do zanimljivih spoznaja po pitanju svjetonazora koji nudi antropologija. Možda je zanimljivo najprije promotriti sâm etimologijski postanak riječi antropologija. Korijen termina dolazi od grč. *anthrôpos*, značenje čega je, prema Aristotelu, odrastao, punoljetan muškarac, koji ima predispozicije postati čovjekom. Kroz aristotelovsku dioptriju, žena je isključena iz opsega pojma *anthrôpos*, tj. čovjeka, nego je klasificirana kao *gynē*. Ona je u toj interpretaciji, kako iznosi Lino Veljak, ispod razine oruđa koje govori, a – s obzirom da nikad neće postati odraslim, zrelim muškarcem – doseg joj je čovjeka apsolutno nedostižan. Kako je na taj način žena inferiorna muškarcu, *prirodno* je da će on njome i vladati. Antropologija, prema tome, bukvalno gledajući, nije znanost o ljudima,

nego o muškarcima, s obzirom da su žene u domeni *gynē*, dok bi se u tom kontekstu znanost o ženama, etimološkim slijedom, nazvalo ginekologijom (*gynē + logia*).

No, uz apsurd ginekologije, u strogoj Aristotelovoj podjeli žena svoju ontološku opravdanost čak ne duguje ni svojim biološkim, tj. reproduktivnim mogućnostima. Naime, kako iznosi Nancy Tuana, u Aristotelovoj teoriji reprodukcije i topline spominje se tzv. ženski defekt, koji se odnosi na nemogućnost žena da, istovjetno muškarcima, pročiste svoju krv do točke čistoće, misleći pritom na čistoću sjemena. Pretpostavlja se kako sjeme proizlazi iz krvi, a nastaje *kuhanjem*, nakon kojega, zahvaljujući muškarčevoj toplini, poprima bijelu boju. Iako se menstruaciju izjednačuje sa sjemenom, žena ju nije u mogućnosti *prokuhati* do točke čistoće, što je dokaz njene hladnoće i inferiornosti. Upravo je na temelju toga Aristotel smatrao kako se fetus nalazi u muškom ejakulatu što ga muškarac tijekom oplodnje ispušta u ženu, što umanjuje ženin doprinos reprodukciji.

Daljnja problematizacija antropologije, gledana kroz prizmu feminističke kritike, ukazuje povijesne principe antropologa-muškaraca zapadne kulture, koji su metodom etnografije unosili vlastita viđenja društvenog i kulturnog poretka. Srodno tome, kao što zapadni muškarac tuđe kulture interpretira na svoj način, jednako postupa i sa ženskom perspektivom. U proučavanju se može izdvojiti nevidljivost ženske perspektive, upravo zbog toga što su analize cjelokupnog društva do određenog povijesnog razdoblja pisali muškarci, dok im uvid u žensku sferu svjetonazora nije bio moguć, pa su je stoga vrednovali kao

— ANTROPOLOGIJA, BUKVALNO GLEDAJUĆI, NIJE ZNANOST O LJUDIMA, NEGO O MUŠKARCIMA, S OBZIROM DA SU ŽENE U DOMENI GYNĒ, DOK BI SE U TOM KONTEKSTU ZNANOST O ŽENAMA, ETIMOLOŠKIM SLIJEDOM, NAZVALO GINEKOLOGIJOM (GYNĒ + LOGIA) —

sekundarnu i manje važnu. Kritikom se nadalje implicira kako su muškarci, upravo pomoću jezika, svjetonazor organizirali po patrijahalnom načelu – načelu koje će rezultirati falocentričnom normom u jeziku i javnom diskursu.

PROFESIONALAC I PROFESIONALKA Kakav je, dakle, jezik kojim se služimo, a koji uvjetuje naše svjetonazore? Samom diskutabilnom mogućnošću izražavanja ženskog identiteta bez da ga se veže uz reproduktivne biološke predispozicije ili društvene "dužnosti", jezik pokazuje i druge rodne nedostatke – primjerice, u nesrazmjeru adekvatnih termina za izražavanje feminilne stvarnosti. Slijede neki od primjera koji su unutar tog konteksta u hrvatskom jeziku već dobro znani, no i danas aktualni, s obzirom da se ustaljena jezična tradicija ne mijenja ili se mijenja sporo. U prilog tome idu neke riječi kojima se služe muškarci, koje dolaze u pozitivnoj konotaciji; dok se iste riječi, ako ih upotrebljava žena, tumače drukčije, iako su upotrebljene u istom kontekstu. Rada Borić tako ukazuje na niz pogrdnih naziva za žene, kakvi ne postoje za muškarce – govori se o vješticama, starim babama, gadurama, kučkama, raspuštenicama, a nizu se pridružuju i primjeri poput kurvetina, radodajka; muškarci su, pak, fakini, galebovi i igrači. Nadalje, neke riječi za koje se pretpostavlja neutralno značenje, a koje koriste osobe obaju spolova, u ženskom su ruhu seksualizirane – primjer su rečenice "On je profesionalac" i "Ona je profesionalka". Rečenica u ženskom rodu implicirat će ženu sumljiva morala, dok u slučaju muškoga roda prenesenog značenja nema, nego se smatra kako je osoba muškoga roda vrstan djelatnik, tj. profesionalac u određenom području.

Vidljivost jezičnog neprijateljstva vidljiva je na različitim lingvističkim razinama. Neke od uočljivih primjera jezičnog seksizma u svojoj studiji donosi Ivana Lovrić-Jović; nepostojanje imenice ženskoga roda za označavanje pojedinih djelatnosti (npr. lovac, pilot, vatrogasac, ronilac, pekar, vojnik i svi činovi u vojsci: časnik, vojnik, general, padobranac), čime se implicira kako su to zanimanja rezervirana samo za muškarce, na što upućuje i sama jezična nemogućnost suprotnog. Za ostala, pak, ženska zanimanja problematična je, na što ukazuje Rada Borić, sufiksna tvorba na *-ica*, koja se koristi i za tvorbu umanjena – *kućice, pčelice i ručice* "seli" se u *ministrice, liječnice, tajnice*. Neravnopravnost je također omeđena sročnošću, tj. slaganjem subjekta s predikatom u licu, rodu i broju, dok je rodna asimetrija vidljiva u odstupanju od pravila, poput, primjerice, onoga prema kojemu se subjekti različita roda u jednini slažu se s predikatnim riječima u množini muškoga roda. Drugim riječima, kako to zaključuje Ivana Lovrić-Jović, u skupini subjekata dovoljna je prisutnost samo jedne imenice muškoga roda da bi predikat imao nastavak muškoga roda; npr. Ivana, Marija i Marko su dobri ili Ivana, Marija i Marko su otišli.

Slijedećim se primjerom ne ukazuje na žensku nevidljivost, nego na subordinaciju, o kojoj Lovrić-Jović govori kao o semantičkom ograničenju ženskoga roda, što je posljedica obilježenosti ženskoga roda i dvostruke vrijednosti muškoga: npr. *najbolji glumac* može značiti i da je najbolji od cjelokupnog glumišta, dok *najbolja glumica* ima jasno značenje. Iz tog primjera proizlazi kako je riječ *glumica* podskup riječi *glumac* – tj. *poženstvenjena* verzija primarne riječi, tj. norme.

— NA NE-HETEROSEKSUALNE IDENTITETE OD STRANE SE DOMINANTNOG DISKURSA ČESTO GLEDA KAO NA ANOMALIJE U SUSTAVU, PA, PREMA TOME, BINARNO REGULIRANJE SPOLNOSTI POTISKUJE NELINERANU MOGUĆNOST IZVAN HETEROSEKSUALNOG DISKURSA TE ŠALJE PORUKU ILI-ČEŠ-BITI-TAKAV-ILI-TE-NEĆE-BITI —

BINARNOST I NELINEARNOST Na rodnu problematiku u jeziku također upućuje i nepostojanje nekih termina kojima bi žene opisale svoje iskustvo, tj. poziciju. Primjer koji se u feminsitičkim krugovima navodi jest termin *seksualno zlostavljanje*, koji je nastao prema fenomenu *imenovanja*. Iz ženske perspektive, na temelju zajedničkih iskustava, definiran je termin seksualno zlostavljanje, koji je pokrio skup problema, a koji prije nije postojao u diskursu, dok taj primjer vidno opravdava uspostavljanje feminističke antropologije. Iz navedenih primjera slijedi kako je jezična norma muška, što zna rezultirati i seksizmom u jeziku, dok muškarci, na temelju te iste norme, uživaju *privilegiran* diskurs, raspoložu s više društvene moći, a upravo im jezik služi kao instrument preko kojeg do nje dolaze.

U slučaju da si, pak, žena i "posudi" neke značajke muškog diskursa, kako navodi Borić, priskrbljuje si negativan predznak; isto kao što će, ako se primjer preokrene, ženskost muškarca istog trenutka biti etiketiran kao nedovoljno muško. Obično bi muške i ženske osobe, koje si *posude* značajke suprotnog roda ili koje nesputano izražavaju svoju rodnu performativnost, u nekoj konzervativnijoj sredini bile izvrgnute javnoj osudi (prozvani/e muškobanjastim ženama, odnosno feminiziranim muškarcima); ili bi se, pak, isto povezivalo s njihovom seksualnom orijentacijom, dok bi u jeziku bili/e etiketirani/e kao lezbe, lezbače, pederi, tetke. Spomenuti primjer vodi ususret ne samo rodnoj problematici jezika, nego proširuje istu prema nemogućnosti ostvarenja nelinearnih identiteta u praksi uopće, posebno kad se o prevlasti i dominaciji muške norme govori kao o prevlasti i dominaciji muške heteroseksualne norme. To će značiti da su subjekti unutar patrijarhalnog sustava, kako iznosi Butler, efekti socijalnih normi i svjetonazora, koji su nužno podložni ne samo patrijarhalnoj, nego i *heteroseksualnoj matrici*, unutar koje ženskost i muškost nisu izbor, nego produkti regulacijske prakse, koja preko *matrice koherentnih rodni normi* stvara i koherentne identitete. Prema heteroseksualnoj matrici unutar dominantnog heteroseksualnog diskursa, esencijalno je i prirodno tvrditi kako će prema tradicionalnoj, tj. linearnoj strukturi roda slijediti i hetero-seksualnost, dok će, prema tome, iz nemogućnosti drukčije perspektive, i cijeli svemir biti heteroseksualan. Na ne-heteroseksualne identitete od strane se dominantnog diskursa često gleda kao na anomalije u sustavu, pa, prema tome, binarno reguliranje spolnosti potiskuje nelinearanu mogućnost izvan heteroseksualnog diskursa te šalje poruku ili-češ-biti-takav-ili-te-neće-biti, kako zaključuje Butler.

ROD I SPOL Kako se taj hegemonijski pristup odražava na osobe na koje se ne može "primijeniti" binaran linearan model – primjerice, interseksualne osobe? Prema uhdanom binarizmu, ispada kako te osobe ne mogu imati identitet, nego predstavljaju spolnu nemogućnost identiteta, tj. te osobe, prema Butler, nadilaze rodne kategorije. Rigorozni spolni binarizam, koji u udvojenim spolnim obilježjima vidi problem, pokušava ga riješiti rigoroznim medicinskim postupcima – po rođenju se svrgava jedno od udvojenih genitalnih obilježja. Postupkom se želi dojenčad formirati, prema društveno uvjetovanim obrascima, u ono što se podrazumijeva pod pojmovima *pravih* muškaraca ili žena, dok u praksi te osobe vode problematičan život. Ono što je krucijalno u interseksualnih osoba jest činjenica da se ne zna hoće li se te osobe podvojenih genitalija razvijati u rodnom identitetu muškaraca ili žena, pa se često svjedoči zatočenosti muškaraca u tijelima žena i obrnuto.

Knjigu na temu krucijalnog rodno-spolnog binarizma koji se provodi u medicinskoj praksi napisao je John Colapinto: *Kako ga je priroda stvorila* (hrvatski prijevod, AGM, 2006). Ta knjiga primarno prati životnu dramu Davida Reintera, kojemu su po rođenju slučajno tijekom obrezivanja oskvrnuli genitalije, da bi nakon propusta, vođeni

idejom kako se heteroseksualni identitet može prisilno regulirati odgojem, odlučili dječaka operativno *pretvoriti* u djevojčicu. Dječak kojega odgajaju u nametnutom spolu i rodu, prije negoli u odrasloj dobi rekonstruktivnom tehnologijom odluči vratiti primarni spol i rod, ispovijeda svoje traumatično iskustvo. Autor se u knjizi također osvrće na tužne životne priče interseksualnih osoba, koje žive u krivom spolu i rodu, a koji/e su žrtve nametnutog medicinskog rodno-spolnog heteroseksualnog binarizma. Neki/e od njih, kako piše Colapinto, i u odrasloj dobi nastavljaju živjeti u nametnutom spolu i rodu, kako ne bi razočarali/e obitelj i bližnje.

ESENCIJALNOST I KONSTRUKT Dakle, ako se kategorije spola, roda i seksualnosti sagleda s nelinearnog aspekta i s aspekta Butlerinog poimanja performativnosti, muškost se u tom slučaju ne mora nužno vezati uz muškarca, a ženskost uz ženu, pa bi, ako bi se ovu teoriju poštovalo i u liberalnoj praksi, muškobanjasta žena i ženskost muškarca bili bi prihvaćeni i poštovani od strane javnosti jednako kao ženstvena žena i muževan muškarac. Ususret rodnoj pluralnosti, biološki uvjetovan muškarac može imati izvedbe ženstvenosti, a biološki uvjetovana žena izvedbe muškosti, čime bi se složili na području suvremenih seksualnih studija. Time se, prema tezi o heteroseksualnosti svemira, stvara privid koherentstva heteroseksualnog identiteta, koji počiva na očekivanom i poželjnom linearnom modelu spola, roda i seksualnosti, a koji muški pol u potpunosti odjeljuje od ženskog.

No, lakrdijska tvrdnja saborske zastupnice pada u vodu ako se uzme u obzir kako neki/e od pripadnika/ca seksualnih manjina preuzimaju heteroseksualne konvencije, primjerice *igranje* muških i ženskih uloga u lezbijskom ili gej paru, iz čega je vidljivo kako heteroseksualnost nije naturalizirana, tj. esencijalna datost, nego konstrukt i rezultat percepcije koju nameće autoritet. *Igranje* heteroseksualnih uloga govori kako *oponašanje heteroseksualnih konstrukata u neheteroseksualnim okvirima jasno pokazuje konstruirani status heteroseksualnog originala*, iz čega Butler zaključuje kako heteroseksualnost nije naturalizirana, nego konstruirana podjednako kao i homoseksualnost, odnosno, prema riječima E. K. Sedgwick, heteroseksualnosti je potrebna homoseksualnost kako bi potvrdila svoj status. S druge, pak, strane, ako bi se seksualnosti pokušalo prići s esencijalističkog aspekta, nasuprot spomenutog konstruktivizma, također se ne može u obzir uzeti kozmička determiniranost. Tome svjedoče i razna medicinska, psihologijska i bihevioristička istraživanja, kojima se bavi F. M. Mondimore u svojoj knjizi *Prirodna povijest homoseksualnosti* (hrvatski prijevod, Antibarbarus, 2003.), u kojoj se pokušava odgovoriti na pitanje koji su razlozi nečije homoseksualnosti te je li ona urođena ili stečena – no, bez finalnih konkluzija.

ŽENSKI I MUŠKI STUDIJI Iz navedenog proizlazi kako je jezik po pitanju roda i seksualnosti često hermetički zatvoren sustav, koji često ne podržava ili podupire pluralnost, što u nekim slučajevima rezultira potencijalnim ili ciljanim seksizmom i netolerancijom, dok je rezultat nemogućnost artikuliranja vlastita svjetonazora, s obzirom da su jedno i drugo u uzročno-posljedično vezi. To potvrđuju i primjeri koji zrcale nemogućnost rodno-jezične neutralnosti ili simetrije na raznim lingvističkim razinama. Stoga se u feminističkim vodama predlažu jezične reforme, zalaganjem ili za promjenom već postojećeg diskursa ili za uvođenjem novog jezičnog diskursa. Neki/e feministi/kinje, koji/e se uz traženje rješenja problema zalažu za drugu opciju, smatraju kako bi se trebalo poraditi na stvaranju novog diskursa, koji bi bio adekvatan samo za žene, na način da se redefiniiraju postojeći termini i da se stvori nov jezik, s novim riječima i novim pravilima – iako treba naglasiti da se te reforme ne treba nužno poistovjećivati s feminističkim aspiracijama, nego se one tiču osviještenosti po rodnoj osnovi uopće.

U odgovoru na tu problematiku javlja se problem po pitanju reformi, tj. ekvivalentan je problemu i spoznajama trećeg vala feminizma; javila se kritika kako se feminističke težnje tiču iskustva i potreba bjelkinja srednjeg staleža razvijenoga Zapada, dok su ostale žene isključene – što će reći da ne postoji univerzalna bît žene, posebice ako se u obzir uzmu fluidne kategorije poput sâmog roda, rase, klase, seksualnosti i sl. Nasuprot tome, pod okriljem pluralnosti, krajem dvadesetoga stoljeća profilirat će se, prema

uzoru na žensku perspektivu, i antropologija muškaraca (men's studies), koja, po načelu restrukturiranja sâmog subjekta žene, na isti način pristupa i reinterpretacijama subjekta muškarca. Kako bi se postigla simetrija, ženski studiji integrirat će se u rodne studije, unutar kojih je svoje mjesto potražila i muška perspektiva, dok se u tom kontekstu ne smiju zaobići ni seksualni studiji, primjerice queer teorija.

Po pitanju, pak, seksualnih manjina, tj. pripadnika/ca alternativnih seksualnih identiteta, na koje se ne može primijeniti većinski heteroseksualni diskurs, svoje su svjetonazore odlučili artikulirati na temelju izokretanja iste norme koja ih stigmatizira kao drugačije. Misli se na ono što će Foucault nazvati *obrnutim diskursom* i *obrnutom identifikacijom*; alternativno seksualno ponašanje učestalo se verbalizira nizom pogrđnih naziva, dok te iste nazive marginalizirane manjine koriste za vlastito samoodređenje unutar istog diskursa – obručujući taj diskurs i identifikaciju u svoju korist. Čim postoji kategorija, postoji i mogućnost identifikacije, pa se stvaraju grupe koje traže svoje prava te se na taj način pruža otpor normi. Obrnuti diskurs ogleda se u prije spomenutim primjerima; neke lezbijke kao pozitivno samoodređenje uzimaju pojam *lezbe* ili *lezbače*, a gejevi *peder*, *tetka*, što u normiranoj upotrebi ima pejorativno i diskriminirajuće značenje.

PIVO I ŠTIKLE Ako se, pak, na temelju dosad spominjane povezanosti rodno neprijateljskog jezika i s njim u vezi istog svjetonazora, preseli na područje medijskih reprezentacija, koje u umu nastaju i na nj djeluju, ispada kako je seksizam urezan u našu svakidašnju percepciju kao vrlo dopustiva pojava, tj. ne zamjećuje se ili je, pak, njenim sastavnim dijelom (primjeri su reklama Zagrebačke pivovare *Muškarci primjećuju samo bitno*, za salame Gavrilović u kojima su kobasice i žene izjednačene kao meso te reklama automobilske gume u kojoj polugola žena sjedi u pozi špage, a iznad nje piše *Prilagodljiva svakoj podlozi...*). Doduše, dio je javnosti negodovao na ove i slične reklamne slogane, nakon čega su neki i maknuti iz medijskog prostora, a donesen je i zakon prema kojemu iz medijskog prostora treba odstraniti seksizam. No, bez obzira na to, prvotno se nameće njegova fundamentalna ideja, koja je očigledno urezana u mentalni sklop patrijarhalnog društva, u kojemu postoje dvostruka pravila po pitanju roda, pa otuda i poticaj za reklame seksističkog prizvuka, koje su u medijskom prostoru prisutne i danas.

S druge, pak, strane, reakcije su sasvim drukčije ako se u medijskom prostoru pojave subjekti koji nisu u maniri linearnog heteroseksualnog binarizma, kao što je to bio slučaj s plakatima Queer festivala 2007., na kojem se nalazi gola muška osoba u štiklama, inače izvođač na festivalu. Reakcija je bila prijava policiji, pod objašnjenjem kako plakat vrijeđa moralne osjećaje građana/ki, pa se zatražilo njihovo uklanjanje, dok je sporno i to što su istom izložena i djeca, vjerojatno ista ona kojima Gavrilović salame povezane sa ženskim mesom ili pak raskrečena žena koja reklamira gume nisu predstavljene kao takve.

Seksizam i diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije, koje se pokušava opravdati bilo kakvom determinanošću, trebaju nestati iz javnog diskursa, odnosno iz jezika i medija kao njegovog instrumentarija, kao nedopustivi. Iako se ponekad čini kako politička korektnost može dovesti do solipsizma i nesaničnosti, primat se ipak treba dati nekim fundamentalnijim spoznajama. Na iste upućuju i nadležni organi koji se bave ravnopravnošću spolova i suzbijanjem diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije, pa zahtjevi da se ono što je propisano zakonom provodi i u praksi ne bi trebalo imati utopijski prizvuk, nego moralnu, etičku i političku apostrofiranošću. ▣

RECESIJA NE DOPIRE DO DJEČJEG SRCA

HTJELA BIH DA FESTIVAL TRAJE CIJELO LJETO, JER GRAD BI UVIJEK BIO PUN LJUDI, TURISTA, NA ULICAMA BI SE ODRŽAVALE RAZNE ZABAVE...

DJECA ŠIBENSKIH I ZAGREBAČKIH OSNOVNIH ŠKOLA, POLAZNICI NOVINARSKE RADIONICE, AUTORI 14 BROJEVA NORE

18. LIPNJA, SUBOTA

VRIJEME ZA DJECU, A POMALO I ODRASLE Predstava Ružno pače je bila vrlo poučna. Doživjela sam je kao neki mali podsjetnik da poštujemo razlike među nama samima, ali da smo ipak s druge strane svi jednaki. Djeca su s tolikom znatiželjom pratila svaki uvježban pokret iskusnih glumaca. Po završetku predstave uputili smo se prema rivi i pogledali vatromet koji je svake godine sve bolji. Večeras je bio na samom vrhuncu, boje na nebu su nas obasjavale i fascinirale svojim redoslijedom. Tako je otvoren prvi 51. MDF u Šibeniku, vrijeme za djecu, a pomalo i odrasle.
— Josipa Šupe, 7 R.

19. LIPNJA, NEDJELJA

OD IZLOŽBE DO IZLOŽBE U nedjelju su u 12 sati otvorene izložbe u Studiju galerije Sv. Krševana, Galeriji Sv. Krševana i Muzeju grada Šibenika. Prva na redu je bila izložba u Studiju galerije Sv. Krševana pod nazivom Ruho naših starih. Izložba je predstavila narodne nošnje iz različitih hrvatskih krajeva te Srbije, Vojvodine i Makedonije. Govore na izložbi su održale Antonija Modrušan i Iva Körbler. Izabrali su ovu izložbu jer je naša narodna nošnja tradicionalno blago koje se mora sačuvati. U studio galerije je pristiglo 50 platana a crteže su radili učenici hrvatskih škola i djeca hrvatske manjine iz drugih zemalja. Na prvoj izložbi se pojavila i fantastična četvorka: predsjednik Republike Hrvatske Ivo Josipović, šibensko-kninski župan Goran Pauk, gradonačelnik Ante Županović i dogradonačelnik. Nakon govora je predsjednik Ivo Josipović svečano otvorio izložbu. Izložba je bila namjenjena za djecu u nadi da se nadoknadi satnica likovne kulture u školama.

Svi su tada krenuli put Gorice u Galeriju Sv. Krševana dok su naši političari otišli u suprotnom smjeru. Druga izložba se zvala "Stol - dok smo čekali" autora Matka Mijića. Na toj kao i sljedećoj izložbi u Muzeju grada publici je govorila povijesničarka umjetnosti Iva Körbler. Ovaj stol je nazvala stolom obilja ili siromaštva, ovisi kako ga je tko shvatio. Dok smo mi izlazili iz galerije, Pero Mioč se pitao koja je tekućina u jednoj boca na stolu.

Nakon toga smo krenuli u Muzej grada Šibenika. Tamo su izložene slike crnogorskog slikara Vladimira Đuranovića. Izložbe traju do 2. srpnja 2011.
— Josip Mrden, 8.r.

POSTOJE LI DUHOVI? S iščekivanjem smo dočekali premijeru hrvatskog filma "Koko i duhovi" na Ljetnoj pozornici s početkom u 9 sati. Scenarij je pisan po istoimenom knjizi Ivana Kušana. Dječak Koko, već poznat po razotkrivanju lopova u malom selu, preseljava u grad. Počinju im stizati

prijeteća pisma, a Koku se zbivaju čudni događaji. Kako priča filma odmiče, Koka i njegove prijatelje sve više prožima pitanje: "Postoje li duhovi?". Za vrijeme filma me uhvatila jeza, te moram priznati da smo i mi "veći" pokrili lice rukama. Ambijentu filma pridonio je i hladni vjetar koji bi zapuhao tokom napetih scena. Mladi glumci su nagrađeni velikim pljeskom. Nije mi žao što su me za filma prolazili trnci, jer mislim da nije česta prilika pogledati ovako dobar film u domaćoj produkciji. Što reći, oduševljena sam.

— Lora Pavlinović, 7.r.

20. LIPNJA, PONEDJELJAK

LJEPOTA NIJE BITNA Djelo *Bajka o raspjevanom stablu* mi se sviđjelo jer poručuje da je sve prolazno i da se zbog ružnoće ne smijemo razočarati. Ne sviđa mi se vještica jer je zla, podla i radi svade i spletke. Mislim da je kralj loše procijenio princezu jer ju je gledao izvana a ne iznutra jer bi je tako odmah prepoznao. Svidio mi se kraj jer je bio sretan.

— Franko Čobanov, 6.r.

UČENJE ENGLESKOG UZ MORNARE Predstavi "Pustolovine s mora" odmah ću nešto zamjeriti. Cijela je predstava (skoro) na engleskom i norveškom jeziku. Ja imam sreće jer sam razumio čitavu predstavu zahvaljujući mom engleskom (učim ga već 8 godina). Predstava je ocijenjena za uzrast od 14 godina navise zbog dva razloga. Prvi je rum na početku predstave. Odrasli su malo popili (samo čašicu), a djeca su, naravno, ostala trijezna. Drugi su razlog rečenice namijenjene malo starijoj publici: "Ne pitaj mornara za cigaretu, jer misli na..." i "Nabavi bravu za brodsku kupaonicu" koje je otac uputio Elli na njezinom odlasku na brod. Predstava mi se ipak sviđjela zbog nepredvidljivih humorističnih scena koje svatko može razumjeti. Norvežani su otplovili, nadajmo se da će se drugog puta vratiti još bolji, "sinkronizirani" na hrvatski.
— Đidi Delalić 6.r.

21. LIPNJA, UTORAK

POLA URE TORTURE Pola ure torture je najbolji i najjednostavniji opis današnje press konferencije. Sigurno se pitate zašto? A evo vam tri odgovora:

1. Glumci nisu bili prisutni.
2. Raspravljalo se samo o nebitnim temama.
3. Čak su i mjehurići iz gazirane vode ishlapili.

Raspravljalo se o interaktivnim sadržajima predstava, a rodila se i ideja o radionici za naučavanje osnovnih pravila ponašanja na predstavama.

— Đidi Delalić i Marino Kostadinov, 6.r.

ZA PET I VIŠE Predstava "Znaš li zviždati, Johanna" mi se jako sviđjela zbog toga što je bila smiješna. Ovo je najsmješnija predstava od svih predstava na ovom festivalu. Ovaj festival je najbolji MDF. Sve je bilo za 5 i možda čak i više.
— Lovre Sladić, 2.r.

OBEĆANJE I POST SCRIPTUM

Dana 21.lipnja u kazalištu je održana predstava "Znaš li zviždati Johanna?" Predstavu su održali glumci iz kazališta Virovitica čiji je redatelj Dražen Ferencina. Atmosfera je bila odlična. Bilo je mnogo ljudi u kazalištu i svi su bili oduševljeni te su zviždali tijekom predstave. Glavni i jedini glumci su Goran Koši i Mladen Kovačić. U predstavi se radi o djedu i unuku koji provode mnoge dane skupa uz igru i razgovore. Djed Mladen zapravo nije biološki djed dječaka Gorana. Djed unuka tijekom cijele predstave uči zviždati. Jednog dana je djedu bio rođendan pa mu je Goran pripremio malo rođendansko slavlje i kupio mu je poklon. Goran je obećao djedu da će naučiti zviždati te da mu neće doći u posjet dok ne nauči. Nakon nekoliko tjedana kad je dječak naučio zviždati djed je već bio mrtav. Predstava je bila veoma zanimljiva i zadržljiva, svima se jako sviđjela. P.s. Iako je u kazalištu bilo mjesta, točnije 38 mjesta u parteru, 14 mjesta na pomoćnim stolicama i 5 mjesta u ložama izbačene smo iz kazališta pod izlikom da su dvije Nore već na predstavi. Na kraju se pitamo kako bi Nora izgledala sa samo dva teksta o kazalištu.
— Margita Čveljo i Marta Prgin, 7.r.

22. LIPNJA, SRIJEDA

NICK WOOD U HRVATSKOJ Jučerašnji razgovor je započeo izvješćem o radionici krasopisa i ručnog rada. Voditeljica radionice je započela razgovor, a za njom su progovorila djeca, to jest sudionici radionice. Hvalili su svoju radionicu, no i mi bismo kad bismo mogli isto što i oni. Hvalili su predstavu Znaš li zviždati Johanna, a bili su i glumci Goran Koši i Mladen Kovačić. Pohvalili su scenografiju Dinke Jerečević. Glumci su na pozornici od ničega stvorili nešto. Osobno je na festivalu bio i književnik Nick Wood, autor teksta u predstavi. Gospodin Nick Wood je objasnio da je slučajno postao pisac za djecu. Ponovno su počeli hvaliti scenografiju predstave Bajka o raspjevanu stablu.

Nakon nekog vremena na konferenciji se smanjio broj ljudi u prostoriji pa je bila ponovno napuštena kao i prethodna. Spomenuo se i posjet djece iz Iraka koji su sudjelovali na Ljetnoj pozornici. Primijetili smo da jučer nije bilo gazirane vode. I za kraj su rekli današnji program.
— Marino Kostadinov i Leonardo Mioč, 6.r

PROBLEM KOJI TREBA RIJEŠITI

Lutkarska scena iz Varaždina jako me oduševila. Meni je bilo jako žao likova u predstavi jer su sami i napušteni, a tješe se pričanjem priča. Glumci su vrlo snalažljivi i odlično je to što su sa samo nekoliko predmeta pozornicu učinili potpunom. Ta priča o "Dječaku Iveku i psu Cvileku" je dosta smiješna, publika je uživala, a ponajviše mala djeca. Gotovo sam sigurna da su

foto: Duško Jaramaz

se svi dobro zabavljali i uživali. Ta ideja da svako dijete, svaki dječak i djevojčica treba imati mamu i tatu u našem društvu još nije ostvarena i zapravo je jedan od problema. Možda mi ne znamo kako se osjećaju djeca u takvom položaju, ali ovom predstavom dobivamo bolji uvid u to.

— Josipa Perić, 7r.

DOBRO SE ZABAVILE Dana 22. lipnja na Ljetnoj pozornici održan je program tradicijske kulture. Ljudi su s uzbuđenjem očekivali početak veselih plesova. Atmosfera je bila odlična i ljudi su je cijelo vrijeme pljeskanjem održavali. Bilo je vrlo mnogo ljudi, ovog puta bilo je podjednako odraslih i djece. Dječji folklorni ansambl Ethno je započeo s radom još u veljači 2006. godine i okuplja oko 60 djece. Osnivač i koreograf ansambla je gospodin Goran Knežević.

Prvo su nastupila djeca iz Iraka sa svojim nošnjama. Svi su bili lijepo i skladno obučeni, a jedan od njih nam je pjevao pjesmu na njihovom jeziku. Napomenimo da su to bila djeca bez roditelja, te da su oni bili naši gosti. Zatim su nastupila djeca iz Zagreba koji su nam predstavili svoje nošnje i tradicijske plesove. Nama se predstava svidjela i odlično smo se zabavile.

— Josipa Perić i Marta Prgin, 7r.

O RADIONICI ONE TAKE & ONE MINUTE FILMA Radionica mi se jako sviđala jer se sve što trebamo znati o snimanju i o filmu prezentira kroz zabavan način. Na početku radionice smo razgovarali i učili o teoriji izrade filma: kadar, sekvenca, rakursi, položaji kamere, najčešće početničke greške. Na primjer, naš učitelj naučio nas je da prilikom snimanja u kadru uvijek uz centralni motiv moramo snimiti i dio pozadine kako bi slika dobila prostornost i prozračnost, da ne "siječemo" osobu ispod zgloba te da uvijek stavljamo važnije stvari na lijevu stranu, isto nas je tako učio i da nikad ne "siječemo" glavu ili noge.

Na radionici je bilo puno djece tako da sam kroz zabavu, igru i učenje upoznao mnogo novih prijatelja. Svatko od nas ima neku svoju ideju i često se ne možemo dogovoriti tko je u pravu te nastane smijeh i zezancija. Učimo snimati na pravoj kameri i danas počinjemo snimati probni film što nas silno veseli. Radionica je stvarno odlična kao i svi njezini članovi i naš učitelj Milan Bukovac.

— Ivan Jakšić Piščetek, 6.r.

ČETVRTAK, 23. LIPNJA

USPAVANKA ZA MIŠIĆA Jučerašnja predstava "Uspavanka za mišića" okupila je u kazalištu još mladu publiku nego prethodna. Razlog tomu je što sad uz svaku predstavu u programu piše i za koju je dob-

To je stvarno za svaku pohvalu i nadam se da se više neće događati da roditelji, ne znajući, da bi predstava mogla biti za stariju djecu, dovedu mladu djecu kojima bude dosadno pa u pola predstave počnu pričati ili plakati. Tako su jučer mlada djeca mogla uživati u predstavi primjerenoj njihovoj dobi koja govori o problemu s kojim se mnogi od njih susreću - roditelji ih tjeraju da idu spavati, a oni ne žele tad nego u neko drugo vrijeme.

Mali Mišić, glavni lik ove predstave, ima upravo taj problem sa svojom mamom pa ona poziva "pospane čarobnjake" ne bi li ga oni na razne duhovite načine naveli da napokon zaspe. Na samom kraju, mišić ipak uspije zaspat i sanja divne snove. Djeca su uživala za vrijeme predstave odgovarajući na pitanja glumca, a i mi "malo stariji" smo naučili neke stvari, kao npr. da štuke spavaju zimski san. Glumci iz Osijeka su bili nagrađeni velikim pljeskom i radosnim usklikama djece koja će, vjerujem, odsada lakše zaspati kad se sjete malog Mišića.

— Iva Dominović, 8.r.

MASKA LOŠE SMIŠLJENE PREDSTAVE "Večer uličnih zabavljača" je bila neprolazna – možda se nekome jako svidjela, ali meni se zbog mnogo razloga nimalo ne sviđa. "Večer" se sastojala od raznih performansi akrobata, žonglera, glazbenika... To je bila samo maska loše smišljene predstave. Voditelj s perikom koja mu je ispala i koji ne zna zainteresirati publiku je moja prva zamjerka. Druga je niz loših glazbenika. Treća je plavokosi tip odjeven u crno koji je 30 minuta izvodio lošu točku i mislio da je faca. Zatim imamo vatromet koji je nekoga mogao doći glave (ili para očiju). Jedini zanimljivi bili su par akrobata koji su zabavili publiku. Ocjena: B (Bože daj da se ne ponovi).

P.S. Ja i moji prijatelji smo bili prisiljeni pisati haikue da se zabavimo (u svakom zlu neko dobro).

— Đidi Delalić, 6.r.

25. LIPNJA, SUBOTA

DJECA NAJBOLJE SHVATILA Sinoć je održana predstava Tijelo u izvedbi Kazališta Trešnja. Mislim da su mlada djeca najbolje shvatila ovu predstavu. Kada se dogodila neka smiješna scena samo se čuo dječji smijeh. Odrasli kao da ništa nisu shvatili. Glumci su se prevrtali, skakutali, proizvodili razne zvukove, oblačili kostime... Scenografija je bila siromašna, no bila je dovoljna za predstavu. Nisam se nadao onako dobrim kostimima. Najviše mi se svidjela velika haljina unutar koje je bio jedan glumac, pa je glumica koja se popela na njega izgledala kao div. Trebalo bi biti

više ovakvih predstava za mladu djecu jer ipak je ovo dječji festival.

— Marino Kostadinov, 6.r.

I ONA BI ŽELJELA TAKO Na ljetnoj pozornici održala se baletna predstava Snjeguljica i sedam patuljaka. Iznadilo me umijeće mladih balerina koje su brzo, veselo i poletno zaplesale pozornicom. Pohvaljujem maštovito dizajnirane kostime koji su unijeli punoću na pozornicu te odlično uvježbanu koreografiju koja me ostavila bez daha. Ja bih željela imati takvo umijeće da svojim plesom i vještim pokretima očaram gledatelje. Cijelu predstavu gledala sam sa zanimanjem i niti jedan trenutak nisam propuštala. Na kraju, kada su ljudi počeli napuštati svoja mjesta, djeca su se počela okupljati oko plesača i moliti ih da se slikaju s njima. I ja sam poželjela ući među svu tu djecu koja su bila okupljena i slikati se sa Snjeguljicom koja je bila nasmijana i jako pristupačna. No nisam jer sam se žurila da vam upravo ovo napišem. Ako ikad poželite ići u Rigu u Latviji potražiti ove izvrsne plesače i zamolite ih da vam otplešu barem dio ove svršene predstava.

— Matija Belamarić, 7r.

FILMSKI KOMENTAR JOSIPA MRĐENA - RAZOČARAN GORICOM

Jučer smo na Gorici s početkom u 21:15 sati mogli pogledati animirani film Rango. On se prikazivao umjesto filma Sucker Punch: Babydoll uzvraća udarac jer je vrpca Ranga napokon stigla u Šibenik, iako bi bolje bilo da i nije stigla. Oni koji se nisu pojavili na Gorici su se doslovno spasili. Gorica je kao i obično bila potpuno ispunjena no taj se broj svakom minutom smanjivao. Film mi se nije svidio iz više razloga. Prvi je taj što prvih 15 minuta, ali i kasnije nekoliko puta nije uopće bilo zvuka u filmu. Drugi razlog je loše razvijena priča i nitko na kraju filma (oni koji su odgledali cijeli film, znači 5-6 ljudi) nije znalo o čemu se radi. O tome kako se broj ljudi na Gorici smanjivao, govori i činjenica da je i sam čovjek što je puštao vrpce filma zbrisao petama vjetra te se pojavio tek na odjavnoj špici.

Nešto ću napisati o filmu čisto iz pristojnosti. Glas Rangu u filmu je dao poznati glumac Johnny Deep (Pirati s Kariba), ali je film bio sinkroniziran pa smo umjesto njegovog lijepog glasa mogli čuti glas jednog nepoznatog hrvatskog glumca. Drugo ništa ne mogu reći jer ni sam ne znam o čemu se radi o filmu, oprostite mi.

PLUS:

- da ga ima, spasio bi se

MINUS:

- mogao bih nabrajati do sutra

Ocjena filma: 1/10

— Josip Mrđen, 8.r.

26. LIPNJA, NEDJELJA

FRANKU SE SVIDJELA PREDSTAVA

Predstava mi se svidjela zato jer su glumci glumili smiješne likove. Najviše su mi se svidjeli Mačak, Glavni Kuhar, Čarobnjak, Karabas... Bili su stvarno super!!

— Franko Vukšić, 1. r.

KRATKO I JASNO Sinoć u kazalištu na predstavi mi se svidjelo kada su se Mačak i mačka vjenčali. Bio sam tužan kada su svi vikali na Mačka.

— Mario Delalić, 4.r.

SELIDBA NA NOVI PLANET Jučer je na Ljetnoj pozornici održana predstava "Čarobno jaje" koju su izveli glumci iz kölnskog kazališta "Mouvior". Sjedala na Ljetnoj brzo su se popunila, ali predstava nije

počela u 21 sat, nego 15 minuta kasnije pa se već čulo mrzovoljno mrmljanje iz publike. To nije bila novost jer svaki dan predstave na ljetnoj kasne. No kad je predstava napokon počela, ugodno sam se iznenadila.

Naime, u programu sam vidjela da je predstava njemačka pa sam pomislila da će govoreni dijelovi u predstavi biti na njemačkom jeziku. Ali tad je pripovjedačica progovorila na hrvatskom i počela pričati o jednom malom i dalekom planetu na kojem ribe lete, ptice pjevaju i konju su prekriveni perjem. Planet postane previše onečišćen i svi predstavnici plemena na planetu će plesom pokušati nagovoriti da pijetao snese čarobno jaje od kojeg će nastati novi planet prekriven šećerom. Raznim čudesnim plesnim pokretima oni postignu da pijetao snese jaje te svi proslave preseljenje na novi planet. U nekim trenucima predstave djeci je postalo dosadno. No, većina je ostala gledati predstavu jer su kostim bili neobičnih i živahnih boja te su privlačili svačiju pozornost. Predstava je zaslužila srdačan pljesak i sve pohvale glumcima. Jedino bi publika bila puno zadovoljnija kad bi od sada predstave počinjale na vrijeme.

Iva Dominović, 8.r.

27. LIPNJA, PONEĐJELJAK

RAZGOVOR - DJECA ČITAJU

BAJKE Na Dobriću je jučer s početkom u 20 sati nastupio Jozo Vrkić u sklopu festivalskog programa Književnici na festivalu. Došao je simbolično zvonceći svojim zvoncem. Roden u Naklicama kod Omiša prije sedamdest godina, održao je svoj 1356. književni susret. Na kraju njegova nastupa zamolio sam ga da mi odgovori na nekoliko pitanja.

NORA: Kad ste prvi put osjetili potrebu za pisanjem knjige?

Jozo Vrkić: Negdje kad sam imao 26 godina. Sjeo sam pokraj trešnje i sasvim slučajno napisao novelu *Cvatnja*. Za to djelo sam ujedno dobio i svoju prvu nagradu.

NORA: Kojom vrstom književnosti se bavite?

Jozo Vrkić: Pišem sve. Sve što mi padne na pamet, ali se najviše bavim obradom teksta i stvaralaštvom za djecu. Mnogo godina sam putovao po Hrvatskoj da bi prikupljao bajke i obradio ih na svoj način. Pri tome sam pazio da kad pišem sačuvam usmenu predaju u onome što obrađujem. Volim Čehova i golemu rusku literaturu, te sam o tome napisao knjigu eseja I u Sibiru žive ljudi. Napisao sam i brojne druge knjige. Dugo bi trajalo nabrojiti ih.

NORA: Koja ste sve djela pisali za djecu?

Jozo Vrkić: Sve moje bajke koje sam obradio su namijenjene djeci, napravio sam 2 romana, putopise za mlade... Puno pišem za učenike i pogotovo njihove učitelje jer je to jako važno. O tome mislim dok radim na mojim bajkama.

NORA: U vašim djelima je jako naglašena narodna baština i narodna mudrost. Možete li nam reći nešto o tome?

Jozo Vrkić: Hrvatska baština je još neistražena, ali je Hrvatska usprkos tome treća u svijetu po svojoj baštini. Kad pišem, nastojim pisati govornim jezikom, nastojim imati ritma. Tražim poeziju u rečenicama iako se ne bavim poezijom, volim živahno pisati. Prošao sam sve otoke, sve potoke, sve planine, sve doline svoje domovine.

NORA: Što vam simbolizira zvono kojim ste nekako specifično došli na vaše okupljanje?

Jozo Vrkić: To mi je jedna od prvih nagrada. Kad sam došao kući, tata je uzeo to zvonce i objesio na magarca jer nije mislio da je to neka velika nagrada. Ono je stalo magarcu

oko vrata 15 godina, zbog toga mi je to zvonice jako drago.

NORA: Prije nekoliko dana je moja kolegica postavila pitanje Mladenu Kušecu čitaju li djeca dovoljno. Zanima me vaše mišljenje o tome.

Jozo Vrkić: Pa ne znam koliko djeca čitaju, ali znam da puno čitaju bajke. Bajke su i ljubici i krimić i horor i humor. U tome je tajna bajke jer sadrži sve u jednom. Kako narod kaže, majke se boje bajke, ali djeca uživaju.

NORA: I zadnje pitanje, čuo sam da nemate mobitela, kako se snalazite bez njega?

Jozo Vrkić: Nemam svoj, ali mi je žena prije puta dala svoj i dala mi upute. Na broj 1 nema ničega, na broju 2 mi je žena, 3 i 4 kćeri, a na 5 i 6 sinovi. Samo to pritisnem i onda ih dobijem. To je sve što znam s mobitelom.

Na kraju intervjuja se sjetio pa mi doviknuo: Josipe, pa mi smo imenjaci! Da sam malo mlađi, prije bih se sjetio toga, rekao mi je, te je s tim završio moj intervju.

— Josip Mrđen, 8.r

IVA U DVOJBAMA U kazalištu je jučer izvedena predstava "Ovca za cijeli život" zagrebačkog kazališta Mala scena. Već drugi dan za redom sva mjesta u kazalištu su bila popunjena i jedva smo se smjestili. Pozornica je bila puna kuglica od stiropora i lopti na napuhavanje te je vjerodostojno prikazivala vrijeme događaja ove priče – hladna i žestoka zima u kojoj jedan gladni vuk traži utočište. Spasi ga mlada ovčica i pozove u svoju štalicu, no sve što mu ona ponudi za jelo, on ne jede. Ali ipak stari vuk zna što se njemu jede – slasna ovčica. Zato je namami na putovanje u grad zvan "Iskustva" u kojemu je sve od zlata. Na putovanju se ovca i vuk prijatelje i na karaju vuk odluči sa neće pojesti ovcu, već da će ona biti njegova "ovca za sva vremena".

Djeci se predstava jako sviđjala pa su glumci zaslužili veliki pljesak koji nije posustajao te su izašli još jedan put nakloniti se za bis. Ponekad se tijekom predstave čulo mrmljanje, ali to nije bilo zbog dosade, već zato što su djeca uzbuđeno komentirala sa svojim roditeljima neke smiješne postupke likova u predstavi. Ali, ipak treba spomenuti nešto što možda ovoj najmanjoj djeci nije smetalo, ali mislim da su neki prizori bili malo neprimjereni, npr. kad vuk stavi ovcu na svoja koljena i želi je ugristi za... Ipak su ovo pristojne novine pa nećemo spominjati, ali svakako nije bilo primjereno za manju djecu, a možda čak i nas. No pošto je zadovoljstvo publike najvažnije (a publici se predstava jako sviđjala) ovo je ipak jedna od boljih predstava na ovome festivalu.

— Iva Dominović, 8.r.

FILM ZA STARIJU PUBLIKU Ostavljeni je bosanska drama. Glavni lik je dječak Alen. On je siročić koje pokušava saznati identitet svoje majke. Na njegovu nesreću i našu žalost on se upliće u kriminalnu skupinu.

A sad moji dojmovi. Fabula je jednostavna, a glumci su dobro obavili svoj posao. Film je namijenjen nešto starijoj publici zbog psovki i scena nasilja. Kao što vidite, film ima dobrih i loših strana. Kraj se čini nepotpun ako niste odgledali ostatak filma i shvatili ga. Iako je priča bogata, odgledao sam nekoliko sličnih filmova i zapazio da im je ovaj sličan. Ako želite saznati kraj filma, pogledajte ga sami (ili bolje nemojte ako ne volite drame). Ocjena: B (Bosno moja, što uradi?) ili D (decentna drama) Pogledajte i odlučite sami.

— Đidi Delalić, 6.r.

28. LIPNJA, UTORAK

RAZGOVOR - SKROMAN I POPULARAN PISAC IZ LITVE

Čovjek čudnog imena i još čudnijeg prezimena Kestutis Kasparavičius s dalekog sjevera Europe doputovao je u Šibenik kako bi predstavio svoj rad na ovom festivalu. Kako isključivo piše za djecu i sam je djetinjast. O pisanju knjiga za odrasle ni ne razmišlja Iako je najpopularniji i visoko nagrađivani litvanski pisac vrlo je skroman te ne smatra svoje knjige ničim posebnim.

NORA: Za mjesec dana napisali ste 36 priča. Koje biste izdvojili?

Kasparavičius: Teško je izdvojiti, ali kad već moram to je zasigurno moja prva priča o maci. Znaš onu "Prvi se pamte"

NORA: Otkud crpate inspiraciju za svoje bajke?

Kasparavičius: To ne bih mogao definirati, kad sjednem počnem razmišljati. Tad tek nemam inspiracije. Moja inspiracija većinom dolazi u snovima ili sasvim slučajno.

NORA: Rekli ste da je Litva zemlja stvorena za pisce zbog kiše. Koliko zapravo vrijeme utječe na pisce?

Kasparavičius: Hmm. Ne mogu točno reći koliko u bajkama utječe ali vrijeme je vrlo važan faktor. Naime, kad je vani sunčano poželjiš prošetati na svježem zraku. Dok je vani kiša možeš samo sjediti i nešto ne raditi ili to vrijeme iskoristiti i napisati jednu kratku priču.

NORA: Dobijete li kritike na vaš rad od vaše djece?

Kasparavičius: Dobivam i kritike i pohvale, naravno. Nekad su mi i inspiracija. Na primjer za knjigu Zec Mrkvić veliki. Sin mi je samo natuknu i stvorio sam lik žirafe. Tad se dobro poklopilo mjesto s čovjekom koji je koristan.

NORA: Daju li litvanski medij dovoljno mjesta književnicima i njihovim djelima?

Kasparavičius: Reći ću ti samo nešto: Kada sam se preselio u novi stan bacio sam televizor u smeće, naime na njoj nema ništa pametno za pogledati. Stoga mi je kao sprava ona nekorisna. Moram priznati da bi u Litvi treba biti veoma čvrst čovjek da podneseš "smeće" koje se na tv-u prikazuje. Nažalost postoji puno ljudi kojima je život bez televizora nezamisliv.

NORA: Stvara li se ljubomora između pisaca na dodjelama nagrada?

Kasparavičius: Pa nisam baš primijetio, ali vjerojatno postoji nekakva mala prikriivena. Ništa strašno ni zabrinjavajuće. Po meni do ljubomore ne bi trebalo niti doći jer je svaki pisac sam po sebi poseban.

— Iva Sladić

SCENA ODLIČNA S početkom u 21 sat počela je izvedba makedonskog baleta i opere. Izveli su predstavu "Doktor Ofboli". Pozornica je vrvjela šarenim kostimima poput lastavice, medvjeda, zečeva, krokodila i slično. Scena je bila odlično uređena. Svidjele su mi se šarene kućice i šume. Glumci, odnosno plesači, nagrađeni su velikim pljeskom.

— Lora Pavlinović, 7.r.

29. LIPNJA, SRIJEDA

VEZA PREDSTAVE I TRADICIJE Predstavu "Postolar i vrag" izvedenu jučer u HNK Šibenik odigrali su gosti iz kazališta Ivana Brlić Mažuranić iz Slavenskog Broda. Oni su obradili kratku povjesticu Augusta Šenoae. Ova lutkarska predstava prije svega bila je karakteristična po glazbi kakvu odavno nismo čuli. Kao podloga izvedbi korištene su klasične tamburaške skladbe Slavonije i Baranje. Svidam mi se takva glazba ne zbog njene melodioznosti nego zato što je to veliki

novitet, a ni sam se ne sjećam predstave (pa čak niti neke s prošlih MDF-a) koja je koristila ovakvu glazbu. Lutke su me pomalo razočarale i da se mene pita trebalo ih je malo maštovitije dizajnirati i izraditi. Glumci su također dijelom nastupili i u tradicionalnim nošnjama kraja iz kojega dolaze.

Zaključak je na kraju ove kritike da mi se predstava sviđjala, da sam se malo razočarao u lutke i da su nam naši gosti danas kroz radnju ove predstave i ono što ju je pratilo htjeli pokazati tradiciju i običaje njihovog grada i županije, a u tome su i uspjeli.

— Luka Lasinović 7.r

30. LIPNJA, ČETVRTAK

KRATKO I ŠTEDLJIVO Iako smo došle dvije minute prije početka "Festivalskih razgovora", tamo nije bilo nikoga osim voditelja festivalskih razgovora, Jasena Boke. Već smo se ponadale da možda neće ni biti razgovora, no oni su se ipak održali u trajanju od pet minuta jer su došli Dubravko Jelačić Bužimski i Jakša Fiamengo te još nekoliko novinara. Press konferenciju započeo je Jasen Boko rekavši kako ovakav mali odziv nije zanemarivanje festivalskih razgovora, već raniji odlazak gostujućeg kazališta sa festivala zbog smanjenja troškova i najavio je razgovor o lutkarskoj predstavi "Postolar i vrag". Jakša Fiamengo je rekao da misli kako nije pogriješio što je na festival doveo ovu predstavu. Također je rekao da je predstava razgovijetna i često igrana. Riječ je dobio Dubravko Jelačić Bužimski koji je bio iznenađen što ih je pozvao, no sad mu je drago i jako mu se sviđa uporaba etno-elemenata. Boko je pitao ima li još kakvih pitanja, a budući da ih nije bilo, najavio je sljedeći program i završio pressicu.

— Željana Karega i Iva Dominović, 8.r

ODRASTANJE KROZ OPERU U 19.00h započela je jučer predstava HNK Zagreb o vještici Hillary koja po prvi put otkriva novu čaroliju pod nazivom Opera. Upoznaje novu prijateljicu opernu pjevačicu koja joj kroz operne pjesme priča priču. Hillary kroz pjesme otkriva i pokazuje svoje osjećaje: ljubav, mržnju i ljutnju, sreću i zabavu. Od malene razigrane i buntovne vještice kroz operu je na neki način odrasla. Sve svoje osjećaje proživljava kroz pjesme opere.

— Loretta Gracin, 7.r.

ZANIMLJIVE LUKINE PRIMJEDBE

Sinoć je na ljetnoj pozornici izvedena predstava "Bajka o ribaru i ribici". Naši gosti bili su glumci Kineske opere iz Pekinga. Unatoč poteškoćama koje su uzrokovali problemi s nerazumijevanjem kineskog jezika, publika je relativno pažljivo pratila izvedbu. Pohvalio bih najprije kostime, koji su u skladu s kineskim običajima i tradicijom. Ipak ova predstava imala je i svoju negativnu stranu koja se ne tiče

glumaca. Publika je malo pomalo napuštala Ljetnu pozornicu ne mareći za to da su glumci iz daleke Kine davali najviše od sebe. Lagano odlaženje publike rezultiralo je time da je kraj izvedbe dočekalo oko 50% ljudi koji su ušli na početku. Imam nažalost još jednu zamjerku, dio publike ušao je na Ljetnu desetak minuta nakon devet sati tako da su gosti protiv svoje volje trebali započeti s izvedbom kasnije nego što je to bilo predviđeno.

— Luka Lasinović 7.r

BROD DUG KAO ŠIBENIK I OSTALA ČUDA

Ovo mi je najbolji film koji sam pogledao. Smješnjiji je od romana Ante Tomića. Paul je bio najsmješnjiji lik. Plesao je mašući guzicom i psovao je kao lud. Jedan od glavnih likova napisao je knjigu, a njegov ju je prijatelj ilustrirao, no bit je u naslovnici na kojoj je trosisata žena polu vanzemaljka a još ljudi je bio neki vanzemalj koji je rekao trisisa i awesome. Dobri su bili policajci Pim i Pek. No Pek je bio bolji jer htio opipati Paulu (izvanzemaljcu) "svemirska jaja". Ili rečenica Paula "Pa neću je pojest mrtvu". Ne znam zašto ali kad su svi prvi put vidjeli Paula pali su i onesvijestili se. Nenadan kraj me oduševio dva puta kad je Tara udarila FBI-ajevku no ona se osvijestila pa ju je pregazio samo mali za Paula, a veći za nas, svemirski brod. Na kraju me zadivio brod dug ko Šibenik. Dao bih ocjenu 10 od 5.

— Franko Čobanov, 6.r

1. SRPNJA, PETAK

PISMO IZ JAPAN: DOBITE VIDJETI TREŠNJE U CVATU! Draga gospodo Jasenka i zaposlenici Festivala,

Ja, kao i svi naši članovi, duboko sam dirnuta vašom porukom. Puno vam hvala!

Tohoku područje bilo je pogodeno velikim potresom.

Kao što znate, bio je to golem i užasavajući šok za nas. Sada nam se događaju manji šokovi iz dana u dan. Kanto, područje u kojem živim, također je stradalo ali je šteta bila manja (zid je napuknuo u mojoj kući). No sad smo svi dobro.

Mnogi ljudi rade i pomažu na uništenom području. Mislim da svi Japanci razmišljaju na koji način pomoći žrtvama. U ovoj situaciji primili smo pomoć i potporu, a stigle su nam i lijepe poruke iz cijeloga svijeta. To me usrećuje!

Suzu-no-kai će poslati ljudima u Etegami velike količine boje i pribora za bojenje. Također, skupit ću nešto novca prodajući moje slike na proljetnoj izložbi u Tokyu.

S ovim pismom Festivalu šaljem veliko platno (5 x 3 metra). Oslikalas ga djeca od 3 do 10 godina iz različitih odjeljenja. Tema je "Proljeće u Japanu".

U Japanu imamo četiri godišnja doba. U proljeće stabla trešnji procvjetaju, dok im je

FILM NA GORICI – RAZVALJENI JACK

Jučer sam gledao *Pirate s Kariba: Nepoznate plime*. Opet smo gledali razvaljenoga Jacka Sparrowa koji opet upada u nevolje od zatora pa sve do sirena željnih muškog mesa. Uglavnom na kraju filma sve bude OK.

— Toni Dominović, 4.r.

u pozadini predivno plavo nebo. Cvjetanjem stabla postanu ružičasta.

Vidimo te scenarije svugdje po malo. A djeca su naslikala tri različita cvjetanja trešnji. Nadam se da će to vidjeti mnoga djeca iz različitih krajeva svijeta.

Molim vas recite festivalcima da smo svi dobro! Dodite u Japan i vidite tu predivnu scenografiju cvjetanja stabala trešnje.

Nadam se da će naša slika učiniti Festival još radosnijim!

Srdačno,
Akiko Suzuki

P.S. Japanska djeca poslala su djeci u Šibeniku i njihovim gostima sliku koja je izložena na balkonu administrativne zgrade HNK Šibenik.

MALI LJUDI SU SVE PORUŠILI Jučer u 19:00 sati održana je predstava “Guliver u zemlji malih ljudi”. Predstava mi se jako sviđala. Giliver je putovao svijetom. Došao je u svijet malih ljudi. Mali ljudi su ga zavezali. Guliver je poslije postao podglavni u gradu i htio je učiniti dobro u gradu. To je i učinio. Mali ljudi su sve porušili i poubijali se.

— Ivan Čičmir, 3.r

DINAMIČNA I DUHOVITA PARODIJA

Zasitili ste se klasične Pepeljuge i misleći da će sinoćnja Pepeljuga biti još jedna takva, još jedna u nizu niste ni došli na predstavu. Prevalili ste se i ovu će te pogrešku platiti što se niste zabavili i obogatili svoje znanje kao ja. Parodija Pepeljuge je bila dinamična, duhovita, zabavna i stvarno nemam nikakvu negativnu kritiku za ovu predstavu. Pohvala za kostime, koji su – kako se kaže - šlag na torti. Kostimi su šareni i samo njih je zabavno gledati, a ako tome pridodate plesne pokrete koji vas fasciniraju sve više i više svake sekunde dobili ste prvoklasnu zabavu. Žao mi je što je kiša baš jučer popodne odlučila pasti pa je dosta ljudi mislilo da predstave na Ljetnoj pozornici uopće neće biti. Na moju sreću odlučila sam prošetati gradom i saznala da predstava nije otkazana. Zbog ove Pepeljuge u “novom ruhu” otišla bih i u Sloveniju, točnije Koper.

— Josipa Šupe 7.r

2. SRPNJA, SUBOTA

FESTIVALSKI RAZGOVORI Počelo zbrajanje rezultata po radionicama

Jučerašnji trinaesti po redu festivalski razgovori počeli su predstavljanjem radionice filmske glazbe voditelja Billa Connora i radionice animiranog filma. Najprije su nam odsvirali dio jedne Mozartove skladbe, a nakon toga svoju skladbu kao popratnu glazbu kratkog animiranog filma. Svi su ih pohvalili i zaslužili su veliki pljesak. Zdenka Bilušić je najavila predstavljanje filmske radionice danas u kazalištu u 10 sati. U 10 i 30 na autobusnom kolodvoru radionice murala, u 10 i 40 na Dobriću radionice za najmlađe, u atriju kazališta grafičke radionice i naravno, šećer na kraju, novinarske radionice.

Poslije najave Jasen Boko je započeo temu o prekjučerašnjem festivalskom programu...

— Iva Dominović i Željana Karega, 8.r

KOMENTAR – TO ISKUSTVO ZLATA VRIJEDI

1. tjedan – Djeca, grad, festival i umjetnici zajedno su već 51. godinu za redom. No, nismo tu da brojimo godine već da kažemo nekoliko riječi o ovogodišnjem programu. Naime, po nama bi se ovogodišnji program trebao zvati recesijski. Mada neki demantiraju činjenicu da je recesija imala prste u sastavljanju ovogodišnjeg programa, ja se s tim ne bih složila. Ipak znam za mjesta do kojih recesija nije mogla doprijeti, a to su dječja srca vesela i iskrena. S novim festivalom došlo je i još nekoliko promjena: Peru Mioča zamijenio je Jasen Boko, dok je direktorica i kazališta i festivala Jasenka Ramljak.

Vratimo se sad dva tjedna unatrag i prisjetimo se kako je sve to izgledalo. 51. MDF službeno je otvoren 18. lipnja u 21:00 sat, predstavom zagrebačkog kazališta mladih “Ružno pače”. Festivalskih 14 dana pjesme, plesa i zabave i službeno je otvoreno. Prvi festivalski dan tj. 19 lipnja započeo je u 10 sati festivalskim razgovorima. Znamo da je svim “festivalskim facama” drago da su opet tu, ali smo na razgovorima saznali da i glumci s predstave dijele njihovo mišljenje. Istog dana kao za dobro jutro otvorene su 3 izložbe: Ruho naših starih, Stol-dok smo čekali i Light. Ruho naših starih budi svijest o čuvanju zavičajne baštine, Stol -dok smo čekali prikazana je nadrealističkim stilom, autor izložbe Light Vladimir Đuranović kritizira na fin, duhovit i ironičan način prikazujući socijalne probleme i otuđenost. Na ljetnoj pozornici prikazan je fil iz domaće produkcije “Koko i duhovi” napravljen po istoimenom romanu Ivana Kušana. Ispostavilo se da je Ljetna pozornica puno bolje mjesto za projekciju filmova od poznatih goričkih skala. Recesija s početka naše priče najviše se osjetila na 5. sajmu dječje knjige, koji je ovo godine manji nego ikad! Sjećate se prizora sa 1. Sajma, nakon prve godine “sajam” je postajao sve manji i manji. Sad nismo sigurne zaslužuje li više titulu “sajma”. Kakogod mi mislile “sajam” je ipak otvoren.

Lutkarska predstava Bajka o raspjevanom stablu, iako namijenjena mlađem uzrastu ostavila je snažan utisak na nas starije s porukom “Život je trenutak ne dopusti da ti trenutak prođe”. Dokaz da mi Hrvati nismo jedini domoljubi je i predstava “Priče s morskog putovanja”. Naime nakon što kapetan nakon dugo vremena ugleda kopno prvo zabije norvešku zastavicu. “Znaš li zviždati, Johanna?” je priča o potrebi pronalazanja srodne duše za igru, povjerenje, ljubav i sve ono što je ljudima potrebno kako bi im život bio ispunjen. Predstava savršeno prikazuje odnose djedova i baka s unucima, ali ujedno i jednu tužnu istinu a to je da svemu dođe kraj. Redatelj Madagaskara kroz humor i animaciju prikazuje život zlikovca MaksimUma i njegov život protiv dobra. Na kraju se njegov život promijeni te on postane dobar i počne se boriti za pravdu. Film prikazuje najmanjoj djeci kako se i oni zločesti nakon što uoče svoje pogreške mog u promijeniti.

Problem napuštene djece bez roditeljske ljubavi savršeno je prikazan predstavom “Dječak Ivek i pas Cvilek.” Zaboravljeni od svijui utočište pronalaze u pričanju priča. Predstava je djelovala efektono i zanimljivo,

upravo zbog načina prilagodavanja glumaca likovima koje glume. Da tradicionalnog plesa ne bi nedostajala pobrinuo se dječji folklorni ansambl Ethno. Goričke skale i ovog puta su privukle mnogobrojnu publiku na film Guliverova putovanja. Kako je film odmicao tako je Gorica bila sve praznija i praznija. A razlog tome po meni je loše obraden film i bespotrebni efekti. Drugi put za redom glumci su se pojavili na pressici, čak su i hvali tekstove iz Nore. Sveprisutni za okruglim stolom smatraju kako bi se više djece trebalo baviti tradicionalnom glazbom. Tako smatraju, ali djecu treba nečim potaknuti i privući zar ne? Svi znamo kako se maloj djeci ne spava baš onda kad ih roditelji pošalju u krevet. Upravo taj mali dječji neposluh je tema predstave “Uspavanka za mišića.” Mišić je utonuo u san i sanjao lijepe snove, mislim da će od tad djeca prisutna u kazalištu lakše zaspiti kad se sjete malog mišića. Ljetnu pozornicu posjetili su ulični zabavljači, neke su fascinirali njihove akrobacije, dok ja to ne bih nazvala umjetnošću.

Legenda o čuvarima, ne temparima već o sovama. Sove su od malena trenirane da se bore protiv nadirućeg zla. Festivalski razgovorima, potvrdilo se ono što su ljudi stariji to su djetinjasti, te su redom svi za okruglim stolom hvalili predstavu “Uspavanka za mišića” namijenjena djeci starijoj od 4 godine. Ustvrđilo se čak da je akrobatima i uličnim izvođačima teško zadržati publiku, mislim da možda da imaju kvalitetnije izvedbe i gledatelji bi bili stalni. “Tijelo” predstava koja je stvarno pokazala zašto se tako i zove. Naime priča je ispričana dijelovima tijela. Jako oskudnom scenografijom i lošom glazbom oduševili su samo publiku mlađu od 8 godina. Snjeguljica i sedam patuljaka klasična bajka braće Grimm prikazana baletom – šteta za one koji nisu uspjeli posvetiti sat vremena ovoj predstavi, a gubitku su.

Predstave su po običaju oduševile sve za okruglim stolom. Zanima me imaju li ikakve kritike na išta? Navikli smo na fantastične predstave kazališta Žar ptica iz Zagreba, e pa tako je bilo i ovog puta. Mačak u čizmama klasična je bajka kojoj stvarno niko nije mogao naći zamjerku. Iako namijenjena mladoj djeci, priznajem: uživala sam. Problem zagađenosti uz predstavu Čarobno jaje sad shvaćaju i najmlađi. Iako se predstava izvorno izvodi na njemačkom jeziku, ovog puta jezik nije bio barijera jer je došla prevoditeljica. Ove godine animiranih filmova više nego ikad, Sammy na putu oko svijeta priča je o maloj kornjači u potrazi za ljubavlju. Film je s razlogom namijenjen mladima jer prikazuje kako u životu treba biti zahvalan. Standardno zadovoljni festivalci na pressici, kako čudno da nikad nemaju nijednu zamjerku. Naravno da nemaju kad komentiraju predstave koje su sami izabrali. Ovca za cijeli život pokazuje kako nekad moramo suspregnuti vlastite nagone, uvažavajući tuđe mišljenje. Iako je imala snažnu poruku nije me oduševila, ali s mojim se mišljenjem ne bi složila djeca koja su bez treptanja pratila svaki potez. Tako je prošao prvi tjedan festivala, kroz moju nemalu kroniku ukoliko možda niste bili u Šibeniku. Toliko od mene.

— Iva Sladić

2. tjedan – Znao onaj osjećaj kad nešto traje dva tjedna, a onaj prvi tako brzo prođe da ne stignete niti trepnuti. Tako je meni prošao prvi festivalski tjedan. Kao da sam se jučer spremala na Svečano otvaranje, a od tad je prošlo 7 dana. Ili je to možda zato što sam sad starija pa mi vrijeme brže leti? Hmm... Vratimo se u ponedjeljak, 27.lipnja. Kao i svako jutro, održani su poznati Festivalski razgovori s temom o sinoćnjim predstavama i predstavljanjem glumaca. U 20:00h na našem poznatom malom trgu Dobriću bila je

večer književnika a gostovao je pisac Kestutis Kasparavičius, rodom iz Litve. Kestutis je inače pisac za djecu i autor višestruko nagrađivanih ilustracija koje krasi njegove knjige. Simpatičan, drag, pametan i zanimljiv čovjek, sve u isto vrijeme! Na Dobriću smo uživali slušajući Kasparavičiusova djela koja je on prvo čitao na litvanskom, a zatim je prevoditeljica prevela na hrvatski. U 21:00h mogli smo otići na Ljetnu pozornicu i pogledati makedonsku operu i balet iz Skopja, “Doktor Ofobli”. Jutarnje buđenje u utorak bili su, kao što dužnost nalaže, Festivalski razgovori s temama o predstavama u kazalištu i na Ljetnoj te filmu na Gorici. Taj utorak na kazališnim daskama zaigrala je predstava dječjeg kazališta I. B. Mažuranić “Postolar i vrag”, lutkarska predstava. Na večeri književnika na Dobriću knjigu “Zmaj Škakljaj” predstavila je spisateljica Koraljka Milun i njezina kći Jelena. Vrijeme leti pa je doletjelo i do srijede. Najavljena je “Vještica Hillary ide u Operu” u HNK Šibenik. Na Dobriću je bila Anela Borčić i mali Višani. Gosti ove večeri na Ljetnoj bili su pak Kinezi s Pekingškom operom “Bajka o ribaru i ribici”. Odličan film “Paul” puštao se na Gorici.

Dok ovo pišem, imam osjećaj da mi vrijeme curi kao pijesak u pješčanom satu. Brzo, tiho ali opet opominje da vremena ponestaje. U svim tim predstavama, glumcima, zabavljačima gubim tlo pod nogama i samo uživam! Pa ipak, na vrata mi kuca četvrtak. Kažem “Udi, Četvrtku. Što li si danas pripremio?” “Pa večeras su na repertoaru kazalište, Ljetna pozornica, Dobrić, Četiri bunara i još puuuunooo uličnih zabavljača. Što kažeš?” namiguje mi Četvrtak. “Svida mi se, ali pogledajmo što točno sve danas ima u gradu!” Četvrtak je došao u pratnji s Festivalskim razgovorima. Počasni gost bilo je kazalište s predstavom “Guliver u zemlji malih ljudi” gradskog kazališta lutaka iz Rijeke. Ljetna je predstavila “Pepeljuga i ja” slovenskih umjetnika. Gorica nam je pokazala animirani film “Rio”. Prošla je ponoć, a Četvrtak mi je rekao: “Evo, sad će sat otkucati ponoć, moram ići, Petak me nestrpljivo čeka. Vidimo se dogodne. Marija, nemoj biti tužna, tu sam za točno godinu dana! Heej! Pa to će ti brzo proći, baš kao i ovaj Festival!”

Glasno pjevajući, na vrata mi je došao Petak: “Dooooobra večer Marija, vidi je, više nisi mala, ti si punooo starija!” rekao je Petak čudeći se. “Petak, znam da si poznat po svojim duugim monolozima, ali ovaj put poštedi i mene i djecu, pa mi kaži što ima sve sutra!” Nisam to kazala oštro, već uljudno, pristojno: “Dobro, dobro! Ujutro idem u 11:00h na kavu s Festivalskim razgovorima. Poslije večere slijedi predstava koja će biti na Ljetnoj, *Afričke bajke*. Hmm... Na Gorici su *Pirati s Kriba; nepoznate plime*. Eto. Bio sam kratak i jasan. A sad eno ti gospoda Subota sijedi na trijemu! Vidimo se dogodne!” I tako je i Petak otišao. Samo kratak pozdrav... “Znam Marija da ne voliš zadnji dan Festivala. Ali ove godine je to dopalo mene, Subotu. Evo neću dugo, ali ću nastojati da se dobro zabavite. Svečano zatvaranje predvoditi će plesni ansambl “Sjene” iz Šibenika s predstavom “1001 san”. I gotovo. Time je završen 51. MDF.

Iiiiiiii gotovo. Završilo je najljepše razdoblje u godini. Iskreno, ova godina mi je bila posebna. Onako sve! Društvo, predstave (iako neke nisu bile baš posebne), atmosfera, ljetooo! P.S. Ovim putem želim pozvati sve one koji nisu nikada bili na Festivalu u Šibeniku da nam svrate, jer mislim da to iskustvo zlata vrijedi!

— Marija Vukšić

Priredila Grozdana Cvitan.

noga filologa

HEKUBA PRED SUDOM

RIJEČI MIJENJAJU SVOJA USTALJENA ZNAČENJA. BEZOBZIRNA NEPROMIŠLJENOST BIVA NAZIVANA HRABROŠĆU LOJALNOG SAVEZNIKA, MUDRO OKLIJEVANJE SMATRA SE NEČUVENIM KUKAVIČLUKOM, UMJERENOST KRINKOM NEMUŽEVNOSTI, A SPOSOBNOST DA SE SAGLEDAJU SVE STRANE SPORA DOIMA SE NESPOSOBNOSTIČU DJELOVANJA. KRVNE SU VEZE POSTALE SLABIJIMA OD STRANAČKIH, JER SU STRANAČKI DRUGOVI BILI SPREMNIJI NA SVE BEZ ZADRŠKE I PITANJA. OSVETA JE SMATRANA VAŽNIJOM OD SAMOOČUVANJA. RELIGIJU NIJE POŠTIVALA NIJEDNA STRANA, DOK JE UPOTREBA LIJEPIH RIJEČI U LOŠE SVRHE BILA NA IZNIMNOJ CIJENI. NIJE BILO NI OBEĆANJA DOVOLJNO JAKOG DA SVE TO OKONČA, NI ZAKLETVE NA KOJU BI SE MOGLO OSLOMITI; RAČUNI SVIH STRANA POČIVALI SU NA MALIM ŠANSAMA ZA IŠTA POSTOJANO, TE SU ISKLJUČIVO PLANIRALI SAMOOBRANU, POSVE NESPOSOBNI ZA POVJERENJE

NEVEN JOVANOVIĆ

Kad su Kerkirani saznali da dolaze atenska flota, a da su se Spartanci povukli, uveli su u grad mesenske jedinice, a zapovijedili da se u luku na drugoj strani otoka premjeste brodovi kojima su pretodno kao posadu odredili svoje protivnike; dok su ovi plovili, Kerkirani su u gradu poubijali sve svoje političke protivnike do kojih su mogli doći; kasnije su likvidirali i one među njima koje su bili nagovorili da se uključe u brodske posade, čim su se ovi iskrkali. Dalje, došavši u Herino svetište, gdje je azil zatražila velika većina spartanskih pristaša, nagovorili su pedeseticu da pristanu na suđenje; sve su ih osudili na smrt. Vidjevši što se događa, azilanti koji nisu htjeli izaći pred sud sami su jedni druge poubijali tamo na svetome tlu; neki su se objesili na stablima, drugi su si oduzeli život kako su već mogli. Sedam su dana, koliko je Eurimedont s šezdeset brodova boravio u Kerkiri, građani masakrirali one među sobom koje su smatrali neprijateljima, kriveći ih za urotu protiv demokracije (iako su neke smaknuli i radi privatne osvete, a druge su ubili oni koji su im dugovali novce). Smrt je poprimala bezbroj oblika, i, kako se zna događati u takvim situacijama, išlo se do krajnjih granica pa i preko njih. Otac je bio u stanju ubiti sina, izvlačili su ljude od oltara ili ih ubijali na njima, a neki su skončali živi zazidani u Dionizovu hramu.

REVOLUCIJA “Kerkiranska revolucija” epizoda je iz pete godine Peloponeskog rata, epizoda koja je Tukididu, autoru povijesti ovoga rata, dala (u trećoj knjizi njegova djela) povoda za općenito i glasovito razmatranje stanja koje prevrednuje sve prihvaćene vrijednosti, situacije u kojoj “riječi mijenjaju svoja ustaljena značenja”. “Bezobzirna nepromišljenost biva nazivana hrabrošću lojalnog saveznika, mudro oklijevanje smatra se nečuvanim kukavičlukom, umjerenost krinkom nemuževnosti, a sposobnost da se sagledaju sve strane spora doima se nesposobnošću djelovanja”; “krvne su veze postale slabijima od stranačkih, jer su potonji bili spremniji na sve bez zadržke i pitanja”; “osveta je smatrana važnijom od samoočuvanja”; “religiju nije poštivala nijedna strana, dok je upotreba lijepih riječi u loše svrhe bila na iznimnoj cijeni”; “nije bilo ni obećanja dovoljno jakog da sve to okonča, ni zakletve na koju bi se moglo osloniti; računi svih strana počivali su na malim šansama za išta postojano, te su isključivo planirali samoobranu, posve nesposobni za povjerenje.”

Možemo, dakle – uz nešto pjesničke slobode – smatrati 427. p.n.e. godinu Kerkiranske revolucije, godinom od koje su Grci počeli razmišljati o razmjerama i aspektima onoga što im se događa, o mjeri krajnosti i prevrata do kojih Peloponeski rat dovodi njihovu naciju. A otprilike dvije godine nakon Kerkiranske revolucije – negdje oko 425. – na jednom od atenskih festivala Euripid će nastupiti s *Hekubom*.

NA OBALI GALIPOLJA Trojanski je rat završio. Na obali Tračkoga Hersoneza (današnjeg Galipolja), preko puta spaljene Troje, čekaju robinje: dojučer plemenite supruge trojanskih ratnika. Jedna je od njih Hekuba, bivša kraljica, nekad Prijamova žena, nekad majka pedesetoro djece. Svi

su poginuli u osvojenom gradu, osim troje: Kasandra i Poliksena robinje su poput Hekube (Kasandra već grije Agamemnonov krevet), a najmlađeg, Polidora. Prijam je na početku rata poslao upravo na Hersonez, da se skloni kod prijatelja, tračkoga kralja Polimestora. Čim je Troja pala, prijatelj je smaknuo Polidora i uzeo trojansko blago koje je bilo poslano zajedno s dječakom.

Hekuba još ne zna za Polidorovu smrt. Prije toga ona će od Odiseja saznati kakvu su sudbinu Grci namijenili Poliksenu: treba je žrtvovati jer tako zahtijeva Ahilejev duh. Hekuba pokušava nagovoriti Odiseja (kojem je spasila život kad je u Troji uhvaćen kao uhoda) da se zauzme za Poliksenu; “Ja sam tebi dužan, i tvoj sam život spreman spasiti”, odgovara Odisej, “ali Ahilej je pao za domovinu, i njegovu volju treba poštovati.” Poliksena je smrt neumitna – no djevojka u smrt ide junački, mirno, dajući krvničkom nožu prednost nad ropskim životom.

BIRAČKA VEĆINA, ZAKONSKI PROPISI Dok priprema Poliksenin pogreb, Hekuba na obali nalazi Polidorov leš. Odmah joj je jasno tko ga je i zašto ubio, te traži od Agamemnona (on je došao pitati zašto pogreb još nije počeo) pomoć pri osveti. Pritom grčkoga kralja Hekuba mora vrlo otvoreno podsjećati zašto bi trebao pomoći, aludirajući na Kasandru: “Hoće li moje dijete doživjeti kakvu zahvalnost za užitke u postelji?” Agamemnon ne želi ništa učiniti otvoreno, iz političkih razloga – Polimestor vodi savezničku vojsku, a poginuli je pripadao neprijateljima. “Želim dijeliti tvoju muku i hitro ti pomoći, ali sporo će to ići ako mi se Ahejci usprotive.” “Jao – nitko od smrtnika nije slobodan”, zaključuje Hekuba, “netko je rob novca, netko sreće; ili biračka većina ili zakonski propisi brane da postupa kako kažu srce i pamet.” Najviše što Agamemnon može dati jest prešutna podrška, no posve je nesiguran u ishod: “Ali kako? Što ćeš učiniti? Hoćeš li staračkom rukom uzeti mač da ubiješ barbarskog junaka, ili otrovom, ili uz nečiju pomoć?”

UBIJATI GOSTE Hekuba se naumila osvetiti uz pomoć trojanskih robinja (“Ali gdje će žene naći snagu muškaraca?” i dalje ne razumije Agamemnon). Lukavstvom namami Polimestora i njegovo dvoje djece u jedan od šatora – Polimestor, dakako, bestidno laže da su na sigurnom i Hekubin sin (“čak je htio krišom doći amo da te vidi”) i trojansko zlato, a zanemari svaki oprez čuvši da mu Hekuba želi povjeriti još blaga na čuvanje (“Gdje je? Je li u haljini ili si ga gdje sakrila?”). U šatoru Hekuba i Trojanke Polimestorovu djecu ubiju, a njemu iskopaju oči. Agamemnon sad nastupa kao arbitar: “Stani, udalji iz duše svoje barbarstvo, reci sve; preslušat ću i tebe i nju, prosuditi pravedno zbog čega ti se to događa.”

Polimestor ističe političku korisnost onoga što je učinio. “Ubio sam Prijamova sina, evo zašto: bojao sam se da će, preživi li vaš neprijatelj, skupiti ljude i obnoviti Troju, te će Ahejci opet poći u rat, pa će tračka polja, u nesretnom trojanskom susjedstvu, opet biti pljačkana.” Hekuba, pak, svoj govor počinje ovako: “Agamemnone, nekoć ljudi nisu trebali biti jači na riječima nego u stvarima; nego, ako je tko učinio valjano, morao je valjano i govoriti, a ako je činio

loše, i riječi su bile ružne, i nije bilo moguće o nepravdi govoriti dobro.”

Pravi je Polimestorov motiv – pohlepa – razotkriven, i Agamemnon izriče svoj pravorijek. “Sigurno je kod vas lakše ubijati goste, ali nama, Helenima, to je najgnjusnije. Kako bih izbjegao osudu kad bih presudio da nisi kriv?”

Na to, međutim, Polimestor proriče nesretan konac svim ostalima: i Hekubi, i Kasandri i Agamemnonu. Polimestora odvođe, a Hekuba odlazi sahraniti svoje dvoje djece. “Vidim, diže se vjetar koji će nas odvesti kući”, najavljuje Agamemnon, “lijepo ćemo otploviti, lijepo vidjeti svoje domove, dosta je ovih mučenja.”

TKO JE KRIV? Tko je kriv na Hekubinu suđenju? Polimestor, naravno. Ali i Hekuba je u određenoj mjeri kriva – cijenila je osvetu više od zakona; nanijela je zlo savezniku Grka, lažući da bi to postigla; napala je ne samo Polimestora, nego i njegovu djecu; sve je to učinila kao robinja (a jasno je da rob ne smije ubiti ni u samoobrani, a kamoli radi osvete). Ni Agamemnon nije bez grijeha i skrivenih interesa – a usudi se nastupati kao nepristran sudac. (Nije onda čudo što ne propušta poentirati na račun Polimestorova barbarstva.)

Hekubina je osveta svakako opravdana, njezina je pozicija razumljiva; shvatljiva je i (Grcima očito fascinantna) pozicija apsolutne nemoći spremne na sve, shvatljiv je i lik žene koja se “otela kontroli”. Ali Euripid je finale svoje drame, nastale nakon Kerkiranske revolucije, ipak odlučio uobličiti u prizor namještenog suđenja; možda pravednog, pa ipak namještenog (sjetimo se: “nagovorili su pedeseticu da pristanu na suđenje; sve su ih osudili na smrt”). Jasnije je tada zašto je i pobjedničkoj, pravednoj strani u Euripidovoj verziji namijenjena kazna.

Ne pada mi na pamet tvrditi da je *Hekuba* alegorija Kerkiranske revolucije, ili Peloponeskog rata, kako ih znamo iz Tukidida. Ne mislim također ni da se u Tukididovoj Grčkoj “riječi koje su izgubile uobičajeno značenje” kriju svi odgovori *Hekube*, da je dovoljno poznavati činjenice rata između Sparte i Atene kako bismo “skužili” ovu dramu. No Tukidid mi se čini kao prizma: propustimo kroza nj bijelo svjetlo Peloponeskog rata, i dobit ćemo dugin spektar Euripida.

(Što ćemo dobiti propustimo li kroz prizmu Euripida bijelo svjetlo Hrvatske iz 2011, vidjet će se na ovom Splitskom ljetu. Ondje će, kako saznajem, biti postavljena *Hekuba*.) ■

– nastavak sa stranice 2

Subverzija

U petak, 8. srpnja, u 18 sati u novoootvorenoj Knjižnici/ Infoshopu Pippilotta u prizemlju A.K.C. Medike (Pierottijeva 11, Zagreb) na programu su još jedne "Subverzije" u sklopu kojih će se puštati danski dokumentarni film 69 redatelja Nikolaja Viborga. Film govori o skvotu nazvanom Kuća Mladih koji se nalazi u širem središtu Kopenhagena, a kojeg su vlasti nakon 25 godina postojanja odlučile zatvoriti. Ta odluka naišla je na izuzetno snažan otpor skvotera i simpatizera Kuće Mladih. Redatelj Viborg dokumentirao je događaje iz središta sukoba. Projekcija je dio benefit događanja za prikupljanje novaca za kupnju projektoru u Knjižnici Pippilotta. Ulaz je besplatan, a donacije poželjne.

Program 58. Festivala igranog filma u Puli

U Nacionalnom programu 58. Festivala igranog filma u Puli koji će se održati od 16.

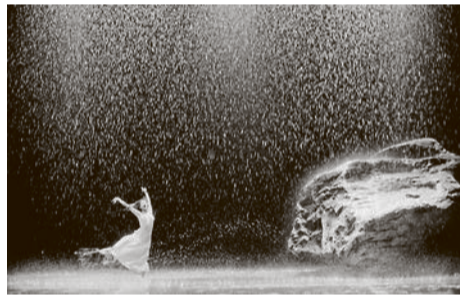
do 26. srpnja bit će prikazano 19 ostvarenja, od čega 10 u Glavnoj sekciji, a 9 u Sekciji manjinskih koprodukcija. U sklopu glavnog programa naći će se filmovi *Lea i Darija* Branka Ivande, *Koko i duhovi* Danijela Kušana, *Duh babe Ilonke* Tomislava Žaje, *Kotlovina* Tomislava Radića, *Korak po korak* Biljane Čakić-Veselić te tri kriminalistička trilera: *Čaća* Dalibora Matanića, *Mrak* Dana Okija i *Fleke* Alda Tardožija, ali i ratna drama *Jozef* Stanislava Tomića te erotska komedija *7sex7* Irene Škorić. Ove godine Festival prikazuje i 12 filmova iz regije, od čega je 7 u programu manjinskih koprodukcija: slovenski *Piran-Pirano* Gorana Vojnovića i *Laku noć, gospodice* Metoda Peveca, bosansko-hercegovački *Belvedere* Ahmeda Imamovića, srbijanski *Neprijatelj* Dejana Zečevića, *Bijeli lavovi* Lazara Ristovskog, *Kako su me ukrali* Nijemci Miše Radovanovića te crnogorski *Lokalni vampir* Branka Baletića. Osim regionalnih koprodukcija tu je i jedna s Danskom – *Soba 304* Brigitte Staermose i jedna s Njemačkom – *Max Schmelling* Uwea Bolla. U Međunarodnom programu je i pet filmova iz regije: makedonski *Majke* Milče Mančevskog, slovenski *Circus fantasticus* Janeza Burgera, srbijanski *Montevideo – Bog te video* Dragana Bjelogrića, *Cinema Komunisto* Mile Turajlić i *Šišanje* Stevana Filipovića.

Ovogodišnjim ocjenjivačkim sudom Nacionalnog programa predsjedava filmski kritičar i redatelj Živorad Tomić, a članovi će biti scenograf i redatelj Vladimir Tadej, redatelj i scenarist Goran Dević, glumica Nataša Janjić i snimatelj Stanko Herceg.

Program Motovun Film Festivala

Ovogodišnje, četrnaesto izdanje Motovun Film Festivala održat će se od 25. do 29. srpnja. Glavni program donosi 28 filmova među kojima je i svjetska premijera novog filma Želimira Žilnika *Jedna žena – jedan vek*, ali i canneski laureat *Dječak s biciklom*. Na programu su i tri domaća filma: *Fleke*, *Koko i duhovi* i *Mrak*. U programu zemlje partnera festival predstavlja 16 po-

najboljih irskih filmskih ostvarenja u posljednjih deset godina po izboru dugogodišnjeg ravnatelja Irish Film Boarda – Simona Perryja. Unutar ove programske sekcije treba istaknuti naslove *The Guard* Johna Michaela McDonougha koji za sedam dana kreće u irska kina te dokumentarac *Šake* Iana Palmera, koji je autor snimao punih dvanaest godina – a govori o tamošnjoj varijanti krvne osvete u kojoj se naj-snažniji pripadnici posvađanih obitelji mlata golim šakama ne bi li sprali "zlu krv". Novost u programu je Kino Remetinec na čijem će se repertoaru naći izbor filmova koji se bave završnim temama. Motovunski festival u svom će 14. festivalskom izdanju, prikazati jubilarni, tisućiti film. Film *Pina* Wima Wendersa slavljenička je projekcija kojom će se otvoriti novo poglavlje festivalske povijesti, jer je riječ o prvom europskom 3D filmu, ali i prvom art-filmu uopće snimljenom ovom tehnikom. E

NA NASLOVNOJ STRANICI: LANA CAVAR EURO-HRVATSKA

Danas u registru poslovnih subjekata u Hrvatskoj nalazimo čak 1468 registriranih tvrtki u čijem nazivu je sadržana riječ EURO. Gotovo da se može učiniti da nema hrvatske riječi koja nije prevedena na ovaj "meta-jezik", razvijen u dvadesetogodišnjem očekivanju Europe: EUROPA ART, EUROPA AUTO, EUROPA CASINO, EUROPA TURIST, EUROPA FILM, EUROPA GRADNJA, EUROPA INVESTICIJE, EUROPA NOVA, EUROPA PARTNER, EUROPA PAPIR, EUROPA PECIVO, EUROPA POSLOVANJE, EUROPA POSREDOVANJE, EUROPA SERVIS, EUROPA STAR

Vizualni identiteti ovih EURO djelatnosti već dvadeset godina pune ulice naših gradova: gotovo da nema kvarta u kojemu se ne može naletjeti na caffè bar, kemijsku čistionicu, auto-školu ili pekarnicu "Europa". Više ili manje vješto u tom su ne malom razdoblju hrvatski dizajneri (i svi oni koji se tako osjećaju) proizveli impresivnu količinu vizualnih identiteta na temu priključenja Hrvatske Europskoj uniji.

Istraživanje i interpretacija ovog fenomena učinila mi se zanimljivijom od dizajniranja još jednog identiteta na spomenutu temu. Tako je nastala ova naslovnica, koja je svojevrsna reakcija na stanje stvari oko nas, a sadrži upravo listu tvrtki koje u imenu sadrže riječ EURO.

LANA CAVAR (r.1974.) grafičkim dizajnom se svakodnevno bavi od 1998. Magistrirala je vizualne komunikacije na Sveučilištu Yale u SAD-u. <http://internationaltypographicalunion.org/> <http://placementpublication.org/>

OGLAS

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima **pon-pet 10-14h**

nakladnik **Druga strana d.o.o.**

za nakladnika **Andrea Zlatar**

glavni urednik **Boris Postnikov**

zamjenici glavnog urednika **Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar**

izvršni urednik **Nenad Perković**

poslovna tajnica **Dijana Cepić**

uredništvo **Dario Grgić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Jelena Ostojić, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich**

dizajn **Ira Payer, Tina Ivezic**

lektura **Darko Milošić**

prijelom i priprema za tisak **Davor Milašinčić**

tisak **Tiskara Zagreb d.o.o.**

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba

EURCAGRAM

EURO ALFA

EUROALBA

EUROCOSPED

EURODAUS

EU

EUROFUTURA

eurograniti

EUROHE

EUROKAZ

EURO Jaffa

EUROKON

EU

EUROLIMONT

 EURO LIMBUS

EUROMECHANIC

EURONAM

 euronautic®

EUR

Europa 92

Euro MEDIA

europa

EUROPA METALI

Europcar

EUROPA TRADE

euro **pres**

EURO-PIPE

 europrint

EURO-STUDIO d.o.o.

EUROŠLEP

EUROtip

 EUROTRADE

EURO

Intereuropa®

 Eurozon

 NEW EUROPE RESOURCING